

170.2

T. 161

INSTITUTIONES JURIS NATURAE

ALOISII TAPARELLI, S. J.

AB EODEM

IN COMPENDIUM SYNTHETICO ORDINE REDACTAE, ET NUNC PRIMUM EX
ITALICO IN LATINUM PRO NOSTRIS PHILOSOPHIAE AUDITO-
RIBUS INORNATE VERSAE, PRAEMISSA INTRODU-
CTIONE EX MAGNO OPERE ATQUE EX ALIIS
EJUS SCRIPTIS SUMMATIM CONFECTA.

SANCTI FRANCISCI
IN CALIFORNIA
LIBRARY

MDCCCXC.

OPUS HOC

IN PRIVATUM USUM

IMPRESSUM

PRIVATI JURIS ESTO

California Province
Scholasticate Library
8/10/20



Please return to

Graduate Theological
Union Library

2221

*"Gratissima et jucundissima Nobis
est illius temporis recordatio, quo Athenaei
Gregoriani scholas frequentavimus,
et Aloisii Taparelli viri e Societate
Iesu clarissimi auctoritate, adjutores
studiorum auditoribus philosophiae in
Germanorum et Hungarorum Collegio
degentibus dati sumus."*

*(LEO XIII. in allocutione habita dictis alumniis
Collegii Germanorum et Hungarorum, die 26
Augusti 1879.)*

INTRODUCTIO.

§ I.

*Definitio juris Naturae cum aliquibus notationibus de vi
Rationis Philosophicae circa Moralem Veritatem.*

1. Bifariam homo, non secus ac quodlibet aliud ens, simul cum suis relationibus considerari potest: vel ut procedit a suo principio et est, vel ut agit redeundo ad suum finem in eodem principio constitutum. Hinc scientiae quae tractant de ente sub primo aspectu vocantur *speculativae*, *practicae* vero quae sub secundo. Quoniam vero recta vocatur et est operatio illa, per quam agens pervenit ad finem suum, scientiae quoque practicae erit, homini dare regulas recte operandi. Itaque duo imprimis circa hominem a philosopho quaeri possunt: 1^o quid sit homo et unde procedat; 2^o quo tendat, et quid agere debeat ut illuc perveniat. Moralis igitur scientia, ad quam spectat huic alteri quaestioni respondere, definitur: *Scientia naturalium causarum, quibus humana operatio fit recta seu juxta naturam hominis*. Dicitur "Scientia," quia non agitur de cognitione quacumque, sed de cognitione illa, quam idea clara et reflexa, et ex principiis intrinsecis tantum ac necessariis, genesim illam intellectualem percurrendo, qua una veritas ab alia descendit, methodice acquirimus. Et haec cognitio est propria philosophorum. "Naturalium," quia non loquimur de causis supernaturalibus, nec procedimus per principia supernaturalia. Hinc, etsi aliquis cognosceret plures veritates morales ratione naturali, non tamen modo nuper explicato, aut etiam omnes

auctoritate divina, ut nullatenus posset de iis dubitare dum philosophiam aggreditur; non ideo tamen haberet scientiam. Non sunt praeterea confundendae istae duae propositiones: “Jus naturae potest *demonstrari* sola ratione,” “Jus naturae *cognoscitur* sola ratione.” Plures enim sunt veritates et notiones quae sine Revelatione nunquam fuissent inventae, quae tamen semel inventae demonstrari possunt: exemplo sit conceptus creationis. Simile quid accidit in physicis. Quot enim mira casu veluti fuerunt inventa, quot in Sacris Bibliis tradita, de quibus postea demonstratio coepit haberi?

Jamvero hujusmodi demonstratio veritatis aliunde cognitae multa nec exigua in se habet pro veritate emolumenta, quibus tamen enumerandis non est hic locus.

In moralibus igitur principiis statuendis, juribusque atque officiis philosophice tradendis, argumenta quidem ex *Ratione naturali* depromenda sunt; sed et *Revelationis* ductus non modo non rejiciendus, verum nec prorsus seponendus. Addas *Experientiam* et *Historiam*, quae verbis revelatae sapientiae non modo individuis hominibus ac familiis clamant, “semitam justorum declinare mala, iter autem devium ducere ad mortem;” sed et certiores nos faciunt, tunc populos exaltari et florere quum justitiam sequuntur, tunc deprimi ac tabescere, cum ab ea recedunt: “Justitia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum.”

Verum quod tale vel tale praeceptum sit *hic* et *nunc* observandum, quod talis vel talis obligatio *hic* et *nunc* urgeat, quod *hic* et *nunc* quis aut tali jure fruatur aut tali officio ligetur, hoc, ut per se patet, non sola philosophia addiscitur, sed ex factis etiam, personarumque ac rerum adjunctis aliunde notis, et ad Jurisprudentiam vel ad aliam Scientiae Moralis applicationem pertinet.

§ II.

De Neopoliticorum distinctione inter Ethicam et Jus Naturae seu inter Moralitatem et Legalitatem.

2. Neopublicistae, ducibus Grotio et Puffendorffio, vestigiis Machiavelli inhaerentes necessariam Jus inter et Ethicam distinctionem statuunt, ita ut Ethica regulas *internae* moralitatis et quibus *individuales* hominis actiones dirigantur, Jus vero, *sociales* et mere *externas* hominis relationes exponat, abstractione facta ab ultimo ejus fine, et publicae utilitatis (expediency) regula unice inspecta et civili edicto sancita. Ita etiam Thomasius, Hobbes, Rousseau, Kant, Bentham, Eineccius, Romagnosi, Guizot, Cousin, Ahrens, americanus Holmes jun., Spencer, etc.

Unum ex *fundamentis* quibus nititur haec doctrina, est vel sensismus vel spiritualismus: quorum ille spiritu perempto, veritatem omnem a sensibus, hic unitate humani compositi, quo mens nostra cum mundo externo communicat, verbis tantum asserta, re autem destructa, a subjectiva et reflexa ratiocinatione unice derivat. Alterum, magis proximum et explicitum, est pactum sociale prout ab illis auctoribus inventum et explicatum fuit. Ejus *effectus* vero, plerumque ab ipsis auctoribus sibi propositus, in eo situs est quod divinum elementum a re publica prorsus expellatur atque hujus separatio ab Ecclesia, necessaria et sola infallibili hominum ad ultimi finis asscutionem duce omnisque rectitudinis et justitiae magistra, in Westphalico foedere incepta, compleretur. Atque hinc oritur systema, *legalitatis* dictum, juxta quod sola regula rectitudinis socialium operationum est potestas legislativa humana. Ex quo *efficitur* ulterius ut respublica omnibus immutabilibus justitiae ac moralitatis legibus reapse soluta, in statu despotismi et tyrannidis ex parte

imperantium, commotionis et rebellionis ex parte subditorum, anarchiae denique et vis propemodum *ferinae* ex parte totius societatis. perpetuo versari debeat. Et sic juxta hujusmodi doctrinam humana societas eo tandem redit unde a sensistis dicitur iter cepisse.

3. Praeter essentialem hanc distinctionem, quae omnino rejicienda est, ut ex dicendis constabit, ad majorem tractationis claritatem aliae accidentales inter Jus Naturae et Ethicam distinctiones admitti possunt, ut infra patebit.

§ III.

Rerum tractandarum analyticus Conspectus et Ordo logicus.

ONTOLOGIA SCIENTIAE MORALIS.

4. Scientia juris originem ducit ab ipsa hominis essentia, habentis in sua natura sicut et quodlibet aliud ens, principium motus ad perficienda creatoris decreta, qui nonnisi ob finem nobilissimum potuit illum creare. Quod quidem principium producit in ipsius voluntate invincibilem tendentiam ad felicitatem.

Finis vero ille, verum bonum ac perfectio hominis, huic ab intellectu tanquam unica verae felicitatis causa oblatum, impulsus quemdam rationalem, necessitate finali et arbitrii libertate simul constantem, parit in voluntate, qui obligatio seu *moralis necessitas* appellatur.

Dicta decreta, seu voluntas Creatoris quae est causa illius necessitatis, potest a nobis, facultates cujusque entis contemplantibus, *naturaliter* cognosci; quippe hujusmodi contemplatio par invenitur viribus nostrae rationis: adest igitur in nobis *lex naturalis* divina sapientia et voluntate ab aeterno definita, cujus *promulgatrix* est ratio, cujus signum ordo mundialis. Cum ergo homini consideranti

ordinem mundi occurrunt causae, quibus fit ut videat quasdam actiones suas esse naturaliter huic ordini convenientes, ideoque fini Creatoris per se conformes, alias vero nequaquam, abstractum illud iudicium fert quod vocamus *Synderesim*. Cum vero illum ordinem abstractum ut facultatibus suis convenientem considerat, iudicium practicum efformat quod *Conscientiam* appellamus.

Illa igitur scientia, quae in causas illorum iudiciorum inquirendo, eorum leges definit et normam naturalis actionis humanae *generatim* sumptae praescribit, quae homo propriam voluntatem et passiones, bonis habitibus adjuvantibus, recte moderatur, merito inter partes scientiae moralis adnumeratur atque *Ethica* ab aliquibus vocari solet; siquidem hoc nomine intelligi potest scientia de naturali tendentia hominis propria.*

MORALIS INDIVIDUALIS.

5. Porro homo relationem non modo ad se ipsum habet, sed et ad Deum et ceteros homines. Unde praeter scientiam officiorum hominis erga seipsum, hic indiget scientia officiorum erga Deum et erga proximum, quibus rectus ordo actionum ad Deum et alios homines spectantium a conscientia etiam *privata*, ut ajunt, determinetur.

FUNDAMENTA RELIGIONIS.

Religiosae scientiae fundamentum est recta propriae dependentiae ab *Esse*, a *Veritate*, et a *Bonitate* Dei cognitio.

ONTOLOGIA JURIS SOCIALIS ET HUIUS INDIVIDUATIO.

6. Porro cognitio recta identitatis naturae inter nos et alios homines est fundamentum scientiae socialis et parit in nobis ideam *socialitatis*, illius nimirum officii, vi cuius

* Juxta alios tamen Ethicae est *praeterea* docere officia hominis erga Deum, seipsum, et alios homines. Sed lis est de nomine.

tenemur omnes alteri velle et curare illud ipsum bonum quod nobis quaerimus, si cum illo, quemadmodum generatim natura duce accidit, simul vivamus. Ex quo principio naturaliter oritur idea *juris socialis*, *justitiae* illud observantis, atque *specificae* inter omnes homines aequalitatis.

Verum natura humana existere nequit nisi in singulis individuata: quemadmodum vero haec disparem modum ex materie et temporis natura per hujusmodi individuationem contrahit, ita *jurium* et *justitiae aequalitatem* ortam ex identitate *speciei*, diversimode in individuis affectum semper est invenire. Atque ex hac maxime varietate naturae in qua homo subsistit compositionem consequente oritur diversitas illarum relationum, quae eum perpetuo uno modo cum his, alio modo cum illis individuis consortio devinciunt.

Quoniam vero constans hujusmodi societas institui nequit absque vinculo aliquo seu *principio unitatis* quod hominum voluntates conjungat ad firmam et stabilem in diversis et *ex se indifferentibus* mediis eligendis adhibendisque cooperationem; et quoniam hujusmodi principium, ad hoc ut media ad finem possit accommodare, debet esse intelligens, hinc sequitur quamlibet societatem *unum* aut *plures homines* necessario expostulare, ubi principium illud unitatis socialis determinate et concrete existat: nulla alia enim intelligentia actus humanos ex se indifferentes dirigendi capax naturaliter hic in terris inveniri potest. Verum cum unitas ex *uno* oriri debeat, et cum plures homines non sint unus praeterquam in eo actu, in quo ipsi conveniunt, jam patet societates quae carent unica voluntate gubernante, *consensu* multorum regendas esse.

FUNDAMENTA CONSTITUTIONIS POLITICAE.

7. Porro ad determinandum illum *unum* vel *plures* illos, quibus a natura officium ideoque *jus* inducitur gubernandi,

facta illa diligenter consideranda sunt quae homines ad societatem ineundam obligare possunt atque ideo ad ipsorum actiones coordinandas. Jamvero natura humana naturaliter *obligari* non potest nisi vel immediate a Creatore per legem factis *naturalibus* promulgatam, vel ab aliis hominibus per *jus* sibi naturaliter concessum, vel per *pactum* quo voluntas semetipsam obligatione adstringit. Omnis igitur constantis societatis ineundae subjectique auctoritatis determinandi causa triplici hoc facto contineatur oportet.

Atque ex eo definiendum erit cujus sit ordinare media socialia ad finem: enimvero in facto *naturali*,

IN STATU SOCIETATIS NORMALI,

si est stabile, inveniemus indicium divinae voluntatis; in reliquis duobus factorum ordinibus, homo ipse, quippe causa efficiens vinculi socialis, ordinatorem societatis seu *superiorem* determinabit.

Voluntas Creatoris nobis ostendit superiorem societatis naturalis, dum ex lege ordinaria seu constanti dat illi individuo necessariam aptitudinem ad finem socialem assequendum: contra homines ex eo quod talem aptitudinem in aliquo inveniant, ad illum in superiorem eligendum, ubi libera eis optio fuerit, adducuntur. Ita ut *aptitudo* naturalis ad finem sit semper aut electi aut eligendi societatis ordinatoris indicium: quod si primum acciderit, aptitudo dat jus ad ordinandum, si secundum illud expectat a voluntate humana.

IN SOCIETATE CONVULSA.

8. Hujusmodi aptitudo est naturaliter duplex. Ut enim obtineat finem socialem auctoritas debet movere mediante ratione voluntatem *et vires* individuorum secundum variam mediorum utilitatem. Porro voluntas humana

movetur juxta rationem *per jus*; homo vero una cum reliqua mundi machina *quarumdam virium* cum materialium tum spiritualium influxui subjicitur, quibus varii fines juxta determinatas leges obtinentur. Aptitudo igitur ad obtinendum finem socialem potest esse vel *jus* vel *vires*: si in eodem individuo utrumque junctum inveniatur, aptitudo erit perfecta; si contra in diversis individuis disjunctum inveniatur tunc societas, *funestae agitationi* obnoxia ad illius conjunctionem eniti debet, possessorem juris ceteris anteponendo, quotiescumque id facere poterit absque exitii periculo.

TRIPLEX OPERATIO SOCIALIS.

9. Jamvero, qui ex aliquo trium principiorum supradictorum, juris ordinandi societatem possessor constitutus fuerit, eam ad finem socialem dirigere debebit. Ad hoc autem triplici ratione operabitur, nempe in primis procurando individuis illud bonum quod in societate rationabiliter exigunt, ita dein rempublicam constituendo, ut hæc sit apta ad illud procurandum, et tandem servando cum aliis societatibus illas relationes, quæ ad talem finem conferunt.

IN ORDINE CIVICO; HINC JUS CIVICUM.

Porro duplex auxiliorum genus possunt socii rationabiliter exigere a societate, i. e.: 1. *tutelam* jurium jam existentium, qua omne impedimentum auferatur sive physicum sive morale, quod illorum usui obstaret; 2. *cooperationem* ad omnia illa bona assequenda quæ homines extra societatem obtinere nequeunt. Providet superior tutela per ordinem administrativum et judicarium in tribunalibus sive civilibus sive criminalibus prolatorum. Parit vero socialem cooperationem, atque adeo vires individuorum

auget, eorum cognitionem et rectitudinem voluntatis et media materialia perficiendo, imo haec omnia ad perfectionem indefinite crescentem elevando.

IN ORDINE POLITICO; HINC JUS POLITICUM, EX QUO POTESTAS
CONSTITUTIVA.

10. Verum ad hunc finem obtinendum opus est politica ordinatione quæ in sociali constitutione seu organica potestatum dispositione consistit. Etenim mens gubernatrix, utpote limitibus circumscripta, non potest singula individua, quibus constat magna multitudo, immediate dirigere ac movere, quin gubernationem inferioribus ministris dividat, qui ordinem ab eo praescriptum tanquam per vehiculum transmittant et sociis omnibus materialiter applicent. Itaque mens gubernatrix habet jus politice constituendi Societatem, quod vocatur potestas *Constitutiva*.

UNDE POTESTAS DELIBERATIVA, LEGISLATIVA, EXECUTIVA.

Igitur inter ministros aut omnes illae aut aliquae ex illis potestatibus seu functionibus distribui poterunt, quibus tota continetur socialis operatio in ordine gubernationis, scilicet *cognoscere, velle et agere*. Potestas cognoscendi socialiter exercetur vel *inspectione* vel *admonitione* vel *disceptione* seu legum faciendarum examine, et vocatur *Deliberativa*. Potestas volendi exercetur legislatione et vocatur *Legislativa*. Potestas operandi exercetur circa personas *gubernio*, circa res *administratione*; per vim moralem in *judiciis*, per vim physicam *militia*. Haec autem postrema potestas vocatur generico nomine *Executiva*, et est complementum politicarum potestatum, quarum finis in eo consistit quod servant et promoveant finem peculiarem societatis, ordine et cooperatione publica contentum, eum subjiciendo fini hominis ultimo.

IN ORDINE INTERNATIONALI; HINC JUS INTERNATIONALE ET ETHNARCHICUM.

11. Quoniam vero omnis societas cum aliis sibi similibus rem habere potest, ex officio socialitatis nascitur in omni societate tum obligatio volendi aliis illud bonum quod unaquaeque sibi rationabiliter expostulat, tum jus tutelam suscipiendi eorum quae a se legitime possidentur, atque ideo necessitas ordinis internationalis et consequenter alicujus ordinatoris. Atque hinc statuuntur fundamenta juris pacis et belli, necnon tendentia ad universalem societatem seu Ethnarchiam, in qua proprie complementum intentionum seu consiliorum Creatoris hic in terris, spectato ordine naturali, situm est.

ETHNARCHIA CHRISTIANA.

Ut haec autem facilius et melius exequerentur decreta, et obstacula ab *individualismo* humanarum passionum opposita superarentur, huic idem providus Creator opposuit *Catholicam* societatem, quae *unica infallibili veritate* omnes mentes, *sancititate* legis constantis omnes voluntates, *gubernio* societatis visibilis divinitus instituto omnes operationes conjungeret.

SOCIETAS DOMESTICA, ALIAEQUE INTER HANC ET CHRISTIANAM ETHNARCHIAM MEDIAE SOCIETATES.

12. Verum magnum hoc et portentosum consilium, quod per sibi invicem succedentes generationes plurium saeculorum serie evolvendum erat, in familia tanquam in semine Creator conclusit: haec vero omnibus modis se evolvendo et componendo, tot illas particularium formas societatum creavit, quae unius et universalis societatis elementa aliquomodo futura sunt. "Fiet unum ovile et unus pastor."

EX HIS MANIFESTA FIT UTILITAS ET PRAESTANTIA SCIENTIAE MORALIS.

§ IV.

Rerum tractandarum partitio.

13. Has dividemus in septem libros. In 1^o proponemus theoriam generalem actus humani; in 2^o officia hominis singillatim et seorsim considerati, quae illinc fluunt. In 3^o disseremus de operatione hominis, quatenus hic ad societatem constantem ineundam vocatur, ubi proponetur theoria socialis, juris publici fundamentum. In 4^o agetur de sociali operatione erga cives seu civica, fundamentaque naturalia juris civilis et criminalis civilisque gubernii et administrationis statuemus. In 5^o de operatione societatis, vel potius auctoritatis in qua illa personificatur, erga se ipsam, ubi gravissimas quaestiones juris politici, de auctoritatis scilicet possessione, amissione, usurpatione, distributione in constituentem, deliberativam, legislativam et executivam, breviter expediemus. In 6^o de mutua unius societatis operatione erga alteram, ubi fundamenta juris internationalis seu diplomatici et ethnarchici indicabimus. In 7^o fiet applicatio socialis doctrinae variis societatum speciebus, tractabimus juxta principia naturalia societatem domesticam, et varias formas quibus haec se explicat in publicam, ac denique perfectionem quam utraque in societate Catholica acquirit.

LIBER I.

THEORIA GENERALIS ACTUS MORALIS.

1. Ut bene intelligatur tota theoria operationis humanae juxta naturam, oportet primum intelligere quid sit operatio naturalis, deinde generalem hanc doctrinam operationis homini applicare. Incipiamus a prima.

CAPUT I.

De operatione naturali.

2. Tò operari, generatim in natura inspectum, ideam motus praesefert, cujus causa dicitur *operator*; actus vero vocatur *actio* vel operatio; terminus vocatur *effectus*; hic autem effectus quum consideratur ut intentus ab agente vocatur *finis*. Ut igitur doctrinam operationis habeamus, definitis vocibus, indagandum erit principium, progressus, et terminus hujus motus in sua maxima generalitate inspecti. Hinc gradum faciemus, in II Capite, ad eam contemplandam in natura humana et in ejusdem operandi modo.

ART. I.

Praeviae Notiones Metaphysicae.

3. I. *Actus* idea est adeo primaria et elementaris ut proprie non possit definiri. Dici tamen potest eum esse complementum potentiae, et logice hanc praesupponere, sicut existens praesupponit et complet possibile.

II. *Posse* involvit ideam *subjecti* quod potens est, et ejus quod fieri potuit vel potest; *agere*, ideam *subjecti*, quod operatur, et operis facti vel faciendi.

Subjectum vocatur *agens*.

III. Potentia (activa) vel facultas est aliquid abstractum (id quo potens potest), ideoque supponit subjectum quod ea fruatur.

IV. Quod fieri potuit vel potest proprie est *actus*; opus vel res operabilis est ejus *objectum*. Unde liquet objectum esse quoddam *ens*, quod quidem si omnino externum sit operanti, operatio vocatur *factio*, et quod fit, *factura*.

V. Istud ens est *terminus* actionis et facultatis, siquidem non potest actus ultra opus extendi, nec facultas ultra rem operabilem.

VI. *Ens* consideratum ut objectum tendentiae dicitur *bonum* et *finis* operationis facultatisque operatricis. Sed, quum omnis tendentia sit progressiva et omnis gradus sit *terminus* motus praecedentis, hinc fit ut in quolibet puncto processus adsit facultati aliqua ratio boni ex eo orta, quod punctum illud in via sit quae ducit ad finem ultimum: ad quem ubi pervenit, adepta suum complementum sive *perfectionem*, *quiescit*, non habens quo ulterius tendat (V.) Quies haec seu delectatio in entibus rationalibus dicitur *gaudium*, in sensitivis *voluptas*, in ceteris *quies* simpliciter. Unde colligitur triplicem esse pro facultate rationem boni in qualibet tendentia, nempe *finis ultimi*, *finis intermedii* et *quietis* ortae ex bono possesso: quae quidem propriis nominibus dicuntur *bonum conveniens*, *utile*, *delectabile*. Bonum conveniens in ente naturali vocatur *honestum*.

VII. Quandoquidem *malum* est oppositum *boni*, et bonum est agenti possidere objectum suum naturale, ad

illud tendere, in eo quiescere; malum esse oportebit ejusdem *privatio*, *recessus* ab eo et *impossibilitas* illud obtinendi. Et quemadmodum *bonum praecipuum* est possidere objectum, ex quo sumunt rationem bonitatis ipsum *tendere* et *quiescere* (*bonum utile et delectabile*), ita *praecipuum malum* erit *privatio* objecti, a qua accipient rationem mali *recessus* ab eo et *impossibilitas* illud obtinendi.

VIII. Res bona dicitur quae *to Bonum* ipsum participat; mala quae malum, bonitas et malitia sunt abstracta ratio boni vel mali. Unde proprie loquendo Deus potius dici deberet *Bonum* quam bonus vel bonitas.

4. Deduces hinc corollaria sequentia:

I. Quoniam id quod non est, nequit esse causa, *operationem* proportionari oportet esse agentis, et ab eo *genericè* denominari omnem facultatem et actum; nam agens est subjectum et principium mediatum *omnium* suorum actuum. Hinc *humani* erunt actus hominis, *animales* animantis etc.

II. Omnis facultas tendit ad actum. Actus igitur est *finis* facultatis, et ejus *complementum*, *perfectio*, *bonum*.

III. Omnis actus tendit ad aliquod *objectum*; nam *operari nihil*, est contradictorium, est nempe *operari* et *non operari*, actus et non actus. Objectum quod obtinetur constituit *perfectionem*, *bonum*, *finem* actus.

IV. Omnis facultas tendit mediate ad objectum actus; tendit enim ad actum, qui includit objectum.

V. Posse non est operari, nec facultas est actus. *Potentia* igitur sive facultas dicit quidem aliquid *per se iners*, (nondum determinatum ad agendum), essentialiter tamen ad determinationem paratum.

VI. Potentiae igitur aliquid addendum est, ut actus proveniat.

VII. Quod debet addi est objectum, quo posito, facultas exit in actum. Quum enim sit in facultate essentialis tendentia ad actum, eum producere debet statim ac produci potest; fit autem producibilis per idoneam praesentiam objecti (3. IV.); quemadmodum *perfectus* fit quando hoc consequitur.

VIII. Adverte tamen objectum adaequare omnino facultatem aut non omnino: si primum, manifesto facultas nequit non plene quiescere, quum non habeat quo tendat ulterius (3. V.); si secundum, haec ulterius poterit tendere, quum illi non nisi ex parte sit satisfactum. Sic facultas *visiva* non potest tendere ultra *visibile*, videns tamen rubrum, ad alios colores tendere poterit, quia rubrum non est *omne* visibile.

IX. Dantur objecta specificè diversa; ita, v. gr., color est diversus a sono. Facultas tendendi ad unum eorum est diversa a facultate tendendi in aliud; sic posse videre non est idem ac posse audire. Diversitas igitur objectorum specificat facultates singulas in ipso subjecto, unde fit ut subjectum unum quod potest tendere ad plura objecta specificè diversa oporteat pluribus facultatibus esse praeditum.

X. Nihilominus non est confundenda objecti differentia individualis cum specifica seu formali; oritur haec a diversitate proprietatis, illa a diversa materia in qua proprietas fit concreta. Intelliges hinc facultatis diversitatem non esse repetendam a differentia materiali seu individuali objectorum; quandoquidem non vi materiae, sed proprietatis qua sibi fit satis, facultas ad objecta tendit. Sic oculi, e. g., tendunt ad conspiciendum animal, arborem,

etc., non quatenus sensitiva aut vegetativa, sed quatenus sunt visibilia. Talis proprietas vocatur objectum *formale* facultatis, individuum autem in quo proprietas adinvenitur est objectum *materiale*.

XI. Objectum formale est *bonum* facultatis in ipsum tendentis; per hoc objectum materiale habetur ei ut bonum (3. VII.), quoniam illius bonitatem participat. Sive facultas, sive natura, sive tendentia est *bona*, quando tendit ad objectum suum: potest autem esse *bona* triplici gradu: vel quia est *apta* ad tendendum, vel quia *actu* tendit, vel tandem quia ad illud pervenit seu illud consecuta est. Hi tamen bonitatis gradus a sola intelligentia concipi possunt, quum sint propositiones quaedam relativae inter objectum et subjectum.

N. B. Tendentia sive sensitiva sive intellectiva in bonum dici solet amor, qui ideo esse potest tum in sentientibus tum in rationalibus, formis tamen seu modis diversis et subjecto proportionatis.

ART. II.

De operatione naturali.

5. Possumus nunc scrutari in genere operationes naturae, quam ut melius intelligamus exordimur a causa suprema.

PROPOSITIO I.

Existit in hac rerum universitate quoddam principium motus innatum ad Creatoris decreta perficienda.

Propositio habet tres partes: 1^a. Omne ens creatum est in motu; 2^a. ad Creatoris finem; 3^a. innato quodam principio.

1^a PARS PROBATUR. Totum universum est in tempore, ut patet ex Metaphysica. Sed tempus est mensura durationis entium quae sunt in motu. Ergo totum universum est in motu. Intuitus vel levis in perpetuas mutationes creaturarum physice confirmabit probationem metaphysicam.

PROBATUR 2^a PARS. Omne opus artificiale est ex intentione artificis directum ad aliquem finem; sed universus est opus artificiale Creatoris; fuit ergo directum a Deo ad aliquem finem. Hujus Artificis sapientia et potentia ostendit universum esse reapse aptissimum ad talem finem; secus Deus errasset in opere suo. Tendit igitur rerum universitas ad talem finem tum Artificis intentione tum executione.

PROBATUR 3^a PARS. Repugnat Deum infinita sapientia et omnipotentia aliquod primum esse formasse ineptum suo fini; sed qui dat primum esse est Deus; ergo in primo esse cujuslibet creaturae inest principium innatum aptitudinis ad finem Creatoris.

6. Tale principium *natura* dici solet; hinc

COROLLARIA :

—I. Totum universum a *natura* fertur ad eum finem ad quem Creator ipsum destinavit, et quia nihil aliud est quam unum opus harmonicum plurium creaturarum se individualiter moventium, propterea quamlibet harum principium innatum possidere oportet, quod ad suum finem particularem ferat, hunc tamen universali subjiciens.

—II. Quoniam Creator non potuit ad aliud nisi ad suam gloriam operando respicere, ortam ex sui manifestatione; et quia talis manifestatio est per se ordinis moralis, quum non possit fieri nisi creaturis rationalibus amandi capacibus: ita mundus universus directus fuit ad ordinem moralem, eique subordinatus seu subjectus.

—III. Ordo mundi, decretorum divinorum complementum, est centrum finale et immediatum, ideoque bonum (3. VI.), ad quod natura cujuscumque creaturae proxime directa est. Ex quo consequitur miraculum, licet supra ordinem naturalem, contineri tamen ordine universali, quotiescumque medium sit ordinis moralis, cui physicum ordinem subordinari necesse est.

—IV. Omnis creatura *agit*, siquidem movetur impulsu intimo ad finem a Creatore praestitutum; et quidem, nisi divertat, eam finem hunc assequi necesse est.

—V. Omnis adspectabilis creatura triplicem gradum progressionis seu motus praesefert, dum formatur, dum operatur, dum id ad quod tendebat obtinet (4. XI.) Formationis quidem finis est *esse*; operationis, *successiva augmentatio* (3. VI.), finis autem consecutionis est *objectum* (obtinendum).

Quoniam vero finis est bonum, perfectio, quies (3. VI.), ideo tres gradus isti progressionis finem offerunt sub tribus aspectibus quos diximus, i. e., boni formationis, etc. Sic, v. g. formatio quiescit (cessat) quando pervenit ad esse seu facta est; operatio est placida et suavis, quando recte terminum versus procedit, et ita porro.

PROPOSITIO II.

Omnis creatura movetur ad operandum per facultates suas ab objecto externo.

7. Propositio duas partes continet: 1^a quaelibet creatura operatur per quasdam facultates; 2^a hae ad actum reducuntur ab aliquo objecto ipsis externo.

1^a PARS PROBATUR. Esse creaturae non est suum operare; est haec quidem veritas sensus communis a metaphysicis demonstrata; quin imo, operari praesupponit

esse cujus est merum accidens; secus non posset ens creatum operationes suas suspendere aut variare: quoniam obrem omnis creatura *potest* transire de quiete ad actum, *potest* operari quod actu, seu hic et nunc non operatur. Jamvero posse hoc modo facultatem importat qua possumus. Ergo omnis creatura agit per quasdam facultates.

Enascitur hinc PROBATIO 2^{ae} PARTIS. Si agens inveniret in se objectum ad quod tendit, tendentia nullum motum produceret; omnes tamen in mundo facultates aliquem motum producunt (5); respiciunt igitur ad aliquod objectum extrinsecum, ideoque actuantur ab eo.

COROLLARIA :

8.—I. Facultates sunt instrumenta naturae agentis, ideoque ipsi subordinatae.

—II. Subjecti bonum seu finis, non est finis singularum facultatum (omnium), sed naturae a qua dimanant illae, et pro qua operantur.

—III. Subjecti agentis facultates praebent indicium finis ad quem Deus illud destinavit, dummodo inspiciantur ut harmonice ordinatae cum natura subjecti (armonizzate nella natura del soggetto medesimo).

9. Voco *apprehensionem* actum accipiendi ab objecto externo complementum quod requiritur ad hoc ut facultates per se inertes (i. e. per se indeterminatae 4. V.) actuentur; ideoque apprehensivas facultates voco illas quae a natura destinatae sunt in quolibet ente ad hoc munus. Intelliges hinc omnem substantiam duplici actuum specie praeditam esse, quae sunt apprehensivi uni, expansivi vero alteri: illi sunt veluti praeparatorii ad operationem proprie dictam, hi sunt in quos plenitudinem virium suarum subjectum exercet, tendendo versus finem; per illos quidem hoc

(subjectum) facultatem se movendi complet; ut proprie tamen se moveat per hos tantum obtinet.

Sufficit Physicam et Physiologiam vel summis labiis attigisse ut videat quis, in naturae regnis quatuor apprehensionis gradus existere: 1° substantia *inorganica* accipit una cum esse suo totam vim suam apprehensivam, quam ex ipsa objecti praesentia plene exercet. Sic magnes, v. g., acquirit in ipsa formatione proprietatem suam essentialem attrahendi et dirigendi, quam statim exercet ac objectum offertur.

2° *Vegetale* non habet a nativitate nisi germen virium suarum apprehensivarum, quod postea activitate intima (vitalitate) pedetentim explicat: quo magis activitas organica explicatur, planta eo magis quamdam *affinitatem electivam* evolvit circa substantias et exhalationes quibus nutritur, earum activitatem in suo organismo varie modificando, unde fit saepe ut, vel in eisdem circumstantiis, bonum semen crescat validum ac luxurians, degener autem evadat sterile.

3° *Animal* non solum evolutione vires apprehensivas modificat, quemadmodum et impressionem objectorum motu suo organico; quin etiam, accipiendo per activitatem sensuum objectorum cognitionem, fit etiam activum in ipsa tendentia per hoc quod ad ea se fert vi locomotiva vel saltem appetitu.

4° *Animal rationale*, tandem, evolutioni motuique organico, apprehensioni et tendentiae sensitivae, apprehensionem addit independentem a sensu, productam facultate generalizandi, sicut et tendentiam tali apprehensioni proportionatam, ac proinde independentem a propensione spontanea sensitiva.

10. Observa 1°, activitatem subjecti in quatuor illis

gradibus majorem semper fieri a primo usque ad ultimum, tum in se ipso modificando ut melius apprehendat, tum in modificanda tendentia cum minori dependentia ab objecto. Proinde in quolibet gradu actio fit successive magis propria agentis, dependendo minus minusque tum a statu suo nativo, tum ab objecto quod facultates ejus actuat. Manifesto liquet, hanc proprietatem augere perfectionem agentis. Etenim perfectio facultatis consistit in actu (3. VI.); jamvero tanto magis agens participat de actu seu tanto magis actualitatis confert, quanto magis actuat *per seipsum* suas facultates, non enim posset actuare sine actualitate. Quo magis igitur actus procedunt a facultatibus, eo major est perfectio facultatum atque adeo agentis eas possidentis.

11. Observa 2°, hanc proprietatem, hoc dominium propriarum actionum non jam pendere ex hoc quod facultas non actuetur ab objecto suo, quum hoc repugnet; sed ex hoc quod agens aliis superioribus fruatur facultatibus quibus capax fit dirigendi inferiores ad objectum. Ita vires chimicae in planta temperantur ac reguntur a vitali principio; vegetativae in animante a sensitivis, quibus alimenta, habitationem, societatem, etc. seligit; et sic porro de sensitivis.

12. Observa 3°, non sequi ullomodo, ex hoc quod subjectum sit capax regendi facultates inferiores per superiores naturam nullum determinasse finem suae operationi; hoc quoque repugnat (5); sed solummodo sequi eum finem consequi velle cum majori vel minori ipsius subjecti cooperatione. Verumtamen quo magis subjectum fit dominus suae operationis, eo etiam capacius fit aberrandi a typo primitivo perfectionis *individualis*. En causam cur faber qui materiam inorganicam tractat, certior est de suis

operibus, quam qui in armenta vel in agrorum culturam animum intendit: possunt enim haec plus minusve exacte respondere typis perfectionis sibi propriae, quos contem-
platur qui talia proficitur. Attamen dum deficiunt a typo perfectionis individualis, universalioribus viribus obtempe-
rant, tenduntque ad perfectionem universaliorem procu-
randam.

Observa 4°, in apprehensione subjectum aliquo modo ad se trahere objectum, idque per formas subjectivas ad propriam capacitatem accommodare; dum contra in expansione subjectum currit ad objectum reale, eique aptari oportet, si cum eo velit conjungi. Ex quo contingit ut in apprehensione objectum aut bonitatem aut malitiam sub-
jecti, in expansione e contra subjectum objecti bonitatem aut malitiam participat.

PROPOSITIO III.

Recte agit creatura cum juxta suas facultates et apprehensiones tendit ad finem sibi a Conditoris constitutum.

13. Propositio constat duabus partibus: 1°, operatio creaturae aptari debet tendentiae facultatum; 2°, debet tendere ad finem Conditoris.

N. B. Haec propositio est basis remota unitatis scientiae juris, tum distinctionis ac mutuae dependentiae inter *Deontologiam* et *Eudemonologiam*, i. e., inter scientiam recti et scientiam beatitudinis obtinendae: quarum prima fundatur super prima parte, secunda super secunda.

PROBATUR 1° PARS. Effectus debet proportionari causae; sed causa actus est facultas ab objecto suo proprio excitata per apprehensionem (7. sequent.) Ergo tali facultati tali-
que apprehensioni operatio proportionari debet.

PROBATUR 2^a PARS. Tunc est recta mobilis alicujus tendentia cum nullatenus deflectit a termino primi impulsus; sed primus impulsus produciens motum in creatura est finis a Creatore praestitutus (5). Ergo recta est operatio cum tendit ad finem Creatoris.

COROLLARIA:

14—I. Finis, bonum, perfectio, quies creaturarum omnium sita est in meta attingenda, ad quam creator eas direxit (3. VI).

—II. Quemadmodum omnis creatura habet naturam propriam naturae universali subordinatam, sicut pars toti (6) ita omnis creatura habet finem, bonum, perfectionem et quietem particularem universali subordinatam.

—III. Sicut unicuique facultatum adest tendentia propria, subordinata tamen naturae subjecti (8); ita adest ei finis, bonum, perfectio et quies, quae, ut evadant finis, bonum, perfectio et quies subjecti, hujus naturae subordinari oportebit. Ubi talis subordinatio deest, bonum facultatis dicitur *falsum* bonum subjecti (8.)

—IV. Conditor fines particulares habuit in mente subordinatos universalioribus, hosque ultimo seu universalissimo.

—V. Vi hujusmodi subordinationis fini universaliori, si creatura deficiat a suo fine particulari, nullatenus sequitur Creatorem fine suo frustrari.

—VI. Tanto aliquid est majus bonum quanto universalior est ordo ad quem pertinet; quippe, quanto amplior est ordo particularis tanto magis ad ordinem universalem accedit, qui profecto, saltem in praesenti statu, est primum bonum rerum omnium creatarum.

VII. Omne ens naturaliter tendit ad conservationem sui ipsius, sine qua quippe non posset tendere ad finem sibi naturaliter a Deo constitutum. Quare omne ens est aliquomodo bonum sui, quia ad semetipsum tendit.

ARTICULUS III.

Epilogus.

15. Declaravimus his tribus propositionibus ideam naturae, principium scilicet a quo naturalis operatio proficiscitur; tum medium quo natura agit, nempe facultates; tum finem ad quem omnis natura suis facultatibus tendit, qui est intentio Creatoris, sive particularis sive universalis.

ARTICULUS IV.

Objectiones.

16. Contra 1^{am} prop. (5). 1°. Falsum videtur adesse in qualibet creatura principium motus, quum contra conditio prima rerum materialium est lex *inertiae*. 2°. Etiam si concedatur hujusmodi innati impulsus existentia, non ideo erit minus evidens illum non tendere ad finem Creatoris; multa sunt enim entia quae nunquam ad perfectionem suam perveniunt. 3°. Quin imo talis ac tanta est malorum summa in hoc mundo, ut necessarium pluribus visum fuerit, Deum maleficum excogitare qui eam explicaret.

Respondeo ad 1^m. Est axioma physicum omni actioni reactionem respondere aequalem et contrariam; inertia igitur non excludit vim reagentem profluentem ex natura corporis reagentis. Non enim *inertia* excludit a materi-

alibus rebus facultatem agendi, sed tantum *se ipsas* determinandi ad motum vel ad quietem. Non hic morabor explicando virium doctrinam. In hac enim re Physiologi et Naturalistae recentiores excessu potius quam defectu peccant, quorum quidam mineralibus ipsis vitam concedunt.

Ad 2^m. Particularis entium imperfectio non est imperfectio absolute; quin contra, si ad finem universalem ordinetur, eorum perfectionem constituit. Ita substantiarum inferiorum perfectio est decomponi, ut nutrant plantas, animalia, etc.; valdeque a fine suo deficerent, si id non praestarent, et dum perfectionem individualement (14. II.) immobiliter conservarent, ineptae fierent viventium sustentationi, quae finis eorum est.

Ad 3^m. Omnia mala explicantur a sanis philosophis sine impio et absurdo Manichaeorum Dualismo, hoc est, subordinatione materiei ad spiritum, ordinis particularis ad universalem, medii ad finem, agentis necessarii ad liberum, etc. Sed quum haec difficultas quoque ad Metaphysicam spectet, consule solutionem apud sanos metaphysicos.

—II. Contra 2^{am} prop. (7). 1^o. Hae facultates dicendae sunt imaginariae omnino, vel certe pure mentales. Quid enim aliud sunt nisi substantia quatenus operandi capax? R. Si vis dicere eas praesupponere substantiam agentem, quae eis praedita sit, verum dicis (7). Sed hoc non probat quod to esse rerum sit ipsarum operatio vel potentia operandi; potest enim haberi esse sine potentia operandi, et haec sine operatione. Brutum quidem *est*, non ideo tamen fieri potest mathematicus; idiota *potest*, non tamen fit.

2^o. Non apparet quomodo facultas necessario actuetur

ab objecto suo; videmus enim sensus saepe percipere solum quod eligunt percipere. Ita qui ambulat in somno ea tantum videt ac audit quae arrident pro diverso somnio quo utitur. 3^o. Si autem voluntatem ejus consideremus, libertas ejus patefacit objectum nullam ei imponere necessitatem.

Respondeo ad 2^m. Haec difficultas solum ostendit plures adesse sensationes super quas nec reflectimus, nec ideo eas conscimus; quod quidem videri potest in vigilantibus ipsis, et quidem in quibusdam operationibus quas certi sunt se fecisse, nonnunquam cum voluntatis plenitudine: ita docent metaphysici. Sed hoc non ostendit oculos seu tendentiam ad videndum, posse non tendere ad visibile.

Ad 3^m. Haec difficultas explicatius solvetur ubi de libera voluntate agemus. (28. II). Sufficit hic innuere voluntatem necessario actuari bono infinito, quod est ejus bonum adaequatum, si evidenter apprehendatur, ut statim videbimus; a bonis secundariis excitatur quidem quatenus ei bonum offerunt, sed nullomodo necessitatur, quia potest illud respicere ut bonum non necessarium. Hic igitur bonum requiritur ad hoc ut voluntas operetur; attamen, etiam hoc posito, potest voluntas operationem suspendere.

—III. Contra prop. III. (13). 1^o. Si recta dicenda est creaturarum operatio, quando hae tendunt ad finem quem Creator intendit, ea semper recta dicenda foret; impossibile est enim Creatorem frustrari fine suo. 2^o. Quidquid de rebus aliis sit, indubium est saltem hominem quam saepissime perverse operari.

Respondeo ad 1^m. Dicendum foret eas semper operari aliqua rectitudine majori vel minori prout majori vel minori plenitudine finem consequuntur, *Conc.*: eas semper operari cum rectitudinis plenitudine, *Nego*. Porro in serie

successiva finium subordinatorum, proprie ultimus est finis verus, alii sunt media. Deus igitur obtinet quod vult quum obtinet finem ultimum, i. e., gloriam suam. Sed creaturae, quae secundarios seu particulares etiam fines respiciunt, quaelibet juxta naturam suam (14. II), imperfectae dicuntur, quum non eos plene propria activitate adipiscuntur; licet ad finem universalem semper perveniant, in quem ipsa sua imperfectione cooperantur.

Ad 2^m. Apparet hinc cur homo magis quam res ulla irrationalis, possit prave agere; potest enim activitate sua errare a fine suo particulari et ab ordine quem bene novit (12). Verum dum ab eo recedendo *ordinem negat*, ipsa poena qua a Creatore mulctatur, turbatum ordinem restituit et gloriam Illi debitam reddit, licet invite (6, III. 14, V.)



CAPUT II.

De operatione humana.

17. Ex dictis de operatione naturali, universim intelligi potest quandonam actio humana dicenda sit recta; quando nempe homo tendit activitate sua ad objectum materiale (4. X.), ubi invenitur objectum formale naturalis suae tendentiae (8. II.), nobis ex tendentia harmonica particularium facultatum patefactae (8. III.) Agendum igitur in hoc capite 1^o de objecto ad quod tendunt plures hominis facultates ad unitatem illius naturae ordinatae. 2^o Inquirendum quamnam activitate ipse tendat oportet, et simul 3^o quae major vel minor rectitudo illius operationem consequatur. De duobus primis agetur in hoc capite, de tertio

in tertio. De his autem omnibus quae ad Psychologiam pertinent tantum attingemus, quantum sufficit ut series theorematum habeatur, quibus scientia illa cum morali connectitur.

ARTICULUS I.

De objecto operationis humanae.

18. Diximus supra (4. X.) aliud esse proprietatem, quae objectum proprium seu formale cujuscumque tendentiae constituit, aliud vero objectum concretum sive materiale in quo proprietas illa reperitur. Consideremus id nunc speciatim in operatione humana.

§ I.

De objecto proprio seu formale humanae tendentiae.

19. Facultates proprie operativae in homine partiri possunt in tres classes: tendentia *rationalis* (voluntas); tendentiae *sensitivae* quae subdividi possunt in Passiones et Appetitus, prout oriuntur vel ex phantasia vel ex inferiori sensatione; vis *locomotrix*. Quae omnes cum tendant ad proprium et saepe contrarium objectum, et cum quaelibet particularis tendentia afficiat ac moveat totum subiectum, nisi haberent innatum ordinem inter se, ab ipsis in exercitio conservandum, hominem constituerent aggregatum quoddam entium inter se pugnantium, eumque ad motus oppositos simultanee adigerent, quod repugnat (14. III.)

Stabiliemus igitur prius quonam ordine facultates hominis harmonice componantur; ex quo cognoscere poterimus ad quodnam objectum tendant sic compositae.

PROPOSITIO I.

Facultas locomotrix et facultas sensitiva a tendentia rationali dirigi debent, eique subordinari.

20. 1^a Pars patet ex facto; nam spontanea locomotio est voluntaria, ubi homo plena ratione utitur. Probatur etiam *a priori* sicut 2^a p.

2^a PARS PROBATUR. Plura nequeunt convenire in unitatem, nisi aliquod eorum sit supremum, cui caetera subsunt. Sed ratio et sensus conveniunt in uno ente, qui est homo, in quo tamen nequit sensus esse supremus; 1^o, quia revera sensus servit rationi, cui materiam porrigit ipsius cognitio-num, ut constat ex Psychologia et Ideologia; 2^o, quia ad hoc ut quis alterum aliquo dirigat, indiget cognitione variorum terminorum eorumque relationum; sensus autem non percipiunt relationes, sed intellectus; 3^o, ratio est specifica proprietas humanae essentiae: sed operatio speciei determinatur ab hujus esse; operatio enim semper proportionatur esse agentis (4. I.) Ergo tendentia sensitiva dirigi debet a rationali.

COROLLARIA:

21.—I. Quaeque naturalis tendentia, seu facultas proprie operativa (19) in homine subieitur voluntati (14. III.) Hinc:

—II. Objectum ad quod tendit humana natura est objectum voluntatis (8): nihilominus actus naturalis carebit integritate materiali, si parti rationali materialis harmonice non conjungatur.

—III. Moralis seu scientia practica humanorum actuum est igitur illa quae declarat quandonam voluntaria hominis operatio recta sit.

—IV. Facultates omnes proprie *humanae* seu rationi subjectae, participes sunt libertatis qua voluntas fruitur; non quod sint in se liberae relate ad proprium objectum, sed quia in actibus humanis homo eas exercet pro arbitrio. *Exercitium* facultatis pendet ab hominis voluntate, *specificatio* actus ab objecto.

N. B. Actus, quos voluntas per semetipsam exercet, vocantur *eliciti*, quos caeteris facultatibus praecipit, *imperati*.

PROPOSITIO II.

Humana voluntas primitus seu innate tendit ad bonum in genere seu abstracte cognitum.

22. PROB. 1°. Voluntas, quippe quae rationis tendentia est et facultas expansiva ei correspondens (9), tendit ad id quod ei a ratione ostenditur. Sed ratio primitus ostendit bonum in genere; etenim objectum proprium intelligentiae in qua sita est radix cognitionis rationalis, est esse rerum in genere nec individuatum in rebus ipsis. Jamvero esse consideratum ut objectum tendentiae dicitur bonum (3, VI): ratio igitur primitus offert voluntati bonum in genere. Ad hoc ergo bonum voluntas tendit.

PROB. 2°. Omnis homo vult esse felix seu illimitate antequam cognoscat objectum concretum felicitatis suae. Sed felicitas est possessio boni (3, VI): tendit ergo voluntas ad bonum in genere.

PROB. 3°. Quaecumque bonum particulare a nobis possideatur, possumus usque adhuc aliud bonum particulare appetere; nullum igitur bonum particulare adaequat tendentiam voluntatis (4, VIII). Profecto bonum infinitum illam adaequare posset; sed quum non possit a nobis nisi post multiplex ratiocinium cognosci,

nec unquam hic in terris intuitive videri, nequit esse primus ille impulsus seu objectum primi impulsus voluntatis. Ergo aut voluntas ad nullum bonum primitus tendit, aut tendit ad bonum in genere. Sed illud repugnat (4, II, III, IV). Tendit ergo ad bonum universale.

COROLLARIA.

23.—I. Principium primum omnis scientiae practicae, speciatim vero Moralis, est hoc: “Tende ad bonum, bene operare;” siquidem voluntas primo operatur tendendo (21).

N. B. Primum principium cujuslibet scientiae illud est, a quo tota pendet catena ejus theoramatum.

—II. Voluntas humana tendit ad felicitatem in genere (3, VI); quoniam vero objectum reale nullum invenit in hac vita quod illi adaequatum et concretum offerat, hinc fit ut in nullo sistere cogatur (4, VIII).

—III. Tendit pariter voluntas ad perfectionem in genere (3, VI), quin determinetur ad se perficiendam potius in hoc quam in illo objecto.

—IV. Ad malum tendere nunquam licet, non est tamen possibile omnia bona positive prosequi semper, hinc notum illud axioma: Praeceptis *negantibus* omni tempore adstringimur, *affirmantibus* pro necessitate et hypothetice.

§ II.

De objecto concreto voluntatis.

24. Verum haec tendentia generica nequit ullum determinatum et realem actum producere; actus enim realis et determinatus non nisi ab objecto reali determinationem realem accipit. Dicendum igitur maxime de objecto reali et concreto in quo bonum illud universale invenitur.

PROPOSITIO III.

Objectum reale in quo voluntas sub forma concreta reperit objectum suum seu bonum genericum est Deus solus.

PROB. Deus solus est Esse universalissimum simulque realissimum, a se omnem imperfectionem excludens, et in sua simplicissima unitate perfectionem omnem continens. Sed esse ut objectum tendentiae dicitur bonum (3. VI.) Ergo Deus est bonum reale in quo objectum voluntatis proprium seu bonum in genere concrete invenitur.

COROLLARIA:

25.—I. Homo fit proprie et essentialiter beatus per intellectum; quia intellectu solo qui eum sub forma veri apprehendit, potest homo Deum possidere. Voluntas quae est tendentia rationalis, et desiderio suo intellectum ad quaerendum bonum impellit, quiescit seu gaudet et fit *beata*, statim ac intellectus illud assecutus est. Plena igitur hominis beatitudo *habetur* in plena cognitione Dei per intellectum; voluntate vero quieta qua Deum cognitum amamus, de illa beatitudine gaudemus.

—II. Non est in hac vita plena beatitudo, quia abest plena illa cognitio Dei.

—III. In ipsa vita futura *naturalis* hominis felicitas non est absolute, sed tantum naturaliter perfecta, quia homo non potest videre Deum qualis est in se ipso, sed tantum abstractive adeoque imperfecte. Nam cum omnis apprehensio habita per speciem intelligibilem objecto apprehenso inferiorem, deterius hoc reddat, imperfecta ea sit oportet.

—IV. *Latet* tamen in ipso naturali et illimitato hominis desiderio boni elementum tendentiae ad ordinem

supernaturalem, ubi apex naturalis perfectionis et felicitatis nostrae invenitur: sed elementum hujusmodi, potiusquam tendentia, est dicendum tendentiae capacitas, et quidem, ut aiunt scholastici, *obedientialis*.

N. B. Non inferes tamen ex hoc, felicitatem supernaturalem esse naturalem absolute loquendo; naturale enim dicitur quod vires naturae non superat. Ea solum dici posset terminus naturalium desideriorum *secundum quid* seu quatenus natura ad illam perfectionem naturaliter inaccessibilem tendit, supposita voluntate Dei revelante illius existentiam et ad eam elevante; quandoquidem ex naturali illo desiderio *illimitato* fit ut eo *ulterius* tendat quo longius novit posse pervenire.

PROPOSITIO IV.

Imperfecta beatitudo naturalis et perfectio propria hominis in hac vita consistit in observantia ordinis quo ille divinis decretis conformis fit.

26. Sunt duae partes propositioni: 1^a naturalis beatitudo et perfectio est observatio ordinis; 2^a, est propria hominis.

PROB. 1^a PARS. 1^o Homo, dum vivit, est in statu tendentiae (3. VI. et 5.); bonum vero tendentiae est rectitudo directionis, haec vero in observatione ordinis sita est (3. VI, et 6.): qui tendit igitur recta ad finem ordinis universalis, bonum suum possidet. Sed possessio boni est beatitudo. Ergo ordo iste est hominis beatitudo in hac vita.

2^o Qui recta tendit est certus se perventurum ad finem (6. IV.) Sed certitudo de re futura est anticipata ejus apprehensio. Qui ergo recta tendit, anticipat bonum ideoque beatitudinem. Haec anticipatio vocatur *spes*.

Itaque ordinatio hominis ad finem dupliciter constituit beatitudinem ejus praesentem; 1, quia ordo est bonum ejus praesens; 2, quia est quaedam anticipata possessio boni futuri.

PROB. 2^a PARS. 1^o Homo solus in terris potest tum cognoscere ordinem, tum eum observare seu ordinare seipsum ad finem; siquidem homo solus potest tum cognoscere relationes quibus constat ordo, tum reflectere supra seipsum, quod quidem necessarium est ad suimetipsius ordinationem. Ergo felicitas ordinis est propria hominis.

2^o Omnis homo sentit sive voluptatem sive utilitatem inordinatam vituperandam esse; econtra ordinis observantia, vel quando est molesta vel nullum commodum affert, a nemine habetur vituperio digna. Atqui hoc est hic in terris proprium hominis. Ergo soli homini felicitas est ordinis observatio.

N. B. Proportio quae intercedit inter actum humanum et finem ipsius vocatur *moralitas*.

COROLLARIA:

27.—I. Irrationabilia entia sunt ad aliquem finem, quem nec cognoscere possunt sub ratione finis, nec ad eum semetipsa *ordinare*. Creatrix intelligentia ad illum ea movet vi tendentiae ad objectum ipsorum proprium, quin ullam in hoc rationem finis percipiant. Ita brutum, voluptate motum, conservatur, crescit ac multiplicatur, nec tamen scit se appetitibus naturalibus indulgendo hunc Creatoris finem obtinere.

—II. Ex tribus gradibus progressivis boni, honestum porro est bonum praecipuum (3. VI.), cui utile subordinatur tanquam medium fini, delectabile tanquam effectus causae. Item dicendum de malo (3. VII.): praecipuum in terra est inordinatio, ex qua sumit rationem mali actus inordinatus, rationem castigationis dolor inde exsurgens.

—III. Primum principium morale applicatum vitae hominis praesenti convertitur in hoc: *Tende ad ordinem* (23. I.); et quoniam bonum est perfectio (3. VI.), *tende ad perfectionem (ordinis)*.

—IV. Econtra, si scientia moralis pro brutis haberi posset, hoc foret primum ejus principium: *tende ad voluptatem*, siquidem eorum apprehensio non vadit ulterius; porro, tendentia huic proportionatur (13).

OBJECTIONES.

28. I. Contra 1^{am} prop. et coroll. II. (20, 21). Natura humana tendit ad completam evolutionem suarum facultatum; etenim facultas quae non evolvitur est imperfecta. Quamobrem homo, nisi omnes facultates evolveret, dicendus esset imperfectus (Ahrens, Damiron, etc.)

Respondeo 1. Objectio militat pro nobis; nam supponit hominem non debere remanere imperfectum, i. e., debere per facultatum suarum evolutionem tendere ad perfectionem. Est ergo evolutio medium, perfectio vero finis. Non est igitur facultatum evolutio finis humanae naturae.

2. Objectio supponit impossibile, siquidem evolutio unius facultatis, praesertim si plena, impedit evolutionem alterius. Sic, v. g., agricola deberet cessare esse robustus ut fieret doctus; vir autem litteratus litteris valedicere deberet, ut vires corporales evolveret. In hac re lex physiologica latet neminem.

3. Dicent forsitan adversarii, in hac evolutione procedendum esse cum proportionem quadam. Bene habet; sed quaenam erit norma hujusmodi proportionis nisi finis? Quid, si quaedam facultas fiat prorsus inutilis fini? Quomodo tunc stabit adversariorum hypothesis?

4. Elucet hinc facultatis imperfectionem non esse unquam imperfectionem hominis, nisi quando facultatis finis est conjunctus cum hominis fine.

His praemissis animadversionibus, facile respondetur sophismati *negando* antecedens, et *negando* paritur nexum inter consequens et rationem antecedentis.

II. Contra prop. 2^{am} et Coroll. 1^m (22, 23). Saltem non negabis bonum hominis proprium in eo consistere ut sit liber; nam quum libertas proprie sit character specificus humanae naturae ejusque operationis, natura quae hoc tribuit munus, vult id ab ipso conservari ac perfici. Unde primum moralitatis principium sic efferri posset: *Ens liberum, esto liberum.* (Cousin).

Respondeo. Haec objectio quoque ad praecedens sophisma reducitur, hoc est, “bonum entis est usus facultatum suarum,” nisi quod hic consequentia limitatur ad facultatem volendi libertate praeditam. Facilis est ergo responsio: absurda atque etiam ridicula in pluribus casibus haec doctrina esset. Absurda, quia supponit dari posse facultatem sine objecto (3. II.), hominem gaudere de exercenda potentia faciendi nihil: ridicula, nam quis non rideret si audiret, homini esse exercendam suam libertatem in operando, nihil aliud tamen intendenti praeter hoc quod possit libere operari? (21. IV.)

III. Contra eamdem prop. 2^{am}. Omnia bona particularia offeruntur voluntati a ratione; si ergo ratio allata valeret, voluntas necessario tenderet ad omnia bona particularia.

Resp. *Distinguo anteced.*: Offeruntur ut objectum omnino proprium intellectus et voluntatis, *nego*: ut objectum in quo sensus reperiunt conditiones sensibiles,

intellectus vero percipit esse universale, *conc.* Pendet haec solutio a doctrina psychologica circa realitatem et individualitatem cognitionum nostrarum.

Urgebunt: Si mens humana tenderet ad bonum in genere, tenderet ad seipsam; nam hujusmodi bonum est conceptio abstracta, ideoque modificatio subjectiva mentis. Atqui repugnat mentem sibi esse finem.

Resp. Dist. Tenderet ad se vel ad suum proprium conceptum, nisi ratio per hunc ipsum nos duceret ad bonum concretum et reale, *conc.*, secus *nego.* Atqui mens abstrahens esse ab objectis particularibus, videt illud realiter participari ab eis, nulla autem *participatio realis* datur sine realitate originali. Ratio ergo, dum ostendit bonum abstractum, simul invitat nos ad illud quaerendum sub forma concreta ac reali in objecto, in quo plenitudo Entis residet. Haec quoque solutio ad metaphysicam pertinet.

IV. Contra prop. 3^{am}. 1^o. Quidquid proportionem non habet cum natura humana, nequit hominis felicitatem constituere; sed Deus infinito gradu superat hominem. Ergo homo non potest neque eum contemplari, neque eo frui, ideoque neque ab eo beari.

Resp. Dist. Nequit hominem beatum reddere quidquid non habet proportionem ordinis, *conc.*; magnitudinis, *nego.* Sitibundo nequit ignis satisfacere, eo quod ignis non habet proportionem in ordine ad extinguendam sitim; potest tamen illi satisfieri ad flumen, licet illud ebibere non possit, quia aqua nata est extinguere sitim. Pari modo, non potest homo satiari bonis materialibus, quia materia non habet proportionem in ordine ad animi desideria; sed esse simpliciter, sub nomine veri *Boni*

simpliciter, est praecise unicum animi objectum; quare licet hic non possit illud omnino comprehendere, beatus tamen est quando capit quoad capere potest.

2°. Sed Deus nequit dimidio comprehendi; siquidem ens simplicissimum aut comprehenditur totum aut nihil.

Resp. Apprehensio spiritualis differt a materiali, sicut spiritus a materia. Proinde, quemadmodum spiritualis magnitudo, posita in intentione virium, differt a *materiali*, posita in quantitate extensiva; sic diversi gradus spiritualis apprehensionis consistunt in gradu virium quibus objectum apprehenditur; materialis vero in quantitate objecti apprehensi. Rem declaremus exemplo. Idiota, agrimensor, et mathematicus ejus professor, cognoscunt omnes triangulum; sed idiota novit tantum, illum *esse*; agrimensor, geometria duce, discutit proprietates praecipuas, innitens saepe auctoritati magistri sui, qui innumeras veritates trigonometricas cognoscit, hasque cum evidentia percipit in triangulo. Potest igitur res simplex cognosci plus minusve perfecte, licet *tota* cognoscatur in quolibet cognitionis gradu: hinc directe ad argumentum respondeo:

Deus nequit cognosci dimidio, *dist* : objective nequit dimidium Dei cognosci, *conc.*; subjective nequit cognosci majori vel minori vi a diversis, *nego*.

—V. Contra coroll. III. ejusdem prop. (25, III.) Si homo, nec in altera vita, potest perfecte beari in contemplatione Dei naturaliter, sequitur finem ejus naturalem esse aliquid impossibile, quod est absurdum.

Resp. Naturale est ad quod natura tendit; sed quum omnis creatura in mundo ordinata sit proportionibus tum specificis tum universalibus (14. II.), sequitur eam tendere

ad duplicem finem duplici virium specie, specifica una, universali altera. Vires specificae sunt naturales speciei in se consideratae; universales sunt naturales speciei non nisi consideratae in cohaerentia sua cum mundo. Sic non est *specificè* naturale cani vel equo mira illa agere quae ars humana eos docet, neque est naturalis illis dulcedo et pulchritudo arborum, ad quam eas promovet hortulanus. Verumtamen numquid tales effectus produceret ars, nisi jam praedispositiones aliquae adessent in subjecto?

Hinc facile intelliges, hominem quoque in mundo habere existentiam specificam, vi cuius potest obtineri abstracta quaedam Entis Universalis ejusque realitatis cognitio, ex qua nascitur complacentia illa inenarrabilis quae inveniri est in ipsis speculationibus philosophicis. Jamvero, posita hac hominis relatione cum summo vero, si hoc visibile se praebeat illimitatae illi tendentiae hominis, quam dicimus intellectum, hic ad illud statim tendet, vi praecise naturae suae illimitatae. Igitur beari intuitu divino non est homini naturale, considerata pura natura, est naturale, praesupposita gratia Dei illum ad id elevantis.

Dices: nisi elevatio haec accadat, homo non assequetur finem, adeoque perfectam beatitudinem non obtinebit.

Resp. *Dist.* Non assequetur finem specificum, *nego*; superiorem, *conc.* Pari modo distinguo consequentiam: non obtinebit beatitudinem perfectam, si intelligatur de perfectione relativa secundum vires suas, *nego*; si de perfectione absoluta, *conc.*

N. B. *Absoluta* beatitudinis perfectio solius Dei est, qui se perfectissime cognoscit. In omni creatura, etiam post visionem intuitivam Dei, semper remanet metaphysica quaedam imperfectio; sed hoc non facit infelicem illum, cujus desideria limitantur ad suas facultates, quarum

quaelibet objectum suum obtinet. Jamvero haec est conditio propria cujuslibet hominis voluntatem ordinatam habentis.

—VI. Contra prop. 4^{am}. 1^o. Ordo pura est abstractio mentis; nequit ergo esse motor hominis efficax. 2^o. Hic vero non movetur nisi voluptatis desiderio; quia si hanc forte relinquit ordinis gratia, id ideo facit quia sperat ex ordine majorem voluptatem capere. Atqui finis est id quod impellit ad operandum. Ultimus finis ergo cujuslibet agentis est voluptas (animalis vel spiritualis.)

Resp. ad 1^m. *Dist. ant.* Ordo est abstractio quae exprimit relationes extra mentem reales, *conc.*; secus, *nego*. Nihil igitur impossibile in eo quod ordo, inter actionem ponendam et bonum infinitum realiter consequendum, ut bonum quoddam se manifestet oculis mentis, ideoque ut finem, licet secundarium.

Ad 2^m objectionem *dist. maj.* et ejus rationem: homo instinctum sequens non movetur nisi desiderio voluptatis, *conc.*; rationalis, *subdist.*, quatenus respicit desiderium illud ut indicium objecti finalis, *conc.*; quatenus considerat voluptatem ut verum objectum tendentiae suae, *nego*. Tendentiae enim naturales in nullo alio per se sitae sunt quam in quadam carentia aequilibrîi sive physici sive moralis, quae tollit statum perfectae quietis, quaeque in ente sensitivo, (sive in parte inferiori sive in superiori), dicitur sensus carentiae, poena, dolor, etc. Et quoniam inaequilibrium quodlibet tendit essentialiter ad medium recuperandum, ideo omnis tendentia naturalis habet pro scopo quietem; quae quies in sentiente dicitur voluptas, gaudium, etc. Igitur tendentia considerata ut effectus internae sensationis habet reapse voluptatem pro termino.

Si homo vero *rationem* adhibet, facultatem illam inquam cujus proprium objectum est esse, et relationes causae,

substantiae, etc., quaeque capax est redeundi supra se totam, percipit tendentiam suam nasci ex defectu objecti, in quo invenitur aequilibrium propter proportionem quae exstat inter capacitatem facultatum et sufficientiam ejusdem objecti. Ubi igitur ratio sit dux operantis, hujus opera diriget ad illud objectum tanquam ad finem realem et externum operationis, et ut id assequatur, media disponet. Atqui dux hominis est ratio (20.) Ergo omnis motus hominis rationalis ordinatur ad objectum in quo videt causam futurae quietis. Ergo ordo ad hoc objectum est bonum hominis in praesenti statu, et ad hunc ordinem aspirat juxta rationem, eo quod mediante ordine perventurus est ad objectum finale. Itaque in desiderio felicitatis discerni possunt plura instantia successiva pertinentia ad varias facultates. Surgit 1^o modificatio quaedam pure spontanea sensus interni, extra aequilibrium existentis; 2^o animadversio ex parte intellectus hujus defectus aequilibrîi, ideoque carentiae genericae objecti alicujus indeterminati satiandi capacis; 3^o tendentia generica ad tale objectum indeterminatum (desiderium felicitatis); 4^o impossibilitas determinandi sine objecto determinato hunc motum irrequietum ac confusum tunc mentem impellit ad quaerendum objectum reale, quod capax sit determinandi directionem motus; 5^o reperto reali hoc objecto, motus voluntatis directionem capiet certam per viam mediorum praescriptorum a naturali ordine mundi, atque ita tendet ad objectum in quo sperat quiescere. Nemo non videt carentiam aequilibrîi primitivam in animo causari a defectu objecti quod posset ei quietem impertiri. Quapropter finale hoc objectum est principium primum motus, quatenus illud necessarium est ad voluntatis satisfactionem. Quoniam vero sensus carentiae hujusmodi objecti est primus actus a conscientia animadversus, ideo naturae

consonum est, ut qui non multum cogitat, putet, impulsus primum ad operandum esse quietem, in quam desinit inquietudo illa, quae ab homine interiori conscitur et animadvertitur. Elucebit hinc objectionis hujus errorem ad quemdam Sensismum redire, illi similem qui asserit omnem ideam oriri a sensibus, eo quod sensatio sit primus actus spontaneus, in quem mens incipit reflectere.

Elucebit praeterea quam philosophica sit Ecclesiae Catholicae disciplina docentis, caritati, qua Deum amamus quatenus bonum absolutum, praecedere spem qua eum amamus quatenus bonum nobis, seu bonum delectabile. Delectabile sentitur a nobis, hincque maxime nasci debet impulsus primus ad operandum, ut modo diximus. Quare non est difficile respondere in forma ad Min. argumenti *dist^{do} minorem*: *Finis* dicitur impulsus ad operandum rationabiliter, *conc.*, sensitive, *nego*. Ratio, non sensus, ne spiritualis quidem, potest cognoscere finem (26.)

—VII. Contra 2^{am} partem prop. 4^{ae}. Bruta quoque cognoscunt finem aguntque ut obtineant. Est igitur falsum operari propter finem esse proprium hominis solius.

Resp. *Dist. ant.* Ita agunt ut obtineant finem, non intelligentes tamen rationem finis, *conc.*, secus, *nego*.

—VIII. Contra I^{um} Coroll. Prop. 2^a. (23.) 1^o Indagatio primi principii est inutilis omnino; nam quod solum refert, est scire quid sit faciendum, et non cur sit id faciendum (Burlamacchi.) 2^o Ecquis scit utrum necne possit attingi vel utrum existat primum principium scientiae moralis? (Droz, etc.) 3^o Si principium aliquod admittendum esset, hoc unum primum foret: *Sequere lumen rationis*.

Resp. ad 1^{um}. Quod refert, est scire quid faciendum, non autem quare id sit faciendum, *dist.*: si quaestio solum

sit de vita instituenda, *transeat*: si philosophari sapienter velimus, *nego*. Ad bene vivendum sufficit scire quod bonus catechismus tradit; sed ad philosophandum de causis cur quaedam actiones sint bonae, aliae vero pravae, requiritur principium unde initium sumatur; secus haberetur series logica consequentium sine primo annulo, turris sine fundamento.

Ad 2^{um}. Impossibile est scientiam unam non habere unum principium; siquidem cum series consequentium semper divergat, si non esset unitas principii, principium unitatis quoque deesset, nec ideo scientia posset essa una. Quale autem sit hoc unicum principium non est determinatu difficile. Nam quum scientia sit facultas disserendi circa objectum unum, quumque omnis facultas determinetur ab actu et objecto (4. VII.), omnis scientia debet initium sumere a contemplatione objecti sui. Quamobrem propositio quae naturam hujus exprimit una cum actu quo ad illud tenditur, subministrare debet primam basim reliqui totius. Jamvero, *fac bonum*, exprimit practicum actum tendentiae ad bonum, in qua consistit natura voluntatis; non secus ac propositio: *Ens est*, quae constituit primum principium metaphysicum exprimit primum iudicium speculativum circa ens, quod est objectum metaphysicae.

Ad 3^{um} *dist.* *Sequere lumen rationis* est primum principium universale cujusque scientiae humanae, *conc.*; est proprium moralis, *nego*. Sicut definitio proficisci debet a genere proximo, et completur differentia ultima seu propria; ita primum principium, quod ex definitione scientiae colligitur, debet esse hujus proprium. Moralisis est scientia actuum voluntariorum; sed natura voluntatis propria est tendere ad bonum; quodcumque igitur principium non includens ideam boni, nequit esse proprium scientiae moralis. Profecto quatenam scientia, imo quae ars non

admittit et praesupponit hoc principium: "Sequere lumen rationis?" Mathematica, historia, mechanica, eloquentia, etc., numquid stare possunt sine hoc principio?

Instantia 1^a. Sed bonum includitur in illo principio, eo quod proprium hominis bonum est rationabile. Ergo, "Sequere rationem," est principium maxime proprium humani actus.

Resp. Si hoc principium habetur tanquam primum in Morali, jam habebitur ut primum quod est secundarium, siquidem radicalis ratio cur voluntas rationem sequitur, est quia eam sequi bonum est; nec eam sequi posset, nisi id bonum esset. Si e contra gressus primus voluntatis esset versus rationabile, quidquid rationabile non est, esset impossibile; quod enim in aliquo ordine venit secundo, debet pertinere ad eundem ordinem ad quem pertinet primum: illud autem est falsum.

Instantia 2^a. Doctrina haec videtur confundere simul duas scientias prorsus diversas, nempe *Eudaemonologiam* cum *Deontologia*. At quis non videt felicitatem et rectitudinem esse res omnino diversas?

Resp. Sunt distinctae utique, sed non ita diversae ut duas scientias diversas constituent. Sic geometria linearis utique distinguitur a solida, non ita tamen ut dici possint scientiae diversae; quippe illa ad hanc ordinatur, et haec ab illa dependet. Pari modo scientia rectitudinis ordinatur ad felicitatis consecutionem, et vicissim scientia felicitatis stare nequit sine rectitudinis conceptu. Quid enim rectitudo sibi vult? Tendentiam significat ad objectum a natura praefixum (13.26.) Jamvero objectum a natura voluntati praefixum est bonum (22). Rectitudo igitur voluntatis est tendentia ad bonum. Sed bonum obtentum *felicem* reddit (3. VI.) Ergo rectitudo tendit ad felicitatem, et felicitas acquiritur rectitudine. Quapropter loqui

de rectitudine quae a felicitate sejuncta sit, idem est ac loqui de directione quadam, ad nullum terminum directa; loqui de felicitate sine rectitudine est loqui de termino non indicata via.

Itaque non sunt scientia felicitatis et scientia recti duae scientiae separabiles, sed duae partes scientiae illius quae dirigit actus humanos, nempe *Moralis*: qui actus, sine prima, carerent motore; sine secunda, carerent ductore; eodem pacto ac homo, sine voluntate, non posset operari; sine intellectu, nesciret. Et quia unus et idem est homo intelligens ac volens, cujus operationes normam accipiunt a morali, ideo una est scientia quae leges impulsus tradit sub quo homo operatur, et directionis ab ipso capiendae. Earum separatio nihil aliud facit nisi ut neutra repraesentet actum completum et realem, sed solum quamdam abstractionem incompletam.

Et revera, concedantur ut demonstratae veritates sequentes: bonum est esse seu ens, ens gaudet ordine intrinseco; in hoc mens percipit bonum suum essentiale; ideoque hoc ipsi convenit, siquidem bonum est quod convenit naturae cuique. Poterimus ne ex hoc concludere hominem fieri *moraliter* bonum, quando voluntas approbat ac vult hoc bonum? Tunc ego ero *moraliter* bonus, si domum delineans, eam symmetrice disponam, econtra *moraliter* malus, si contra symmetriam. Etenim in primo casu volo ordinem a ratione approbatum, in secundo nolo.

Atqui hoc est evidenter falsum ex communi judicandi et communi loquendi ratione. Ergo praeter ordinem essentialem rerum, qui mentem ad assentiendum cogit, requiritur pro actu morali aliud quoque elementum quod voluntatem *liget*; hoc elementum vero nihil aliud esse potest praeter bonum aliquod, idque capax flectendi aliquo modo voluntatem, quin ejus libertatem violet. Porro tale

est bonum in genere, quod voluntas non potest non velle, licet quoad objectum *concretum* libere possit illud determinare. Hoc elementum igitur est absolute necessarium ad plenum conceptum moralitatis.

§ III.

Epilogus.

29. Declaravimus in hoc articulo terminum naturalem operationis humanae, rem haud captu facilem tyronibus.

Homo tendit ad bonum in genere, siquidem bonum in genere est objectum quod ratio cognoscit esse capax satiandi voluntatem. Sed bonum hoc ubi est? Sensus illud non cognoscunt; ratio vero docet in solo Deo inveniri. Erga juxta rationem voluntas tendit in Deum.

Sed quum Deus nequeat immediate et plene in terris cognosci, ea tendat oportet ita operando ut possit eum attingere in vita futura (22, 3^a Prob. 26). Modus iste operandi est conformis ordini finali decretorum divinorum. Quare operari congruenter ordini est bonum hominis hic in terris.

Tendit homo moralis ad bonum sub triplici aspectu: sub aspectu generico, instinctu naturali; sub aspectu determinato boni infiniti ex ratiocinii praescripto; sub aspectu honesti sive convenientis, quum consideratur ut finis immediatus praesentis operationis et ut medium perveniendi ad Bonum infinitum. Bonum consideratum sub primo aspectu est basis totius Moralis, sub secundo Eudaemonologiae, tandem sub tertio Deontologiae (13).

ARTICULUS II.

De activitate humana in ordine ad finem.

30. Operatio naturalis ortum habet ex duabus causis praecipuis, ex objecto et facultate (7.); quare philosophus, causarum investigator, opus assumptum incompletum relinqueret, si, post objectum, in facultates quoque non inquireret, earum influxum declarando in ordinem moralem. Cognito igitur fine, ad quem tendit homo in hac vita, qui-que est bonum ordinis seu conveniens, quod honestum quoque vocatur cum agitur de morali; restat ut de facultatibus, quibus tendit, indagemus.

Statuemus hic igitur 1°, quatenam sit facultas cognoscens ordinem moralem, et quomodo influat in hunc. 2°. Quatenam sit facultas operatrix, et quomodo operetur. 3°. Quatenam influxum exerceant in actum humanum facultates sensitivae. 4°. Quid conferat homini vis consuetudinis.

§ I.

De facultate cognoscente ordinem et de ejus morali influxu.

31. Disceptatum est a quibusdam philosophis utrum ad bonum morale cognoscendum homo utatur intellectu vel aliqua alia facultate. Materialistae insuper contendunt hanc facultatem consistere in aliquo organo determinato. Nos hunc errorem postremum, qui ceterum generali theoria *spiritualitatis* actuum intellectualium jam refutatus est, Psychologis refellendum relinquimus, et sequentia statuemus.

PROPOSITIO I.

Intellectus ut intuens et ratiocinans adaequatam rationem judiciorum moralium praebet, quin ad alium sensum moralem recurrendum sit.

32. Hoc ultimo nomine venit quidam instinctus, *gustus* quidam moralis, qui a quibusdam philosophis censetur determinare in nobis coeae judicia moralia.

PROB. 1°. Bonum morale est relatio (26. N. B.), ideoque veritas intelligibilis (26. P. 2°): Sed omnis veritas intelligibilis est objectum intellectus, vel ut hic intuetur, vel ut ratiocinatur. Ergo habemus in intellectu rationem adaequatam judiciorum moralium.

2°. Si dubitandum esset de evidentia hujus propositionis, hoc esset vel a) propter difficultatem quorundam judiciorum b) satis celeriter etiam a vulgo peractorum, vel c) propter dulcedinem quam experiuntur homines probi circa virtutem. Atqui non ob difficultatem, quae sane non ea est qualis a quibusdam putatur. Etenim 1° saepe agitur de rebus obviis; in difficilibus vero et remotioribus a primis principiis vulgus haud raro fallitur; 2° plerumque vir probus difficultates superat vel quod evidenter melius est amplectendo, vel aliquo principio reflexo utendo; 3° saepe vulgus auctoritate procedit, quae iudicium facilius certiusque reddit.

Celeritas illa vero sic explicatur: 1° ex praxi habituali, quam incitat rei practicae momentum; 2° ex influxu imaginationis et passionum rite compositorum. Denique dulcedinem virtutis experitur quis potius in praxi quam in iudicio, et est simplex applicatio illius theorematis generalis a nobis jam declarata (3. VI.), juxta quod omnis facultas quiescit in suo bono possesso, quandoquidem ordo est bonum voluntatis (26), ideoque ejus quies (6. V.)

Non ergo egemus speciali aliquo sensu ad cognoscendam gustandamque virtutem.

33. Sed non sufficit cognoscere cujusnam facultatis sit judicare de ordine, oportet etiam cognoscere horum judiciorum basim ac firmitatem. Porro omne iudicium mediatum, ut Logica tradit, fundatur in praemissis ac principiis a quibus totam evidentiam accipit, ideoque eo fortius ac firmitus est, quo praemissae sunt magis inconcussae. Idecirco ut plene cognoscamus iudicium morale practicum, prius ejus praemissas earumque robur roborisque gradus ostendemus, necnon hujus causas, et modum quo influit in illud.

PROPOSITIO II.

Vis iudicii moralis 1, essentialiter deducitur tum ex objecto tum ex subjecto; 2, relate ad objectum potest esse debitum, vel licitum, vel illicitum; 3, relate ad subjectum, certum vel incertum.

34. PROB. 1^a PARS. Vis essentialis omnis iudicii non oritur nisi ex iudicante (subjecto) vel ex iudicato (objecto); quia haec sola sunt elementa essentialia omnis iudicii, sicut omnis operationis (3. II.)

PROB. 2^a PARS. Objectum cujuslibet iudicii vel est de re contingenti vel de necessaria. Contingens in ordine morali dicitur licitum (quod moraliter potest esse vel non); necessarium dicitur debitum vel illicitum, prout moraliter non *potest* non esse vel non potest esse. Ergo relate ad objectum omne iudicium erit licitum, vel debitum vel illicitum.

PROB. 3^a PARS. Omnis propositio eo majorem vim subjectivam habet, quo magis ei subjectum adhaeret; sed adhaesio plena dicitur certitudo, deficiens dicitur incerti-

tudo. Ergo omne iudicium relate ad subjectum est vel certum vel incertum.

COROLLARIUM.

35. Ut adaequata ratio reddatur iudiciorum moralium restat ut explicemus 1^o causam *debiti* sive obligatorii, liciti et illiciti, 2^o causam certitudinis et incertitudinis.

PROPOSITIO III.

Obligatorium est quod se habet ut medium necessarium ad finem necessarium; illicitum quod ei invincibiliter se opponit, licitum quod se non opponit.

36. PROB. 1^a PARS. Obligatorium est quod moraliter non potest non esse (34), seu necesse est esse. Atqui tunc tantum actio potest moraliter non esse cum aut non est necessaria ad finem, vel ejus finis per se non est necessarius; quia in utroque casu homo potest sine illa actione servare suam tendentiam ad finem: quod moralitatem constituit (26. N. B.) Ergo id solum est obligatorium quod utrasque necessitates conjungit. Atque hinc explicatur etiam ratio illiciti seu moraliter impossibilis; est enim impedimentum invincibile ad finem necessarium.

N. B. Ex quo apparet impossibilitas in qua versantur *Utilitarii epicuræi* stabiliendi verum conceptum obligationis; nam, quum omnem obligationem deducant ex *voluptate*, cui homo potest semper renunciare, finem statuunt non necessarium. Sed quomodo posset unquam ex fine libero oriri necessitas absoluta medii, si omnis ratio boni quod habetur in medio, derivatur ex fine (3. VI.)? Utique poterunt necessitatem hypotheticam instituere: "Si vis voluptate frui, talis actus est necessarius;" sed non poterunt unquam absolute dicere "obligaris." Econtra in nostra doctrina actus est moraliter necessarius (34.), sed

non physice, quia finis objectivus et realis, (seu objectum materiale ubi est formale), non apprehenditur immediate et plene (22. Prob. 3^a, et infra. 50. 57. V.) Unde nec voluntas necessitatur physice, sicut a desiderio felicitatis; necessitatur tamen moraliter, nempe actionis directio (26. N. B.) ipsi offertur determinata indeclinabiliter a fine.

PROB. 2^a PARS. Licitum est quod potest fieri vel omitti ab ente rationali, manente ejusdem directione ad finem ultimum (26. N. B.) Atqui hujusmodi se habet quod nec est necessarium nec oppositum fini. Ergo licitum est quod nec est necessarium nec oppositum fini.

COROLLARIA :

37.—I. Omnis actus moralis vel est licitus vel illicitus, ideoque aut *bonus* aut *malus*; non enim datur medium. Inter debitum vero et illicitum seu pravam est licitum.

—II. Quidquid est moraliter debitum sive obligatorium, est etiam ordinatum et licitum; non autem quidquid licitum et ordinatum ideo est obligatorium.

—III. Omnis obligatio oritur a fine ultimo ac propterea a Creatore qui finem determinavit (5.), absurdaque est obligatio ad id quod est contrarium fini.

—IV. Creator manifestat naturaliter hominis menti voluntatis suae decretum a sapientia directum, qua ordinavit relationes essentielles mundi adeoque necessarias et obligatorias (36.); nam voluntas superioris a sapientia directa et subditis manifestata ad bonum commune, dici solet lex; ideo ratio nobis legem ostendit, aeternam in Deo, naturalem in homine, tam necessariam quam necessaria est rerum essentia. Unde illa, non secus ac ista, immutabilis est, quippe in ipso divino Esse fundata.

—V. Homo potest cognoscere majorem vel minorem obligationem alicujus actionis, prout hanc plus vel minus necessariam vel utilem videt ad consecutionem finis necessarii.

38. Sed quaeres: potestne reapse homo cognoscere finem Creatoris, mediaque ad eum obtinendum? Etiam.

PROPOSITIO IV.

Homo cognoscit finem et media, saltem aliquo gradu.

PROB. 1^a. PARS. 1^o. Finis potest cognosci, quando objectum operationis potest cognosci et relatio quam ipsum habet cum intentione operantis (2, seq.); cognito autem fine cum dicta relatione cognoscuntur etiam media attingendi finem. Atqui et objectum et dicta relatio in mundo cognosci possunt aliquo gradu sive a) spectato objecto, sive b) subjecto.

Spectato objecto a) quia universus offert objectum ordinatum, ut ostenditur a cosmologis. Ergo offert ex se objectum in quo percipi possunt relationes cum intentione ordinatoris. Spectato subjecto b) quia homo habet intellectum directum juxta intellectum divinum, siquidem omnis intellectus est facultas cognoscendi verum seu tendentia ad verum: potest ergo cognoscere quasdam relationes ordinis a Deo cognitae ac positae in universo, adeoque finem et media. Ergo potest cognoscere finem et media.

2^o. Factum ipsum seu experientia ostendit hominem cognoscere finem et media.

PROB. 2^a. PARS. Mens humana est infinite inferior divina: nequit ergo cognoscere sicut Deus cognoscit. Ergo aliquo tantum gradu.

39. Videndum modo quomodo homo discurrat ad efforandum judicium morale et practicum seu applicatum ordini reali et concreto.

PROPOSITIO V.

Judicium quodlibet practicum, praesupposito primo principio (23), deducitur ex una propositione universali, et altera particulari; eaeque esse possunt plus minusve complexae.

PROB. 1^a PARS. Judicium practicum debet determinare utrum actus sit obligatorius, an licitus, an illicitus (34, 36). Atqui ideae obligationis, honestatis et inhonestatis praesupponunt primum principium (23, I; 27, III; 28, VIII, ad 2^m). Ergo omne judicium morale praesupponit primum principium.

PROB. 2^a PARS. Judicium practicum contemplari debet relationes actus in ordine universali (26). Sed istae relationes exprimuntur propositione universali. Ergo omne judicium deducitur ex propositione universali.

PROB. 3^a PARS. Judicium practicum adhibetur ad regendum individuum operantem et determinandam ejus operationem individualement. Sed propositio universalis nequit producere consequentiam singularem absque alia praemissa, quae medium terminum reducat ad individuum, ut Logica docet. Ergo judicium practicum exurgere quoque debet ex propositione singulari.

PROB 4^a PARS. Plus minusve complexae possunt esse relationes tum actus objective inspecti, tum subjecti cui applicandus est. Ergo propositiones quae exprimunt has relationes possunt esse plus minusve complexae.

Sic e. g. hoc judicium quod fero: "debeo solvere Petro tantam pecuniam," praesupponit primum principium "fac bonum" seu "serva ordinem;" includit generalem propositionem complectentem omnes titulos objectivos talis obligationis, ut, "solvere debet qui promisit, qui potest promissis stare, ei qui pecunia soluta nec certo nec gravi-

ter abutetur," etc.; includit propositionem singularem quae addit: "sed ego promisi, possum solvere, Petrus non abuteur" etc.

COROLLARIA:

40.—I. Hinc patet quonam gradu cognoscatur lex naturalis. Primum principium "fac bonum" una cum suis transformationibus "serva ordinem, perfectionem, justitiam," etc., cognoscitur a quolibet homine rationis usu praedito, saltem practice. Quoad applicationes vero, ignorantia eo potest esse facilior quo illae remotiores sunt a principiis.

—II. Intelligitur hinc etiam quomodo lex naturalis possit mutari, nempe non in se et in principiis, sed quoad materiam cui applicatur.

N. B. Propositio universalis vocatur *synderesis*, ut consideratur in mente judicantis, constituitque iudicium *juris*. Minor singularis vocatur deliberatio, estque iudicium facti, quod profertur ope prudentiae, quia scientia non iudicat nisi de universali, ut Logica tradit. Consequentia conscientiam constituit.

42. Ex dictis de modo quo mens procedit quoad vim objectivam determinandam iudicii moralis, jam declarari potest quanta vis subjectiva iudicii moralis seu conscientiae (certitudo, incertitudo, 35.) ex praemissis derivetur.

PROPOSITIO VI.

Conscientia est certa pro ratione certitudinis iudiciorum, quae praemissa sive universali sive singulari continentur.

PROB. Conscientia est conclusio syllogismi practici (39.) Sed vis conclusionis sequitur debiliorem ex praemissis, ut traditur in Logica. Ergo eadem ratione certa erit conscientia.

COROLLARIA:

42.—I. Quoniam certitudo praesupponit veritatem et potest conjungi cum evidentia, in conscientia potest dari veritas conjuncta cum certitudine et evidentia. Sed poterunt quoque esse eorum defectus, i. e., ignorantia, incertitudo, obscuritas, vel etiam eorum contraria, i. e., error aut probabilitas.

N. B. Ignorantia potest esse pure actualis, et tunc dicitur inadvertentia seu distractio. Error privationi veri seu ignorantiae addit aliquem assensum falso, qui, quando praebetur propositioni universali, vocatur error *juris*; quando particulari, error *facti*. Probabilitas addit incertitudini ideam positivam alicujus fundamenti ad assensum inducentis, et potest esse major vel minor pro majori vel minori fundamenti hujus firmitate. Quando obscuritas mentis et timiditas alicui dubium ingerunt utrum actio aliqua sit illicita, quam ipse cognoscit reapse licitam esse, conscientia vocatur *Scrupulosa*; quando vero efficiunt pariter contra rationem ut ex oppositis partibus nulla licita appareat, conscientia dicitur *Perplexa*.

43.—II. Quum in propositionibus singularibus factum morale spectantibus, judicium directum dependeat a prudentia (39.), quae viis probabilibus procedit, generatim accedit ut humana operatio nequeat dirigi judiciis directis absolute certis ac evidentibus, sed gravibus tantum probabilitatibus, quarum gradus maximus vocari solet certitudo *moralis practica*.

—III. Hinc fit ut in re morali magis quam in qualibet alia, prudentis sit prudentium sententiae subjicere propriam, ubi haec non fuerit absolute certa.

—IV. Judicium practicum saepe dependet a dispositionibus actualibus subjecti; nam quum hujusmodi judicium

proferatur de eo quod convenit subjecto, convenientia vero ac proportio inter duos terminos mutetur mutatione alterutrius, necesse est omnis mutatio subjecti mutationem inducat in iudicio practico.

PROPOSITIO VII.

Homo antequam agat debet sibi comparare certitudinem conscientiae.

44. PROB. 1^o. Homo operans tendit ad bonum ordinis concreti, et ad id determinatur per conscientiam (39.); conscientia vero dubia nequit determinare. Ergo homo debet sibi comparare certitudinem, antequam agat.

2^o. Qui se exponit voluntarie periculo aberrandi a fine, efficaciter non vult finem; adeoque non facit quod debet (26. 36.) Sed qui non est certus de directione, se exponit aberrandi periculo. Ergo debet prius se certiore reddere de directione. Atqui quod dirigit est conscientia; ergo haec debet esse certa.

COROLLARIA :

45.—I. Homo igitur antequam operetur, debet reflectere supra iudicia directa propriae conscientiae ad cognoscendam eorum certitudinem. Jamvero iudicium quod efformatur post reflexionem vocatur reflexum, cujus munus (in praesenti casu) est certum reddere agentem de honestate actionis.

—II. Iudicii reflexi objectum est interna dispositio subjecti, dum contra objectum directi est actus externus.

—III. Qui nequit reflectere supra propriam cogitationem, incapax est moraliter operandi; unde bruta non habent actum moralem.

46. Dicet quis: Quomodo potest iudicium reflexum esse certum, dum directum est incertum? Numquid actus

internus poterit mutare naturam objectivam actionum, ex qua hae moralitatem accipiunt? Nihilominus de facili demonstratur haec

PROPOSITIO VIII.

Judicium reflexum potest reddere certum operantem tum etiam quum directum est incertum.

PROB. Differentia inter directum et reflexum in eo sita est, quod reflexum habet pro objecto iudicium directum, cujus objectum est aliquid externum (45. II.) Judicium reflexum ergo habet pro objecto internam modificationem subjecti cogitantis. Atqui internae nostrae modificationes possunt evidenter ac certo consciri. Ergo objectum concretum iudicii reflexi potest esse certum, dum objectum directi est tantum probabile, ut saepissime solet (39.)

Si ergo habeatur dictamen aliquod universale *certum*, quod possit applicari internae animi dispositioni certo conscitae, consequentia quoque erit certa utpote orta ex duabus praemissis certis (41.) Sic, e. g., si mihi conscius sim, me non cognoscere ullam legem, quae mihi certo prohibeat determinatam quamdam actionem; cum certo sciam aliunde, legem dubiam me non obligare, certo inferam me non obligari ad illam actionem relinquendam.

Hinc patet etiam, iudicium reflexum non mutare naturam objectivam actus, sed characterem subjectivum in quo proprie moralitas realis et concreta consistit (39.), dum in objectivo est abstracta.

OBJECTIONES.

47. I. Contra 2^{am} part. prop. II^{ae} (34).—Non videtur esse distinguendum licitum ab obligatorio. Etenim iudicia moralia manifestant operationem ordini consentaneam. Sed quidquid est ordini consentaneum, est volitum ab

Ordinatore, cujus voluntas est praeceptum. Ergo quidquid honestum est, mandatum est ideoque obligatorium.

Resp. NEGO ASSERTUM. DIST. MIN. PROBATIONIS. Quidquid est consentaneum ordini, seu ab eo non alienum est volitum i. e. approbatum, *Conc.* est volitum i. e. mandatum, *Nego.* Ordinatore quum in rebus quas ordinat, admittat entia, quorum natura habet in se principium motus spontanei, non destruit eorum naturam, ac propterea relinquit motui spontaneo quidquid latitudinis non obstat ordini universali. Eodem modo auctoritas suprema multa relinquit arbitrio secundariarum, et auriga illos tantum equorum motus coercet qui bonum processum currus impedirent, et ita porro. Ergo *nego consequentiam.*

II. Contra 1^{am} part. propositionis III^{ae} (36). 1^o Abstractiones istae nequeunt ingenerare ideam vulgarem, communissimam obligationis; vulgus enim ne intelligit quidem quid sibi volunt finis ultimus, necessitas absoluta mediorum, etc.; et tamen ideam habet obligationis clarissimam. 2^o Quapropter idea obligationis videtur potius deducenda ex sanctione seu ex poena violatoribus ordinis inflicta, qua optime a vulgo intelligitur: 3^o vel forte ex pulcritudine tam vivaci virtutis ac ordinis: 4^o vel statim ex bonitate, potentia ac sapientia praecipientis, sicut vult Burlamacchius.

Resp. ad 1^{am} Dist. Non habet vulgus notiones illas in earum abstractione ac universalitate philosophica, quae necessaria est ad disserendum scientificè, non autem ad eas in praxim reducendas, *Conc.*; eas non habet sub forma minus abstracta. *Nego.* Talium veritatum forma vulgo accommodatissima est forma religiosa, per quam cognoscunt felicitatem suam (finem) esse apud Deum (ordinatorem), a quo eam consequuntur, operando recte (juxta ordinem).

Atque hinc apparet cur vulgus, cum religionem amittit, simul ideas officii moralis amittit.

Ad 2^{um}. Tam longe abest ut obligatio nascatur a poenae notione, ut sine ea ne concipi quidem possit poena juridica seu castigatio: nec poena dici posset castigatio, nisi prae-supponeretur ordinis transgressio; nec ut justa concipi posset sanctio, quae ordinationem injustam sustineret. Ergo officii idea non oritur ex sanctione.

Ad 3^{um}. Ordinis pulcritudo non sufficit ad obligationem causandam, sed aliqua necessitas requiritur; secus aequae, quin immo magis obligatoria dicenda esset, actio heroica, quam virtutis necessariae. Praeterea ipse ordo speculativus foret obligatorius, v. gr. symmetria aedificii, syntaxis grammatica, concinna pictura; et si quis voluntarie iis deesset, peccatum committeret, sicut qui deest ordini morali.

Ad 4^{um}. Bonitas, sapientia ac potentia non inferunt per se obligationem, sed solum quando cum felicitate suprema seu cum fine ultimo junguntur. Secus quisque teneretur accipere beneficia cujusque qui velit, sciat, possitque conferre.

III. Contra 2^{am} part. Coroll. IIIⁱ ejusdem prop. (37), si omnis obligatio oriretur ex Creatore, Athei nullam ideam obligationis haberent, mundusque pessundaretur (Spencer).

Resp. Si mundus perire posset Atheorum opera, profecto pessum jam iret; nam quaecumque idea obligationis ab iis proferatur, certissimum est illi nullam vim practicam inesse posse, quum sit contradictoria omnique sanctione destituta. 2^o. Sed amplius respondeo *distinguendo* 1^{am} part. *assert.* Non haberent explicitam, completam ac rationalem, *conc.*; implicitam, mancam ac contradictoriam, quae sufficit ad illos reos constituendos, non autem ad

muniendos contra peccatum, *nego*. Quandoquidem Deus est Ens, Verum et Bonum, non est possibile omnem ideam Dei amittere vel rejicere nisi negetur omne ens, omne verum, omne bonum, quod est impossibile. Non potest ergo dari Atheus completus, quare nec omnis idea felicitatis, mediorumque ad eam obtinendam, ordinisquo inter media et finem amitti potest. Sed hujusmodi idea non repraesentat verum finem nec verum ordinatorem nisi implicite atque mancum plurima ex parte: quin immo contradictionem involvit eo quod admittit effectus sine causa, contingens sine necessario, etc. Hinc apud Atheos nullum vigorem habet.

IV. Contra 3^{am} part. ejusdem Coroll. (37. III.) Dantur casus in quibus subditus tenetur exequi mandata injusta; sed haec sunt fini contraria; ergo potest dari obligatio ad id quod reapse est contrarium fini.

Resp. Explanandum erit alibi quando id possit accidere: interea *dist. maj.*: tenetur quando ob evidentiam rei habet jus criminandi injustitiae mandatum, *nego*: quando ob dubium non habet tale jus, *conc.* *Dist. pariter min.*: haec sunt contraria fini materialiter et relate ad talem subditum, *conc.*; formaliter, *nego*. In his casibus voluntas subditi agit vi judicii reflexi sic definientis: “Quum non cognoscas plane injustitiam, jus habes incertum resistendi juri superioris certo. Atqui certum incerto praevalet; ergo debes obedire.” Idcirco subditi voluntas conformatur officio, ideoque est formaliter recta.

V. Contra 1^{am} part. Coroll. IVⁱ (37.) Non datur lex naturalis. Nam 1^o dantur tantum inclinationes et facultates. Atqui istae nonnisi metaphorice, queunt dici leges. 2^o Aliud est dicere parentes inclinari in educandos filios, aliud, eos ad hoc obligari. Atqui haec obligatio oritur

solum ab illa lege positiva quae instituit matrimonium: 3^o hujus autem rei argumentum optimum sumi potest ex ipsa institutione legis positivae, quae locum non haberet, si lex naturalis adesset (Hobbes.) 4^o Quod si haec existeret, eadem esset ubique; ergo nunc apud Sinenses expositi a parentibus liberi non cernerentur, nec in Nova Zelandia devorati a matribus. 5^o Admissa vero semel lege naturae, quis resistere poterit Fanaticis, qui hac lege nitentur jus omne subvertere, quo imperant Civiles Potestates? 6^o Melius agerent defensores legis naturalis, si ostenderent nobis voluptatem quae ex ejus observatione capi potest, et statim persuasi erimus. (Ita Bentham, Stuart Mill et Spencer).

Resp. *Nego Antec.* Impius aut Atheus, si sibi consistere velit, nullam profecto legem naturalem admittere potest. quum non admittat ullum legislatorem ut supra diximus. Quoad Rationes vero, respondeo ad 1^{am} *Dist. Major.* In homine non dantur naturaliter nisi inclinationes et facultates, *Conc.*: in Deo, *nego.* *Dist. Min.* Inclinationes et facultates in homine non sunt naturaliter leges, *conc.*; non sunt indicium legis seu voluntatis divinae, *nego* (8. III.)

Ad 2^{am}. *Conc. major.* Ad *min. nego* Suppositum, nempe posse legislatorem obligare quemquam sine lege anteriori quae subditum ad obediendum obliget. Unde habebit ille potestatem ligandi voluntates et mentes, nisi jus aliquod atque obligatio praebeat? A beneficiis? Sed ea possum non curare. A poenis? Hae possunt mihi violentiam facere, non autem possunt obligare. Si Bentham confundit obligare cum allectare, cogere, vim facere, jam non intelligit linguam vulgarem.

Ad 3^{am}. *Nego.* Lex positiva ostendit hominem posse transgredi naturalem obligationem, eodem modo ac *poena* ostendit eam posse transgredi obligationem positivam.

Unde tam esset absurdum negare legem naturalem ex hoc quod lege positiva firmetur, quam est absurdum negare legem positivam, quia confirmatur sanctione.

Ad 4^{am}. Resp. 1^o. *Transeat Antec. et nego Consequens*; nam ex transgressionibus nequit inferri legem non existere.

Resp. 2^o. *Dist. antec.* Esset ubique eadem quoad primum principium et generales conclusiones, *conc.*; quoad speciales conclusiones et applicationes, *subd.*, si hae cognoscerentur, *conc.*; secus, *nego*. Ut patet ex iis quae diximus de conceptu obligationis, cum hic nascatur in homine, eumque liget prout is cognoscit et primum principium et ejus generales consequentias sicut et speciales ac singulares applicationes (39); potest saepe accidere ut homo has male intelligat (40 I. II.), licet admittat tum primum principium, tum doctrinas generales. Quisque igitur admittit, hominem justum esse oportere, licet aliquando ab aliis differat in declarando quid in particularibus casibus sit justum. Et re quidem vera quid aliud conatur Bentham cum suis quatuor voluminibus quam nobis persuadere, Angliam, Hispaniam, Russiam debere legum suarum codicem abolere, ut a se alium accipiant. Est igitur aliqua obligatio anterior codici, etiam secundum Bentham; licet circa ejus explicationem aliquando ignorantia et errore homines laborent.

Ad 5^{am}. Si Bentham vult probare hominem rationis naturalis abusu, posse errare in apprehendenda Creatoris voluntate, recte monet; ac propterea revelatio est moraliter necessaria. Sed si intendit monstrare omnia aequae esse bona aut mala, justa aut injusta, rationis oculis; vel hanc non posse causam invenire sive approbandi sive reprobandi quasdam actiones; cur scribit ipse de jure ac de moralibus? Ergone poterit quilibet abuti nomine legis

naturalis, et nemo poterit abuti nomine utilitatis bene intellectae, quo ipsa nititur?

Ad 6^{am}. Legis naturalis defensores non adducunt voluptatem sensibilem tanquam argumentum; quin etiam illam contra voluptatem defendunt. Verum ejus utilitatem ostendunt (37. V.); quam tamen non ut causam obligationis afferunt sed solum ut indicium voluntatis supremæ, quæ est vera obligationis origo. Non dicunt, sicut Utilitarii: "Temperantia est utilis ad fruendum melius voluptatibus; ergo debes eam colere:" siquidem hoc argumentum nihil valeret, si intemperans responderet: "Voluptatum optima est intemperantia, ergo non debeo eam voluptati minori posthabere." Non ita; sed dicunt defensores rationis naturalis: "Creator conservationem voluit eorum quæ creavit; sed temperantia est medium conservationis; est ergo volita a Creatore; unde colenda necessario est."

VI. Contra partem alteram ejusdem Coroll. IVⁱ (37.) Lex naturalis est mutabilis; nam 1^o in Creatione fundatur. Atqui Deus liber fuit in lege naturæ condenda (Puffendorf). 2^o Et re vera mutationes hujusmodi cernere est; ex. gr., in Adami familia non fuit vetitum matrimonium inter fratres et sorores; in sacris litteris legitur non modo permissa, sed etiam mandata filiorum occisio; et alia hujusmodi.

Resp. ad *antec.*, negando legem naturalem mutabilem esse in se. Ad 1^{am}. probat. *Dist. maj.*: lex naturalis fundatur in creatione quoad *actualitatem*, *conc.* quoad ordinem universalem, *nego.* Pariter *dist. min.* Deus liber fuit in reducendo ad actum ordinem conceptum, *conc.*: eo modo ut ordo a se conceptus sit idem ac confusio, *nego.* Item *dist. consequens*: Ergo fuit liber in impertienda

actualitate externa ordini juxta sapientiam suam concepto, *conc.*: in relationibus condendis huic ordini contrariis, *nego*.

Instabis: tunc oportebit dicere, *essentiam rerum* ligasse operationem Dei quod quidem est idem ac subjicere divinam operationem cuidam alii enti necessario, et ita Fatum inducere seu alium Deum superiorem Creatori.

R. *Dist.* 1^{am}. propositionem instantiae. Dicere oportebit *essentiam rerum* ligasse operationem Dei, quatenus illa continetur in ente necessario, *conc.*: quatenus ab eo distinguitur, *nego*; atque ideo *nego* etiam alteram propositionem: *Essentia* de qua loquitur objectio nihil aliud est quam complexus notarum primitivarum, quae esse rei determinant seu constituunt; si hae notae sunt forma quae determinat *esse* rei, evidenter repugnat sine ipsis rem *esse*. Sed quare repugnat? Quia repugnat ut *quod est ens, non sit*, et *quod non est ens, sit*. *Essentia* igitur rerum habet radicem suam in ipsa natura Entis simpliciter seu in Deo ipso. *Essentiarum* necessitas, ideoque *ordinis*, non habet ortum ex fato, quod a Deo distinguatur, sed a natura ipsa Dei, cui idcirco non est liberum mutare ordinem, quia Ipse non est liber mutare naturam suam, aut eam diversam nosse in se ipsa vel velle quam reapse est.

Ad 2^{am}. prob. Negamus legem naturae mutari in se ipsa, licet in applicatione possit mutari. Etenim quum nihil aliud sit lex naturae quam *debitum* custodiendi ordinem (27) nobis manifestatum rationis naturalis lumine, quumque impossibile sit *debitum hoc custodiendi ordinem* unquam cessare, impossibile est legem naturae mutari.

Nihilominus, quum ordo sit *reductio variorum ad unitatem*, oportebit ipsum ordinem plures applicationes accipere, prout *varia* illa supponuntur modificari. Ecqua vero erit norma hujusmodi diversitatis? Quum exstet in mundo

subordinatio ordinum plus minusve particularium ordini *universali*, quod est creationis bonum *supremum*, evidenter patet a supremo bono rationem ordinis ac boni derivari ad intermedia (14). Quamobrem ordo secundarius, si aliquo casu amittat subordinationem suam primario, non erit amplius ordo in tali casu. Sic matrimonium *ordinatur* ad finem Creatoris quando causa est multiplicationis in specie, tranquillitatis ac honestatis in familia, vigilis educationis liberorum, etc.

Hujusmodi *ordo* multiplicatis familiis, obtineri non posset, si inter consanguineos matrimonium liceret, dum in *sola* familia Adami contrarium accidisset. Quare ad custodiam ordinis postea vetitum fuit quod prius fuerat mandatum.

Item *ordo* inter aequales postulat inviolabilitatem vitae; sed haec inviolabilitas cessat *ordinis universalioris* gratia non solum prae Deo, sed etiam prae societate, imo prae individuo injuste oppugnato. Ergo Ordinator vetat occisionem inter aequales, non autem semper inter inaequales.

VII. Contra Coroll. I^{um}. prop. V^{ae}. (40). 1^o. Absurdum videtur legem naturae posse ab ullo ignorari; quia nihil ea est aliud praeterquam hominis ratio applicata operationi jam vero ratio loquitur omnibus. 2^o. Si vox rationis posset ignorari, homo nullam facultatem haberet perveniendi ad finem: quod est absurdum; finis enim est objectum illud ad quod natura suis facultatibus tendit.

Resp. Ad 1^{um}. Est absurdum prima principia ignorari, *conc.*; consequentias, *nego*. Quin potius 1) absurdum esset has omnes actualiter cognosci, nam consequentiis nullus est finis, et *actu* infinitum mens humana non capit. 2) Est moraliter impossibile in *successiva* etiam deductione errorem nullum irrepere. Ad probationem *dist. min.* eodem modo.

Ad 2^{um}. *dist.* Si posset ignorari in principiis, *conc.*; si in illationibus solum, *nego*. Ignorantia in applicationibus non tollit menti genericam ordinis cognitionem, unde nec ejus amorem a voluntate. Atqui voluntas amatrix ordinis tendit ad suum finem (26). Potest ergo ad eum pervenire (6. IV.)

VIII. Contra Coroll. III^{um}. prop. VI^{ae}. (43). Ratio humana est moderatrix humanae operationis. Ergo ratio individualis est moderatrix operationis individualis. Atqui moderatrix nequit moderari. Ergo non solum non prudentis est, sed neque licitum submittere propriam sententiae alienae.

Resp. 1^o. Ratio humana est moderatrix quando non errat, *conc.*; quando errat vel satis probiliter cognoscit se errare, *subdist.*, et tunc dirigit quatenus suggerit ut lumen accipiatur a sapientibus, *conc.*; quatenus fuerit a Creatore statutum ut errorem illius homo sequatur, *nego*.

Resp. 2^o. Est moderatrix suprema seu *regula, nego*; secundaria, i. e. *promulgatrix* atque *applicatrix* regulae supremae, quae est voluntas sapientiae infinitae (36, IV.), *conc.* Ex iis quae alibi diximus (26. 27, III.) patet, Creatoris voluntatem esse ut observetur ordo; haec lex est regula nostra, ratio vero eam *promulgat*. Sed non sufficit promulgatio hujus legis abstractae; quoniam enim ordo servandus est in concreto, opus est qui applicet notiones abstractas ordinis 1^o creaturis materialibus unde deducit leges physicas ordinis mundialis, 2^o conscientiae individuali, dirigendo eam ad operandum his mediis quae mundialis ordo declarat opportuna fini. Ita ex. gr. postquam stabilitum fuerit ordinem mihi esse servandum, atque animadverterim hoc factum naturale, puta, ebrietatem enasci a vino, ac usum tollere illius facultatis quae *ordinat* actiones, comperio, ordinem non posse servari ab ebrioso:

en prima applicatio rationis ordini mundiali. Postea animadverto factum individuale, nempe talem quantitatem vini sufficere ad me mente privandum. Hinc applicationem individualement deduco legis temperantiae. Itaque ratio est promulgatrix atque applicatrix legis ordinis, et hoc modo dici potest regula secundaria; regula vero primaria est lex

§ II.

Epilogus paragraphi praecedentis.

48. Quoad facultatem quae nata est cognoscere ordinem moralem vidimus,

I. Eam residere in intellectu:

II. Intellectum judiciis practicis utentem definire debere utrum actio sit *obligatoria* vel saltem *licita*, an secus:

III. Eundem illam sententiam proferre, postquam cognovit tum finem ordinis universalis tum tendentiam actus ad talem finem:

IV. Hanc sententiam *directam* posse esse plus minusve probabilem aut certam. Sed ad operandum recte homini nitendum est ut sibi comparet saltem per *reflexionem* iudicium certum de honestate actus faciendi.

§ III.

De Facultate eliciente actum moralem.

49. Postquam de morali influxu intellectus disseruimus, agendum de voluntate seu de tendentia rationali ad bonum. Porro haec actum eo magis proprium subjecti efficit adeoque eo magis *humanum* (4. I), quo ipsa minus dependet ab impulsu naturae primitivo et impressione objectorum externorum (10). Videndum igitur quousque operatio hominis sit *propria* hominis seu *libera*.

Notandum vero in hac re *liberum* opponi *necessitate obstricto*, eodem modo ac *contingens* opponitur *necessario* in re metaphysica: scilicet *liberum* hic vocamus quod potest non agere, sicut *contingens* quod potest non esse: *necessitate* vero obstrictum seu *necessarium*, quod *non potest non agere*, sicut in Metaphysica, quod *non potest non esse*. Ejusmodi necessitas agendi potest oriri sive ex natura quae est principium essentiale motus interni, sive ex externa aliqua causa necessitatem inducente. Tendentia essentialis naturae semper necessitatem infert, adeo ut Deus, qui supremo libertatis gradu gaudet non potest non se cognoscere, amare atque ad se solum ordinare omnem actum suum prouti natura sua exigit.

Causa necessitatem inferens externa potest agere vel juxta naturam vel contra. Haec dicitur *violentia*, et potest ingerere motus contrarios tendentiae naturali, nunquam tamen necessitatem inducere in tendentiam naturalem ipsam; unde *repugnat* voluntatem quae est tendentia naturalis *violentiam* pati. Potest aliquid juxta naturam facultatem movere seu actuare offerendo objectum illa conveniens (4. VII): quod, si sit objectum ejus *proprium* et *adaequatum* atque ut tale apprehensum, non potest non eam movere (4. VIII.), ideoque ei necessitatem inferre. Quando ergo agitur de humana libertate non quaeritur utrum homo liber sit a violentia vel a naturali tendentia; sed utrum naturalis haec tendentia omnem actum ejus determinet, sicut actus aliarum facultatum determinantur a praesentia objecti.

PROPOSITIO I.

Voluntas humana est libera non in tendentia ad bonum seu felicitatem, sed in determinando objectum hujus reale, Deo illatione cognito non excluso, tum media ad illud conducentia.

50. PROB. 1^o TOTA PROPOSITIO. Argumentum potest deduci ex testimonio sensus intimi quod ipse sermo testatur et hominum agendi ratio, qui omnes loquuntur de justo, de iis quae sunt laudanda vel vituperanda, et ita porro: insuper consulunt se invicem, jubent, deliberant, etc. Quae omnia ideam libertatis supponunt in eis ipsis qui eam cretenus negant.

2^o. PROB. SPECIATIM 1^a PARS. Omnis facultas necessitate impellitur ad actum ab objecto suo proprio et adaequato (4. VIII.) Atqui bonum sive felicitas est proprium et adaequatum objectum tendentiae rationalis seu voluntatis (22. seq.) Ergo eam necessario trahit.

PROB. SPECIATIM 2^a PARS. Nullum ex bonis quae homo cognoscit hic in terris offert voluntati bonum ejus plenum. Sed facultas non nisi ab hoc potest necessitate moveri (4. VIII.) Ergo in operatione reali et determinata voluntas est libera.

Probatur major, 1^o) universa. Quaecumque sit hominis apprehensio circa bonum sive sensibile sive spirituale, ejusdem naturae oportet esse, nempe spiritu et sensu constantem, ideoque semper cognoscit duo bona inter se omnino distincta, spirituale nempe et sensibile. Ergo in nullo objecto poterit invenire hic in terris bonum suum plenum.

2^o) per partes. Omne bonum vel est materiale vel spirituale. 1^{um}. est essentialiter incapax satiandi animum, amissu facile, limitatum, temporale, etc. 2^{um}. vel est aliquid homini internum, et hoc est limitatum, defectibile, etc., adeoque nequit haberi ut bonum absolutum: vel est aliquid externum, Deus scilicet qui est summum Esse et summum Bonum; hoc autem non est praesens menti, quia non cognoscitur a nobis neque intuitive, neque quiddita-

tive seu proprie atque plene sed ratiocinio tantum (36, N. B. et infra 57. VI.): cognoscimus eum esse summum Bonum sed non videmus eum in suo esse (25, 26, V.). In nullo ergo objecto in terris bonum hominis invenitur.

PROPOSITIO II.

Voluntas tunc ordinata est quando tendit ad id quod ei a recta ratione proponitur.

51. N. B. Recta est ratio quae in suis effatis (37. seq.) conformis est intelligentiae infinitae.

PROP. PROB. Voluntas est tendentia juxta rationem (20); sed omnis tendentia determinari debet ab apprehensione proportionata (13). Ergo voluntas debet se regere juxta rectam rationem.

PROPOSITIO III.

Voluntas humana subjicitur cuidam necessitati morali, quae libertatem non tollit.

52. PROB. 1^a PARS. Voluntas nequit mutare finem nec relationes inter medium et finem. Ergo, assumpto fine, necessitatur ad quaedam media.

PROB. 2^a PARS. Voluntas non necessitatur physice ad finem concretum (50); ergo neque ad media. Atqui in his duobus tantum habetur libertas. Ergo, etc.

N. B. Moralis necessitas libertatem non auferens vocatur obligatio, si finis sit necessarius (36).

53. QUÆRITUR: Si voluntas non necessitatur physice ad ullum objectum determinatum, quomodo potest se ex seipsa determinare, dum mera facultas ex se iners (nondum determinata ad agendum) non potest ex se sola determinare proprium motum (4. V.), et objectum ut supponimus, non est sufficiens ad illum determinandum in voluntate?

Resp. Tendentia universalis ad bonum, licet directionem motus non determinet, est nihilominus realiter actus seu actualitas generica, quae non est confundenda cum facultate *inerti*, sicut *tensio* vaporis, condensati in machina navis vaporiferae non est confundenda cum tendendi *potentia* quae jam erat in apparatu et in materiis ad comburendum aptis antequam ignis accenderetur. Quaemadmodum igitur navis quae vapore propellitur, est in *actu* se movendi, quando *tensio* producta est, licet possit interea sive suspendere sive dirigere cursum uti mavult; ita voluntas quoque est in *actu* se movendi propter impulsum ad bonum universale, licet sit in sua potestate dirigere sive huc sive illuc impulsus illum, vel etiam suspendere motum, quum id ipsum ut bonum particulare habet. In qua similitudine adverte quod sicut impossibilis est directio sine impulsu, ita impossibilis est impulsus non determinatus ad aliquam directionem. Unde cernis inter haec duo principia omnem anterioritatem temporis repugnare, licet tendentia sit *natura* prior directione, ac proinde dum facultas tendendi ad bonum (voluntas) sollicitatur apprehensione boni in genere, debet dirigere hanc tendentiam sic actuatam; vel ad objectum jampridem determinatum, vel ad actualem inquisitionem objecti determinandi mentis discursu, quum hominis sit proprium discursu inquirere quidquid directo vel immediato intuitu non contempletur.

In determinanda vero hac directione actuum suorum, voluntas respicere potest vel ad *finem concretum* vel ad *media*. Quoad finem potest inter omnia bona, quae proponuntur a ratione quodlibet seligere, et eam movere ad dicendum de quolibet eorum: "In hoc mea felicitas consistit:" in quo actu, ut quisque videt, tum ratio tum voluntas concurrunt, secus actus non foret humanus. Sed si voluntas est ordinata, acquiescet rationi definienti juxta

veritatem a qua dirigenda est; si vero inordinata, coget eam ad se ipsam negandam atque ad definiendum juxta instinctum sensibilem seu subjectivum, sive tandem hic ad sensum superiorem pertineat sive ad inferiorem. Ex quo elucet, 1^o ultimum actum intellectus relate ad operandum esse participem de voluntatis libertate: 2^o omnem malam determinationem circa objectum finale continere mendacium in intellectu,* atque recessum a vero fine in voluntate.

54. Determinato fine, fit necesse adoptare media; datur tamen adhuc libertas seligendi sive haec sive illa media, dummodo nullum appareat evidenter necessarium, quolibet alio excluso, fini jam selecto. Haec vero necessitas tamdiu durabit, quamdiu in voluntate determinatio finis particularis. Quoniam vero mutabilitas perpetua hominis mundi-que circumdantis porrigit voluntati tum in ordine morali tum in physico, incitamenta continua variandi determinationem (quibus incitamentis resistere est *constantia*, si finis jam prius selectus est juxta rationem; *obstinatio*, si contra rationem) sic etiam postquam illa constituit propriam felicitatem in aliquo objecto, libera semper manet hanc transferendi in aliud.

Adverte quoque media dividi in externa et interna, seu objectiva et subjectiva. Illa determinatur ab ordine mundiali, haec ab individuali, illis applicando. Ita qui amplectitur, ut finem suum, realem ac concretam Dei possessionem, amplectitur, ut medium objectivum, virtutis exercitium secundum ejus singulos actus; deinde ad colendam virtutem adhibendus subjective ei erit nunc intellectus meditando, nunc corpus laborando, nunc sensus externi, *phantasia*, etc.

* "Mentita est iniquitas sibi." Ps. xxxi., 12.

55. Haec cum ita sint, processus cujusque actus humani potest plus minusve explicite reduci ad hosce gradus: 1^o. Cognoscere ac velle, prius generice, dein singulariter objectum felicitatis: 2^o. Cognoscere ac velle pariter media externa: 3^o. Cognoscere ac velle usum facultatum subjectivarum, eas ad objectum applicando.

COROLLARIA:

56.—I. Actus humani sunt homini moraliter imputabiles, quum imputare sit aliquid alicui, tanquam effectum causae, tribuere; vox vero moraliter indicat relationem directionis finalis (26. N. B.) Atqui homo est causa talis directionis. Ergo directio homini est imputabilis.

—II. Deus non est auctor peccati, licet causet in voluntate tendentiam illam universalem, quam ea detorquet ad peccatum; quin potius ex parte sua Deus impellit ad bonum absolutum.

—III. Voluntas quae suam felicitatem determinat in objecto ubi non est, se ponit in quadam specie necessitatis finalis aberrandi in omnibus suis aliis operationibus a fine suo vero per illam ipsam tendentiam, quae secus eam ad veram felicitatem duceret juxta aeterna decreta; adeo ut impulsus omnis ad bonum ab ipsa vertatur in impetum ad malum.

—IV. Quandiu voluntas perseverat in quaerenda voluptate tanquam fine, jam ex se ponitur in impossibilitate obtinendi verum finem suum atque felicitatem; siquidem necessitas naturae est ut qui non tendit non perveniat. Unde si post mortem voluntas perseverat (sicut saepe accidit in vita) in amanda voluptate licet eodem tempore hujus damna sensibilia detestetur jam se infelicitati sempiternae addicit.

OBJECTIONES.

57. I. Contra prop. 1^{am}. (50.) 1^o Argumentum pro libertate deductum ex sensu intimo non probat aliud nisi hominem operari quia vult, sed non ostendit eum posse non velle. 2^o Conscientia nostrae libertatis nihil aliud significat quam nos ignaros esse aliorum principiorum arcanorum quae possunt nos impellere ad operandum (Bentham.) 3^o Voluntas operatur vi iudicii. Atqui iudicium est necessarius actus. Ergo voluntas necessitate movetur.

Resp. ad 1^{um}. *Nego assertum*. Sensus intimus nobis dicit in pluribus operationem nostram esse necessariam velut quando dicimus: “2+2 efficiunt 4, justitia est munimen societatis, ego volo esse felix,” etc. Sensus igitur intimus apprimè distinguit in nobis duas actionum species, necessariarum unam, alteram liberarum.

Ad 2^{um}. O miram hominis insipientiam! Bentham iste deridebat paulo ante philosophum qui in Idealismi delirio “non credit existentiae fluminis, quod cernit ante se,” et ipse libertati non credit quam conscit, ut credat ignotis principiis. Non est possibile cum negante vim conscientiae attestantis actus internos aliter disputare quam ostendendo eum secum ipso in plena contradictione versari: de quibus consule Logicos.

Ad 3^{um}. *Dist. major.*: vi iudicii theoretici, *nego*: practici, *subd.*, vi iudicii, i. e. hoc iudicium requiritur ut pars actus liberi, ad hoc ut hic sit humanus, *conc.*; ut causa determinans, *nego*.

Non potest homo operari absque bono ad quod tendat; sed voluntate obstinatus in malo, potest *practice* judicare, esse bonum quod *theoretice* videt esse malum, inducendo rationem ad decernendum, ordinem haud convenire voluntati inordinatae (43. IV:) in qua re verum dicit sed male monet, voluntatis culpa.

II. 1^o. Homo aliqua passione incensus sentit se a passione violentiam pati: ergo ex sensu intimo prima probatio thesis apparet falsa. 2^o. Habitus in malo fit vinculum ineluctabile.

Resp. ad 1^{um}. Nego assert. Dantur casus in quibus passionis vehementia tollit rationis usum, et tunc vera est assertio, sed tunc conscientia non iudicat: in ceteris ad summum sentit impulsus ineluctabilem, sumendo hoc ultimum verbum figurate, i. e. pro impulsu repressu difficillimo. Eodem modo ad 2^{um}. *dist.* Resistere habitui est moraliter impossibile, *conc.*; absolute, *nego*.

III. Si homo est liber, Deus errabit in sua praescientia; etenim causa libera est indeterminata, donec a se determinetur, nec a se determinari poterat quandiu non existebat; et quum in se esset indeterminata non potuit videri a Deo tanquam determinata.

Resp. Nego suppositum, nempe praescientiam Dei habere prius et postea. In Deo datur, non praevisio proprie, sed visio aeterna, sicut Esse aeternum et immutabile.

Instantia. Quidquid sit de Deo natura incomprehensibili, certum est saltem, actionem hominis semel praevisam fieri necessariam; siquidem necessarium est quod non potest non esse: jamvero haec actio non potest non esse; est ergo necessaria (Damiron).

Resp. Dist. min. Actio hominis a Deo praevisa non potest non esse, necessitate intrinseca, *nego*; extrinseca et supposita Dei visione, *subd.*; non potest non esse antecedenter, *nego*; consequenter ad actum praevisum, *conc.* *Dist. pariter conseq.* Est necessaria extrinsece, supposita visione Dei, *conc.*; necessaria intrinsece, *nego*. Omnis visio objecti alienius necessario supponit existentiam ejusdem objecti; non mutat tamen ejus naturam, nec, si objectum est contingens, ideo fit necessarium quia videtur.

Est igitur hæc inepta inventio qua Damiron humanam vitam partitur in epochas liberas ac fatales. Hoc systema præterquam quod mentem revelat quæ nec ipsa elementa prima metaphysicæ capit, quæque confundit certum cum necessario, habet insuper hoc inconveniens quod incurrat omnes absurditates Fatalismi et Atheismi. per doctrinas ipsas, quibus illorum errorum fugam ostendit.

IV. Voluntas nequit operari nisi quatenus conservatur ac movetur a Deo, qui est prima causa omnis rei ac motus: sed qui aliunde quam a se accipit motum non est liber in operando; ergo homo non est liber.

Resp. Dist. maj. non potest agere nisi mota a Deo ut a causa generica et non determinante, *conc.* ut a causa particulari ac directionem motus determinante, *nego.* Eodem modo *dist. min.*: non est liber qui accipit motum determinatum, *conc.* qui accipit impulsus indeterminatum, cui eodem temporis puncto directionem determinat, *nego.*

Profecto voluntas non posset moveri nisi existeret movereturque a Deo versus bonum generale: Deus igitur tum quatenus conservat in homine facultatem tendendi, tum quatenus ut Bonum infinitum eam ad operandum excitat, est causa universalis motus ejus. Sed quoniam hujusmodi motus nequit esse realis absque directione aliqua, et quum hæc directio determinetur a voluntate, voluntas est vera causa moralis actionis, ac proinde est reapse libera (50. 56); et adeo libera ut persæpe dum a Deo impellitur ad bonum, ipsa amplectatur, licet sub specie boni, quod est reapse malum.

Instantia 1^a. In hoc casu adest contradictio inter modo dicta et axioma ab initio statutum (4. V.), puram scilicet facultatem non posse a se determinari et hoc sensu esse inertem. Etenim ex modo dictis voluntas motu indeterminato cita operaretur et se moveret; ex alibi dictis vero,

cum motus ille sit indeterminatus, ipsa esset revera facultas quae nihil agit, ideoque iners.

Resp. *Nego una cum assertis suppositum*, seu motum hunc indeterminatum actualitatem per se solum habere: hoc idem est ac asserere abstracta et universalia habere existentiam in rebus non modo quoad id quod concipitur, verum etiam quoad modum quo concipitur. Nec sequitur ex voluntatis indeterminatione illam esse inertem quatenus sit capax motus mere mechanici. Gravitatio seu tendentia universalis per se nullam directionem determinatam habet; imo in perpetua directionum variatione versatur prout mutatur systema universale corporum; nihilominus possumusne dicere corpora esse indeterminata ad motum etiam sub ejus influxu? Nequaquam. Nam indeterminationis gravitationis in se sumpta est tantum in abstracto, in concreto autem est contemporanea cum causis quae directionem determinant.

Instantia 2^a. Voluntas igitur necessitate movebitur ab apprehensionibus rationis suae, sicut corpora a relationibus localibus, atque ita aut hinc aut inde causa cadit libertatis.

Resp. *Nego illationem.* Tendentia unius corporis ad aliud est actus necessarius ex natura subjecti (9. seq.). Sed quum natura voluntatis in indeterminatione ad omne objectum finitum sita est (22. seq.), actuatio ejus erga bonum infinitum non ligat ejus libertatem, nisi quando intellectus ejusmodi boni visionem habet, vel quando bonum a se ipsa in aliquo objecto limitato constituit dicens: "in hoc felicitas mea sita est," in quo casu tamen libertas hypothetice tantum destruitur ac post liberam electionem praeaeuntem. In quocumque alio casu voluntas actuatur quidem excitatione boni in genere, sed quod simul determinetur, hoc spectat ad ipsius voluntatis

vim solam, qua haec inter plura bona particularia eligit hoc aut illud. Etenim in omnibus ratio monstrat ei aliquod bonum, sed in nullo Ipsum Bonum; ac proinde omnia includuntur in tendentia finali, sed nullum eam adaequat (4. VIII.) Tendentia ad bonum sive ad felicitatem (quae tendentia est ipsa voluntatis natura) data, conservata, motaque a Deo ipso versus Bonum ac Esse absolutum, actuat intellectum ad quaerendum objectum reale et postea media. Jamvero tum objectum tum media continentur in idea generica boni; unde voluntas jam actuator est talis ut possit tendere statim ac intellectus illa suggesserit. Igitur, libertate salva, voluntas habet quidquid requiritur ut se determinet.

V. Contra 1^{am} p. ejusdem prop. 1^{ae} (50.) Facultas non movetur necessario nisi a praesentia objecti. Atqui bonum in genere non est praesens voluntati; ergo haec nequit necessario moveri.

Resp. Conc. maj. Dist. min.: non est praesens objective et realiter secundum modum quo concipitur, *conc.*; quoad id quod concipitur, *nego.* *Dist. consequens* etiam: nequit necessario moveri ad hanc aut illam determinatam actionem, *conc.*; ad tendentiam indeterminatam, *nego.*

Bonum generatim mente apprehensum efficit ut voluntas sentiat necessitatem indeterminatam et confusam illud obtinendi, eodem modo ac Esse sub ratione Veri efficit ut intellectus sentiat tendentiam illam indeterminatam ad cognoscendum, quae dici solet *curiositas*, et quae tendit ad verum modo indeterminato et confuso, cognoscens utique illud esse, sed non cognoscens quomodo sit in se.

VI. Contra 2^{am} part. prop. II^{ae} (50). Falsum videtur cognitionem Dei ut Summi Boni, deductivam licet, non movere necessitate voluntatem; nam voluntas est naturalis

consequentia intellectus; quare si intellectus necessario movetur, et voluntas. Atqui evidentia deductiva sufficit ad hoc ut intellectus necessario moveatur ad agnoscendum Deum, Bonum absolutum; ergo et voluntas ad amandum.

Negata assertione, respondeo ejus rationi distinguendo: voluntas est consequentia naturalis intellectus, quatenus sine intellectu non datur voluntas, *conc.*; quatenus voluntas absolute sequitur intellectum, *subd.*; intellectum intuentem Summum Bonum, i. e. percipientem sub forma concreta Summum Bonum cognitione intuitiva, *conc.*; deducentem, *nego* (29. 50).

Intellectus necessario movetur non modo ab evidentia immediata sed et a mediata seu deductiva quatenus consequentiam percipit in principiis unde necessario dimanat; sed si haec dividatur a principiis unde dimanat, vim necessitatis amittit. Ex quo apparet intellectum non habere realiter in se praesentem veritatem deductam, sed solum in principiis, ex quibus illam educit et in quibus eam videt. Jam vero voluntas non movetur necessario a Summo Bono concreto, nisi hoc *intueatur*. Quare cum ab intellectu offeratur tantum in principiis non potest ullomodo dici illud voluntati proponi tanquam objectum quod eam necessario moveat. Intellectus dicit quidem voluntati Summum Bonum inveniri in Deo, non illud tamen intuitive exhibet: demonstrat ei illud esse, sed quatenam intima Ejus natura sit non monstrat.

§ IV.

De passionibus deque influxu facultatum sensitivarum.

58. Intellectus et voluntas libera sunt proprie facultates specificae hominis, ideoque humanae. Sed cum homo sit quoddam compositum ex anima et corpore, atque animal rationale, ad plenam declarationem actus humani etiam de actu sensitivo necesse est loqui. Omittimus hic de apprehensione sensitiva loqui secundum varias modificationes imaginationis, memoriae, sensationis externae, etc.; nam quum magna machina ista vitalis in ministerium rationis fuerit ordinata (20), jam illam supposuimus, quum loquebamur de facultate cognoscente (31. seq.) Dicemus igitur solum de expansione sive tendentia sensitiva, quae juxta multiplices ramos suos, motus illos causat quos vocamus passiones, quando excitamentum est satis forte ut producat in ipso organismo altiore quemdam gradum irritationis, quamdam corporis mutationem vel commotionem plus minusve vehementem. Qui hanc rem tractarunt non raro ad extrema declinarunt, alii omnem passionem omnino damnantes, alii vero in coelum tollentes. Quae nos de illa dicturi sumus breviter expedientur, eo quod clare sequantur ex principiis jam positis.

PROPOSITIO.

Passiones 1^o sunt per se bonae, etiam 2^o homini, dummodo hic 3^o recte eis utatur.*

* Hujusmodi rectitudo tribus obtinetur: 1^o passiones ad honestum dirigendo; 2^o non sinendo ut iudicium mentis sive pervertant sive praevertant, aut 3^o suo impetu rationalem appetitum secum trahant. Q. St. Th. I^a II^{ae} q. 24 a. 3 ad 1^{am}; et q. 59 a. 5; et III^a q. 15 a. 4. T.

59. PROB. 1^a PARS. Omnis tendentia est effectus naturalis apprehensionis tenditque ad finem Creatoris (5. 13), quod est bonum universi (6. III.). Ergo etiam sensitiva seu passio tendit ad bonum, ideoque *per se* spectata est bona.

PROB. 2^a PARS. Homo indiget organismo tripliciter: 1^o quatenus hic externe exequitur quaedam jussa voluntatis; 2^o quatenus excitat facultates superiores ad agendum, ipsis objecta offerendo; 3^o quatenus agit una cum ipsis, tendendo ad objectum sensibile quod supersensibili illarum objecto respondet. Ergo bonum est homini possidere medium quo possit organismum majori vi et alacritate excitare. Sed passionibus sunt medium potens ad hanc incitationem vitalem procurandam quae vires adeo auget. Sunt ergo passionibus homini bonae.

PROB. 3^a PARS. Unaquaeque passionum *per se* tendit ad bonum suum proprium, quod non est totum hominis bonum. Sed tendentiae secundariae tunc tantum sunt bonum ipsius subjecti quando subordinantur tendentiae naturali (8. II., 14. III., 19, 20, 21), quae in homine est ad honestum (26). Ergo passionibus subordinandae sunt bono honesto.

Major probatur non modo ex natura rerum sed ex experientia quoque ac observatione. Haec vero ostendunt passionibus omnes posse in classes distribui juxta sequentia philosophiae divisionis capita.

DIVISIO PASSIONUM.

60. I. Tendentia in bonum sensibile potest considerari vel ex parte objecti ad quod movet subjectum, vel ex parte subjecti quod movetur. Prima modo inspecta vel excitat subjectum versus ipsum objectum vel versus obstaculum quod consecutionem impedit: hinc passionibus adsunt, aliae concupiscibiles, aliae reactivae seu irascibiles.

II. Tendentia concupiscibilis potest considerari vel ut accessus ad bonum sensibile concupitum, vel ut recessus ab illo statu privationis qui dicitur malum (3. VIII.) Passio igitur assurgere potest sub hac duplici forma, vel ut recedat a malo, vel ut tendat ad bonum; atque in hoc duplici motu poterit habere tres terminos, qui sunt nasci, currere, pervenire (6. V.) *Complacentia*, (amor), *desiderium*, *gaudium*, sunt nomina tendentiae in hoc triplici appropinquationis gradu; *odium*, *abominatio* (fuga), *tristitia* nomina sunt trium graduum recessus.

III. Passio reactiva rursus potest respicere impedimenta ad bonum assequendum, vel ut superabilia vel ut insuperabilia, et tunc erit spes aut desperatio; potest respicere imminentiam mali aversu difficilis vel ut vincibilem reactionis conatu, et erit *audacia*, vel ut invincibilem, et erit *timor*: potest reagere contra malum praesens ac jam opprimens, et haec vocatur *ira* (indignatio, vindicta.)

IV. Passiones sub aspectu *subjectivo* consideratae pertinent vel ad partem hominis rationalem vel ad animale solam vel ad utramque. Ex passionibus ad partem animale pertinentibus aliae solent dici appetitus, et tendunt juxta Creatoris intentionem ad conservationem individui vel speciei: atque hae lege physiologica iterum iterumque certis temporibus excitantur per irrationem organicam, postquam in objecto quieverint. Aliae vero, ut ira, dolor, etc., excitantur in animalibus ab objectis, prout haec varie occurrunt.

In homine ambae istae passionis species acquirunt amplitudinem, et secunda etiam sublimitatem quarum bruta sunt incapacia; siquidem auxilio rationis homo potest sive rectam facere directionem earum, sive objectum amplificare, sive durationem protrahere. Quum ab eo ad

bonum verum diriguntur, nobiles ac sanctae efficiuntur; quum vero augetur earum objectum quoad ejus magnitudinem et durationem, ipsa hominem excitant majori vehementia ac constantia. Hinc oritur, spectato subjecto, tertium genus passionum quae ad utramque hominis partem spectant, et mixta vocari possunt. (Vide Magn. Opus 163-166.)

Unaquaeque ex his passionibus, ut quilibet experiri potest, tendit ad objectum determinatum et unicum; ideoque per se est incapax electionis ac libertatis; unde qui iis se tradit certus est se finem non assecuturum. Sola ratio quae in singulis his tendentiis contemplatur Creatoris intentiones, potest unicuique juxta regulam ordinis (26. seq.) tempus et locum describere.

COROLLARIA.

61.—I. Quandoquidem passiones sunt medium efficacissimum, excitari et adhiberi debent ratione momenti et difficultatis finis obtinendi; nam vis debet proportionari resistentiae.

—II. Quandoquidem passiones causant in organismo alterationem notabilem, non sunt excitandae plusquam a fine requiritur; nam excessus omnis cedit in damnum agentis, sine ullo emolumento.

—III. Quandoquidem passiones solum ad objectum suum particulare respiciunt, ideo tendunt ad praetereundos limites praefixos a vero bono subjecti (8. II.); adeoque a ratione ac voluntate intra limites contineri debent eo angustiores quo fortior est earum influxus. Hinc necessitas iis saepe contradicendi ut assuescant fraeno.

§ V.

De Habitibus.

62. Post omnia quae diximus de tribus facultatibus adhibitis in actu humano, superest ut aliam quoque speciem factorum contemplemur quae principium aliud nobis manifestant unde adjuvatur voluntas ad operandum. Res nimis dura atque ardua esset hominis operatio, si quemlibet actum deberent praecedere consilia longa validique conatus, qui moveant indeterminationem nativam voluntatis. Ad reddendam igitur humanam actionem promptam, facilem ac suavem data est a Creatore vis habitus. Materies est haec potius observationis empyricae quam philosophicae disputationis.

Habitus est dispositio constans seu stabilis, qua naturalis indeterminatio entis inclinatur ad unum, et quidem aut bonum aut malum, magis quam ad alium ex illis actibus qui naturaliter ei conveniunt. Hinc habitus non est proprie nova facultas, sed facultatis proprietas, estque proprius illorum entium quae in nativa sua forma possident elementum aliquod indeterminatum operationis (9). Huius qualitatis capacia sunt omnia viventia, plantis non exclusis, saltem sub influxu causarum externarum praesertim humanae intelligentiae.

63. Habituum causa est triplex, i. e., 1^o capacitas assuescendi sine qua ars nihil prodesset; 2^o intelligentia quae artem adhibet ad consuetudinem procreandam; 3^o actus, ac fere semper actus iteratus; nam licet quidam habitus contrahantur sine actus iteratione, maxima pars tamen acquiruntur repetitione, ac tales sunt habitus morales, ubi perpetua repugnantia partis sensitivae vincenda est.

Habitus acquisitus fit quasi, improprie tamen loquendo, nova facultas, atque idcirco possidet proprietates aliarum facultatum majori vel minori gradu, prout ipse magis minusve viget. Hinc fit ut, praesente objecto, moveatur, qui motus est ejus bonum, adeptusque finem quiescit (3 et 4.) Hoc totum exprimitur a Moralistis, illa sententia; “ habitus facit operari prompte, facile, delectabiliter ” atque hi sunt effectus habitus.

Dixi, habitum quasi novam facultatem improprie loquendo; quia stricte loquendo, est proprietas facultatis, et non nova facultas; indeterminationem minuit, sed non transformat objectum a quo facultas specificatur (4, IV. X.)

64. Intelliges hinc quantam utilitatem possit percipere homo ex capacitate assuescendi, dummodo ea utatur ad facilem, promptam ac suavem reddendam actionem *rectam*. Adhibitis initio aliquibus conatibus ad repetendos actus, hi postea paulatim fient quasi connaturales, nihil tamen meriti amittentes; nam cum homo sit causa habituum, est causa etiam eorum fructuum. Sed eadem ratione ipsi imputabuntur fructus malorum habituum donec eos incipiat eradicare.

N. B. Habitus bene operandi vocatur *virtus*; male operandi, *vitium*.

PROPOSITIO.

Virtus est 1^o perfectio subjecti, sive spectetur facultas ad quam pertinet, sive operatio quae ex ea procedit; contra 2^o vitium bifariam, i. e., duplici hoc aspectu illud deturpat.

65. PROB. 1^a PARS. a) Virtus est quaedam actuatio capacitatis quam facultas et per hanc subjectum possidet, contrahendi habitum. Atqui omnis actuatio est perfectio facultatis (3, V. VI.), ideoque subjecti in quo haec residet,

quando concurrit ad bonum illius naturale (14, III.) Ergo virtus est perfectio subjecti, sicut vitium propter contrariam rationem est imperfectio ejus.

Nec *b*) ea est perfectio solum quia tribuit facultati seu capacitati assuescendi convenientem actualitatem; sed quia etiam hæc actualitas meliorem reddet omnem operationem quae postea sequetur, ut patet ex modo dictis sub numeris 62-64.

2^a. PARS patet ex ratione contrariorum.

COROLLARIUM.

Generaliori et latiori sensu sumpta, virtus est “habitus operandi juxta ordinem”: virtus moralis est “habitus operandi juxta ordinem moralem.” Nec ut virtus sit requiritur actum esse difficilem, vel esse exercitum in alienum emolumentum, ut aliqui philosophi dixerunt. (Hutcheson alique).

DIVISIO HABITUUM BONORUM.

Quandoquidem in morali hominis operatione tres species facultatum indeterminatarum concurrunt, nempe cognoscentes, volitivae ac sensitivae; ita tres species habituum habebimus, sive boni sint sive mali, qui determinationem promptam, facilem ac suavem reddent sive ad bonum sive ad malum. Facultas cognoscens ad operandum moraliter indiget cognitione tum universali tum particulari (39); sed universalis, quum sit de objecto necessario et de se noto, non est per se indeterminata. Particularis utique, in quam voluntas influxum magnopere exercet (53), potest perficere mentem habitu rite aestimandi finem et media, qui habitus vocatur *prudencia*.

Facultas volendi tendit sive ad ordinem sive ad ejus oppositum, prout sinit se duci a ratione vel a passionibus.

Constans habitus amandi ordinem fert nomen genericum *justitiae*, quod specificè applicatur amori ordinis relate ad jura aliena. Facultates sensitivæ per se eo usque tendunt, ut voluntatem passionum adminiculo ab ordine avertant, nunc bonorum sensibilium illecebris, nunc obstaculis vel mali timore (59. 60. 61). Habitus cujus ope voluntas eas facile fraenat, in primo casu vocatur *temperantia*, in altero *fortitudo*.

N. B. 1^o. Ceterae virtutes reducuntur tanquam partes vel subjectivæ vel potentiales vel integrales ad unam ex his quatuor, quæ idcirco vocantur cardinales. Illarum praecipuas enumerat auctor in Magno Opere (NN. 284. 287. 291. 293. 298).

2^o. Unicuique virtuti opponuntur hinc inde vitia. Unde illud: In medio stat virtus. Cf. Mag. Opus 285. 294. 296. 298., et S. Th. 1^a. II^{ae}. q. lxiv.*

OBJECTIONES.

66. Contra prop. sub. n. 59. Passiones sunt malae per se, quia per se tendunt ad excessum; jamvero quod tendit ad excessum, tendit ad inordinationem, ac proinde ad malum: atqui quod tendit ad malum est malum. Ergo, etc.
2^o. Nec valet dicere hunc excessum impediri a ratione; sicut non valet ad probandum fures esse bonos, si dicas eos captum iri a magistratibus vel punitum iri a Deo.

Resp ad 1^{um}. *Dist. min.*: quidquid tendit ad excessum tendit ad inordinationem, nisi inveniatur fraenum in ipso ordinatore, *conc.*; si inveniatur *nego*. Quidquid ordinem non cognoscit est per se incapax eum servandi; sed haec

* De virtutibus cardinalibus in specie, earumque partibus et oppositis vitiis plene, profundissime et apposite non minus ad praxim quam ad omnes artes liberales et sacras disputat S. Thomas in II^a. II^{ae}. a q. xxxvii. ad q. clxii.

incapacitas nequit dici tendentia ad inordinationem, nisi improprie ac considerando ordinem solum sub aspectu materiali; nam sub formali, non est violatio ordinis ubi non est cognitio.

Ad 2^{um}. *Nego paritatem*. Fures sunt mali quia ordinem cognoscunt eumque observare debent. Ut paritas habeat locum oporteret comparare passiones vigori, ex. gr. equorum qui tendunt ad cursum, vel elasticitati elateris in horologio quae tendit ad aequilibrium: ambo optima sunt, dummodo non excedant limites praefixos, illa ab auriga, haec ab artifice.

II. Contra Coroll. III. (61). 1^o Homo non debet quidquam detrahere summae totali felicitatis suae; atqui omnis expletio passionum est felix momentum temporis additum tali summae; ergo homo debet eas explere quantum fieri potest, et loco minuendi necessitates, quaerere media eas multiplicandi eisque satisfaciendi. (Gioia, Bentham, Stuart Mill). 2^o Atque huc maxime spectat regeneratio in promptu posita a philanthropis progressistis: qui praeparant aeram ordinis ubi fruatur homo quidquid pulchri continet virtus, mortificatione haud requisita. (St. Simon, Fourier, etc.); 3^o quae mortificatio est violatio evidens legum naturae, atque injuria Creatoris, qui est totus amor, nonnisi bonus (Damiron, etc.)

Resp. ad 1^{um}. *Nego suppositum* seu felicitatem esse summam aliquam eamque in expletione passionum consistere (19. 28, I. 59. 61, III.) Felicitas est possessio boni ejusmodi quod omnia desideria expleat. Porro nulla summa potest hominem explere; quia unicuique summae unitas addi potest, cujus vel solius desiderium sufficit ad quietem voluntatis deturbandam. Summae vero satisfactionum brutalium deest primum elementum humanum nempe ordo, ratio (26).

Ad 2^{um}. Possemus respondere nos expectare illam beatam aetatem, quae cum venerit, manus victas dabimus; sed ut directe respondeatur, sufficit observare Sansimonistarum promissionem esse vel absurdam vel contra naturam; contra naturam si putant, hominem illa fortunata aetate vacaturum a passionibus; absurdum si supponunt, sive bona limitata expletura passiones illimitatas, sive passiones illimitatas, quin comprimantur, contentas fore limitibus bonorum ordinatorum.

Ad 3^{um}. Qui se ordinat libere juxta Creatoris mentem, non solum eum non offendit sed honorat. Jamvero voluntas haec nobis nota postulat ut ratione gubernemur, nec id Damiron negare potest. Unde qui passiones ratione gubernat, honorat Creatorem. Atqui gubernium postulat legem quae immoderatam libertatem comprimat: ergo passionum immodica libertas comprimenda est.

III. Contra Coroll. sub. n. 65. 1^o. Videtur virtus requirere objectum difficile, sicut etymologia nobis videtur indicare, nempe virtus appellata est a viro vel a vi; 2^o. secus virtuosa operatio nec esset laude nec praemio digna; nam qui ex habitu operatur, facile ac delectabiliter operatur; quae vero cum facilitate ac delectatione fiunt sunt indigna laude et praemiis. 3^o. Qui operatur ex amore ordinis, id facit ex felicitatis cupidine atque adeo suam utilitatem quaerit. Sed hoc longe a virtute abest: ergo virtus nequit consistere in actionibus *ordinatis* ad propriam felicitatem, ideoque nec in habitu operandi juxta ordinem. (Hutcheson, George Elliot.)

Ad 1^{um}. Etymologia est argumentum infirmum in philosophia. Caeterum qui curare de illo velit, respondebit, habitum recte operandi includere praeparationem ad actus etiam difficiles, licet actus in quo forte occupatur, sit de re facili, imo jucunda. Praeterea virtus est a vi, quia est

hominis *agentis* nempe arbitrio volentis, dum voluptas est hominis *patientis* seu naturali necessitate sentientis.

Ad 2^{um}. *Nego sequelam*: ad probationem *dist. min.* non sunt digna laude vel praemiis, quando facilitas est objectiva, *transeat*; quando dependet a valore subiectivo agentis, *nego*. Transmisi primum membrum distinctionis, quia falsum est, actum facilem non mereri laudem, si sit honestus, aut praemium, si utilis aliis; sed solum dici potest, actum objective facilem mereri minorem laudem ac praemium quam actus cujus objectum est arduum. Sed si res ardua fiat facilis propter virtutem agentis, tunc vis moralis duplici ratione se manifestat, sicut duplex vis physica apparet in eo qui non solum grande pondus attollit, sed id facit magna facilitate.

Ad 3^{um}. Haec vox "interesse," sumi solet odiosa significatione, nempe ad exprimendam dispositionem ejus qui paratus est alienum bonum perdere proprii obtinendi causa; vel etiam aliquando ad exprimendum amorem bonorum limitatorum et terrenorum. Sed qui suam felicitatem collocat in ordine tendit ad bonum omnium (14. VI. 26), idque ordinis moralis (26, seq.); unde nequit culpari egoismo et suae utilitatis cupidine. Praestigiae hujus objectionis in eo consistunt quod confunditur tendentia directa voluntatis cum reflexione supra tendentiam istam. Amator ordinis ejus pulchritudinem contemplatur in mundo rationali, gaudetque, in eoque quiescit, eo quod insint in ordine proportionem quae conveniunt naturae intellectus et voluntatis. Nequit tamen dici propterea eum directe respicere et amare quietem illam sive gaudium: nam ipse amat ordinem: et quod quiescat in eo nascitur ex hoc amore; si enim illum non amaret, in eo non quiesceret. Sed quando mens reflectit se non posse quiescere sine hoc ordine, et considerat hanc quietem ut quoddam bonum

(3. VI.) non potest non amare hoc ipsum bonum, dummodo ejus causa non se separet ab ordine. Quin imo si ea talis sit quae potius se ducat secundum quod sentit quam quod videt, quoniam quies sentitur, dum ordo videtur; putabit quietem esse verum principium omnium suorum motuum, verumque scopum amoris sui. Sed tamen quum secum ipsa considerat se nolle voluptatem, quando haec inordinata sit, statim intelligit ordinem esse verum bonum ad quod tendit. Porro in ordine se ipsam tanquam universi partem considerat, et ut talis operatur, subjiciendo se toti ordini. Unde ordinis amor tam longe abest ab egoismo, ut sit ejus oppositum.



CAPUT III.

QUOMODO PRAECEDENS DOCTRINA APPLICETUR AD QUALITATES
GENERICAS ACTUUM HUMANORUM DETERMINANDAS, SEU DE
MORALIBUS ACTIONIS QUALITATIBUS.

ARTICULUS I.

Partitio.

67. Explicata idea finis hominis, tum facultatum quibus hic operatur ad finem assequendum, plenius et directe consideranda est relatio quae adest inter duos hosce terminos et quae constituit moralitatem humanorum actuum (26. N. B.) Haec autem considerari potest in ideis et in judiciis moralibus, quae respicere possunt actionem objectivam vel subjectivam (39). Itaque notiones morales, necnon moralia judicia objectiva et subjectiva, haec constituunt materiam hujus capitis, quod est potius corollarium praecedentium quam nova tractatio.

ARTICULUS II.

Notiones ontologiae moralis.

68. Triplex idea oritur in mente contemplantis humanam operationem: una considerando relationem actus cum objecto, altera considerando relationem objecti cum objecto, tertia considerando relationem inter hos terminos cognitos et mentem cognoscentem: ex 1^a oritur idea recti, ex 2^a boni, ex 3^a imputabilis et hujus effectuum (56. I.)

§ I

De idea recti et huc spectantium.

Quoniam moralitas non est nisi directio (26. N. B.) actionis ad finem, judicare moraliter de actu idem est ac judicare utrum sit directus an non, ad finem; unde idea recti seu *juris* est prima quae occurrit consideranti moralitatem actus humani, qui vocatur *honestus*, si recte ordinatus sit, *peccatum* seu culpa, si declinet ab ordine. Haec idea juris seu recti et ejus oppositi nempe perversi seu peccati, oritur ex ordine qui patefit in universo et ex quo humana ratio colligit intentionem Creatoris relate ad quemlibet actum (37. IV. 38. seq.) Quandoquidem vero haec intentio, ubi versatur circa medium necessarium ad ordinem servandum, indicit debitum seu *officium* (36, 37. I. II.), patet utramque ideam sive juris sive debiti oriri ex ordine. Ordo est bonum cujusque hominis ac cuique necessitatem imponit (52.) a se non deflectendi quia ordinem offendere est rationem offendere, necnon naturam divinam et humanam. Jus igitur per se est *irrefragabile*, sicut debitum est *inviolabile*. Intelligitur hinc quomodo nascatur in nobis idea *juris humani* seu potestatis qua ens intelligens potest alios irrefragabiliter flectere ad suam voluntatem absque

violentia, imo eos trahendo secundum eorum naturam. Talis potestas ab ordine homini tribuitur; quando enim homo cognoscit necesse esse juxta ordinem ut alienae voluntati se subjiciat, *tenetur* se subjicere, ac pari modo, quum ipse potest ostendere necesse esse juxta ordinem ut alii suae voluntati se subjiciant, potestatem habet *secundum rationem* obtinendi quod vult seu flectendi eos ad propriam voluntatem.

COROLLARIA.

69.—I. Magnum adest discrimen inter rectum et jus humanum: 1^{um}. est causa secundi, et subdividitur in *obligatorium* et *licitum*; 2^{um}. est semper obligatorium. Rectum obligatorium dividitur iterum in *juridicum* (strictiori sensu) et *non juridicum*, eodem modo quo dividitur officium: prout scilicet hoc ex *justitia* ab eo qui jus habet exigere potest, vel secus.

—II. *Jus* ac debitum sive officium non sunt fontes inimicitiae, sed conspirant amice ac correlative ad bonum commune seu ad ordinem. Imo qui exercendo jus suum exigit impletionem officii ab altero concurrit ad procurandum huic obtentionem ejus fini ultimi.

—III. Absolute loquendo, jus infinitum Creatoris praecedit debitum humanum, quod ne intelligi quidem potest absque relatione ad illud. Verum jus humanum logice sequitur debitum, quia jus oritur in nobis ex hoc quod alii teneantur obedire Summo Ordinatori. Practice et in concreto obligatio actualis obtemperandi juri humano est posterior usu ejusdem juris; nisi enim possessor jure suo utatur, debitum correlativum non urget.

—IV. Jus nequit a violentia minui, licet possit conculcari; potest tamen minui sive voluntate possessoris sive ordinis mutatione (47. VI. ad 2^m. prob.)

—V. Quum omnes homines sint specificè aequales, omne jus humanum fundatur in aliquo facto, quod consideratum relate ad ordinem moralem producit in aliis debitum seu officium correlativum, et vocatur *titulus*; respicit etiam ad aliud factum obtinendum, quod est ejus *materia*. Facta hujusmodi eo minorem vim tribuent juri ac debito, quo sunt minus evidentiā; non enim potest intellectus adstringi a vero ignoto. Adsunt igitur jura plus minusve rigorosa.

—VI. Eo jus est validius quo ordo unde oritur est universalior, siquidem voluntas rationabiliter praefert majus minori bono (14. VI.) Hinc bonum honestum, quod dirigitur ad finem universalissimum, constituit summum jus: jus ad *vitam* validius est jure ad possessiones quibus illa conservatur: jus plurium praestat, caeteris paribus, juri paucorum.

—VII. Si duo jura inter se configant seu a se invicem collidantur circa eandem materiam, minus validum suspenditur; non enim est secundum rationem ut minus forte fortiori praevaleat. Sed cessante collisione, rursus vigebit, eo quod ordo unde derivatur jam subsistit.

—VIII. Quando jus est instrumentum necessarium ad complendum debitum, jus erit inalienabile; siquidem qui alienaret illud jam se poneret in necessitate violandi debitum.

—IX. Omne jus certum est per se coactivum; est enim potestas secundum rationem; sed quod est secundum rationem potest secundum rationem executioni mandari seu opera compleri, opera vero qua utimur ad alios necessitandos dicitur *coactio*.

N. B. Dixi coactivum per se, quia si collidatur ab aliis potest hanc proprietatem perdere.

—X. Ex his quae hucusque diximus, jam perspicimus in jure haec quinque elementa: 1^o ordinem unde oritur; 2^o materiam cui applicatur; 3^o titulum vi cuius applicatur; 4^o personam possidentem; 5^o personam in quam agit. Dixi personam tum quae possidet jus, tum quae est juris terminus; quia ens sine intelligentia, quum non possit cognoscere ordinem, nec potest cognoscere sive jus sive officium quae inde derivantur.

§ II.

De idea boni et mali moralis.

70. Sicut ex idea finis motus cujuslibet oritur in nobis idea rectitudinis tum motus tum moventis, ita ex idea boni convenientis seu perficientis secundum naturam oritur in nobis idea bonitatis *moralis* seu *moralis* perfectionis tam operantis, quam operationis, quatenus nempe sive haec sive illud consideratur ut particeps rei convenientis secundum naturam (3. VIII.) Quoniam vero bonum sub generali suo aspectu nihil aliud est quam *Esse*, hoc vero potest considerari tum generice tum specificè, actus quoque humanus sub duplici aspectu haberi potest ut bonus, nempe in quantum est *actus* et in quantum est *rectus*. In primo casu omnis actus est bonus (bonitate nempe metaphysica); in secundo ille tantum est actus bonus quo voluntas tendit ad ordinem (27. III.) ratione manifestatum, et in hoc stat bonitas moralis. Unde apparet quo sensu dici possit Deum cooperari cum homine in hujus culpis (56. II. 57. IV.) Ipse enim est universalis causa actus generice spectati, adeoque est causa actus in quantum hic est bonus. Porro actus iste universalis dirigi potest ad aliquid particulare quod est malum, et iste actus pravus a Supremo Ordinatore permissus potest in ordine universali

producere effectum conformem Illius intentioni: qui quidem *effectus* est aliquod bonum, et opus Creatoris. Quidquid diximus de bono, inverso ordine, dicendum de malo. Malum est privatio boni: privatio boni metaphysici est malum metaphysicum: privatio ordinis in voluntate est malum morale, et malam constituit voluntatem ejusque actionem; non secus ac inordinatio in æconomia animali reddit ægrotum corpus, et morbosas ejus functiones.

Qua in re illud vellem animadvertas, quod sicut morbus corporis aliud omnino est a dolore, cujus ille est causa; ita malum morale aliud omnino est a poena qua punitur. *Malum* est deordinatio functionum, *dolor* sensatio ingrata inde consequens.

§ III.

De idea imputabilitatis atque hinc consequentium, maxime vero meriti et demeriti.

71. Cum rectitudo ac bonitas actionis eorumque contraria, imputabilia sint agenti (56. I.) nascitur inde in nobis idea *laudis* et *vituperii*, *innocentiae* et *culpabilitatis*. Porro *laus* in animo inclusa vocatur *æstimatio*; actibus expressa, *honor*; manifestata multis, *fama* seu *gloria*. Laus, ut verax sit, debet attribuere bonum verum ei, qui est causa vera: unde proprie ac rigorese vera laus non invenitur nisi in iis quae ad ordinem moralem spectant; nam in his tantum homo est vera causa, utpote libere agens. Hinc si ab eorum usu praescindamus qui pertinet ad ordinem moralem, ingenium, origo, species, opes, philosophice loquendo, non merentur nomen verae laudis, quia non dependent ab hominis arbitrio. Item vice versa dicatur de *culpa* et *vituperio*.

72. Si actus liber alicujus cedat in emolumentum

alterius, æqualitas generica quam perspicimus inter duo entia intelligentia, excitat in nobis ideam *meriti* et *retributionis*. Etenim si duo entia sunt natura æqualia, natura exigit ut maneant æqualia: atqui qui dat et non recipit, desinit ex hoc esse æqualis recipienti et non danti, natura ergo postulat ut qui dat accipiat. Item, vice versa, dicatur de *demerito*; natura enim exigit ut qui crevit contra naturalem mensuram, eadem proportionem decrescat. Itaque meritum et demeritum relationem exprimunt quæ intercedit inter operantem et eum qui utilitatem vel damnum inde cepit: retributio exprimit quantitatem necessariam ad restituendum æquilibrium, et vocatur præmium vel poena prout merito vel demerito respondet.

COROLLARIA.

73.—I. Quod sit meritoria actio non proprie dependet ex hoc quod non est obligatoria, sed quod est utilis, et tamen non fuerit prius compensata.

—II. Homo nihil posset mereri de Creatore, cui ejus operatio nullam potest utilitatem offerre, nisi hic meriti titulos benigne concederet. Sed quoniam divina sapientia statuit in universo ordinem mediorum ad finem, dat quoddam jus ei qui adhibet media, perveniendi ad finem, eique reputat ad meritum observantiam ordinis cujus ipsa est auctrix. Etenim observatio ordinis est *finis* adeoque bonum etiam ordinantis (saltem extrinsecum.)

—III. Omnis actus bonus est meritorius in illo ordine, cujus lex aliqua per ipsum observatur. Ideæ vero ordinis naturaliter, in humano corde insculptæ, sunt causa cur quilibet expectet ab unoquoque ordinatore convenientem retributionem pro dicto actu, et in quantum potest ad hanc cooperetur.

N. B. Homo naturaliter operatur in triplici ordine, individuali, sociali, universali, inter se distincto, licet connexo et coordinato. Ordinator individui est ejus ratio; societatis, superior; universi, Creator. *Ratio* retribuit individuo quietem vel remorsum conscientiae, et omnes facultates cooperantur ad talem retributionem aut per illam harmoniam functionum animalium ac vitalium quae prosperum ac vegetum reddit hominem honestum, aut per tumultum illum qui functiones omnes conturbat hominis mali. *Superior* retribuit subdito praemia vel poenam et omnes socii aestimationem vel vituperium. *Creator* denique extremam felicitatem vel calamitatem; universusque cooperatur Ei iis bonis omnibus quae sunt fructus vitae honestae ac temperatae.

ARTICULUS III.

De judicio circa moralitatem objectivam.

74. Notionibus moralibus statutis, videndum quomodo applicandae sint actibus humanis objective consideratis, seu facta abstractione a quacumque individualitate agentis (et actus subjective sumpti.)

PROPOSITIO I.

Actiones humanae accipiunt moralitatem suam ab objecto morali: nempe 1^o a materia operabili (3, IV. V.), 2^o et quidem inspecta cum suis relationibus ad ordinem seu ad finem (26. N. B.)

PROB. 1^a PARS. Omnis actus specificatur ab objecto (4, IX.)

PROB. 2^a PARS. Moralitas est voluntaria directio ad finem (69); ergo praescindendo ab hac directione non habetur moralitas.

COROLLARIA.

75.—I. Omnes illae actiones quae dirigi possunt sive juxta ordinem sive contra, non habent in se moralitatem objectivam; ideoque ex parte objecti *specificè* considerati sunt indifferentes.

—II. Judicium circa actiones objective inspectas non est inepta cavillatio, sicut contendit Burlamacchius.

PROPOSITIO II.

Dantur in operatione humana diversi gradus objectivi boni vel mali moralis: nempe quaedam actiones sunt *per se* perfectiores, quaedam aliae deformiores.

76. PROB. 1^o PARS. Bonum consistit in conformitate voluntatis cum ratione (13. 51.) Atqui dantur actus plus minusve apti ad conformandam voluntatem cum ratione. Ergo dantur actus in se plus minusve boni.

Minor sic probatur: 1^o Ex diversa natura subjecti agentis generatim inspecti. Nam dantur quidam actus, in quibus licet bonis, pars sensitiva praevalet, ideoque tendit ad excitandas passiones (58); passiones vero in homine tendunt ad modum excedendum (59, 3^a p. 67, III.) 2^o probatur ex objecto in suis relationibus moralibus considerato. Dantur enim actus qui habent multa objecta bona, et in bonitate gradum magis vel minus universalem (14. II. IV. VI.) Atqui heic voluntas amplectitur bona multiplicia vel universaliora; potest ergo diversimode conformari rationi.

PROB. 2^a PARS. Malum est inordinatio, in quantum homo ab ordine finis sui recedit ut convertatur ad falsum bonum sensibile: atqui actus pravi recedunt ab ordine diverso gradu, et tendunt ad bonum falsum majori vel minori vi. Ergo dantur diversi gradus etiam in malo in se considerato.

77. N. B. Quin vastissimum opus aggrediamur determinandi gradum moralitatis pro quolibet actu humano, attingemus hic tantum duplicem divisionem tum boni tum mali. Dico itaque, actus morales (bonos), ad invicem comparatos, esse posse per se sive perfectos sive imperfectos prout immediate sumunt initium vel a ratione vel a sensu; immediate, inquam; nam mediate omnes actus humani ratione dirigi debent, tum etiam quando sunt per se functiones immediatae hominis sensitivi (20.) Pariter malus actus erit graviter malus si ejus causa voluntas praeferat voluptatem ordini finali, seu finem et felicitatem suam collocet extra ordinem; erit leviter malus si salvo ordine, voluptas directe adhaereat bono sensibili, non quatenus est medium ad finem, sed quatenus est per se objectum appetibile et blandum.

ARTICULUS IV.

De judicio circa moralitatem subjectivam.

78. Sicut *objectum* est finis actus, ita *intentio* est finis agentis. Sic, ex. gr. si fur mentitur ad furandum, mendacii finis est decipere, furis vero est furari. Unde

PROPOSITIO I.

Moralitas subjectiva actus determinari debet ab intentione *concreta*, nempe considerata tum in se, tum in mediis quibus impleri potest et in circumstantiis accidentalibus quae aliquam relationem habere possunt cum ordine morali.

PROB. Subjectiva actus moralitas consistit in directione personali voluntatis ad finem (26. N. B. 43, IV.): sed personalis directio voluntatis tendit ad finem cum intentione personali, cum mediis et circumstantiis determinatis.

Etenim voluntas operatur juxta rationem (20, 36, 47. VIII. 51); ratio vero proponit operanti intentionem et media determinata, cum determinata moralitate (39, 43. IV.) Ergo moralitas subjectiva dependet non solum ab objecto sed etiam a proposito personali, a mediis et ab aliis circumstantiis moralitate determinata praeditis.

COROLLARIA.

79.—I. Subjective seu spectato individuo omnis actus humanus (in hac vita) est bonus vel pravus; quia si non habet finem, non est humanus, si finem habeat convenientem naturae, est bonus; si disconvenientem, pravus.

—II. Omnis aberratio ab ordine rationis reddit actum concretum pravum; unde non sufficit rectus finis ad vitium removendum sive a mediis sive a circumstantiis pravis; hinc axioma: “Bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu.”

—III. Voluntas quae conformatur rationi licet haec erret, est bona: sed si error accedit ex praecedenti culpa voluntatis, haec non eximitur a culpa.

PROPOSITIO II.

Eo major est bonitas aut pravitas actus quo intensior est adhaesio voluntatis objecto bono vel pravo.

80. PROB. Eo major est bonitas sive malitia actionis, quo magis haec cohaeret cum proportionibus in ipsa requisitis a Creatore, vel ab eis dissentit (37. V.) Atqui juxta Creatoris propositum voluntas debet tendere ad bonum cum omnibus viribus suis, quia bonum est ejus objectum proprium (22.). Ergo quo intentior est adhaesio sive bono sive malo, eo major est bonitas vel pravitas actus.

COROLLARIA.

81.—I. Quoniam passiones impetum addunt voluntati, habitus vero in operatione confirmant (59. seq. 62. seq.), sive hi sive illae, ubi ab ipsa voluntate moveantur, augent perfectionem actus sive in bonum sive in malum, propter augmentum adhaesionis: sed non ita, ubi voluntas nihil contribuat.

—II. Sed quia passio et habitus, dum augent inclinationem, minuunt libertatem a qua pendet imputabilitas actus (56. I.); ideo quamvis actus sit *in se* melior vel pejor, quando fit cum passione vel habitu; tamen potest esse minus imputabilis, si voluntas eorum impulsui, vel habitum revocando vel passionem prius reprimendo, jam restiterit.

—III. Actus externus complet utique integritatem actus humani (21. II.), sed per se non addit gradum moralem. Poterit tamen influere in iudicium quod de illo proferimus; potest enim sive augere sive indicare affectum quo agens fertur in bonum vel in malum.

ARTICULUS V.

Epilogus hujus capituli.

82. Apparet ex iis quae hucusque diximus, nos, ubi judicandum sit utrum quaedam determinata actio recta sit an non, eam considerare debere praecipue in conscientia agentis. Conscientia in determinanda rectitudine vel pravitate actus debet prius hunc considerare in abstracta ejus directione approbans illum quidem, si fuerit directus juxta Creatoris mentem, reprobans vero, si contra; idque plus minusque pro majori conformitate vel deformitate.

Sed si ad consecutionem hujusmodi finis productionemque hujusmodi actus requirantur media quae habeant per

se relationem particularem vel ad ordinem moralem vel ad ejus oppositum, a conscientia habenda erit quoque ratio horum accidentalium elementorum moralitatis, et quoad haec quoque ordo ab ea servandus erit.

In sua vero conformatione cum ordine, vel oppositione eidem, eo erit rectior vel perversior conscientia, quo major erit ejus adhaesio bono aut malo, quo major erit libertas qua alterutri adhaeret, atque adeo quo major etiam erit cognitio et attentio, sine quibus libertas esse nequit. Paucis verbis: objectum morale, finis agentis, circumstantiae morales, vehementia in adhaesione, plenitudo libertatis, cognitionis, attentionis, haec sunt elementa unde judicandum an bonae sint, an malae actiones cujusque hominis moraliter operantis.

Ex his elementis primum solum formam universalem ac necessariam praesefert; cetera sunt vel individualia vel mere accidentalia. Primum igitur est objectum scientiae moralis, cetera conscientiae individualis.



CAPUT ULTIMUM.

Epilogus totius libri.

83. Colligamus nunc breviter quidquid demonstravimus. Declarandae nobis erant natura et qualitates essentiales humani actus; ad hoc prius necesse fuit ideam genericam operationis tradere. Operari, diximus, est idem ac ponere in exercitio potentiam seu facultatem, quae actu suo tendit ad consequendum objectum, quaeque in eo obtento quiescit tanquam in fine tendentiae suae.

Sunt entia in quibus tendentia hujusmodi adeo est determinata, ut, praesente objecto proprio, quamvis inadae-

quato, non possint ad illud non tendere. In homine vero rationalis tendentia ad bonum in genere manet indeterminata quoad bona particularia, donec ratio ostendat in quonam objecto determinato illud inveniatur. Hinc necessitas facultatum apprehensivarum quae reddant intentionaliter praesens objectum externum, ut voluntas se determinet ad illuc currendum.

84. Sed ratio non videt intuitive nec immediate in rebus existentibus Bonum Absolutum expressum in objecto aliquo concreto; percipit tantum aliqua bona, quae voluntati proponit ostendens in ipsis participationem aliquam boni infiniti, sed non Bonum Ipsum Absolutum. Si voluntas, voluptate illecta, statuatur sistere in aliquo bono sensibili, coget rationem mentiri atque dicere, illum bonum sedem esse felicitatis.

Si autem, propriam naturam secutus, homo reliquerit facultati ratiocinanti iudicium quod ad eam spectat, audiet ab hujus oraculo, Bonum Absolutum reapse non distingui ab *Esse*, hoc vero *Esse* non distingui a Deo; in Deo igitur, atque in Deo solo, se posse invenire felicitatem illam ad quam naturaliter aspirat. Tendere ad Deum est igitur status normalis operationis humanae, est felicitas, bonum naturae humanae in terris, ubi haec est viatrix. Apprehendere Deum intellectu, eo frui voluntate, erit terminus ejus curriculi, et plenitudo ejus felicitatis in Coelis.

85. Et ecce determinata est prima norma humanae operationis: Omnis actus qui tendat ad hunc scopum, est rectus; omnis actus qui ab eo divertat, est perversus. At quomodo poterit mens certo noscere utrum directio cujusque actus sit recta, an perversa?

Si Creator, quum eam in ipso creationis actu destinavit

ad finem sublimissimum contemplandi Seipsum, illam posuit in hoc mundo, tanquam partem in toto, leges harmonicae hujus magni totius profecto tales esse oportet quae fideliter observatae eam ducant ad metam desideratam. Unde si Intelligentia Aeterna nullo alio sermone quam naturae eam alloquatur, voluntas applicare debebit rationem ad scrutandum hunc universum, in quo digiti Dei scripserunt, et ex ordine quem ibidem cernere est, colligere debebit indicia Voluntatis ordinantis.

86. Itaque actus omnis qui conformatur huic ordini, capax erit eam ducendi ad metam; qui vero ordinem subvertit, distrahet a meta. Actus autem ordinatus poterit modo apparere ut medium ad illam attingendam absolute necessarium; et en nascitur idea debiti moralis seu officii, quod libertatem ligat quin destruat: modo ut medium aptum quidem, sed non necessarium; et en idea honesti et liciti, quod voluntatem arbitrio suo relinquit.

Voluntas quae ordinem offendit, fit perversa; participat enim malum quod amplectitur: voluntas quae non transgreditur ordinem, est bona quia participat bonum quod habetur in illo: voluntas quae normas omnes ordinis adimplet, fit perfecta, eo quod ulteriorem terminum in hac vita non possit quaerere.

En synopsis traditae doctrinae circa ontologiam moralis. Restat nunc ut per partes indagemus quos et quales actus exigit ab homine ordo universi hujus in relationibus tum individualibus tum socialibus, quibus applicandae erunt notiones Moralis Theoreticae quas hactenus declaravimus.

LIBER II.

THEORIA OFFICIORUM INDIVIDUALIUM.

CAPUT I.

Partitio.

87. Humani actus analysis jam patefecit quo pacto excitetur homo ad operandum, carentia scilicet illa æquilibrii interni, quam hic experitur donec bonum aliquod nanciscatur, ubi tendentia sua rationalis totaliter quiescat (28, VI.).

Patefecit insuper, bonum illud non posse ab eo inveniri nisi rationis lumine, a qua demonstratur inesse Bono Infinito reali, nempe Deo Creatori: item ordinem universalem a Creatore in toto mundo juxta ejus infinitae sapientiae normas constitutum, per eandem rationem nobis indicari, ordinem, inquam, sane mirum, cui quaecumque pareat natura, perveniat oportet ad objectum in quo requiem habebit, tendentiae suae conformem: adeoque voluntatem quoque, quae est tendentia naturarum intelligentium propria, debere requiem suam consequi hujusmodi ordinis vias ambulando, sibi ab ipsa ratione manifestati. Sed, quum voluntas sit libera, vidimus eam posse deviare; et ideo illum ordinem esse normam; rationem esse ejus promulgatricem; bonum desideratum esse motorem voluntatis in toto systemate morali; et divinam voluntatem quae ordinat, esse causam necessitatis moralis, a qua obligatur homo ad servandum libera electione hunc ordinem.

Hae veritates nunc in praxim reducendae sunt, ac propterea inquirendum nobis est, quatenam sint actiones quas ordo approbat vel exigit in homine, tanquam medium ad finem necessarium seu ad felicitatem. Aliis verbis quomodo operandum sit homini voluntarie, ut haec operatio voluntaria dici possit conformis esse suo naturali et ordinato quod habet in universo (17). Ut hoc explicetur praemittatur sequens

PROPOSITIO.

Nequit homo natura ordinari ad objecta naturalia, sed tantum ad Deum, ad se et ad alios homines.

88. N. B. Ordo est reductio multiplicis ad unitatem: porro haec unitas vel habetur in *principio*, ad quod consequentiae reducuntur, et inde oritur ordo logicus; vel in *causa* ad quam reducuntur effectus, et en ordo sive physicus sive metaphysicus; vel tandem in fine ad quem actus reducuntur, quique parit ordinem practicum, in quo moralis includitur. Quamobrem dicetur moraliter ordinatum ad aliud ens illud morale quod potest invenire in alio rationem finis moralis. Hinc facilis est demonstratio.

PROB. 1^a PARS. Non potest homo in creaturis materialibus finem ullum moralem reperire propriae operationis; siquidem finis moralis est bonum conveniens quod perfectionem agentis producit (26 et seq.): atqui neque convenit homini nec est ejus perfectio habere ut finem suae operationis objectum materiale; cum contra homo quatenus materialis ordinatur ad spiritualem (6, II. 20). Ergo nequit homo ordinari ad objecta materialia.

PROB. 2^a PARS. Quod homo habeat ut finem suarum operationem Deum ipsum, jam demonstratum est (24); unde ordinatur ad Deum. Quod possit tum se tum alios habere ut finem subordinatum, sic ostenditur.

Hominis felicitas est finis immediatus Creatoris (6, II. 26); sed quisque tenetur se conformare fini Creatoris (36): ergo quisque tenetur velle felicitatem omnium hominum tanquam finem immediatum; ideoque tenetur quisque juxta circumstantias ordinare propriam operationem ad bonum tum suum tum aliorum.

Confirmatur utraque Pars. 1^o. Officium juxta rationem respondet juri (68 seq.); sed Deus et homines possunt jura habere super actus nostros; bruta vero non possunt (69, X.); habet igitur homo officia solum erga Deum et homines.

2^o. Quae de officiis specialibus dicturi sumus confirmabunt non solum quod homines *possunt* esse, sed quod reapse sunt ordinati, unus ad alium.

COROLLARIA.

89.—I. Nihil debet homo substantiis materialibus; eo quod debitum est species ordinis ad alium. Hinc iterum creaturae irrationales nullum habent jus erga hominem (69, III.)

—II. Ordinatio hominis ad Deum est essentialis; hominis vero ad alios, accidentalis. Homo ad Deum ordinatur; homines inter se coordinantur.

—III. Si inspiciatur ordo sive logicus sive moralis, homo est prius debitor Deo quam sibi. Primum patet quia effectus supponit causam et quod est contingens supponit necessarium: 2^m, quia debitum morale nequit intelligi sine idea obligationis, nec obligatio sine Deo (37, III.); quare homo non posset esse debitor sibi nisi ita esset prius Deo.

90. Ex his intelliges ad hunc librum (siquidem in eo explicanda sunt officia individualia) spectare tractationem de hominis officiis erga Deum, erga se ipsum et erga alios

homines. Ut autem talibus relationibus declaretur inesse officium nihil aliud oportet demonstrare nisi naturam hujusmodi relationum, cui voluntas optione sua debet se conformare.

OBJECTIONES.

91. I. Contra 1^{am}. part. prop. (88). 1^o. Homo constituit *partem* universi, cujus ipsae quoque creaturae materiales partes sunt: atqui partes *coordinantur* inter se et sibi invicem *debent* bonum commune. Coordinantur ergo homo cum aliis creaturis, quibus officia moralia debet. Unde 2^o. *Debet* homo harum perfectionem procurare, studere moribus, eas educare juxta earum naturam, etc. (Darwin, Damiron); secus licitum esset abuti creaturis.

R. ad 1^{am}. Dist. maj. Homo et creaturae materiales sunt partes ambo universi, sed modo diverso, *conc.*, eodem, *nego*. Porro homo primario est pars universi spiritualis; secundario, nempe quoad corpus universi materialis; e contra ceterae creaturae ad secundum gradum entis limitantur.

Ad min. Partes coordinantur; *dist.*; essentiales et primariae, *conc.*; accidentales, integrales, aut secundariae, *nego*: hae namque primis subordinantur et earum utilitati debent inservire; quod si non inserviant, reciduntur. Ita reciditur putridum membrum, obscurantur accessoria in pictura, etc., eo quod harum partium, utpote secundariorum, finis in hoc constat ut eae serviant principalibus, quorum bono conservantur. Eodem modo *distinguo consequens*.

Ad 2^{am}. Patet ex hactenus dictis officia non esse homini erga inferiores creaturas; quod si non debet eis abuti, hujusmodi debitum refertur sive ad se sive ad alios quibus noceret, non autem ad ipsas creaturas.

II. Contra III^{um}. Coroll. Impossibile est officia erga Deum priora esse officiis erga se; nam homo nec posset Deum cognoscere nisi se ipsum cognosceret.

R. Dist. antec.: Impossibile est ea esse priora tempore sensuque, *transeat*; in ordine objectivo ac reali ratiocinii, *nego*. Cognoscit enim homo ratiocinii ope, Creatoris et conservatoris existentiam praecedere creatum et conservatum. Verum tamen est, sensum tempore praecedere cognitionem rationalem; sed sensus nequit inducere officium: potest insuper admitti aliquem officiis teneri erga se ipsum, statim ac tenetur erga Deum. Quapropter *transmisi primum membrum*.

III. Absurdum videtur hominem ordinari ad se ipsum; etenim ordo, quum sit relatio, duos terminos exigit; homo vero est unum quid.

Resp. Absurdum est hominem ad semetipsum ordinari, quatenus hic consideratur in unitate personali sui esse. At homo agens potest per unam facultatem operari pro sua persona; idem reflectens potest mente sua actionem ordinare in personae agentis beneficium. Possunt igitur duo termini in homine distingui: subjectivus unus, objectivus alter.



CAPUT II.

De officiis erga Deum.

92. Desiderat quis cognoscere quid debeat Deo suo voluntas humana? Videat quae sit relatio inter Deum et humanam naturam. Officium de quo hic agendum est, consistit in eo quod homo ordini, in quo est a natura collocatus erga Deum, voluntate se conformet in iis omnibus quae ad Deum immediate spectant (87, ad finem 90)

PROPOSITIO I.

Debet homo *velle* dependere a Deo tanquam ab *Esse*, Veritate ac Bonitate absoluta, et externis quoque actibus voluntariam hanc atque internam dependentiam exprimere.

PROB. Est homo in ordine morali ens contingens, intelligens, ac volens, cujus voluntas movet organismum parentem voluntati. Porro natura contingentis est pendere a necessario; intelligentis, adhaerere vero penitus cognito, et tendere ad verum nondum penitus cognitum; volentis, tendere ad bonum, et in eo quiescere; organismi exprimere actibus externis sensa interna mentis. Deus vero est *Esse* necessarium Ipsa Veritas et Bonitas. Atqui debitum seu officium hominis est eligere voluntate quod est in ordine naturae. Ergo homo debet dependere a Deo modo illo quo diximus.

COROLLARIA.

93.—I. Homini officium est adorare Deum; nam aliquem adorare est idem ac eum cognoscere ut Causam Supremam; unde positive obsequium Deo denegare nunquam licet.

—II. Plures Deos colere sive Deos falsos, vel nullum colere, non modo impium est sed etiam metaphysice absurdum; eo quod metaphysice sit absurdum plures esse Causas Supremas aut nullam esse.

—III. Debitum quoque naturale hominis erga Deum, posita Revelatione, est Fides; Fides enim est adhaesio vero quod nobis tradit testimonium veridicum; jamvero si Deus loquitur, nequit ejus verbum esse mendax.

—IV. Debitum pariter naturale est Caritas; nam Caritate naturali significatur amor quo prosequimur ens intelligens propter bonitatem quam in eo videmus.

N. B. Locuti sumus hoc loco de officiis naturalibus, adeoque de virtutibus naturalibus, quin tractationem virtutum supernaturalium analogarum hominis Christiani attingeremus, quae in eo quoddam esse omnino superius, adeoque operationem omnino superiorem humana natura, constituunt.

PROPOSITIO II.

Est hominis officium naturale manifestare externe, quando opus est, sensa pietatis in Deum.

94. N. B. Non determinamus hic quando haec obligatio actu urgeat; quisque enim novit, debitum positivum determinari ex factis particularibus, negativum semper urgere (23. IV).

PROB. 1°. Humana natura necessario tendit ad manifestandum quod sentit interne (21. II): quare si extent in interiori homine pietatis sensa, haec naturaliter tendunt ad sui manifestationem. Sed inclinatio naturalis est signum voluntatis Creatoris, adeoque debiti (17); cultus igitur externus est debitus; qui quidem, quatenus est negativus, semper imperat; (23. IV) quatenus positivus, imperat pro circumstantiarum ratione.

2°. Externus actus est medium augendi vim actuum internorum eosque excitandi (59, 81, III); quare illo aliquando indiget homo, adeoque actibus externis cultus uti debet.

3°. Homo interna sua non celat, nisi vim ob aliorum praesentiam sibi inferendo. Atqui aliorum praesentia est nova ratio cur manifestandi sint pietatis sensus, ut alibi dicemus (106).

Ergo cultus externus officium hominis constituit,

OBJECTIONES.

94. bis. I. Contra III^{um}. Coroll. Fides non est officium naturale; nam, quum naturale non sit ut Deus homini loquatur, si Fides esset officium naturale, esset officium naturale naturaliter carens objecto, quod est absurdum.

R. 1^o. *Dist. assertum.* Non est officium absolutum, *conc.* vel *transeat*; hypotheticum, nempe si Deus supponatur loqui, *nego.* 2^o. *Ad rationem dist.:* Non est nunc naturale Deum alloqui hominem sensibilibiter, *conc.*; non fuit primitus naturale, *subdist.:* Naturale in sensu stricto seu debitum naturae, *conc.*; non fuit apprime conveniens Deum aliquomodo loqui, revelando veritates praecipuas, sicut et sermonem quo hae exprimuntur, *nego* cum sanioribus philosophis ad quos lectorem remitto. 3^o. *Ad conditionalem respondeo:* Absurdum est utique facultatem dari sine objecto possibili, non ita tamen sine objecto existente: quippe facultates omnes quae non perveniunt ad actum in hoc casu ultimo versantur.

Non hic morabimur in objectionibus proponendis quas Fidei nostrae hostes Revelationi opposuerunt; illae enim objectum Fidei potius quam debitum impugnant, quare ad Theologiam Naturalem pertinent.

II. Contra IV^{um}. Coroll. Vera *Caritas* in Deum nequit locum habere, 1^o. quia nullus nobis carus esse potest nisi cui videmus nos caros esse; sed nulla affectuum communicatio nobis est cum Deo, et ideo possumus utique reverentiam et existimationem habere, caritatem vero nullo modo; 2^o. quia nequit bonum aliquod amari, nisi sit bonum nobis; quod si Deum amemus quia est nobis bonus, non est id *Caritas*, sed utilitas seu amor concupiscentiae (Kant aliique).

Resp. Ad 1^{um}. Nego min. Si enim cognoscere possumus

nos ab Eo adamari, nostrumque amorem in Eum Ei esse notum, jam inter nos et Deum affectuum communicationem percipimus. Porro bona quae ab Eo accepimus amorem Ejus demonstrant, sicut et Scientia Ejus infinita amorem nostrum erga Ipsum Ei ostendunt: quae utraque veritas intime nobis manifestatur etiam per testimonium bonae conscientiae. Est ergo nobis cum Deo affectuum communicatio.

Ad 2^m. dist. Nequit bonum aliquod a nobis amari nisi sit bonum nobis in natura sua, *conc.*; in nostra reflectione, *nego*. Aliis verbis, nequit bonum amari quod non sit objectum voluntatis nostrae, *conc.*; nequit amari quin reflectamus ad gaudium quod inde proveniet, *nego*. Oritur haec objectio ex idearum confusione, ex qua contendunt adversarii sinceritatem caritatis consistere in hoc quod objectum ametur quod non sit bonum proprium voluntatis amantis. Hoc quidem est absurdum, eo quod voluntas, quae est essentialiter tendentia ad bonum suum in genere, nisi hoc adsit, non potest tendere; ubicumque vero Ipsum Bonum invenit, ibi objectum sibi *proprium* invenit. Quod si hujusmodi objectum invenit, non potest in illo non delectari (3. VI). Interesse seu concupiscentiae amor directe respicit ad hanc delectationem; contra amor purus respicit ad bonum universale, quale a ratione offertur, illudque sub hoc respectu amat. Jamvero sub hoc respectu virtutes, vel fictas, alicujus hominis imaginarii amamus, quanto igitur magis licebit nobis amare bonum reale et infinitum Justitiae ac Sanctitatis divinae (28. IV)!

III. Contra prop. II^{am}. Religio externa non est debita seu obligatoria, 1^o quia est inutilis nobis; 2^o inutilis Deo; 3^o inutilis Societati.

R. 1^o. In genere: ordo nunquam inutilis esse potest;

quare, quum jam a nobis ostensum sit, externam religionum sensuum manifestationem postulari ab ordine naturali, eo ipso patet eam non esse inutilem. Deberent igitur adversarii ostendere agnitionem externam causae supremae non esse juxta ordinem naturalem vel existere causas secundas sine prima.

Obiectio praeterea peccat ex falsitate suppositi; supponit enim obligationem oriri ex utilitate materiali vel temporali. Igitur licet inutilis esset externus cultus, si postuletur ab ordine, est officium (47, V. 6^m 66, III. 3^m).

R. 2^o per partes: ad 1^{um}. Religio exterior non solum est utilis ex hoc quod juvat sensus internos, sed est quaedam humanae naturae necessitas, quando adest interna, siquidem non potest homo diu affectiones internas celare, praesertim si vividae et efficaces sint (21. II).

Ad 2^{um}. Est Deo inutilis quoad Esse Ejus (intrinsicum) inspecto, *conc.*; in ordinatoris qualitate gloriam suam quaerentis, *subdist.*; quatenus Deus potest obtinere aequalem gradum gloriae per aliam viam, *conc.*; secus, *nego*. Postulat ordinator tanquam finem, adeoque ut bonum (3. VI) suum, ordinis bonum; unde actus ordinem servantes sunt ordinatori utiles (73. II).

Ad 3^{um}. Societati quoque, non modo utilis est religio externa, utpote quae bona individualia et socialem unitatem tuetur; sed etiam est illi naturaliter necessaria, quemadmodum de individuo diximus. Qua de re longius disseremus ubi de operatione sociali agendum erit.

CAPUT III.

De officiis hominis erga se ipsum.

95. Officia hominis erga se ipsum huc quoque reducuntur, ad approbationem scilicet et electionem voluntariam ordinis quam natura vel potius Creator in humana natura collocavit (8). Hinc prodeunt ad instar corollariorum propositiones sequentes.

PROPOSITIO I.

Bonum summum quod homo debet sibi velle, est possessio Dei in altera vita.

PROB. Ad hoc essentialiter ordinatur homo, quum in nulla alia re praeter quam in Vero ac Bono infinito, quod est solus Deus, possit perfecte quiescere (22, 24).

COROLLARIA.

96.—I. Sibi hoc Summum Bonum non velle est se odisse, est propriam naturam sive destructam sive frustratam desiderare.

—II. Nullum aliud bonum licet appetere nisi huic subjectum; siquidem omne bonum secundarium bono ipsius naturae subjiciendum est (14. III).

PROPOSITIO II.

Debet homo veridicam Dei cognitionem sibi velle sicut et mediorum quibus ea comparatur.

97. PROB. Deus non fit actu objectum voluntatis naturali necessitate (22. 23. II. 36 N. B.) sed solum rationis (50 ad fin. 57. VI.) illustratione, ex qua etiam nobis manifestae fiunt propositiones inter media et finem; qua sola cognitione posita, voluntas potest se rite determinare. Atqui voluntas debet tendere ad se rite determinandum

(23. III. 24). Debet ergo ad hanc cognitionem tendere, sine qua id praestare non posset.

N. B. Hujusmodi cognitio non est in puncto indivisibili posita, quoniam homo, utpote facultate seu potentia activa praeditus, est capax majoris vel minoris evolutionis (7); quia vero est ens successivum, ideo successiva conatum serie indiget (3. VI). Hinc deduces

COROLLARIA.

98.—I. Gradus aliquis cognitionis necessarius ad finem necessarium est homini absolute obligatorius (36): alii gradus convenientes, non tamen absolute necessarii, sunt quidem honesti, non tamen obligatorii.

—II. Hinc obligatio oritur conscientiae rectae effor-mandae (39. 43. II. 44. 45. I.) prudentiaeque acquirendae, quo habitu rite cognoscamus finem et media humanae operationis (40 N. B. 65 ad fin.).

—III. Tenetur quisque pariter talem aptitudinis gradum tribuere facultatibus apprehensivis, sine quo non essent capaces rectae cognitionis obtinendae: ulterior facultatum perfectio est plus minusve obligatoria vel honesta pro majori minorive necessitate aut convenientia ad rite cognoscendum ac porro consequendum Ipsum Bonum (28. I).

—IV. Quum vis illa apprehensiva quae determinat bonum morale sit ratio (20. 22. 24. 36); haec est proprie facultas quae per se excoli debet: ceterae vero, ut sensus, imaginatio, memoria, etc., excolendae sunt quatenus inserviunt intelligentiae.

—V. Qui ab aliorum consiliis lucem sibi afferendam sperat, ea tenetur tum accipere tum quaerere; teneturque magis vel minus, pro majori vel minori infirmitate sua, pro

majori vel minori aliena veracitate, pro majori vel minori connexionione veritatis addiscendae cum felicitate suprema (43. III).

—VI. Hinc obligatio maxima quaerendi in Revelatione Catholica veritatem moralem: hanc enim homo maxime ignorat, Deus vero infallibiliter docet, et illius veritatis ignoratio est summopere perniciosa.

PROPOSITIO III.

Voluntas sibi ab homine comparanda est ad ordinem ratione repraesentatum prona, atque idcirco passionum irritamentis, si non commota, saltem superior.

99. PROB. Scilicet talis est juxta naturam ordo facultatum humanarum (20. 21. 61. III. 62).

COROLLARIUM.

100. Hinc obligatio generica Justitiae prout haec amorem ordinis significat; Temperantiae quae fraenet impetum passionum concupiscibilem; Fortitudinis, quae moderetur passionibus reactivis (60. 65); Mortificationis quae eas praevertat (61. III. 66. II. 2^m).

PROPOSITIO IV.

Debet homo servare vitam, sanitatem, et decorum, prout haec conducunt ad impletionem divinatorum mandatorum sibi a natura et a factis individualibus indictorum; adeoque debet media ad hoc sibi comparare.

101. PROB. 1^o Creator quum vitam impertiret, singulatim statuit quid a quolibet individuo faciendum esset; siquidem genera et species, ut sic, abstracte tantum subsistunt adeoque in mente nostra: ad illud autem constituendum concurrunt ea de quibus in thesi, et modo ibidem expresso.

Atqui homo est ad hoc ut adimpleat divinum illud consilium (26). Debet igitur homo conservare vitam et media annexa, quibus dicto modo utatur.

2°. Humanus actus est concretus et individualis (24), unde compleri debet applicatione normarum universalium ad facta particularia (39. 43. IV), quarum una est ut instrumenta seu media ad illum necessaria in promptu habeantur. Sed in casibus particularibus omnia bona de quibus in thesi fieri possunt instrumenta actuum moralium (54. 55), imo ad morale reapse ordinantur (6, II). Debent ergo ad hoc conservari.

COROLLARIUM.

Omnis homo habet jus ad media se conservandi, eo quod ex debito seu officio jus necessario consequitur ad media, quibus illud compleatur (68. seq.).

PROPOSITIO V.

Non licet suicidium directe appetere.

102. N. B. Dixi *directe*, nam qui bonum quaereret ad cuius assecutionem vitae sacrificium esset necessarium et proportionatum, non posset dici suicida, licet bonum hujusmodi tanti emat; ut martyr, miles, nec non pater familiae, qui ut hanc sustentet, cadit sub onere: item vir literarum, anachoreta et alii qui omnes vitam breviant.

PROB. 1°. Omne ens tendit ad conservationem sui: quod quidem demonstratur *physice*, siquidem omne ens viribus conservativis ac reparativis insignitur: *metaphysice*, siquidem esse est actus quidam; jamvero actus nequit tendere ad nihilum (3. V. 4. III): *moraliter*, ex desiderio naturali vivendi, sicut et ex horrore moriendi quo percellitur, in statu normali, animus humanus.

2°. Homo nunquam potest cognoscere quae sit ulterior

Dei intentio circa suam existentiam: non debet igitur eam abrumper.

3°. Quin etiam certissime patet vices alias quam pluri-
mas dandas fore foecundas novorum felicitatis, ad quam
tendit, titulorum; quandoquidem ordinis observatio est
fons meritorum (72 seq.). Atqui tenetur ille tendere sponte
ad hanc felicitatem, sicut tendit natura (95, 8). Ergo non
licet ei mediis renuntiare, suicidium directe quaerendo.

OBJECTIONES.

103. Contra prop. V^{am}. 1°. Tendit homo ad felicitatem
natura sua: sed felicitas est saepe ei impossibilis in hac
vita; igitur in hujusmodi casibus jam a natura invitatur
ad interfectionem suiipsius.

2°. Ac propterea una cum instinctu jam accepit a condi-
tore media quoque quibus finem faciat calamitatum, finem
vitae suae imponendo.

3°. Ex quo patet hanc esse Creatoris mentem ut illi in
talibus adjunctis sepulcrum pateat, velut tutamen quoddam
contra calamitates. Nec valet ratio superius adducta,
intentionum ulteriorum Providentiae, sicut nec valet
contra militem aut martyrem, etc.

R. ad 1^{um}. Dist. maj. Tendit ad felicitatem ordinis, hoc
est, ad quietem illam proveniente ex recta vitae dire-
ctione ad possessionem boni infiniti, hujusque per spem
firmam anticipatione (26), *conc.*; tendit ad felicitatem
voluptatis praesentis *subdist.*; instinctu animali, *conc.*;
rationali, *nego*: ratio quippe contrarium declarat omnino
(25, 22), hoc est, plenam hac in vita felicitatem haud
posse haberi.

Concedo min. et Nego consequens ac consequentiam. Quin
potius ex hoc quod natura ostendit, felicitatem futuram
pendere a conatibus quibus praesens haec nostra operatio

voluntaria a nobis ordini subicitur in concursu passionum et inter tot rerum vicissitudines undique se invicem elidentes, infertur, suicidium, quo quis pugnam ejusmodi vult evitare, e diametro opponi tendentiae rationali.

Hinc apparet futilitas 2^{ae} objectionis; quandoquidem non instinctum passionis furibundae accepit homo ducem, sed rationem ordinis declaratricem, adeoque huic, non instinctui, debent media subservire. Quibus si satis superque persuicidium abuti possimus, sicut per quodlibet aliud crimen; non ideo tamen dicendum est illud, plusquam aliis criminibus, esse in votis Creatoris, vel ab Eo permitti. Quibus 3^a etiam difficultas solvitur. Miles et martyr officium aliquod volunt adimplere, non autem laborem evitare aut se interficere: e contra sui ipsius occisor directe ad sui interemptionem respicit, idque facit ut laborem, non culpam evitet.



CAPUT IV.

De fundamentis officiorum quae homines sibi mutuo debent.

104. Totum jus sociale his in officiis versabitur; quare tota opera nostra hoc loco in statuendis eorum basibus collocanda est, quibus juris socialis aedificium niti oportebit.

Bases hujusmodi sunt 1^o idea generica officii jurisque socialis, 2^o æqualitas, et inaequalitas tali in jure vel officio spectanda, 3^o independentia et dominium inde provenientia. Incipiamus a basi omnis juris socialis.

PROPOSITIO I.

Unusquisque debet aliis hominibus velle finem illum ultimum quem sibi ipsi velle tenetur.

PROB. Unusquisque debet libera electione velle quid quid moraliter ordinatur a natura (87. 90). Atqui a natura omnes homines ordinantur ad consecutionem ejusdem finis ultimi (95). Ergo debet homo omnibus velle finem illum quem sibi vult.

COROLLARIA.

105.—I. Velle bonum alicui est actus amoris (22): unde diligere alios sicut nosipsos, est primum officium mutuum, quo obligamur ad volendum aliis bona illa omnia quae nobis ipsis velle tenemur.

—II. Qui vult finem, vult et media; et ideo non solum affectu amare debemus, sed etiam procurare effectum seu opere quod aliis volumus; non solum debemus aliis felicitatem velle, sed media ipsa quoque quibus illa obtinetur (21. II).

—III. Velle malum alicui nunquam est licitum, adeoque neque inferre (23. IV).

PROPOSITIO II.

Non est necessarium, imo nec est possibile alios diligere quantum se ipsum aut plusquam se.

106. N. B. Amare alios *sicut* se ipsum idem est ac velle aliis idem bonum quod sibi, eos amare *quantum* nos ipsos aut *magis*, est eis bonum velle *eadem intensitate* qua nobis vel etiam *majori*: primum voluntatis *directionem* exprimit, secundum vim, *vehementiam*.

PROB. 1°. Debitum seu officium proportionatur quoad intensitatem, vim scilicet, necessitati tum finis tum medii ad finem (36. 37. V). Porro quod individuus quilibet *velit* finem necessarium, et medium huic necessarium, est magis necessarium pro bono proprio volentis, quam pro alieno; nos enim in alienam voluntatem efficaciam illam haud ha-

bemus qua potimur in nostram, et viceversa: quare media moralia quibus utimur sunt efficaciora pro nobis quam pro aliis.

2^o. Motus eo est intensior, quo motor est moto interior: atqui tum natura tum bonum, quae sunt voluntatis motores (8. II.) interiora sunt volenti, quando sibi vult, quam quando aliis; ergo motus versus bonum proprium necesse est sit intensior quam versus alienum.

Minor sic probatur: Natura nostra est identica nobiscum, similis vero in aliis: porro identitas est magis una quam similitudo. Bonum autem quamquam objective inspectum idem est, subjectivum tamen fieri debet, ac praesens per apprehensionem (12), si voluntas per illud movenda sit. Jamvero apprehensio qua nobis bonum necessarium demonstratur, oritur ex sensu intimo, qui nobis interior est omni externo signo ac discursu unde quid alii indigeant cognoscimus.

COROLLARIA.

107.—I. Si agatur de eadem re ac necessitate eadem, nullus ab aliis juxta rationem exigere potest ut hi pro illo sibi necessariis aut utilibus se privent.

—II. Quod si saepe videmus magni animi homines hoc facere, id faciunt ob respondens bonum superioris ordinis, quod ipsorum sacrificium consequitur redditque tum possibile tum laudabile: hujusmodi est bonum morale.

PROPOSITIO III.

Omnes homines naturale jus habent ut amentur ab aliis; id vero quatenus ad externos actus se portendit, est plus minusve strictum pro natura materiae ac circumstantiarum in quibus applicari potest.

108. PROB. 1^o PARS. Jus est potestas juxta rationem irrefragabilis in voluntatem alienam, ex ipso ordine orta (68).

Atqui ex naturae ordine nascitur pro quolibet homine potestas qua obliget alios ad se amandum; siquidem similitudo naturae est factum vel physice evidens, quod producit debitum amoris mutui (105. I); hujusmodi autem factum si aliis cognoscendum proponatur, est tale ut possit eos movere irrefragabiliter juxta rationem, quippe omni debito respondet jus (68. 69. II). Ergo omnes homines jus habent ad hunc amorem.

PROB. 2^a PARS. Jus humanum strictum nullum est nisi factis externis innixum (69. V): facta vero externa possunt esse plus minusve necessario connexa cum obligatione amorem internum externis actibus manifestandi. Ergo jus ad hos est magis vel minus strictum.

Minor probatur: quia actus externus saepe impediri potest obstaculis tum physicis, tum moralibus, quae nihilominus voluntati vim inferre non possunt (49. seq.): quocirca connexio inter actum externum et internum potest esse magis vel minus necessaria.

N. B. Jus ad amorem internum est per se evidens in origine seu in naturae similitudine: sed non est facile percipere quos effectus debeat talis amor, possitque exterius producere.

Hinc fit ut, omnibus perpensis, jus positivum ad effectus externos benevolentiae alienae raro dici possit strictum; quum contra jus negativum ad hoc ut non laedamur, est semper strictum; offensio enim est contra possessionum ex facto jam evidentem.

COROLLARIA.

109.—I. Jura ad naturam humanam (specificam) pertinentia sunt inter omnes homines aequalia; oriuntur quippe ex natura eadem in omnibus.

—II. Homines sunt inter se vi naturae humanae mutuo independentes; siquidem, si natura specifica sunt aequales, nulla ratio in ea cerni potest unde stabiliatur inaequalitas.

—III. At haec omnimoda hominum inter se aequalitas et independentia est relatio quaedam societatis abstractae: nam in concreto individui homines sunt in pluribus inaequales.

PROPOSITIO IV.

Inter homines in statu *actuali* inspectos dantur naturaliter jura et officia diversa: omnia tamen naturaliter inviolabilia.

110. N. B. Virtus quae inclinatur ad conservandam in sua existentia hanc juris inviolabilitatem *justitia* dicitur (65).

PROB 1^a PARS. 1^o Ordo universalis unde jura et officia enascuntur (68), *in re* non subsistit nisi inter individua *naturaliter* diversa (sic, v. g. naturaliter filius natu minor est patre, vir robustus aptior ad labores, doctus ad studia, etc.) Jamvero inter terminos diversos proportionibus mutuae nequeunt esse aequales (sic v. g. si tria minus sunt quam quinque, quinque nequeunt esse minus quam tria.) Quamobrem proportionibus inter homines sunt in concreto inaequales. Sed jura et officia oriuntur ex talibus proportionibus (69. V); quare ipsa quoque sunt inaequalia.

2^o Moralis operatio non solum ex fine ultimo omnibus communi metienda est, sed et ex facultatibus cujusque hominis et ex ordine mundiali (43. III. 47. VII. 98. V. 74, seq.). Sed hac in re diversitas inter homines naturalis est. Igitur hominis operatio proportionibus diversas induere debet.

PROB 2^a PARS. Omnia jura officiaque diversa procedunt ex ordine qui partium diversitates harmonice componit:

atqui ordo est semper inviolabilis (27. III. 68). Ergo omnia jura atque officia sunt inviolabilia.

COROLLARIA.

111.—I. Conditionum diversitas inter homines est naturalis.

—II. Non tamen consequitur jura inferiorum minus esse observanda quam jura superiorum.

—III. Inviolabilitas jurium, orta ex naturali æqualitate specifica, in tuto ponit naturalem inæqualitatem personalem.

—IV. In actionibus essentialiter specificis, nempe quae requiruntur ad satisfaciendum pro necessitatibus totius humanae speciei essentialiter propriis, qualia sunt vitam alere, quiescere, etc., omnes homines sunt per se individualiter independentes, quippe in his essentialiter æquales.

N. B. Dixi per se, nam posset quis se sponte quibusdam conditionibus obligare, aut etiam esse incapax, ob ætatem vel infirmitatem vel aliquid aliud ejusmodi, se sua ratione regendi; et ita remittere vel amittere, hac quoque in re, independentiam juridicam, non tamen jus.

—V. Omnes homines jus habent ad media quae absolute requiruntur ad satisfaciendum hujusmodi necessitatibus: ubi vero necessitas non sit absoluta, jus eo est validius quo arctius medium connectitur cum fine supremo (69. VI).

—VI. Omnes jus habent ad veri communicationem pro ratione connexionis veri hujusmodi cum finis ultimi consecutione.

—VII. Hinc veracitatis debitum in communicationibus socialibus; praesertim quum voluntas nostra manifestatur tanquam norma, unde alii in actionibus suis se dirigere valeant.

N. B. Expressio haec voluntatis propriae a duobus vel pluribus individuis humanis mutuo facta in re honesta atque libera, *Pactum* vel *Contractus* dicitur.

—VIII. Hinc quoque debitum *supremum* manifestandi verum in re religiosa, cum hoc possidetur cum *certitudine*; adeoque *jus* inde emanans tum in eo qui illud possidet tum in eo qui illo indiget.

N. B. Dixi *supremum*, quia *universalissimum* est bonum, quod respicit (69. VII).

PROPOSITIO V.

In *natura* radicatur principium proprietatis omnis, etiam stabilis.

112. N. B. 1^o Dico *radicari*, quia revera natura dat solum germen, quod a factis postmodum foecundatur. 2^o Proprietas in sensu abstracto dicitur dominium seu jus habendi aliquam rem cum exclusione aliorum; in concreto est ipsa res; dominus vero est qui tali gaudet jure. Possidere idem est ac actu habere: qui autem possidet dicitur possessor vel etiam dominus. Porro qui possidet legitime seu juxta ordinem, dicitur legitimus dominus, jusque habet retinendi suum, eo utendi ac illud sibi vindicandi (Infra 113. VI); qui vero contra ordinis leges, dicitur dominus illegitimus seu usurpator.

PROB. 1^a PARS. Natura ipsa homo talibus mediis indiget, quae adhibita ab uno nequeunt alteri inservire, atque huic indigentiae proportionatur jus utendi mediis hujusmodi (106. II) et alios excludendi. Atqui hoc est quod vocatur dominium seu proprietas in radice. Ergo ex ipsa natura oritur inter homines dominium in radice.

Confirmatur ex instinctu puerorum ac belluarum, quo

Deus ostendit jus hominis ad pacificam possessionem boni legitime occupati (Mag. Opus N. 398, seq.)

PROB. 2^a PARS. Homo naturaliter est et debet esse providus futuri. Atqui ut provideatur futuro, stabilitas proprietatis est necessaria. Ea igitur radicatur in natura. *Major* patet; nam natura hominis specifica pendet a ratione; ratio autem est capax videndi relationes inter peractum et futurum (20).

Minor demonstratur: 1^o pro quolibet stadio humanae societatis; semper enim adsunt dies inopiae, quibus provide occurrendum est tempore ubertatis. 2^o Speciatim in stadio civilitatis jam provectae, et in incolarum *frequentia*, quia tunc terra majore indiget cultura, unde magis foecundetur. Sed non est justum ut cultor fructus laborum suorum perdat, vel cogatur eos cedere in aliorum beneficium (109): quod contingeret si in praedium a se excultum intraret alius, qui fructus meteret. Naturalis ergo justitia postulat ut cultor alios excludat ab agro quem foecundum reddidit. Atqui hoc est jus *proprietatis stabilis*: est ea igitur in natura radicata. 3^o Ipsa natura familiam stabilem efformat; sed familia indiget proprietate stabili, sine qua nec unitas habitationis ei esset, nec cibaria certa.

COROLLARIA.

113.—I. Fundi occupatio (realis) et accessio naturalis fructuum, utpote pertinentium ad fundum simul et ad cultorem, sunt facta primitiva, quibus jus dominii in natura radicum, transit ex abstracto ad concretum.

N. B. Dixi primitiva; quia adsunt et facta derivata, quibus dominium rei jam possessae ab uno ad alterum transit, sive 1) volente domino, ut in contractibus *inter vivos*, vel *mortis causa* accidit (de his in Coroll. VI. et in Magno Opere nn. 414–418); sive 2) eodem invito (de quo

in Coroll. VIII. et infra nn. 188–189, et in Magno Opere nn. 418. 779–788, ubi de transmissione dominii *ab intestato* et per testamentum).

—II. Jus habendi et utendi oritur ex naturali indigentia possidentis; jus excludendi nascitur ex limitatione ipsius rei possessae.

—III. Ex jure excludendi caeteros a re propria oritur jus eam iterum vindicandi (69. IV. IX), adeoque debitum in aliis observandi illius possessionem, resarciendique damna.

—IV. Res possessa ordinatur ad bonum domini (89. I), seu, ut dici solet, *servit domino*.

—V. Possessio potest esse legitima aut illegitima, prouti ejus occupatio fuerit juxta ordinem vel secus.

—VI. Res possessa potest alienari, seu jus est possessori retrahere voluntatem rei retinendae, *ut* alius in hujus possessionem subeat. Etenim et alienatio est unus ex modis utendi re, et hic requiritur ab ipsa natura tum fundi tum fructuum: illius quidem, quia potest fieri modo plus, modo minus utilis possessori: horum vero, quia possunt vel superabundare possessori, vel deficere aliis.

—VII. Hinc fit ut inter homines commercium sit naturale eodem modo ac naturale est dominium.

N. B. Commercium appellatur hic permutatio mutua et æquivalens bonorum materialium.

—VIII. Possunt aliquando bona ubi uno ad alium dominum transire, vel possessore non assentiente. Nam, cum dominium concrete nascatur ex factis quibusdam externis sub influxu legum ordinis moralis; si illa independentem a possessore mutantur, hae alios effectus procreabunt, seu mutabitur dominium.

PROPOSITIO VI.

Licet homini, qui eas in angustias ab injusto aggressore fuerit adductus, ut non possit nec per fugam nec per defensionem nec per aggressoris mutilationem vitam suam servare, aggressorem per se occidere, multoque magis armis ad nocendum privare.

114. N. B. Dixi aggressorem *per se*, ut complicatiores quasdam quaestiones vitæ, quæ oriri possunt ex aggressoris relationibus cum ceteris hominibus et ex necessitate, in qua versaretur societas utendi ejus ingenio, fortitudine, etc.

PROB. In casu proposito uterque pugnator idem jus habent ad se servandos, sed qui impetitur habet præterea jus destruendi vim hostilem (69. IX): quod certe aggressor non habet, utpote qui per solum actum injustum est in necessitate destruendi vires hominis impetiti; actus autem injustus nec necessitatem moralem potest imponere, nec jus confert in ipso persistendi, sed potius debitum infert eum retractandi. Quamobrem, quum majus sit hominis impetiti jus, cumque minus jus in collisione cedere debeat majori (69. VII), suspenditur in aggressore jus incolumitatis. Licet ergo injustum aggressorem occidere.

COROLLARIA.

115.—I. Duellum igitur naturæ legi repugnat tum quia ad sui defensionem non suscipitur, tum quia non est necessarium: in nullo autem alio casu præterquam in defensione sui necessaria, fas est pari occidere vel mutilare parem. (105. III. 108. N. B.)

N. B. Duellum vocatur certamen quod duo vel plures inter se conveniunt inire, pacto scilicet explicito vel implicito. Qui pollicetur se iturum ad statutam pugnam, jam ultro patet eum ibi non ex necessitate, sed ex voluntate

adesse; qui æqualitatem armorum paciscitur cum alio, is jam non quaerit media defensionis, sed jactantiae ineptissimae.

—II. Qui ex sua vita alienam vitam tenetur sustentare, non solum jus habet sed et debitum se defendendi, ubi possit.

—III. Cessante possibilitate se defendendi, cessat etiam jus offendendi aggressorem, nisi quis in hunc habeat auctoritatem adeoque jus poenale.

—IV. Aggressor atque offensor quicumque non perdunt jus ad amorem internum; nam odium internum non est medium se defendendi, ab offensione externa; et ideo nunquam fit licitum ex collisione.

V. Quandocumque quis jus habet alium occidendi juxta supra dicta, id potest etiam alius tertius pro eo (69. IX. 104–105).

OBJECTIONES.

116. I. Contra prop. III^{am}. (106) et Coroll. II^m. (107). Inter hanc propositionem et ejus Coroll. II^{um}. adest contradictio. Nam qui tradit vitam suam ut alienam salvet, debet vel saltem potest amare alios plusquam se. Potius ergo dicendum id fieri a nobis posse vel debere, ubi damnum nostrum minime interveniat. Nec valet responsio quae in Coroll. continetur, nempe nos id facere boni majoris gratia, i. e., boni moralis; nam id ipsum supponit quod negatur in objectione, scilicet ad bonum morale pertinere, quod velit quis bonum alienum cum jactura proprii.

Resp. Nego totum quod continetur in prima parte. Quoad responsionem dico, in hac damnum proprium haud supponi: optime tamen supponi bona materialia non esse bona, propter se (27. II), sed propter finem, ad quem

ordinantur; quare non esse vitam ab homine appetendam ut ipse vivat, sed ut Creatoris propositum adimpleat; hoc enim complens, vita est quoddam bonum. Age vero, Creatori placet ut adjuvemur alter ab altero (106). Quare qui pro altero vitam ponit, boni quid facit, illamque utilem reddit ad finem; atque adeo id non facit cum proprio damno. Et en quo sensu bonum morale sit majus bonum; illud enim est bonum per se, dum vivere est bonum per operationem quae sit juxta ordinem.

II. Contra prop. V^{am}. (112). Proprietas seu jus possidendi est contra naturam; nam omnes homines jus habent in omnia, saltem donec lex civilis assignet definiatque proprietatem.

Resp. Dist. assert. Est contra naturam, si hac voce "*nativum statum*" significes, *transeat*: si significes statum, quem consequitur homo, progrediente usu naturali (seu conformi naturae hominis) suarum facultatum, *nego*: immo oppositum affirmandum est. Rationes negandi habes in probationibus propositionis. Hinc patet distinctio danda ad primam partem *causalis*; ad secundam partem ejusdem, *nego suppositum* seu id pertinere ullomodo ad legem civilem ut assignet possessiones; ea enim solum agnoscit possessiones quas jus naturale stabilivit, ubi concretum redditum fuerit aliquo facto humano. Quod si aliquando auctoritas publica jus dividendi terras habuit, id ideo contigit quod ea aliquod dominium in eas, sicut individuis accidit, jam obtinnerat. Quare non solum proprietatis jus non oritur a lege civili, sed ab hac illud tanquam sui materies ac conditio praesupponitur.

III. Contra eamdem prop. V^{am}. (112). Proprietas est contra naturam: hac enim obligamur ad volendum aliorum bonum tanquam nostrum: atqui alios a re aliqua excludere non est eis velle bonum.

Resp. Nego assert. Ad probationem, *nego min.* vel *dist.*: Si excludam alios a re mea, quin me ipsum excludam ab aliena, *conc.* Si me ipsum ab aliena excludo, *nego* ob rationes allatas in probatione thesis. Hujusmodi exclusio utilitatis est communis, quippe sine ea nec excoleretur tellus, nec curaretur aliena utilitas.

Instant. Itaque societas consenda erit aggregatio divitum bonis affluentium et miserorum ipsis necessariis carentium: quod est contra æqualitatem.

Resp. Dist. Contra æqualitatem iudividualem, *conc.* Contra specificam, *nego.* Etenim æqualitas specifica non postulat æqualem bonorum partem ab omnibus haberi, sed præcipit ut quidquid jure acquisitum fuerit ab aliquo, id æque ob omnibus sancte servetur. Individualis autem æqualitas, quum sit impossibilis, nequit esse naturae conformis (110).



CAPUT V.

Epilogus.

117. Paucis hic perstringamus quæ de juribus individualibus in hoc libro evolvimus.

Habet homo officia erga eos, ad quos per relationes naturales jubetur ordinare actiones suas. Atqui hominis actiones per se ordinantur ad Esse infinitum, quod est ejus unicus finis (24). Quare officium princeps, officium absolutum hominis est erga Ens infinitum.

Quod, quum sit causa entis finiti cujusque, objectiva entis intelligentis forma, et ultimus entis volentis finis, meretur a nobis dependentiam voluntariam in omni opera-

tione, assensum in intellectu, amorem in voluntate. Voluntas igitur illo debet uti dominio seu arbitrio, quod obtinet in se ipsum inque facultates suas, ut ex praescripto rationis ad hanc dependentiam flectat tum actus a se productos (*elicitos*), tum quos praecipit aliis facultatibus (*imperatos*).

Quod si homo et debet et potest per vires reflectentes juxta rationis regulam dominari in operationem suam omnem voluntariam, eamque ad dictum scopum dirigere, patet inesse homini, ordinem quemdam, ordinatorem quemdam et subjecta quaedam *ordinata*, inter quos conservandae erunt a voluntate relationes quas ipsorum natura requirit. Hujusmodi officium ad ipsum agentem spectat qui ita debet se regere, ut possit complere, et re compleat decreta divina.

Tali igitur diligentia, ut se illaesum servet in hoc mundo ubi a divina Providentia collocatus est, ei utendum erit, ut neque pertaesus laboris moliatur discessum, neque fugiat laborem, discessus seu mortis timore; verbo, amet hic in terris non vitam, sed finem cui vivendum est.

Et quoniam hujusmodi finis ad spiritualem pertinet ordinem, facultates intellectuales per se erunt ei excolendae, in ordine ad quas et sensitivae et media externa honoris ac bonorum erunt quaerenda

Dum ita, externe etiam, operatur homo, ut cursum suum in terris metiatur, non poterit non offendere millies alios homines eadem natura praeditos, adeoque a communi Providentia ad eadem officia implenda vocatos, quae ipse a natura ordine docetur. Non illi licebit igitur juxta rationem obsistere rectae eorum operationi in his officiis complendis. Atque hinc, animadvertet oriri in se ideam irrefragabilis juris, nec non debiti justitiae a qua jubetur illud sancte servare in omnibus ejusdem naturae consorti-

bus, quemadmodum hi vicissim jubentur idem in eo sancte servare.

Hinc observantia quæ ab una parte debetur alienæ vitæ, intelligentiæ, voluntati, honori, bonis, constituit in altera parte jura ad incolumitatem, sinceritatem, independentiam, ad famam, ad proprietatem. Quæ primam basim constituunt omnium reliquorum officiorum ac jurium hinc in mundum socialem profluentium, cujus notiones primas tradere nunc suscipimus.

LIBER III.

DE OPERATIONE HUMANA IN FORMANDA SOCIETATE.

118. Ex hominis natura collata cum fine ad quem in operando tendit, deduximus in primo libro quanam sit natura humani actus; ex humani actus natura collata cum suis multiplicibus objectis, collegimus in secundo libro multitudinem illam relationum et officiorum quibus homo Deo, sibi, aliisque adstringitur. Considerabimus in hoc tertio qualiter ex generalibus individuorum inter se relationibus *naturaliter* societas enascatur, quando nempe ea sint adjuncta *facti*, ut reapse contingat homines sibi invicem occurrere.

In primo capite trademus pro viribus nostris claras notiones circa societatis naturam; in secundo circa hujus formationis processum.



CAPUT I.

DE SOCIETATIS NATURA.

ARTICULUS I.

De societate in genere.

119. N. B. Communiter *Societas* dici solet non conjunctio quaecunque, sed ea quae est *entium intelligentium*, et ideo *Societas humana* est hominum conjunctio. Haec *nominalis* definitio, principiis, quae humanae naturae con-

sideratio in libris superioribus obtulit, ducentibus, nota faciet nobis *officia* hominis socialis. Sed primum considerare oportet subjectum, i. e. ipsam societatem, et deinde ex iisdem elementis hujus *naturam* inferre. Et quoniam omnis *conjunctio* duo saltem *elementa conjuncta* supponit, hanc prius conjunctionem paucis percurramus, atque duplex ejus elementum postea contemplabimur.

PROPOSITIO I.

Societas humana est conjunctio mentium, voluntatum, viriumque organicarum inter homines ad bonum commune.

PROB. Societas humana debet continere quidquid est proprium naturae humanae et conjunctionis: atqui non posset id continere nisi omnia in se caperet elementa in thesi indicata. Etenim homo est essentialiter *rationalis* et *animalis*, seu comprehendit mentem et voluntatem conjunctas in unitate personali cum organismo materiali. Ergo societas humana debet in se conjungere haec tria: mentes, voluntates et organismos hominum.

Jamvero non uniuntur mentes sine veritate communi, quae voluntatibus proposita has moveat concordēs ad idem bonum, siquidem nec mens nec voluntas vinculis materialibus subjicitur, sed ambo naturaliter tendunt ad Esse sub aspectu Veri et Boni. Unde Esse solum est capax dandi unitatem hominibus quatenus intelligentibus et volentibus, tum quia in se est unum, tum quia est objectum quod eos potest vincere.

At si quisque seorsum tenderet ad Esse sua ratione et voluntate, adhuc non esset unitus cum aliis hominibus. Quare oportet ut homines has vires suas morales conjungant ad hoc Bonum assequendum, si moraliter uniendi sint. Sed non possunt homines vires suas morales conjungere sine mediis materialibus, quibus utatur organi-

smus (sermone, contubernio et aliis). Ergo aliqua unio materialis est et ipsa elementum necessarium ad societatem humanam: Ergo societas humana mentes et voluntates conjungit mediis materialibus una conspirantes in Bonum commune.

COROLLARIA.

120.—I Quatuor ergo sunt elementa praecipua entis socialis, unitas, multitudo, finis, media. Et ideo societas eo perfectior erit, quo perfectior erit *unio*, quo plura elementa conjuncta, quo universalius bonum ad quod tendit, quo *efficaciora* media quibus tendit.

—II. Societas humana per se tendit indefinite ad sese ampliandam, ad unitatem suam augendam exercendasque suas vires, et finem suum sublimiorem reddendum; siquidem omne ens tendit ad suam perfectionem, subordinatam tamen perfectioni universali (14. II).

—III. Societatem humanam efformat *officium*, quippe quod est solum voluntatis vinculum; potest illa tamen etiam sub influxu aliarum causarum aliquomodo iniri, puta, utilitatis, vis, etc., quatenus hae voluntati tribuere possunt impetum quemdam transitorium nec ullam necessitatem afferentem (52).

—IV. Societas est medium boni adipiscendi, non autem per se finis naturae humanae.

—V. Omnis societas inter homines aliquo constat elemento materiali, quum constent homines anima et materia.

—VI. Socialis unio vires individuorum auget tum in *cognoscendo* propter unionem mentium, tum in *volendo* propter affectuum unionem, tum in *exequendo* propter unionem virium organicarum. Idcirco qui tendit ad has facultates perficiendas debet se consociare.

—VII. Homo tunc poterit se certiore habere veritatis possidendae, quum idem sapit, idem dicet ac ipsa societas, posita tamen recta societatis ordinatione.

N. B. Prima haec propositio non est nisi definitionis nominalis explanatio. Ostendendum est nunc, hominem, natura duce, societatem sic definitam et explicatam *reapse inire*. Quocirca quaeremus primo de naturali hominis societate seu de obligatione illa qua tenentur homines socialia officia erga se invicem implendi quum simul vivunt; deinde de facto, quo homines reipsa ad vivendum conjunctim a natura ducuntur.

PROPOSITIO II.

Homo est naturaliter sociabilis.

121. PROB. Debet homo, dictante natura, aliis velle bonum idem, quod vult sibi ipsi, adeoque ipsis procurare, ubi possit, nunc positive nunc negative, ejus possessionem, si cum aliis vivat (105): atqui haec conatum conjunctio societatem constituit (119); ergo, natura dictante, homo societatem jungere debet, si cum aliis vivat.

COROLLARIA.

122.—I. *Socialitas* (FAC BONUM ALIIS) applicatio est primi principii moralis (27, III), estque primum principium omnium officiorum socialium.

—II. Quandoquidem ordo est summum bonorum quod inhiari possit homo in terra (26), socialitas in bonum ordinis aliis communicandum praesertim intendit, eique caetera omnia bona subjicit.

—III. Summum bonum sociale, unde desumendum est primum principium socialitatis, non consistit in *utilitate*, multoque minus in *transactione*, qua quis *minimum* commodi sui cedit ad obtinendum pro se *maximum*.

—IV. Quaecumque formetur societas alius cujusdam boni *particularis* gratia, ea simul ad bonum universale tendat necesse est cui illud est subjiciendum; idcirco si alia societas superior huic rei non provideat, ipsam per se providere oportebit.

N. B. Societatem *completam* eam dicemus quae amplectitur universum finem socialitatis, seu universum ordinem externum; *incompletam* quae partem tantum amplectitur, sicut societas mercatoria, litteraria et hujusmodi. Hinc liquet

—V. Omnem societatem incompletam, si evadet independens, eo ipso effici completam; nam quum non sit pars alterius societatis ordini prospicientis, ipsam huic consulere oportebit.

—VI. Societas, ordinem assecuta, in eo *quiescit*; nam ordo est finis ejus (3, VI). Haec vero *quies in ordine Pax* appellatur.

PROPOSITIO III.

Talis est ordo mundialis et tales sunt hominis inclinationes, ut generatim loquendo, non possit homo quin in societate inveniatur.

123. PROB. Homo, plerumque talibus naturaliter indiget subsidiis, quae desunt, juxta leges naturae, extra societatem. Atqui inclinatur homo ex *instinctu* obligaturque ex *officio* ad explendas suae naturae exigentias (95. seqq.): ergo tendit ad societatem realem.

PROB. *maj.* 1^o quoad mentem. Mens aut non cognoscit aut certe non introspicit nec explicat sine sermone primas notiones morales ac metaphysicas; remotiores consequentias sine disciplina haud eruit, nec sine aliorum cooperatione earundem thesaurum posteris transmittit.

Atqui sermo, instructio seu disciplina, cooperatio non possunt haberi sine societate. Ergo mentis necessitate pressus tendit homo ad societatem realem.

2^o quoad voluntatem. Haec praeterquam quod non potest rite operari, quin rite cognoscat (9, 29), etiam posita ejusmodi cognitione, renititur ordini propter irrationem passionum (61), specialiter vero in juventute, quum ratione adhuc infirma, furunt passionibus ardentes, inductisque pravis habitibus, funestam inclinationem tribuunt indeterminationi nativae facultatum humanarum (62, seq.). His malis remedium unicum est educatio tum domestica, tum publica, instructa praemiis et poenis, honoribus ac dedecore, exemplis et rationibus et aliis hujusmodi. At talis educatio deest extra societatem. Ergo propter voluntatis bonum tendit homo ad societatem realem.

3^o quoad corpus. Societatem exigit domesticam organismus humanus, ut nascatur et conservetur in annis teneris; eandem exigunt artes materiales ut homini commoda et adjumenta comparent, quemadmodum et communis tutela contra pericula et infirmitates. Affectiones vero (dolor, timor, etc.) quae excitantur in organismo magnum solamen accipiunt, si communicentur cum proximis. Porro haec omnia deessent, societate non habita. Organismus hominis igitur eum ad societatem realem invitat.

Animadvertite praeterea naturalem inaequalitatem ad hanc conjunctionem incitare eoque magis quo major est diversitas: juvenis indiget prudentia senis, hic robore juvenis; petunt vir doctus ab ignaro, dives a paupere, manualia subsidia, ille ea doctrina, hic vitae necessariis remunerando. Minuiturne in puero cum annis opis necessitas? At crescunt grati animi sensa. Ubi officii vis minus valet, valent passionibus magis, etc. Omnia ita inter se connectuntur in ordine mundano, ut sit homini naturaliter quasi impossibile se separare a societate.

N. B. Consociatio igitur (actualis) oritur ex *factis* quibus fit ut homo in relatione ponatur cum ceteris hominibus, eorundemque *indigeat ope*, at *debitum sociale* quo obligatur homo ad operandum in bonum commune (socialitatem) ex ipsa ejus essentia proficiscitur (119).

COROLLARIA.

124.—I. Nullus unquam liber esse potest ab officio sociali, quod ab hominis essentia dimanat; sed *actualis* applicatio debiti hujusmodi locum non habet ubi non adsint *necessitates* et *debita* particularia quae producant relationes reales et actuales inter homines: quoniam vero hujusmodi causae perpetuo essentiales sunt tantum speciei, et non individuo, ideo non est essenziale individuo ut *semper actu* versetur in societate *actuali*.

—II. Possunt igitur esse circumstantiae in quibus huic aut illi non sit obligatio vivendi in *societate*: ipsaque obligatio potest diversos gradus admittere.

—III. Se eximere a societate ob celsitudinem animi ab officiis liberi et necessitatibus superioris, est apprimae laude dignum; se eximere vero ob passionem quae officium conculcat, vel, brutorum more, ob apathiam quae necessitates non praevidet, est vituperandum. Laudandus est ergo eremita, qui nullo particulari facto consociante ligatur, vituperandus misanthropus qui rebellat in legem socialem, qua universi homines adstringuntur.

—IV. Factum constans producit societatem constantem; factum transitorium, transitoriam; quippe causae proportionatur effectus.

—V. Plures individui homines momentanee conjuncti ex facto transitorio societatem particularem haud constituunt, sed particulam tantum seu fractionem societatis universalis, ad actum reductam per factum ipsum.

N. B. Societatem universalem voco illam conjunctionis relationem quae inter omnes homines intercedit *essentialiter* vi principii *socialitatis*; *particularem*, conjunctionis relationem quae in ordine ad *aliquem finem*, et juxta medium aliquod particulare, intercedit inter aliquos homines determinatos (122, II).

ARTICULUS II.

De societatis componentibus.

125. N. B. Ut patet ex supra dictis (119, 120) duo sunt societatis constituenta, quorum unum se habet ad instar materiae, et est multitudo unienda sive simplicium individuorum sive minorum societatum (de his postremis infra 151, seq.); alterum, ad instar formae, et est principium unitatis. De hoc ultimo sit

PROPOSITIO IV.

Exigit natura societatis ut inveniatur in ipsa jus ligandi homines ad operandum concorditer in bonum commune.

PROB. Societatis natura exigit harmoniam in voluntate et operationibus (119); sed volitiones et operationes humanae non determinantur, sicut in brutis, aliqua necessitate interna (51). Unde exigit ipsa natura ut insit in societate potestas colligandi homines. Porro exigentia hujusmodi demonstratur a nobis ex ratione; atque potestas secundum rationem vocatur jus (68): ergo est essenziale omni societati jus obligandi homines ad cooperandum.

N. B. Jus ejusmodi dicitur *auctoritas*.

COROLLARIA.

126.—I. Auctoritas est *una* omnino in omni societate; nec sine auctoritate esse potest societas ulla.

—II. Auctoritas est jus movendi et mentem et voluntatem et organismum (119), quantum est necessarium bono

communi: potest ea igitur tum *obligare* tum *cogere*: obligare *voluntatem*, cogere ad actus externos *organismum* (68, 69, IX).

—III. Auctoritas potest *obligatorias* efficere actiones, quae de se sunt pure *honestae*, siquidem et istae possunt requiri ad bonum commune (37, II).

—IV. Auctoritas est quoddam jus, non autem jus *quodlibet* est auctoritas: jus exigit adimpletionem sive conservationem ordinis praeexistentis, auctoritas statuit ordinem et obligationem quae prius non existebat: potestas praecipiendi nititur jure praecedenti; praecepti materia efficitur obligatoria vi ipsius praecepti.

—V. Nascitur auctoritas ex *essentia* societatis, quae est conjunctio entium libertate praedictorum (119); et ex principio omnis obligationis (37, III), quod est voluntas Creatoris; et ideo est opus immediatum Creatoris, tum quatenus Hic est principium essendi et veritatum necessariorum ex Ipso manantium, tum quatenus est fons primus omnis obligationis. (Infra 144; 131 ad fin.) Hinc auctoritas, licet habeat pro objecto seu materia hominum multitudinem, et pro fine eorum unionem ac commune bonum, non est tamen conventionale quid ab illis pacto productum (131). (Contra Rousseau, Hobbs, Grotius, necnon juris socialis peritos Protestantes et Neopoliticos generatim).

—VI. Auctoritas est essentialiter ordinatrix et benefica; ordinat enim ad finem (125), et omnis finis est bonum (3, VI).

—VII. Auctoritas est aliud omnino sive a *dominio*, sive a *paternitate*, sive a *vi*, etc., licet plerumque inveniatur in eo qui est dominus aut pater aut potens aut aliquid hujusmodi.

PROPOSITIO V.

In omni societate *reali* auctoritas jure possideri debet ab aliquo individuo reali et intelligente.

127. Propositio tres partes continet: 1^a est: aliquis individuus realis (sive unus sive multiplex); 2^a intelligens; 3^a debet eam *jure possidere*, seu jus debet esse apud eum utendi auctoritate, omni alio excluso (112).

PROB. 1^a PARS. Ad societatem realem requiritur potestas realis: auctoritas vero per se est ens abstractum; est enim illa potestas, quam ratio in abstracto necessariam ostendit ad colligandas operationes entium libere agentium. Atqui omnis *potestas* realis supponit subjectum operans reale (3, II), et omne ens abstractum est prius reducendum in concretum ut possit realiter agere. Auctoritas igitur debet esse apud aliquem individuum realem.

PROB. 2^a PARS. Auctoritas est potestas ordinandi multitudinem (125): at nequit quis ordinare nisi idem sit intelligens (20): unde is apud quem est auctoritas debet esse intelligens et capax agnoscendi proportionem inter media et finem.

PROB. 3^a PARS. Nisi posset, qui habet jus colligandi socios, alios ab hoc eodem jure excludere, plures haberent jus colligandi sive dandi *unitatem* multitudini: atqui repugnat *multos* posse dare *unitatem*: qui ergo auctoritatem habet, jus possidet ab eadem alios excludendi.

128. Individui ab auctoritate ordinati et ab ejusdem possessione exclusi, dicuntur *subditi* seu *subjecti*; auctoritatis possessor, *superior*; constituunt quoque duplicem personam socialem.

COROLLARIA.

—I. *Superior est unus vel physice vel moraliter, nam ex multis unitas nequit procedere. Est autem physice unus, si unitate naturae polleat, unus moraliter, si unitas est ei ex libera operatione seu libero consensu hominum (21, III).*

—II. *Superior non est idem ac dominus, sicut auctoritas idem non est ac dominium; subditus non est idem ac servus, sicut et obedire in commune bonum, non est idem ac servire in bonum unius (113, IV).*

—III. *Superior nec est ipse solus homo, nec ipsa sola auctoritas, sed homo auctoritate insignitus; ac proinde ut homo participat officia, jura et miseras, quae sunt aliis communia; ut auctoritas, ab eis eximitur.*

—IV. *Poterit aliquando ambigi an talis homo sit subditus an superior; sed, quod possit subditus sua vice ordinare superiorem, est tam absurdum, quam est absurdum quod multitudo sit unitas, quod effectus causet causam, quod illud quod ordinatur sit causa ordinantis.*

PROPOSITIO VI.

Subjectum potestatis in societate quacumque non est determinandum ex meris considerationibus universalibus, sed ex factis quoque particularibus.

129. PROB. 1^o. *Omnis societas realis oritur ex factis quibusdam particularibus (121, seq.): sed omnis societas realis subsistit per realem et individualement auctoritatem (127, Prob. 1^o pars); ergo ex facto unde formatur societas, formatur et auctoritas in individuo (125). Quare hujus subjectum quoque seu possessor ex eodem facto determinatur.*

2°. Ordo determinatus et constans inter unum et alterum hominem non est essentialis (89, II): sed quod non est essentialis, indiget determinari ex facto aliquo particulari.

3°. Omne jus humanum nascitur ex quodam facto legibus ordinis subjecto (69, V): sed auctoritas est quoddam jus humanum (125); debet ea igitur procedere ab aliquo facto.

4°. Homines juxta universalem et specificam naturam sunt *aequales* et *independentes* unus ab alio (109, II); quocirca si reperiatur inter eos qui sit *superior* quoad jus alios ordinandi, id oriri oportet ex titulis particularibus.

130. N. B. Auctoritas dici solet *legitima*, quando est conformis juri. Quocirca tribus modis ea poterit esse legitima, nempe quoad *esse*, quoad *possessionem*, quoad *usum*. Illegitima quoad *esse* est auctoritas quae surgit in societate illicita; quoad *possessionem*, quae ex juribus antecedentibus non provenit; quoad *usum*, cujus usus est contra normas juris.

Conditiones relativae ad aliquam societatem, quibus auctoritas possidetur ab uno vel a pluribus, quaeque ex factis praecedentibus consequuntur (infra, 136. III), dici solent *forma* fundamentalis *gubernii* seu *regiminis*. Haec poterit utique definiri: Proportio legitima tum functionum quibus ordinatur societas, tum eorum qui illis gaudent. Voco hic "functionem" exercitium auctoritatis relate ad varia objecta ab hac ordinanda, proinde tot sunt functiones, quot sunt ejusmodi objectorum species. Jus eas exercendi *jus politicum* vocatur.

COROLLARIA.

—I. Facta quae determinant societatem necesse est sint externa, siquidem sunt *tituli* juridici (69, V).

—II. Gubernii forma non est penes subditorum arbitrium (128, IV); sed determinatur a *factis* et a *justitia*. Ille solus, qui *plenitudinem* auctoritatis possidet, potest eam mutare, ubi id a bono communi requiratur, siquidem debet is societatem *ordinare ad bonum commune* (125).

—III. Si plures gubernent, et haec forma sit mutanda, qui partem habent in ea *omnes* debent concurrere, aut saltem plerique; quandoquidem *unus* aut pauci in hoc casu auctoritatis plenitudine non gaudent. Quod si unus aut pauci in mutandam formam non consentiunt, iidem sunt liberi se separandi ab associatione.

—IV. Ubi auctoritatis possessio ligata fuerit quibusdam conditionibus, possessor, licet unus sit, eamque totam possideat (in societate jam constituta), non potest hasce condiciones mutare, quippe qui non habet *possessionis plenitudinem*.

—V. Quandoquidem facta subsunt divinae providentiae, haec est causa *possessionis*, sicut est causa ipsius, quae possidetur, auctoritatis (126, V); sed aliter et aliter. Est causa necessaria *auctoritatis*, suapte natura; causa voluntaria *possessionis*, libera mundanorum eventuum dispositione.

ARTICULUS III.

OBJECTIONES.

131. I. Contra prop. 1^m (119). Si postularet societas unitatem mentium et voluntatum, nulla foret societas super terra; siquidem est cuilibet individuo modus sentiendi sibi proprius finisque peculiaris. Proinde societas, tota quanta est, reducitur ad illam unionem materialem, quam vis conferre potest.

R. *Nego assertum, et dist. causalem*: Sunt unicuique mens et fines particulares universali seu communi *subordinati, conc.*; *absoluti, subd.*: si velit irrationabiliter agere, *conc.*; si rationabiliter, *nego*. Socius omnis debet *velle felicitatem* quae juxta ordinem est (120, II); hoc vero est bonum illud universale, quod socii omnes concorditer volunt ac quaerunt. Sed quoniam nullus ordinem vellet qui eundem haud cognosceret, ideo ad harmonice jungendas cognitiones sociorum exigit socialis natura auctoritatem, quae non modo declaret, sed etiam determinet, ubi opus sit, quid ordo requirat; porro haec est ordinatrix societatis (126, III); eaque est eo perfectior quo perfectius omnes facultates humanas sociorum conjungit.

Nego itaque *consequens*; licet fatear, id quoque aliquam veritatem continere, in quantum scilicet operatio socialis respicit *directe*, ut postea visuri sumus, actus externos, quibus socialis ordo potest violari, dum contra interni remanent intra limites ordinis individualis (174).

II. Contra Coroll. I et II (127). 1°. Falsum est, sociorum multitudine societatem effici perfectiorem, imo contra, hac crescente, crescit confusio et difficultas rite gubernandi. Quare 2° est æque falsum, societatem debere tendere ad se ampliandam: e contra sapiens consilium illud videtur quorundam legislatorum (Licurgi, Sinenisium, Christianae Reipublicae Paraguariensis, etc.) qui vires omnes admoverunt, ut societas tendentiam ad se dilatandam necnon relationis exteriores circumscriberet.

Ad 1m. Dist. Crescit confusio, crescente multitudine, ubi vigor desit principio unitatis, *conc.*: ubi insit, *subd.*: Ita tamen ut malum hoc leve quam abunde compensetur bonis amplitudinem consequentibus, *conc.*; ita ut sit irreparabile, *nego*.

Elementa perfectionis socialis debent crescere harmonice, sicut membra corporis humani. Si socii *multi* sint, sed parum *conjuncti*; si conjuncti sint, sed tendant ad bonum *imperfectum*; si tendant ad bonum perfectum, at mediis non rite instructi, in his omnibus societas non gaudet debita harmonia.

Ex quo apparet responsio ad 2^m. Legislatores illi bene fecerunt, dum societatibus nascentibus aut parvulis corpora non tribuerunt gigantum propria. At contra Divinus Ecclesiae Legislator, quemadmodum huic dedit summum Bonum ut finem, summam suiipsius Potentiam ut medium, necnon summam Unitatem, consensum etiam speculativum ab ea exigendo cuilibet dogmati ac praecepto; sic dedit ei et summam multitudinem, dum ad eam omnes homines vocat. Porro haec societas est *absolute* perfecta, quum ceterae perfectae solum dici possint *relate* ad barbara tempora quibus versabantur, et ad barbara earum elementa.

III. Contra prop. II^m. (121). 1^o. Homo est potius sociabilis utilitatis gratia, quam natura; nam si ita ex natura esset, quoniam ea est una in omnibus hominibus, propterea omnes et cum quibuslibet pariter tenderent ad se consociandos: quod quidem est falsum; nam quisque cum iis qui sibi placent, societatem jungit (Hobbes). 2^o. Homo consociatus efficeretur melior; attamen quis nescit eum in societate saepe corrumpi? Quocirca Anachoretæ Christiani et Ascetici omnes solitudinem commendant. 3^o. Quorum primi ab hominum conversatione se prorsus removerunt: hoc vero consilium in opposita sententia naturæ contradiceret, adeoque indignum foret sanctissimae omnium professionum. Natura ergo non invitat ad societatem.

R. *Nego* ultimam conclusionem. Ad 1^m. argumentum, *nego* assertionem, ut est absolute posita, licet ex parte admitti possit. Homo invitatur a natura at cooperandum ad bonum totius generis humani, quod bonum primario consistit in ordine, deinde in bonis tum animae tum corporis, ipsi ordini subordinatis. Porro natura, quae *specificè* est una, inclinatur praecipue ad ordinem: at quoniam ea est *individuata* in variis subjectis varietate maxima, ideo in concreto vult *praecipue pro individuo* bonum proportionatum circumstantiis individuantibus (106 et 123, N. B.): ac proinde bona quoque corporis, honoris, etc.

Ad 2^m. sic respondeo: Ex eo quod dominium praepotens hominis sensitivi aliquando conjunctionis medium in damnum hominis moralis convertat, non inde infertur recte, eam non esse naturalem, sed hoc tantum, omnem conjunctionem juxta naturam debere tendere ad honestatem. Quocirca perutile est quibusdam temporibus se, remotis arbitris, colligere; sicut et in omni arte necessarium est habere quasdam horas studiis privatis attributas. Et en quare sapientes adeo commendunt solitudinem.

Ad 3^m. respondeo: Si quidam Anachoretæ se hominum commercio omnino subdixerunt, advertatur, a) eos fuisse homines ad prodigium (124, III) ac supra naturam insignes: b) qui semper paratum servarunt animum ad omne officium sociale: c) eos reapse communicasse cum societate Christiana. Solitudo his induta conditionibus sociali officio non obsistit (124); quin imo nec est solitudo totalis.

IV. Contra prop. IV^m. (125). 1^o. Auctoritatis necessitas non clare patet; nam possunt plures individui ultro concordare in volendo bonum aliquod; idque mediis determinatis et absque auctoritate atque ita sine hac societatem efficiunt.

2^a. Ad summum ea solum erit necessaria ad puniendos improbos, sed ad hoc ea creari posset a societate jam existente, communique consensu.

R. ad 1^m. *Dist. assertum*: Ad faciendam societatem particularem, de qua hic loquimur, *nego*; secus, *transeat* ob rationem modo dandam. Ad rationem, *dist. consequens*: Et ita societatem particularem formabunt sine auctoritate particulari, *nego*: et ita formabunt particulam societatis universalis gubernatae ab Ordinatrice universali, scilicet Lege naturali, *conc.* (125, V). Deus, supremus Ordinator, est in eo casu auctoritas socialis. Et re quidem vera quisque sociorum potest a fine particulari divertere seque a societate separare, dummodo non offendat ullo modo commune jus naturae. Ex qua observatione aliam quoque responsionem ad idem *consequens* poteris eruere: scilicet sine auctoritate aderit operatio harmonica *fortuito* et non ex principio constante, *conc*; aderit ex lege constante, juxta naturam, *nego*. Age vero, societas est ens quoddam, omne autem ens naturaliter tendit ad se conservandum et ad operandum *constanter*.

Et en cur 2^a objectio contradicit primae; siquidem ex ea apparet necessitas auctoritatis coactivae, qua non habita, societas fit impossibilis. Sed auctoritas istiusmodi quomodo *creanda* foret a sociis, si jam prius hi ad id jus non haberent? Non igitur *creatur*, sed tantum agnoscitur a societate hic supposita, ab eaque creditur quibusdam individuis vel formis determinatis. An id praestandum sit a sociis et quomodo, videbitur in libro sequenti.

V. Contra VI^m prop. (129). Auctoritas per se determinatur a natura in multitudine; quare non opus est factis particularibus unde ejus possessio determinetur. *Antecedens probatur*. Ex una parte natura exigit ut insit auctoritas in omni societate, ex altera simul homines collocat in totali independentia reciproca. Sed inter homines inde-

pendentes nullus habet jus ceteris praevalendi. Igitur omnes habent idem jus ad imperandum.

R. *Nego assertum.* Ad probationem, *dist.*: Natura abstracta et specifica homines collocat in statu independentiae, *conc.*; *concreta* et *individuata*, *nego* prorsus (III, I). Juxta factum concretum, qui nascitur homo dependentiam sortitur; et quamquam processus naturales ætatis possunt auferre hanc omnimodam dependentiam necessariam, tamen nunquam tollunt inaequalitatem tam jurium quam facti.

Nota deinde, argumentum haud logice concludere: quod quidem stricte ita esset efferendum: Omnes homines sunt juxta naturam independentes: atqui inter independentes nullus potest imperare: ergo *nullus imperat*; et non: "ergo *omnes* imperant." Nec prodest reponere, auctoritatem, quum sit naturaliter societati necessaria, dictante natura, possideri oportere ab omnibus sociis. Nam responsio hujusmodi non subsistit; 1^o quia non fuit demonstratum, nullum alium adesse modum determinandi quis possideat auctoritatem; ita ut ea quocumque modo penes totam multitudinem inveniatur: 2^o quia e contra natura concreta expresse hic determinat, ut in aliis casibus sexcentis, quod ab abstracta injudicatum relinquitur; siquidem natura quae socios efficit specificè æquales, eosdem efficit individualiter inaequales. 3^o Argumentum illud ipsum praeterea inverti posset et applicari ad omnes æqualitates específicas, et inde æqualitates individuales deducere, dicendo: Omnes habent intellectum; ergo, si doctrina est necessaria, omnes debent pariter docere. Omnes habent vires; ergo, si labore corporis opus est, omnibus pariter sudandum: et ita deinceps. Quilibet novit reponere, abstractum officium docendi vel sudandi non posse subsistere nisi in individuis concretis et in-

aequalibus; ac proinde idem proportionem suam accipere in ipso actu quo *reale* evadit, nec unquam *reale* instans temporis reapse dari, quo non insint varii gradus virium et officii.

Inst. Auctoritas est effectus naturae humanae; eam igitur omnes homines debent participare.

R. Nego antecedens. Effectus naturae humanae est *necessitas* auctoritatis, non ipsa *auctoritas*: quae quidem est effectus dominationis divinae, sine qua nemo *teneretur* obedire. Improprie tamen dici posset effectus humanae naturae, quatenus ex una parte hujus contingentia naturalis exigit ut dependeat a Deo; ex altera vero necessitas auctoritatis visibilis, in qua eadem natura versatur, ostendit, jus ordinandi societatem a Deo hominibus communicari.



CAPUT II.

DE NATURALI PROCESSU PER QUEM QUAE LIBET SOCIETAS REALIS
ENASCITUR.

ARTICULUS I.

Partitio.

132. Quum hucusque demonstraverimus, omnem societatem realem prodire ex quibusdam factis, quibus concrete applicatur principium socialitatis cum consequentiis inde prodeuntibus; nunc nobis indagandum est quae et qualia facta ejusmodi sint, et quales leges inde pollulent.

Ut facile doctrina intelligatur, primum ejus quae efformatur societatis processum, modo simplicem, modo compositum, contemplabimur; deinde antecedentes dispositiones, easque varias, multitudinis quae consociatur.

ARTICULUS II.

De formatione societatis ex factis associantibus.

§ I.

De factis simplicibus et elementaribus.

PROPOSITIO I.

Societas omnis constans necesse est oriatur vel ex facto naturali vel ex consensu voluntario vel ex jure praevalente.

133. N. B. Haec tria factorum genera vocabimus appellatione generica facta consociantia. Societatem constantem eam dicimus, in qua socius tenetur perseverare, cooperando in ea ad bonum commune (122, V). Societatem ortam ex uno tantum ex istis factis vocabo elementarem seu simplicem; quae ex pluribus, compositam seu complexam.

PROB. In omni societate constante (124, IV, V; 131, IV) homo consociatur vi officii seu debiti (120, III): atqui officium nequit naturaliter illum ligare sine aliquo ex dictis factis. Etenim homo non habet officia naturalia praeterquam versus Deum, versus se et versus suos similes (88). Jamvero Deus non ei imponit naturaliter officia nisi per facta naturalia (37, IV): homo se ipsum ligat nonnisi per externam declarationem voluntatis seu consensum aliis traditum ut normam (111, VII): alii nequeunt ejus voluntatem ligare nisi per jus (68), quod quidem nititur aliquo facto (69, V). Oritur ergo societas ex uno aut altero illorum factorum.

COROLLARIA.

134.—I. Dantur igitur societates nonnullae ad quas adstringitur homo, quin prius consensum praebuerit; da-

bunturque revera quotiescumque aut factum naturale et constans aut jus consensui antecedens, stabilitatem exigit.

—II. Dantur societates ubi voluntas causat officium, aliae ubi officium obligat voluntatem. Vocabimus primas voluntarias, caeteras necessarias. Adhaeret homo primis ex voluntate sua; secundis cum voluntate sua.

PROPOSITIO II.

Supra allata tria facta debent simul declarare quis possideat auctoritatem socialem.

135. PROB. 1°. Sine auctoritatis possessione impossibilis est societas (125): sed causa societatis sunt facta (123, N. B.); ergo haec sunt quae possessorem auctoritatis determinant.

Hoc argumentum induximus ex facto; posset idem induci, parumper mutatum, ex jure creantis societatem, ita:

2°. Socii junguntur ad invicem in societate, officio eos adstringente erga ens aliquod intelligens (120, III; 89, I), quod vult eos uniri in societate, vi juris ex aliquo trium illorum factorum orti. Sed socialis unitas non posset subsistere sine concreta auctoritate. Ergo intelligentia productrix societatis debet determinare possessionem auctoritatis.

N. B. Intelligentia productrix est alia a gubernatrice.

COROLLARIA.

136.—I. Jura politica seu jura exercendi auctoritatem in ordine ad hoc vel illud objectum ordinandum (130), quae pertinent ad varia alicujus societatis membra, deduci oportet ex juribus et ex voluntate causae associantis.

—II. Ab hac causa distribuenda jura illa sunt juxta justitiae normam, et ad bonum commune (125).

—III. Nulla a priori danda est populo constitutio; sed

sapiens omnis constitutio derivanda est ex juribus anterioribus, quae per eam servanda ac defendenda sunt.

PROPOSITIO III.

Auctoritas tendit naturaliter ad se collocandam in eo qui capax est ducendi socios ad finem communem.

137. N. B. Tendentiam naturalem non semper sequuntur agentia libera (12, 51); factum igitur ex ea tunc tantum absolute inferri potest, quando agentia illa naturales normas absolute servant.

PROB. 1°. Omne ens tendit ad suum finem, adeoque ad media (6, III, IV): sed in casu nostro medium obtinendi bonum commune, quod est auctoritatis finis, est capacitas superioris (125). Ergo juxta naturam auctoritas tendit ut se in homine capaci collocet.

2°. Ex facto ipso idem elucet; nam omnis societas voluntaria hominem capacem seligere satagit.

3°. Atque ita res sit oportet; nam qui se cum aliis consociat, bonum commune consequi intendit conatibus concordibus, ab auctoritate dirigendis. Quaerit ergo auctoritatem concretam quae sciat hos sapienter componere.

4°. Bonum est diffusivum sui seu naturaliter tendit ad se communicandum: itaque juxta naturam capacior prae aliis faciendi bonum est ad hoc quoque propensior. Sed inclinationes naturales sunt indicium mentis Creatricis (8, II). Capacior igitur debet facere bonum societatis, ordinem in hac stabiliendo eumque servando (122, II).

COROLLARIA.

138.—I. Lex ista vim demonstrantem habet ubi agatur de facto naturali et constante.

—II. In societate, cum voluntaria tum debita, lex hujusmodi vim obligatoriam tantum habebit, quatenus

intelligentiae productrices hujusmodi societatem tenentur auctoritatem penes aptiorem collocare. Sed accidet quandoque ut id ipsum non praestent.

—III. Quo in casuabilitas, quum non sit agnita, jus strictum non confert; nam titulus non est evidens (69, V; 130, I).

PROPOSITIO IV.

In societatibus jam existentibus, ac proinde jam gubernatis a superiore legitimo, nequit auctoritas sine ejus consensu, ab eo ad alium transferri, nisi ille desinat esse legitimus.

139. PROB. Nemo est aptior ad ordinandos socios superiore legitimo. Etenim ad ordinandos socios movere oportet eorum voluntates (129), quae vi nulli subsunt nisi morali seu juri (51, 52 et 68); jus vero nequit non esse legitimum (130). Ideo juxta naturam auctoritas manere debet in superiore legitimo.

COROLLARIA.

140.—I. Maxima capacitas in “legitimitate,” seu in titulo lege constituto, sita est, sine quo nec societas nec gubernium felix dari potest aut moraliter efficax.

—II. Si forte, invito priori possessore, auctoritas transferatur ad alterum id vel contingit ex rebellione et violentia vel quia ille cessavit esse superior legitimus.

PROPOSITIO V.

In societate naturali auctoritas ab eo possidetur, qui capacior est procurandi bonum commune; et quidem lege naturali et constante.

141. N. B. Factum naturale unde societas naturalis oritur, cum possit accidere tum ex lege fortuita tum ex

ordinaria, aderit pariter naturalis societas aut ordinaria aut fortuita.

Matrimonium et societas paterna legem consuetam sequuntur; consociatio naufragorum cum gente ad quam naufragio coniecti fuerunt, consociatio infantuli derelicti cum misericorde qui eum nactus in via colligit, sequitur ex casu fortuito. De prima agit propositio.

PROB. 1^a PARS. Creator ordinat auctoritatem ad bonum commune; vult igitur eam tradere capaciorem obtinendi hunc finem (137; 138, I). Sed naturalis societatis causa speciali modo est Creator. Ergo. . .

PROB. 2^a PARS. In societate naturali auctoritas ab eo possidetur qui est capacior, capacitate naturaliter accepta ab Ipso Creatore. Atqui hujusmodi capacitas sequitur legem naturalem et constantem. Ergo. . .

PROB. *minor*. Capacitas resultans ex facultatibus et tendentiis naturalibus (8, III) sequitur legem naturalem et constantem. Atqui capacitas naturaliter accepta ab Ipso Creatore debet resultare ex facultatibus et tendentiis naturalibus (6, I). Ergo. . .

COROLLARIA.

142.—I. Quandoquidem lex constans est ut qui majori sapientia ac vi pollet, sit quoque aptior ad obtinendam observantiam juris, lexque pariter constans est ut maritus, pater, dominus et ita porro majori vi sapientiaque praediti sint quam uxor, filii, servi, etc.; ita in mutuis eorum societatibus elementaribus auctoritas pertinet ad illos.

N. B. *Elementares* societates dixi; nam, societatibus evadentibus complexis, complexae quoque nasci possunt auctoritatis causae (154, 3^o).

—II. In casibus fortuitis nulla constans lex adest, quae determinet quis magis abundet mediis et quis melius

eis uti possit; quare casus fortuitus non determinat auctoritatem. Remanebunt igitur in sui possessione auctoritas vel libertas antecedens.

PROPOSITIO VI.

In societatibus voluntariis, auctoritatis possessio pendet ab electione sociorum. Hi, si inter se viribus et necessitatibus notabiliter inaequales sint, ad eam minus indigentibus tradendam adducentur: si moraliter aequales, eam sapientioribus et capacioribus tradere debebunt.

143. PROB. 1^a PARS. In societatibus liberis nec natura nec factum determinant externe ullam excellentiam (134, II): nemo igitur titulos habet quibus obedientiam exigat (109, II). Atqui absque titulis non datur jus rigorosum, nec sine jure auctoritas (69, V; 126, IV). Ergo in societatibus liberis nemo per se possidet auctoritatem.

Verum, auctoritate a nemine possessa, societas realis et concreta nequit existere (125): oportet igitur ut a causa consociante determinetur illius possessio, si societas procreanda est (135). Atqui causa consocians hoc loco est ipse consensus; consensu igitur determinandum est a quonam et qua forma auctoritas possidenda sit.

PROB. 2^a PARS. Qui libere init societatem particularem, bonum sive finem particularem intendit (124, V, et 131 IV), remisso bono plenioris independentiae. Atqui plus minusve hujus boni quisque remittere consentit, quo magis vel minus sociali subsidio indiget; ergo, in societate ineunda, ille, qui minus eget, majorem independentiam retinebit, et vice versa. Quamobrem minus egens evadet superior.

PROB. 3^a PARS. Unusquisque sociorum, juxta socialitatis principium, debet aliis velle bonum, et procurare (121). Debet ergo idoneum societatis rectorem eligere.

Jamvero aptitudo haec in sapientia politica sita est; et ideo ad gubernium eligendi sunt sapientes.

COROLLARIA.

144.—I. Quandoquidem electio possidentis bonum aliquod non est creatio ejusdem boni, omnino claret, electionem alicujus in superiorem non esse Creationem auctoritatis ejusdem.

—II. Consensus igitur sociorum liberorum, superiorem eligentium, distat omnino a “Contractu Sociali”; hujus enim auctores autumant, societatem una cum auctoritate ab ipsis fundamentis per eum excitari, dum asserunt, absque contractu neque unum neque alteram dari. E contra apud nos consensus est dumtaxat medium applicandi sive his sive illis individuis legem socialem et auctoritatem, quae sunt Creatoris opus a nulla voluntate humana quocumque modo dependens (121; 125 et 126, V; 131 ad finem).

—III. Indigentia non est causa immediata obligationis obediendi, nec potentia, causa juris imperandi. Sunt tamen causae, quibus permotus quis consentit majori vel minori independentiae propriae amittendae requisitae ad efformandam societatem (147). Consensus vero est vera causa moralis, cur officium illud et jus, ortum ex genericae societatis natura, efficiatur concretum hac vel illa forma, in hoc vel illo individuo (123; 111, VII).

—IV. Qui consensum jam praestitit formis personisque electis, ad obedientiam adstringitur, non quidem suo consensu, sed naturae socialis legibus. Consensus reapse producit societatem sub formis illis determinatis; natura vero societatis obedientiam exigit a subdito (123, N. B. et locis citatis in secundo corollario).

—V. Societas voluntaria in ipsa sui formatione libera est, et ideo quaecumque conditio æqua ei apponi potest a sociis; quæ si ab altera parte graviter postea violetur, cessabit consensus, adeoque debitum permanendi, radicatum in consensu ipso partis laesae (134, II).

—VI. Nemini voluntariam societatem inire licet, qui sui juris non sit, aut bono quolibet, cujus cessio ab illa requiratur, uti pro arbitrio suo non possit.

—VII. Debitum sociale non vetat, quominus in ipsa societate individui consociati quaerant, tanquam finem, bonum aliquod particulare; quum contra spes bonorum particularium sit quod primum impellit ad societatem voluntariam.

PROPOSITIO VII.

Potest quandoque accidere ut aliquis jus habeat alligandi alios ad quamdam determinatam societatem, quin isti prævium ullum consensum præbuerint, attamen etiam in hoc casu natura jus omne sociorum in tuto collocat.

145. PROB. 1^a PARS. Accidit quandoque ut quorundam hominum consociatio sit medium moraliter necessarium faciendi bonum eorumdem vel bonum consociantis ipsos. Si igitur qui eos consociat, jus habeat strictius ad obtinendum bonum ejusmodi, quam alii ad suam independentiam, licebit ei uti medio illo necessario (111, V). Atqui potest accidere ut aliquis tale jus habeat ad obtinendum sive 1^o *aliorum* sive 2^o *suum* bonum; nam qui auctoritatem aliquam habet in alios, horum independentiam ei licet limitare, tenetur quoque per media necessaria *eorum* bono providere (125, seq.); et ideo quoad primum hunc casum evidens est propositio. Difficultas esse potest circa secundum, id est, circa bonum *consociantis*: cujus rei en demonstratio.

Potest accidere ut propter collisionem decrescant in uno, respectu alterius, jura naturalia incolumitatis, dominii, libertatis et aliorum hujusmodi (114): quo in casu posterior, quoad haec jura, superior evadet, et poterit juxta rationem exigere a priore parte usum medii illius, quod sibi est moraliter necessarium ad suum bonum (69, IV). Potest ergo quandoque alios obligare in determinatam societatem. Haec eadem veritas potest confirmari hac alia ratione. Duo æquales (seu independentes), inter se contententes sunt membra universalis societatis quae ex eorum occurso fit realis et concreta (124, V). Atqui in omni societate reali adesse debet auctoritas concreta cum jure custodiendi ordinem (126); nec tamen potest jus tale in contentione exerceri ab eo qui injustum defendit. In hoc igitur casu auctoritas ab eo possidetur qui jus propugnat. Itaque, ubi necesse sit, poterit hic requirere ab injusto contentente ut aliquam societatem ineat juxta quasdam relationes determinatas, tum ad praeteritam culpam expiandam (ut videbimus in jure paenali), tum ad reparanda damna peracta, futuraque praecavenda.

PROB. 2^a PARS. Etiam in his casibus exigit natura in nova societate auctoritatem huic propriam, et ejus conditoris est, auctoritatem hanc in ea collocare (135, seq.). Atqui societas et auctoritas tendunt suapte natura ad ordinem adeoque ad jura inde emergentia tutanda (122, II; 126, VI). Ergo et hic natura omnia sociorum jura in tuto ponit.

COROLLARIA.

146.—I. Duae sunt species societatis obligatoriae: alia formatur *pacifice* ex jure anteriore agnito ac sancte habito, alia *hostiliter*, eo jure vi sustentato.

—II. Neque jus, quod habent subditi in alienam ditio-

nem juste redacti, ut tractentur humaniter, neque officium quo ad obediendum tenentur, oritur ex praevio consensu, ut vult Burlamacchius.

—III. Ubi agitur de his societatibus obligatoriis, obligatio in eis permanendi porportionatur vi juris consociantis, tum quoad certitudinem (illius obligationis), tum quoad extensionem, tum quoad durationem, comparatas cum juribus collidentibus.

§ II.

De complicatione horum elementorum.

147. Quae contemplati sumus elementa societatem procreant relationibus juridicis simplicibus, evidentibus, ac determinatu facilibus praeditam; cum statim appareat apud quem jus sit condendae societatis, apud quem imperandi potestas, quis obedientiae lege teneatur, etc. Verum ita humanarum rerum constitutus est ordo, ut fere nunquam efficiatur societas ab uno dumtaxat ex iis factis consociantibus: matrimonium, ex. gr. priusquam evadat societas naturalis, incipit a consensu voluntario; justo bello parta societas potest stipulationibus confirmari et acquirere formam hereditariam, cedente herede legitimo de jure suo, etc.

Nemo non videt impossibile esse, stabilire hic breviter leges quae ad singulos hujusmodi implicationis modos pertinent: quare sufficiet nobis in ultima hujus operis parte, ubi de jure applicato agendum erit, universaliores ex eis inspicere. Hic interim theorema fundamentale trademus.

PROPOSITIO VIII.

In societate complexa jura omnia orta ex singulis principiis seu singulis factis consociantibus, nec collisa respectu eorum finis, salva esse debent: collidentibus vero se invicem

juribus, societas naturalis praevalet obligatoriae, haec voluntariae.

148. N. B. Jurium collisio nequit accidere nisi eadem materia subjiciatur duobus juribus; nam, si materia fuerit diversa utrique satisfieri potest. Sic hominis impetiti jus ad se defendendum non impedit jus aggressoris injusti ad amorem internum (115, IV) ei ex natura debitum, eo quod defensio externam dumtaxat oppositionem postulat.

PROB. 1^a PARS. Jus omne est æque irrefragabile (68, seq.): qui igitur veneratur ordinem et tuetur, debet et servare. Atqui societas complexa debet tueri ordinem (122), non aliter ac quaelibet alia. Debet ea ergo jus omne vigens intactum servare.

PROB. 2^a PARS. Societas naturalis procedit a principio solidiore respicitque ad bonum universalius, quam obligatoria; siquidem fundatur illa immediate in essentiis rerum (124, I), ac respicit ad bonum humani generis totius; dum contra haec illinc derivatur solum mediate, propter usum scilicet juris praevalentis ab homine habitum praecipue in suum beneficium (59, III).

Societas vero obligatoria procedit quidem et ipsa ex principio altiore quam voluntaria; siquidem jus voluntatem adstringit, et haec subjicitur juri (68), antequam ullum consensum adhibeat, dum contra voluntariae subjicitur per ipsum consensum (144, V). Ergo in collisione, naturalis societas praevalet obligatoriae; obligatoria voluntariae.

COROLLARIA.

149.—I. In societate, *voluntario* simul et *naturali* elemento constante, non sufficit dissensus, sive ut nodus dissolvatur, sive ut ejus leges mutantur. Idem dicatur de obligatoria ac voluntaria simul.

—II. Societas voluntaria est omnium infirmissima, spectato jure; attamen (quam provida Creatoris lex!) naturalis propensio fortius hominem inclinat ad illam de facto servandam.

§ III.

OBJECTIONES.

150.—I. Contra Corollarium 1^{um}. Prop. I^{ae}. (134 et Coroll. I—IV Prop. VI, 134). Repugnat naturali hominis operationi eum obligari ad societatem aliquam absque voluntate sua; ergo omnis societas oritur ex consensu. *Prob. antec.* Natura tribuit jus homini ad felicitatem et ad media felicitatis adispiscendae: porro media naturalia sunt agere, velle, judicare. Hujusmodi mediis ita illi utendum est ex officio, ut finem consequatur; quare jus illud est inalienabile. Itaque nemo eum privare potest libero usu facultatum suarum, praesertim vero rationis, a qua totus moralis homo pendet. Et re quidem vera tam est impossibile ut homo aliena ratione ducatur quam alienis oculis percipiat, vel gustet alieno palato. (Spedalieri, cui se adjungunt Rationalistae omnes et Neopolitici).

R. Dist. assert. Repugnat hominem ad societatem adstringi absque consensu passivo suae voluntatis, *conc.*, absque activo, *nego*. Profecto homo non agit ut homo nisi voluntate (20, seq.); at potest haec consentire sive propter jus antea, sive libere; in primo casu passive se habet, in secundo active. Quamquam, ut vera fatear, obligatio semper incipit a vinculo (moralis) pure passivo; quia illud etiam vinculum, quod videtur opus ipsius hominis libere se pactione alligantis, nascitur reapse a lege antecedente, quae pacta servari jubet (111, VIII; 144, III).

Quocirca non modo non repugnat, hominem absque voluntate sua obligari; quin potius repugnat, eum se propria voluntate absque praeexistente obligatione obstringere. Sine hac enim voluntatem suam posset negare postquam voluit; per eam vero confirmatus, consensum ponit irrevocabilem.

Ad probationem: dist. Nemo hominem privare potest usu rationis, quatenus haec cognoscendi instrumentum est, *conc.; jure, nego.*

Humana ratio sub duplici respectu spectari potest: nempe vel prout est lex veri resplendens in homine vel facultas qua hanc eandem lucem apprehendimus atque adhibemus operi; primo sensu dicimus, v. g., hominem in pluribus rationem alienam sequi oportere; secundo dicimus, hominem debere propria ratione uti ad rectam normam sequendam. Nemo profecto poterit unquam petere ab homine ut is iudicium efformet ratione aliena, vel respiciat alienis oculis; quippe sunt hae facultates personales, et earum actus vitales. Possumus tamen quandoque optimo jure petere ut quis iudicet *juxta* alienam rationem, seu ut iudicet propria ratione, verum id esse quod affirmatur a ratione sapientiore, quam sit sua: sicut possumus exigere ut ille suis debilibus utatur oculis ad videndum et sequendum ducem qui meliore, quam ipse, oculorum acie instructus sit. Ratio hujus est quod actus ipse a persona procedit, ejusque est, actus vero norma est ordo universalis (25; 47, VII), qui notior aliis quam ipsi agenti esse potest (98, V).

—II. Contra Coroll. 1^{um}. Prop. V^a. Haec doctrina ducit in absurdum, 1^o quia, ad rei substantiam quod spectat, reduci potest ad legem fortioris; 2^o quia inde consequeretur minus capaces excludendos esse ab imperio.

R. Ad 1^{am}. Dist. Reducenda foret ad hanc legem juxta placita determinantium auctoritatis possessionem ex principiis solummodo abstractae, *transeat*; juxta determinantes ex facto etiam concreto, *nego*. Si absolute diceremus: "Capacior gubernare debet, eo quod auctoritas est in bonum commune," objectio aliqua polleret vi. Sed nos dicimus, auctoritatem utique debere tendere ad bonum commune, sed ejus possessionem determinandam esse, *ex jure* ejus qui obligationis consociantis est *causa*; unde elucet, nos nequaquam a vi sed a jure auctoritatem repetere. Responsum evidentissimum tibi fiet, si idem aliis bonis applies. Vult Creator ut recte iis utantur homines; et revera prodigus, desidiosus, fraudulentus praeparant sibi ruinam et paupertatem. Sed num sequitur hinc, bona solum ab iis possidenda esse qui eis melius uti ac ea negotiari noverunt, atque ex hac dexteritate jus possessionis esse determinandum? Id quidem dictitant Sansimonistae, sed hi contradicunt universum hominum genus.

R. Ad 2^{am}. Profecto non recte ageret conditor societatis, qui hujus gubernacula inepto daret, non secus ac testator qui haeredem bonorum suorum seligeret aut prodigum aut aleatorem, nullum ad haec jus habentem; sed quandoquidem multi sunt in imperitia gradus, ideo non quilibet imperitiae gradus potest a solio excludere quem factum ad imperandum vocat. Loco suo videbimus quinam gradus ab imperio excludat. Ut interim objectio quoad eam, quae magis ad praxim spectat, partem solvatur, notamus, duplicem esse *capacitatis* speciem: una pendet a dotibus personalibus, altera ex quibusdam factis naturalibus personae extrinsecis, universoque ordine tum physico tum morali innixis. Ita, ex. gr., in forma regiminis hereditaria capacitas ligandi subditos multo plus a nativitate pendet,

qua princeps auctoritatem possidet ordinemque servat et pacem, quam a dotibus personalibus (infra 220; 222, II; 241, N. B.): in electione e contra defectus eorum commodorum, quae ex hereditaria oriuntur, dotibus personalibus compensatur. *Personalem* igitur *aptitudinem* saepe supplebit *aptitudo socialis* (139), efficietque individuum, *ex se* minus capacem, aptiorem ad ordinandam societatem viro quolibet politicae artis peritissimo. Exempla hujusmodi non desunt in historia.

Quae hic animadvertimus quorundam praeterea diruunt doctrinas seditiosas, qui sic populos appellant. “Donec idiotae fuistis ac rudēs, obedire vos oportebat. At nunc doctrina instructi et exculti, vos ipsi reipublicae gubernaculis assidere debetis, nec ullus alius vos amplius regat.” Sepositis modo erroribus tum *juris* tum *facti* in secunda parte hujus documenti politici contentis (quippe alieni imperii necessitudo non provenit ab ignorantia, sed *ab ipsa natura* (125); vulgus vero est adhuc nunc ignarum ac rude) satis erit reponere *jus* ad imperandum non derivari e *capacitate* personarum, sed ab ordine societatum humanarum; qui ordo necessario innititur *facto* visibili, non autem dotibus invisibilibus (130, I).

ARTICULUS III.

De Societatibus Minoribus quibus tamquam elementis materialibus constare potest Societas Major, deque illarum huic subordinatione, seu de Societate et Jure Hypotatticis.

§ I.

Partitio.

151. Omnis societas constare potest vel meris individuis vel aliis societatibus minoribus: nam quemadmodum individui societatem particularem propter quoddam commune

bonum adipiscendum inire possunt; eodem pacto possunt societates alia vastiori communitate jungi. *Protarchiam* dicam majorem hanc societatem cum aliis minoribus collatam, quas *deutarchias* et *consortia* nominabo. Quod si hae quoque in alias societates minimas subdividantur, minimas dicam *sociales turmas* seu societates elementares. Itaque si protarchia, ex. gr., regnum constituat; provinciae deutarchias, urbes vero et familiae turmas sociales seu elementa civitatis constituent.

Et quoniam individui ordinati ab auctoritate sociali, huic *subordinati* dicuntur pro vario gradu, prout scilicet magis vel minus auctoritatem participant, ejusque impulsus ad finem communem directum in inferiores transfundunt; ita diversis gradibus subordinatas auctoritati protarchicae videbimus deutarchias turmasque elementares.

Hujusmodi subordinatio cum notabiliter differat a prima (i. e. individuorum) quoad formam seu auctoritatem, non secus ac quoad materiam (i. e. multitudinem), relationes quoque parit notabiliter diversas. Et ideo ad majorem claritatem opus est dare conjunctioni societatum nomen omnino proprium, eamque vocabimus societatem *hypotatticam*, et jus *hypotatticum* leges inde manantes; *Protarcham* vero et *Deutarcham* superiores a quibus dictae societates gubernantur.

Statuemus hic 1^o hujusmodi consociationis naturam, 2^o leges fundamentales.

§ II.

De natura societatis hypotatticae.

152. Hujus societatis naturam intelliges, si inspicias, 1^o necessitatem naturalem ejus formationis; 2^o varium quo formari potest modum.

PROPOSITIO I.

Postulat natura ut omnis societas, ubi quosdam magnitudinis limites praetergressa fuerit, subdividatur in deutarchias.

PROB. Quaelibet societas ordinem accipit ac realitatem a superiore (127): sed nullus inveniri potest superior humanus qui per se solum par sit cognoscendis ac ordinandis, quidquid contingat, individuus numero indefinitis; siquidem quaecumque sint superioris humani vires, eadem circumscribuntur limitibus (128, III): igitur, limitibus quibusdam superatis, is habeat necesse est administros secundarios, per quos transfundatur in multitudines iis subjectas impulsus ordinans, ab ipso transfusus in illos. Porro hujusmodi multitudines ordinatae, unaquaeque ab auctoritate secundaria, sunt societates secundariae seu deutarchiae. Omnis igitur grandior societas naturaliter subdividitur in deutarchias.

Si quis de subsumpta ambigeret, sic ei facile probaretur: Hae conjunctiones secundariae multorum ordinantur, unaquaeque ab auctoritate secundaria, ad finem communem protarchiae cum quadam speciali unitate, mediisque sibi propriis. Ergo societates particulares constituunt (124, V) majori subordinatas. Sed hoc est idem ac deutarchia. Sunt igitur subdivisiones istae verae deutarchiae.

COROLLARIA.

153.—I. Deduces hinc, societate crescente, ejus subdividendae necessitatem esse legem naturae indeclinabilem; augmentum vero, quod illas subdivisiones necessarias reddit, non iisdem semper proportionibus subjici. Etenim

—II. Eo magis erit necessaria subdivisio, quo multitudo est minus in cognoscendo ordine erudita, minusque docilis ad eum suscipiendum; quo auctoritas est minus

sapiens ad ordinandum, minusque valida ad cogendum (126, II).

—III. Impossibile est causas omnes vel etiam omnes appellationes ad tribunal supremum revocare.

—IV. Obtinetur intentio naturae tum quando societates minores praeexistentes formant majorem, tum quando major, efformata ex individuis prius sejunctis et æqualibus, subdividitur in minores. Potest igitur societas hypotattica tum synthesi exsurgere, tum analysi, tum utriusque complicatione.

—V. Processus syntheticus est maxime naturae conformis; juxta hanc enim homo procreat familiam, familia civitatem, civitas populum seu gentem, etc., donec maxima obtineatur amplitudo.

—VI. Synthesis haec protarchiam profert elementis heterogeneis compositam, quales a principio fuerunt omnes magnae societates politicae. Analysis contra deutarchias progignit homogeneas, ad unicum finem directas, ab unica auctoritate mediis uniformibus gubernatas: talis est subdivisio exercitus, vel corporis administratorum.

—VII. In protarchia analytica regula circa jura deutarchiae desumenda est praecipue ex bono communi, quod per illius subdivisionem obtinendum est. Secus omnino accidit in protarchiis syntheticis; ubi ex factis praesertim et ordine praeexistentibus ac servandis jura regulam suam mutuuntur (122, II; 239, seq.).

—VIII. In protarchia synthetica deutarchiarum existentia non pendet e Protarcha, sed operatio tantum: in analytica vero ipsa quoque earum existentia ex illo pendet, quippe ab eo omnis auctoritas dimanat.

PROPOSITIO II.

Societas minor ex conjunctione sui cum aliis ad formandam protarchiam perfectionem suam non amittit, sed in aliam praestantiorē commutat.

154. PROB. 1°. Societatum amplificatio est earundem tendentiae meta naturalis (120, II). Atqui natura nequit in pejus tendere (6, II). Amplificata igitur deutarchia perficitur.

2°. Socialis perfectio in his quatuor consistit, scilicet, in perfectione finis, in efficacitate mediorum, in unitate sociorum, eorumque multitudine (120, I). Atqui societas minor, dum efficitur pars protarchiae, finem acquirit universaliorē, adeoque meliorem (14, II): majori conjungitur multitudini, eaque majorem obtinet efficacitatem; ac denique suam cum perfectiore unitate commutat. Id quoad tres primas partes liquet, quoad quartam demonstratur sic: 1) Ceteris paribus, eo perfectior est unitas quo plures individuos conjungit; habet quippe, ceteris paribus, majorem vim conjungentem: atqui unitas protarchica plures jungit quam deutarchica; est igitur hac perfectior. 2) Eadem unitas deutarchica praeterea perfectior in se evadit, eo quod invenit in protarchica sanctionem ac defensionem: hoc modo Status ordine interno externaque protectioni civitatum ac familiarum cavet. Quamobrem conjunctio protarchica deutarchias in melius provehit.

3°. Malorum socialium pessimum est ille ordinis defectus (122, II), qui necessario dimanat ab *irremediabili* superioris imperfectione; nam tunc radix ipsa ordinis deficit (126). Sed protarchia per auctoritatem protarchicam remedium ad hanc imperfectionem removendam deutarchiae suppeditat. Hanc igitur meliorem efficit.

COROLLARIUM.

155. Majoris societatis bono (salvis juribus praeexistentibus) sunt igitur posthabenda particularia minoris comoda, quippe quae bonis protarchiae abunde pensantur.

§ III.

De fundamentalibus juris hypotattici legibus.

PROPOSITIO III.

Deutarchiarum esse seu existentia intacta servanda est a protarchia.

156. PROB. GENERATIM. Deutarchiae necessariae sunt tum ad individuorum bonum, cui suprema auctoritas non valet prospicere, tum ad ordinem protarchicum, quod est praecipuum protarchiae bonum (122, II). Atqui protarchia ad bonum proprium tendat necesse est, eoque utatur in individuorum commodum (120); deutarchiarum igitur existentia ab ea servanda est.

SPECIATIM. 1°. Ubi elementis heterogeneis coalescat protarchia, propositio est a fortiori vera: cum enim in hoc casu existentia, finis, auctoritas et ordinatio deutarchiae non deriventur ab auctoritate protarchica (153, IV), sed ex factis juribusque praeexistentibus (124), nihil hic officii Protarcha habet, nisi ut protegat existentiam deutarchiae.

2°. A fortiori quoque valet propositio, ubi protarchia orta est a consensu libero (143); nam tunc deutarchiae consensum non praebuerunt, nisi ea conditione ut seipsas servarent. Quisque igitur hanc violat, eo ipso protarchiam dissolvit. Itaque deutarchias protarchia sequare debet.

COROLLARIA.

157—I. Familiae dum se in civitates componunt, et civitates in statum, etc., existentiam suam haud amittunt.

—II. Sed neque amittunt formam, neque finem, particularem, neque auctoritatem internam, aut jura socialia nisi quatenus haec omnia mutationi subijci possunt vi unius aut alterius ex tribus factis consociantibus (133), vel ut se communi bono protarchiae subijciant.

—III. Si protarchia legitime dissolvatur, non ideo individui deutarchiarum in anarchia versantur; sed addunt independentiam deutarchiae suis formis socialibus originariis. Solum in protarchia analytica et homogenea (153, IV) quandoque totalis societatis dissolutio in ipsa individua locum habere potest.

PROPOSITIO IV.

Deutarchia tendentias suas particulares debet communi protarchiae bono subordinare.

158. PROB. 1°. Deutarchia est pars protarchiae (151, seq.); sed omne bonum et operatio partium subordinanda sunt toti (8, II). Ergo et deutarchica protarchicis.

2°. Protarchia est perfectio naturalis deutarchiae (120, II): atqui omne ens tendere debet ad se perficiendum (6, II). Ergo deutarchia tendere debet ad efficiendam ex se una cum aliis protarchiam. Porro id obtinet dum se bono protarchico subijcit; debet ergo deutarchia ita se subijcere.

COROLLARIA.

159.—I. Deutarchia protarchiae se subijciendo libertatem suam haud perdit; nam limitationes suscipit ut debitum compleat, perfectionemque sibi propriam acquirat; jamvero qui facit quod debet facere ut se meliorem reddat, nulla se libertate privat (52).

—II. Inest principium quoddam in societate protarchica unde tendat sensim ad abolendum spiritum indi-

vidualem deutarchicum, ut unitatem protarchicam usque perfectiorem procreet, seu ut dici solet, *spiritum publicum, characterem nationalem, etc.*

—III. Id tamen nec debet nec potest obtineri violenta deutarchicarum institutionum abolitione, sed bonorum protarchicorum communicatione.

PROPOSITIO V.

Protarcha debet agere in individuos per Deutarcham.

160. PROB. 1^o. Divisio hypotattica eo maxime necessaria est, quod numerosae societatis caput supremum nequit nec plene cognoscere, nec movere juxta singulares ipsorum relationes, ad ordinem pertinentes, individuos omnes ac turmas elementares (152, 153); aliunde vero relationes hujusmodi omnes salvae maneant oportet et expletæ quoad jus quodlibet a se partum (156). Atqui Deutarcha est juxta naturam instrumentum huic operi accommodum (152). Debet igitur Protarcha eum ad hoc opus adhibere.

2^o. Ordinis protarchici salus Protarchæ demandatur (125); sed ordo protarchicus consistit in relationibus deutarchiarum inter se; est enim protarchia deutarchiarum societas (151). Debet igitur ille motum deutarchiis imprimere. Jam age, deutarchiæ non moventur socialiter nisi ab auctoritate sibi propria (126, seq.). Ergo per hanc auctoritatem eas moveat Protarcha necesse est.

COROLLARIA.

161.—I. Debet Protarcha auctoritatem deutarchiarum servare quantum justitia patiatur.

—II. Non omne quod agitur in interna deutarchia, ad ordinem protarchicum spectat; nisi tamen idem foras exeat sive ob individuorum postulationes sive ob notitiam rei pervulgatam, atque ita objectum efficiatur cognitionis et operationis reliquæ societati. Cf. 156, 157.

N. B. *Publicum* dici solet quidquid hoc modo exit extra ambitus deutarchiae, *publicitas* vero, proprietas illa abstracta quae inde derivatur.

—III. In protarchia quam synthesis efformat (153, IV), individui obligantur officiis ad permanendum in ea vi officiorum, quibus erga Deutarcham adstringuntur; nisi tamen personali consensu alias novas contrahant obligationes.

COROLLARIUM.

Ex praecedentibus propositionibus hujus paragraphi illud consequitur, ut non possit Protarcha transferre deutarchias in alteram protarchiam, nisi servatis earum juribus praeexistentibus consultisque Deutarchis, et ob commune bonum cum utriusque protarchiae tum deutarchiarum transferendarum. Cf. Magn. Opus n. 1059; cum Nota CVIII, et n. 697.

PROPOSITIO VI.

Protarcha debet continere intra ordinis publici limites omnem deutarchiam et omnem Deutarcham.

162. PROB. Protarchae muneris est custodire ordinem protarchicum (126, VI). Atqui societatum minorum perversa acta, ubi publica evadant, ordinem protarchicum laedunt. Illis igitur a Protarcha medendum; seu, aliis verbis, deutarchiae una cum deutarchis intra publici ordinis limites compescendae.

COROLLARIA.

163.—I. Jus *appellandi* est jus cujusque subditi per se; in quibusdam causis tamen parvi momenti potest protarcha limites ei praefigere (153, III).

—II. Poenis irrevocabilibus damnare, est per se attributum Protarchae dumtaxat; secus enim, illis a Deutarcha injuste latis, Protarcha violatum ordinem haud posset reparare.

—III. Libertas deutarchica multo perfectior est sub protarchia rite gubernata, quam sub deutarchia absoluta et independente: etenim sub hac ordo, summum illud societatis bonum, contra injurias subditorum dumtaxat in tuto ponitur, sub protarchia etiam a violentiis superioris ipsius deutarchici defenditur. Atqui vera libertas in facultate consistit persequendi impulsu naturae (49) ad bonum sibi proprium absque oppositione.

§ IV.

OBJECTIONES.

164. I. Contra probationem 2^{am} prop. II^{ae} (154). Falsum videtur protarchiam plus unitatis conferre quam deutarchiam. Dicendum potius majorem ab ea jungi individuorum numerum: at eo maxime quia plura quis capit, idcirco minus *constringit*. Et re quidem vera quanto plus amantur consanguinei concivibus!

R. Dist. assertum. Est falsum quoad affectum spontaneum, finemque particularem socialem, *conc.*, vel *transmitto*: quoad voluntatem rationalem, finemque socialem, *nego*. Unitas deutarchica ad finem adipiscendum magis immediatum dirigitur, quique propius afficit hominem sentientem, individuum, et sub *aliquibus* aspectibus rationalem etiam; unde nihil mirum, si unitas deutarchica magis *sentiatur* sitque magis spontanea (106). Amplitudo tamen boni protarchici se exhibet rationi tamquam bonum majori amore dignum (14, VI): quapropter homo recto corde praeditus ac mente capaciore illustratus bonum protarchicum praefert deutarchico: bonum gentis, puta, bono particulari provinciae, et hoc, bono urbis, etc. Probe enim videt particulare bonum amissum compensari abunde universali, quoad et ipsa deutarchia damnum passa participat. Adverte prae-

terea non semper absoluteque verum esse, unitatem deutarchicam, etiam in ordine ad finem particularem, affectu spontaneo, fortius homines inter se jungere. Etenim huic validius incitantur homines in societate minus vasta: illinc quoque frequentius ascerbiusque afficiuntur conflictionibus ac vulneribus: idcirco admodum raræ sunt domus, honestissimæ licet, omnino quietæ. E contra quo plus crescit inter individuos distantia, eo minus hi afficiuntur illo fastidio quod individui simul convenientes sæpe sibi invicem parere solent; unde quantulacumque honestate præditi sunt facile inclinantur ad cooperandum ex animo in bonum commune adeoque universalius. Quapropter in responsione dixi, “concedo vel transmitto.”

Distinguendus præterea est amor individuorum ab amore boni communis. Qui individuos familiae suae præ ceteris concivibus amat, non ideo plus diligit bonum particulare quam commune omnium: nam in illis omnibus, familia quoque comprehenditur. Atque ita hæc socialium bonorum colligit maximum, plenam scilicet securitatem efficacissimamque cooperationem, quæ deessent, si bonum speciale dumtaxat ei relinqueretur.

II. Contra Corollarium I et II prop. III^æ et contra ipsam prop. (156, 157). 1°. Nationes non sunt societates quæ familiis constant, sed civibus; 2° ideoque officium his est, idolum illud vanum, bonum domesticum scilicet, cui tam sæpe bonum patriæ posthabetur, oblivioni tradere, imo comminuere (Beccaria, Mazzini et Statolatæ). 3°. Quod si ii philautia distenti, nesciunt se ad magnitudinem animi virtutemque civicam attollere, gubernantis est eosdem vel invitos illuc erigere; quidquid contra dicatur in Corollario III^æ prop. IV^æ. (159).

R. ad 1^{am}. Nego. Natura nequit secum pugnare. Age

vero, partus naturae sunt familiae aequae ac nationis; non debet igitur natio familiam destruere (hac de re longius agendum est in libro ultimo, ubi de jure domestico). Atque eo magis quod sine familia natio non pergeret seipsam propagatum. Eum autem naturam exuisse oportet et ad ima usque inhumanitatis et barbariae venisse, quem sensa naturalia amoris pietatisque familiaris, conjugalis, filialis, paternae, etc., exuere non pudet.

Ad 2^{um}. Nego assertum et ejus rationem. Si familia extet, si ei esse quoddam sit, si natura, si finis ex destinatione Creatoris propositus, profecto et bonum proprium ei erit a Creatore praefinitum (6, 37). Tale autem bonum est utique subordinandum universaliori; at nullomodo se habet ut vanum idolum quod conterendum est.

Ad 3^{um}. Nego iterum assertum cum supposito, in eo sito quod amor domesticus nascatur ex philautia et sit contrarius bono publico. Si hoc esset, sequeretur eos habendos esse longe optimos cives qui nihil possident, vagi, et qui omni domestica spe destituuntur: quod nullus hucusque inter legislatores somniavit. Officii itaque imperantis est, nequaquam abolere familiam, sed eam perficere ac bono communi subordinare.

III. Contra Corollarium I prop. IV^{ae}. (159). 1°. In societate una nequit ordo habere duo principia diversa quae sint libera ad volendum oppositum: ergo deutarchia ejusque auctoritas libertatem suam in protarchia amittant oportet. 2°. Et revera supposita protarchia variis societatibus composita, litterariis, puta, religiosis, commercialibus, etc., bene poterit auctoritas deutarchica a suprema impediri, quominus bonum speciale, ad quod tendunt, reapse consequantur.

R. ad 1^{um}. Distinguo antecedens. Ordo ipse nequit

habere principia diversa, *conc.*: diversi ordines nequeunt habere principia diversa, *subd.*: absque aliqua subordinatione sociali, *conc.*: hac subordinatione posita, *nego*—*Distinguo pariter consequens*: in iis quae repugnant bono communi protarchiae, *conc.*: in aliis, *nego*. Quando societas minor habet esse proprium, habet et finem proprium (5 seq.); quod si in hunc finem omnes sociorum actiones liberas possit convertere, ea est vere libera. Jam vero hujusmodi libertas haberi potest in deutarchiis etiam; nam, quamvis quaedam actiones, fini protarchico necessariae, sint obligatoriae; actiones ceterae liberae manent pro minoris auctoritatis arbitrio.

Ad 2^{um}. Distinguo eadem ratione, qua modo ad consequens 1^a. Quod autem auctoritas habeat potestatem ligatam quoad aliquas actiones; id non minuit ullomodo libertatem deutarchicam: nam 1) libertas consistit in facultate obtemperandi naturae, quae deutarchias fert ad protarchiam ineundam: 2) influxus protarchicus in Deutarchas dum melius eos continet intra ordinem, deutarchias efficit ordinatiores juxta naturam, adeoque liberiores. Enimvero quanto liberior versatur familia urbana sub proprio capite quam silvestris! quot magistratus municipales municipia opprimerent, ni fraenum adesset a supremo!

Instabis: Sed contra, quoties a suprema potestate opprimuntur municipales et municipia, quae sine illa beata forent! Melius est ergo dicere, libertatem deutarchicam in protarchia extingui.

R. Transeat antecedens, et nego omnino consequens et consequentiam. Ratio est 1) quia antecedens probat tantum, non esse hic inter homines quidquam absolute optimi. 2) In hac impotentia excessus protarchicus est minus malum quam deutarchicus; nam moderatio eo

magis requiritur, quo immediatior est oppressio, adeoque magis diutina atque acerba. Tyrannuli feudales et servitus domestica erant profecto oppressiones multo intolerabiliores qualibet vexatione quam nostris diebus deutarchiae pati coguntur in magnis societatibus politicis. 3) Atque id probat, inesse naturae tendentiam (25, IV) ad altius usque ascendendum variis gradibus societatis hypotatticae, donec supremam illam societatem attingat, ubi a Deo elevante ea securitas speratur, quae non habetur in ordine naturali: atque ita illud ipsum confirmatur, quod alibi notavimus de nisu societatis ad se usque amplificandam (120, II).



CAPUT III.

Hujus libri tertii epilogus.

165. Hujus libri propositum fuit explicare naturam abstractam societatis, modumque realis et concretae formationis ejusdem.

Ut recte caperetur quae sit natura societatis abstracta, initium sumpsimus, syntheticum obtutum conjiciendo in objectum, hoc vocabulo, *Societate humana*, exhibitum. Et quoniam vocabulum illud unionem exprimit entium tum sensu tum intelligentia praedictorum, quae nequeunt colligari nisi bono inter se externis mediis communicato; intulimus hinc, naturam seu essentiam societatis humanae positam esse in mutua conspiratione exterius manifestata in bonum commune. Cum vero haec conspiratio nec nasci lege constante, nec durare possit inter entia tum jure tum facto libera, quin principium unitatis insit illa inter se colligandi capax, nobis occurrit auctoritatem ad ipsam societatis essentiam pertinere, tanquam principium et animantem formam ejusdem societatis.

166. Sed ea est societas idealis, quam Mens creatrix ab aeterno contemplata est. Quomodo ea autem ex ideali ordine ad actualem et concretum ordinem transit? Actualis evadit statim ac individui quidam determinati obligantur ab auctoritate quadam determinata ad quarendum determinatum bonum mediis determinatis. Hae igitur quatuor determinationes sunt, a quibus societas humana actualitatem suam accipiat oportet.

Remissa ad librum sequentem tractatione legum moralium, quibus finis et media operationis socialis praescribuntur, indicavimus hic quo pacto cum individui consociati, tum auctoritas consocians determinentur. Quia vero individui homines nequeunt ad societatem determinari seu obligari nisi officio (120, III), et quia officium nequit eos colligare nisi in ordine ad Deum, ad se ipsos et ad alios homines (88): facta omnia, quorum causa obligari potest homo in societatem, his tribus relationibus inclusimus. Ex quibus factis intelleximus, auctoritatem quoque per superioris determinationem ad concretam individuationem reductum iri; nam sine superiore auctoritas abstracta nullum ordinem actualem, nullam unitatem inter socios producere posset. Sed nec sola capacitas personalis absque titulis in facta innixis potest jus illos ordinandi procreare, licet auctoritas natura sua tendat ad se cum hac dote conjungendam.

167. Inquisitionem autem factorum consociantium seorsum aggredientes, vidimus socialia vincula non imponi a Deo juxta naturalem processum, nisi per facta quae in ordine mundiali eveniunt, nunc constanter, nunc fortuito. Ubi prima habent locum, Creator dando quibusdam hominibus lege constante capacitatem majorem, tribuit eisdem auctoritatem legitime possidendam; ubi secunda, absente omni Voluntatis supremæ indicio, quisque individuorum remanebit in possessione suae libertatis.

Homo ligatur ab hominibus moraliter nonnisi jure. Jus ergo, ab aliena voluntate exercitum, potest eum obligare ad permanendum in societate cum aliquibus determinatis individuis subque certo quodam superiore. Quoniam vero jus suos obtinet effectus tum vi sola morali, tum etiam ope vis materialis, ita societas obligatoria ortum habere poterit sive in pace sive in bello. In utroque tamen casu societas semper oritur sub principii socialis influxu, quo omnis homo tenetur cooperari bono communi, atque ad hunc finem subjicitur auctoritati.

In utraque genesi superiori ita voluntas ligatur officio, ut non possit non consentire. Sed poterit interdum voluntas se libere adstringere, quin ulla praeveniatur morali necessitate. Quo in casu, cum illa non possit induci ad se obstringendam praeterquam a bono, cumque non inducatur a bono ordinis obligante, ab utili vel a delectabili eam induci necesse est. Jam vero et vis vinculi et gradus dependentiae, quibus se ultro subjicit, majores vel minores erunt pro desiderio modo utilis modo delectabilis boni. At quaecumque sit vinculum istud, qualiscumque iste gradus, id semper verum erit, voluntatem fuisse quidem liberam in iisdem suscipiendis, semel vero susceptis, jam ligari socialis naturae necessitate.

168. Haec tria genera factorum consociantium, quae sexcentis modis secum invicem mixta dant originem variatissimis inter se societatum formis, in ipsa quoque permixtione nativam proportionem retinent, generantque difficillimas applicationes in tam multiplici ac vario concursu cum humanarum vicissitudinum; tum individuorum hominum quos simul in societate colligant.

Nequaquam licuit nobis pelagus tam vastum ingredi, sed contenti fuimus naturam dumtaxat societatis illius considerare, quae constat, non jam ex individuis ut unitatibus distinctis, sed ex societatibus aliis minoribus.

Itaque incolumitas hinc et libertas interna deutarchiarum seu minorum societatum, majoris illinc unitas et influxus protarchicus fundamentales leges constituunt juris hypotattici, ex quibus pendet quoad ampliores suas proportionales societas humana. Hujus nunc operationis normas indagare aggredimur ex lumine dumtaxat rationis naturalis. Quia tamen ejusmodi operatio subjicitur legibus tam diversis ab individualibus quam diversum est ens collectivum ab individuo; idcirco necesse erit prae-mittere ante omnia brevem tractationem de operatione sociali seu publica *in genere*; ac dein summam ejus partitionem tradere in operationem civicam, politicam et internationalem, ex quibus triplex oritur jus publicum, civicum scilicet, politicum et internationale.

LIBER IV.

CAPUT I.

DIVISIO JURIS SOCIALIS SIVE PUBLICI.

ARTICULUS I.

De natura operationis socialis.

169. Hactenus ortum contemplati sumus entis illius moralis quod societatem humanam nuncupamus. Essentia ejus cognita, quatenus ea nempe oritur ex operatione naturali individuorum sub influxu legis naturalis (12), jam nunc convenit indagare ejus *operationem*, quod quidem praecipuum est objectum scientiae moralis. Quisque facile percipit, societatis operationem legibus regi oportere tam diversis ab individualibus, quam ens collectivum est diversum ab individuo.

Oportebit igitur ab ipso harum novarum rerum ingressu ideam metaphysicam tradere, ut postea gressum faciamus ad terminos distinguendos, partitionemque eruendam totius socialis operationis. Hac partitione stabilita, ejus primam speciem, hoc est operationem in ordine *civico*, in ea quae superest hujus libri quarti parte peragemus.

Ut maxima cum evidentia explicetur ac tota socialis operatio, ut par est, dividatur, opus est in mentem revocemus ideas primarias operationis naturalis alibi a nobis traditas.

Operari idem significat ac movere seipsum ad finem aliquem mediis opportunis consequendum (2, seq.). Ad rite intelligendam operationem sociale[m] cognoscere igitur oportet quis moveat, quis moveatur, quorsum moveatur, quibus mediis moveatur.

PROPOSITIO I.

Socialis operatio ea est quae oritur ex multitudine subditorum mota a legitimo superiore.

170. PROB. Operatio genericam denominationem accipit a subjecto operante (4, I). Sed hoc loco subjectum comprehendit superiorem et multitudinem (125, seq.), illum tanquam moventem, hanc tanquam motam (126, II); ergo ex hoc quod multitudo movetur a superiore legitimo oritur operatio socialis.

COROLLARIA.

171.—I. Est igitur superior principium primum *socialis* operationis, non tamen unicum; unde ejus operatio socialis, non cooperante multitudine, haud est completa, sicut non est completus actus humanus, quem non exsequitur organum respondens (19, seq., 21, II).

—II. Finem sive bonum commune intueri ac directe velle ad praesidem spectat: nam qui motum determinat, si intelligentia praeditus, debet directionem cognoscere; indirecte vero ad ipsam multitudinem, quatenus ab illo haec motum accipit terminum aliquem versus, quem saepius non posset ex se directe cognoscere.

—III. Socialis operatio multitudinis non est *per se* moralis; sed socialis moralitas constat in operatione superioris, quippe qui solus socialiter cognoscit ac vult: porro sine cognitione et voluntate moralitas esse nequit.

—IV. Nihilominus individui multitudinis cum suis actibus personalibus ac moralibus, influxum aliquem exercent in ipsam societatis operationem; non secus ac influit organismus in ipsam individui operationem, materiam ministrando (unde fit ut organis perturbatis, operatio moralis perturbetur). Equidem in organismo individuali singulae partes nullam moralitatem partialem habent; sed in multitudine singulae personae habent moralitatem personalem. Multitudinis igitur influxus est imputabilis individuís (56, I), sed operatio socialis superiori.

N. B. Individui consociati influunt in superiorem omnibus mediis quibus unus homo ab alio contingit moveri: nempe influunt in ejus intellectum, doctrinas instillando per *spiritum publicum*; in voluntatem, eam movendo per jura et per justitiam (65, 68); in imaginationem, fontem illum passionum (19, 58), eam ordinando externis demonstrationibus pietatis, decentiae, etc., vel eam contrariis pervertendo. Coactio externa solus motus videretur esse, quo uti in superiorem multitudini non licet. Verum *resistentia passiva*, sita in non exsequendis jussis injustis, quae quidem jus et officium est cujusque subditi (ut infra videbimus), est reapse medium efficax coactionis materialis ad impediendum quominus ordo deseratur. Hinc cernitur quanta possit esse multitudinis culpa in delictis socialibus, et quam facile accidat ut illa innocens appareat, quin tamen reapse sit.

—V. Cognitio socialis ea est quam obtinet superior, cooperante multitudine; voluntas socialis quae multitudinem ad motum determinat, i. e. lex.

172. N. B. Quum superior unus esse possit physice aut moraliter (128, I), sequitur inde auctoritatem magis minusve esse concentratam, prout magis minusve ea con-

venit in unitatem physicam. Distinguendum est tamen inter auctoritatem concentratam et systema *centralizationis*, ut aiunt, in quo fit illius abusus (182, II; 255, II).

PROPOSITIO II.

Operatio socialis, ceteris paribus, eo est perfectior quo magis auctoritas fuerit concentrata, functionesque magis subdivisae.

PROB. 1^a PARS. Operatio socialis, debet formare unitatem realem in multitudine (127). Sed ad hunc finem auctoritas concentrata est medium efficax adeoque perfectius; eo enim efficacius est medium per se ad producendam *unitatem*, quo magis est unum: jam vero quod est natura unum, magis est unum quam quod est tale humana voluntate, quippe haec mutabilis est, illa constans. Ergo per se operatio socialis perfectior est in auctoritate concentrata quam in dispersa.

PROB. 2^a PARS. Multitudo subditorum, horumque indoles diversa, una cum difficultate cognoscendi leges physicas ac artes hinc dimanantes, id efficiunt ut particulares applicationes exigant aptitudines, artesque variatissimis gradibus ac directionibus multiplices. Atqui aptitudo cujuslibet hominis limitari plerumque solet ad unum vel ad paucissima objecta; artes autem et scientiae cum sint habitus quidam, eo majorem perfectionem obtinent, quo magis continuantur ipsarum actus (65); quod fieri nequit functionibus haud subdivisis. Ergo perfectior est socialis operatio, ubi functiones subdividantur.

COROLLARIA.

173.—I. *Analysis* igitur et *synthesis* sunt media illa, quibus perficitur operatio societatis sicut et individui intelligentis: nempe *analysis* in distribuendis functionibus, *synthesis* in eis regendis ad bonum commune.

—II. Si natura non producat per se divisionem functionum sufficientem, auctoritatis erit juxta naturam cooperari ad eam producendam, ac unusquisque ex multitudine tenebitur suam pro parte conferre; siquidem auctoritatis est ordinare individuos ad bonum commune.

—III. Hac in re non est auctoritas arbitra absolute sortium subditorum; nam officia distribuatur oportet juxta boni communis (finis) normam, viriumque individualium, (mediorum physiologicorum,) difficultatum vincendarum, (mediorum physicorum,) etc.

N. B. Recta proportio harum quantitatum cum habitu eam volendi constanter justitia distributiva dici solet (2, II; 61, II).

PROPOSITIO III.

Finis immediatus, ad quem societas in operatione directe respicere debet, est bonum externum ordinatum ad bonum individuale internum omnium sociorum, et fini ultimo subordinatum. Aliis verbis: Societas juxta naturam suam respicere debet *directe* ad bonum commune externum ita consequendum, ut individui viam planiorem inveniant ad internam honestatem ac proinde ad felicitatem praesentem ac futuram (26).

174. PROB. 1^a PARS. Societas natura tendit ad bonum commune. Quod cum loquebamur de natura societatis demonstravimus (119, seq.); quare reliquum est ut probeamus eam juxta naturam suam directe operari debere in ordine externo. Quod sic probamus:

1^o Natura officia non imponit nisi in quantum dat media (5). Atqui non dat media societati neque cognoscendi internum neque directe in ipsum operandi (119, seq.). Ergo non imponit debitum operandi directe in internum. Quamobrem neque societati jus tribuit essentialiale ad hunc finem.

2^o. Oritur auctoritas juxta naturam ex necessitate aliqujus vinculi, quo individui per se liberi ligentur ad unam operationem (125), ut bonum sociale attingi possit. Sed unica operatio ad hoc requisita est *per se* actus externus; nam internus per se neque aliis prodest neque obest. Ergo auctoritatis objectum per se est solus actus sociorum externus.

3^o. Ordo hominis internus habet rationem et principium sui. Sed ratio non movetur directe, juxta naturam, ab auctoritate sed a vero, tanquam a proprio objecto (22, 49). Ergo per se auctoritas socialis nequit juxta naturam directe movere rationem reliquumque hominem internum.

N. B. Per se inquam, eo quod si per concursum quemdam factorum auctoritas conjuncta fuerit veritati, sicut accidit essentialiter in Deo et per divinam participationem in Ecclesia Catholica, (quandoque etiam ex accidentali quadam superioritate in quibusdam intellectibus eminentioribus—43, III), tunc ratio naturaliter se subjectam reperiret, non quidem auctoritati sed veritati cum illa aut conjunctae (98, VI), aut identificatae (93, III).

PROB. 2^a PARS. 1^o. Bonum praesens externum non est bonum nisi in quantum est medium ad internum et futurum (26, seq.); cessat igitur illud esse bonum, ubi ad internum non conducat et ad futurum. Atqui auctoritas debet procurare bonum sociale (126, VI). Ergo debet ita externum ordinare, ut viam sternat ad internum et ad futurum.

2^o. Consociatio est medium ad hoc ut simul conspirent individui ad felicitatem consequendam (119, seq.). Ea igitur debet individuos efficere felices. Sed nullibi datur felicitas sine ordine interno (26). Ergo concursus individuorum conspiratio subordinanda est a societate ad ordinem internum.

COROLLARIA.

175.—I. Societas debet vigentia jura tueri, eorumque usum confortare; siquidem exigit socialis ordo, 1^o ut non violentur jura manifesta, 2^o ut cujusque bonum promoveatur (108, 109). Protectionis jus et officium est negativum et rigorosum; cooperationis vero positivae est in suis objectis minus evidens, et ideo in applicatione minus urgens (69).

—II. Homo in societate per se (174 N. B.) plena gaudet libertate cogitandi et volendi, nullo socialis auctoritatis vinculo praepediente, utpote quae directe actus dumtaxat externos praecipere potest.

N. B. Cogitare et velle non eadem sunt ac loqui et facere; haec postrema sunt actus externi.

—III. Quod si actus externus, juste a societate praecipitur, requirat cooperationem internam, ut rite executioni detur, tunc obligatur individuus ad eam praestandam, non directe quidem ab auctoritate sociali, sed a divina naturali.

—IV. Haud juste praeciperetur a societate actus externus, qui natura sua penderet ab interno socialiter libero. Ita v. g. ea non potest mihi praecipere, ut ritum religiosum exerceam, vel ut juramentum edam, nisi eadem jus habeat a me exigendi adhaesionem religioni illi, quae illo ritu exprimitur, vel ad impletionem actus qui juramento promittitur.

—V. Quo minus societas finem ultimum noverit ordinemque huc conducentem, eo eadem imperfectior erit circa ordinem externum, qui illi subjiciatur oportet, ut perfectus evadat. Hinc sociale debitum promovendae notitiae, ut medii efficacissimi ad directionem moralem (47, II, III).

—VI. Qui actus externi per se fino ultimo repugnant, nequeunt jure valideque ab auctoritate praecipi.

—VII. Conformitas essentialis mentium ac voluntatum consociatorum non in eo consistit ut verum reputetur quod ab auctoritate praecipitur, sed ut *debitum* reputetur adeoque ut voluntate executioni mandetur. Et quia nequit reputari socialiter debitum nisi quod ab auctoritate praecipitur (125, 170), ideo radix princeps hujus harmoniae est judiciorum conformitas circa auctoritatis possessorem. Quamobrem in dubio ponere jus possessoris legitimi est societatis offensa gravis.

PROPOSITIO IV.

Perfectio quam prae oculis socialis operatio habere naturaliter debet, quoad ordinem materiale est essentialiter progressiva; quoad moralem ad essentialiter quod spectat absoluta.

176. Habet thesis tres partes: 1^a perfectio materialis est essentialiter progressiva; 2^a eaque a societate promovenda; 3^a perfectio moralis est *essentialiter* absoluta adeoque *cujuscumque status societatis propria*.

N. B. Perfectio socialis *civilitas* dici solet, tendentia vero ad illam *civilizatio*, sive ad civilitatem incessus; et quia perfectio consistit in fine assequendo (3, V), cumque sit in societate duplex finis species, ordinis externi ac materialis una, interni ac moralis altera (122, III): duplex ideo erit quoque perfectio, materialis una, moralis altera; primam vocabimus *culturam*, altera *civilitatem*. Quoniam autem tendentia omnis ad finem se nobis exhibet in triplici gradu; ut tendentem, ut obtinentem, ut quiescentem (6, IV); ideo tum cultura tum civilitas poterit in hoc triplici gradu perfectionem sociale constituit, eritque perfecta in sua operatione societas illa, quae efficaciter tendit ad ordinem, quae eo pervenit, quae in illo quiescit. Sic medii aevi societas, agitatissima licet,

multo perfectiorem se praeuit societate pagana, tam nitida licet atque concinna; nam illa fovebat in sinu principium ordinis efficax, quod pagana ne divinare quidem poterat; crevit prima pulchritudine, utpote consecuta ordinem cui inhiabat, in eoque quievit efformando sacrum imperium, deinde reliquam societatem Europaeam. Brevis sic declaratis ideis perfectionis socialis, restat ut probemus thesim.

PROB. 1^a PARS. Ordo externus concipiendus est a mente, promovendus a voluntate, ac tandem efficiendus in ordine materiali. Atqui *mens vim indefinitam* possidet ad prosequendum verum novis semper mediis tum analysis tum synthesis, habet praeterea objectum illimitatum in illationibus semper novis, quarum una ab altera derivatur; crescentibus cognitionibus nova hinc semper inventa excogitantur, unde moveatur voluntas mediis physiologicis (178, seq.), ut liquet in omnibus ordinationibus socialibus, praesentibus collatis cum antecedentibus: ordo vero materialis in perpetuo versatur augmento, crescentibus tum scientiis physicis tum artibus; atque triplex huiusmodi motus magna, imo maxima ex parte dependet ab operatione sociali. Ergo ordo externus est indefinite perfectibilis a societate.

PROB. 2^a PARS. Omne ens tendet ad suum finem sive perfectionem (6). Sed ordo huiusmodi externus est societatis finis in suis omnibus gradibus ulterioribus. Ergo societas debet tendere indefinite ad hos gradus, eos tamen perfectioni primariae semper subjiendo (124, II). *Prob. Min.* Omnis terminus ulterioris tendentiae eatenus est bonum quoddam, quatenus respicit ad ultimum (3, VI). Sed societati tendendum est ad bonum suum (119). Ergo eam per hos terminos intermedios sic oportet tendere, ut ad attingendos ultimos possibiles respiciat.

Confirmatur. Natura non format bonum nisi ut aliquis in illud tendat (6, II). Sed nullus praeter societatem tendere potest ad hanc ordinis externi perfectionem, quippe quod ex hoc ipso quod indigeant individui societatis *ope* concordii, oritur in eis necessitas societati sese jungendi (119).

PROB. 3^a. PARS. Ordo moralis, societati essentialis, constituit *imperium juris* (122, II), quod quidem consistit in hoc ut in nullo casu, in nulla societate unquam liceat ejus violationem permittere (108, N. B.). Sed pura negatio gradus non suscipit, sed remanet quid idem. Ergo ordo essentialis est semper et ubique unus idemque.

CONFIRMEMUS eandem probationem, eam sub alio aspectu proponendo.

Moralis sociorum ordo est recta proportio inter eorum operationem naturalem et finem in quem ordo tendit (26, N. B.). Atqui licet materia sit variabilis, haec tamen proportio remanet constans, non secus ac natura unde exsurgit (37, IV; 40, II); scilicet aequè justus est qui debens quinque talenta, quinque solvit, ac qui debens centum, solvit centum. Ergo moralis ordo, cui intendit societas, est finis constans et absolutus.

COROLLARIA.

177.—I. Ordinis moralis perfectio tanta potest esse in societatibus rudibus quanta in excultis; at in ordine materiali postremae sunt illis perfectiores.

—II. Felicitas societatis essentialis pendet ab ordine quem civitas occupat, non autem a gradu culturae (122, II): Quocirca quaelibet societas, in quocumque gradu culturae versetur, potest esse vere felix in eo quod attinet ad felicitatem essentialem, ad ordinem scilicet et honestatem.

PROPOSITIO V.

Media a societate adhibenda alia sunt physica, alia physiologica, eoque rectior erit eorum usus, quo melius cum mundiali humanaque natura consentiunt.

178. PROB. 1^a PARS. Bonum externum est a societate obtinendum multitudinis operatione (170, seq.). Atqui bonum ejusmodi pendet magna ex parte a natura mundiali seu physica; multitudo autem excitatur ad operandum a natura humana (6), quae totum ordinem physiologicum complectitur, compositum scilicet sensu et intellectu (54). Ergo adhibenda sunt a societate media tum physica, quae flectant ad proprium finem mundanam naturam, tum physiologica, quae homines flectant congruenter naturae eorum.

PROB. 2^a PARS. Mediorum usus eo est rectior quo ad finem magis conducens (13). Atqui ubi adhibeantur congruenter suae naturae, media sunt magis conducentia ad finem, quippe quae tendunt non modo vi ipsa instrumentali ab agente indita, sed etiam virtute innata. Hoc igitur pacto adhibitis mediis, fit rectior eorundem usus.

COROLLARIA.

179.—I. Imperium tenere non est idem ac omnia ad societatem per se ipsum facere; sed alios inducere ad operandum convenienter suae naturae; et quia natura humana vult ac desiderat prouti sentit ac cognoscit, operatur autem prouti vult. ideo gubernandi ars in hoc tota consistit, ut gubernandus sentiat, judicet, velitque, agatque pro gubernantis mente.

—II. Operatio socialis essentialiter duo subjecta continet, utraque ordinanda, res scilicet et homines. Rerum ordinatio *administratio* dici solet, hominum vero

gubernatio; unde res administrantur, homines vero gubernantur, quae duae functiones subordinantur inter se ut media, unum remotum, alterum proximum (55).

—III. Operatio violenta minus idonea est ad intentum consequendum; nam violentum dicitur quod contra naturam est. Advertas tamen vim ab auctoritate juxta rationem adhibitam haud esse societati violentam; nam haec est hominum unio quaedam ordinata, quorum natura organismo constat et ratione; haec est dux illius, ab illo vero completur integritas operationis hominis rationalis (21, II), atque socialis (126, II; 120, V).

—IV. Recta gubernatio debet in homine rationem principaliter movere, et per hanc voluntatem; deinde imaginationem, et per hanc superiores passiones; hinc sensum et per eum inferiores passiones seu appetitus (60, IV); tandem organismum vimque locomotivam in eum exercitam. Eae enim sunt partes physiologicae entis humani ac talis est earumdem dignitatis ordo (19, seq.; 58, seq.); sed quia tempus quo explicantur se habet in ordine inverso, ideo pro subditorum rusticitate initium sumere debebunt leges ab ultimo, ut tandem ad primum perveniant terminum.

—V. Excludere igitur crassiora media est perfectio in multitudine, quae illis non amplius indiget; non autem societatis sive legis, quae eis omnibus, quatenus opus est, uti posse debet.

—VI. Lex tum perfecta probatur, cum talem in subditis perfectionem creaverit, ut hi juxta rationem operentur, etiam si media defuerint sensitiva vel organica; nam operatio hujusmodi quasi pure *rationalis* est operatio juxta ordinem; eam a subditis obtinere est *finis* auctoritatis; hujus vero finis consecutio est perfectio obtinentis (3. VI).

ARTICULUS II.

De juris publici partitione.

180. Ex his quae nuper tradidimus circa modum quo formatur et operatur societas, haud arduum erit quemdam veluti conspectum componere, in quo cernere sit totius juris publici rationem operandi, divisam juxta praecipuas suas partes atque functiones seu munera.

PROPOSITIO VI.

Jura ac officia societatis immediate nonnisi erga socios aut seipsam aut caeteros homines esse possunt.

PROB. Societatis operatio directe seu immediate spectat ad ordinem dumtaxat externum (174). Sed in ordine externo non est alios praeter hos tres terminos invenire capaces juris ac debiti, seu ulla alia entia moralia (88). Ad tres ergo supradictos terminos caeteri omnes reduci possunt.

N. B. Ordinationem civicam dicemus operationem societatis erga socios; politicam, operationem quam societas erga seipsam exercet; internationalem seu externam, operationem erga homines non in eadem societate particulari consociatos.

COROLLARIA.

181.—I. Universum jus sociale seu publicum ad haec tria capita revocari potest: aut est *civicum*, aut *politicum*, aut *internationale*.

—II. Civicum est finis juris politici; nam societas est medium ad consequendum bonum associatorum (120, IV). Quapropter non potest determinari qui sit optimus ordo politicus, nisi relative ad optimum civicum.

—III. Potest accidere ut cuidam genti nulla sint officia actualia erga alias gentes, propter defectum relationum externarum; et tunc debita internationalia remanebunt in ordine abstracto (125). At nusquam dari potest societas, cui non sit ordo civicus et politicus. Juris internationalis actualitas est igitur accidentalis et hypothetica; sed civici ac politici, posita actualitate societatis, est essentialis ac absoluta. Ac proinde absurde supponitur, ut fit a nonnullis, populum aliquem non habere constitutionem.

—IV. Debitum civicum societatis et jus ad duo reduci potest, scilicet ad *tutanda* jura et ad cooperandum eorundem perfectioni (175, I). Quamobrem, enodatis quibusdam difficultatibus circa res superius propositas, dicemus seorsum de jure et debito civico, quod socialem operationem dirigit ad tutandas ac perficiendas relationes, quae mutuae inter associatos intersunt.

ARTICULUS III.

Solvuntur objectiones.

182. I. Contra prop. I^{am}. (170). 1^o Si exurgeret operatio socialis ex conjunctione utriusque personae socialis, sequeretur actum socialem a superiore non poni, quando hic solus agit, puta quando legem edicit. 2^o Vel oporteret ut subditus partem semper ferret gubernii, adeo ut leges ubique et a populo conderentur in omni societatis forma.

Resp. ad 1^{am}. Dist. conseq. Actus superioris operantis per se solum, tum in elemento materiali actus tum formali, non foret socialis, *conc.*; operantis in materiali quidem per se solum, at conjuncti cum populo in formali, *nego*. Superior dum ordinat ad bonum commune, compre-

hendit in suo hoc fine populum tum ut objectum, tum ut executorem legis. Jamvero finis est qui specificat actus formam (4, IX). Itaque formaliter sumpta legis publicatio seu edictio unam et alteram personarum socialium complectitur, æque ac omnis alius actus vere socialis.

At lex, aiunt, cedit quandoque in damnum commune, adeoque ad executionem non pervenit. Ita profecto, et tunc operatio socialis erit imperfecta, sicut imperfectus est actus individui non directus ad bonum verum, nec completus executione externa (21, II.; 81, III).

Ad alteram illationem Dist. Oporteret ut subditus ubique partem haberet *legiferam* aut ordinatricem, *nego*; ut partem haberet passivam saltem necnon interdum informatricem seu necessitatum significatricem, *conc.* Si omnis lex fiat ad commune bonum, patet populi indigentias cognosci oportere a legislatore: quare passive saltem, ut objectum contemplationis, influit populus in legislatorem, estque vera causa cur stabiliatur lex. Sed de his fusius in sequenti libro, quum agemus de potestate legifera.

II. Contra prop. II^{am}. (172). Centralismus quem vocant est una ex hodiernae societatis gravibus plagis; 1^o eo quod tendat ad vires coercendas motumque omnem societatum minorum, sicut municipalitatis, academiæ, consortiorum, etc.; 2^o eo quod sit instrumentum oppressionis irresistibilis, et ideo recta ducit ad tyrannidem.

Resp. Dist. assert. Magna est plaga si perperam adhibeatur, *conc.*; si rite, *nego*. 2^a probatio quam adversarius adducit contrarium prorsus evincit; etenim si auctoritas concentrata sit irresistibilis, jam dos optima adest quæ possit a societate possideri. Quippe quid aliud est auctoritas nisi ipse ordinator? Jamvero numquid perfectior excogitabitur societas quam illa in qua non possit obsisti principio ordinanti?

At, inquires, superior ut homo abuti potest potestate hujusmodi irresistibili. Haec instantia quaestionis statum mutat omnino, quam hoc loco abstracte ac sejunctim (i. e. per se et caeteris paribus) contemplamur. Quaestionem concretam in sequenti tractabimus libro. Interea id demonstratum manet, per se eo perfectiorem esse operationem sociale, quo magis unum est, etiam in realitate concreta, auctoritatis principium.

Ad primam rationem qua objectio confirmabatur, respondeo: auctoritatis concentratio, (quae longe differt a *Centralismo*), modo ea non abutantur, nequaquam ad coercendas suffocandasque tendit deutarchias, sed ad eas ad bonum protarchicum coordinandas (156, seq.), quibus plenitudinem privatae libertatis relinquit.

III. Contra 2^{am}. Cor. (173). Cuique ut lubet jus est libere seligendi professionem, quippe quae pendet a dotibus personalibus, debet necessitatibus personalibus satisfacere, nec parum influit in vitam conscientiamque individuaalem; quibus in rebus jure naturali quisque sua debet duci ratione (111, IV).

Resp. Dist. Est libera professionis selectio considerata ut medium individuale, *conc.*; considerata ut munus seu functio socialis, *subdist.*; ubi non urget socialis necessitas, *conc.*; ubi urget, *nego*. Nemo cogendus est vitam ducere exercendo artem militarem, aut medicam, etc., siquidem ars seu professio quaelibet est in usum individui, adeoque ordinari debet a ratione individuali. Sed ubi societas indigeat aliquo, qui munere fungatur pugnandi pro sociis omnibus nunc contra arma, nunc contra morbos, apud eandem est jus eum qui capax est ad hoc destinandi, dummodo tamen talis sit necessitas, ut jus sociale collidens cum jure individuali libertatis supersit vivum ac vigen (175, I).

IV. Contra Coroll. II^{um}. prop. III^{ae}. (175). Qui jus habet ad finem, habet et ad media; medium autem faciendi ut homo operetur juxta ordinem, est efficere ut cogitet velitque juxta ordinem (179, IV): ergo auctoritas quae opera externa ordinat, habet jus quoque ad ordinandam cogitationem et voluntatem. (Burlawacchius).

Resp. Dist. maj. Qui jus habet ad finem, habet et ad media in eodem ac finis ordine comprehensa, *conc.*; ad alia quoque, *subd.*; habet jus imperfectum, indirectum et subordinatum alteri ordini ad quem media illa pertinent, *trans.*; habet jus rigorosum, directum et absolutum, *nego*. Dixi *trans.* eo quod jus istiusmodi non est auctoritatis proprium, nec subditum obligat omnino ad obtemperandum internae voluntati superioris, sed legi naturae a qua derivatur (175, III); quare nequit revera jus ejus, i. e., auctoritatis dici (68, 69, Confer tamen 174, N. B.). Itaque sic *minorem dist.*: Medium, etc., est efficere ut homo cogitet ac velit juxta ordinem externum mediisque externis ac subordinatis officio interno (122, II. 175, VII.) *conc.*; juxta ordinem internum, obligando ad actus internos, *nego*. Atque hoc sensu *nego consequ. et consequent.* Si quicumque habet jus ad finem, haberet eo ipso ad omnia media, quamvis dependentia ab alio jure directaque suapte natura ad alium finem, exularet utique omnis ordo, adeoque jus omne deleretur (69, II). Itaque quodlibet jus intra limites quos ipsius natura praescribit, continendum est; et quia jus superioris oritur ex necessitate unitatis externae (195), ideo compescendum est intra opera externa. (Confer tamen 174, N. B.)

Quoniam ceteroquin opera externa potenter influunt in movendum internum, idoneus superior poterit illis sensim inducere subditos ad se conformandos sibimetipsi cogitatione quoque et voluntate; idque si modo obtineatur, nullo

jure laeso, perfectio maxima erit gubernii; dummodo superior verum cognoscat ac velit bonum (126, VI); nam unionem intellectuum componere in falso, voluntatem in malo, idem esset ac contra naturam harum facultatum pugnare.

Instant contra idem Coroll. Auctoritas socialis jubet juramentum; atqui hoc est principaliter actus internus, ritusque religiosus; ergo habet auctoritas jus praecipendi actus internos, ritusque religiosos.

Dist. maj.: praecipit neganti dogma vel non praesupposito judicio sociali, super quo fundatur juramentum, *nego*; credenti tale dogma vel saltem praesupposito tali judicio, *subd.*; habet jus praecipendi juramentum externe in ordine ad bonum publicum, *conc.*; per se ac tamquam exercitium religiosum, *nego*. Infideli, sacram Eucharistiam diffidenti, non potest gubernium praecipere ut eandem adoret. Viro catholico non posset per se obligationem imponere puta communicandi tempore Paschali; sed quia catholici profitentur se teneri ad obediendum Ecclesiae, et Ecclesia jubet eum ad sacram mensam eo tempore accedere, ideo gubernium catholicum potest jure catholicos inobedientes punire; quemadmodum potest cogere operarium mercede conductum ad obediendum domino juxta pactum initum, licet non habeat jus eum cogendi ad serviendum si prius pactum non inierit.

V. Contra prop. IV^{am}. (176) 1^o. Natura finita nequit tendere ad infinitum; atqui si societas tenderet ad perfectibilitatem progressivam cum facultate finita, tenderet ad infinitum. Ergo falsa est quae asseritur perfectibilitas. 2^o. Falsa est praeterea eo quod finem a natura sortitus esset homo, ad quem nulla generatio pertingere posset, atqui natura nequit sibi praefigere finem nunquam atten-

dendum, id enim contradictionem implicat; nam adesset tendentia quæ non tendit, finis indefinitus. 3^o. Quia vero deficiente fine, deficit felicitas, natura ad miseriam nos destinaret.

Resp. ad 1^{um}. Non potest ad infinitum actuale tendere natura undique finita, *conc.*; quæ quamdam potentialem infinitatem habet, non potest tendere indefinite, scilicet ad infinitum potentiale, *nego*. Eodem modo *dist. min.* et *nego cons.* Animatur humana societas ab intelligentia (119, N.B.): est autem intelligentiæ proprium potentialis illa infinitudo suarumque idearum universalium indeterminatio (22 et 26): quamobrem ut indefinita est potentia, ita et progressus.

Ad 2^{um}. Finem haberet ultimum numquam attingendum, *nego.*; proximum (medium quoddam scilicet ad finem ultimum) qui tamen non posset penitus attingi, *conc.*; hoc autem non repugnat, nam, cum media possibilia sint infinita, cumque ea non sint bona nisi quatenus conducunt ad finem (8, II), sexcenta media necessario remanebunt inertia, quin inde detrimentum homini contingat, dummodo aliis ubi possit, eisque finem ultimum consequi. Jam age, finis ultimus societatis juxta naturam est felicitas naturalis quæ potest utique obtineri in omni statu graduque culturae modo ordini congruenter vivatur (177). Itaque non repugnat certos quosdam gradus proprios esse quarundam regionum aut ætatum, non autem aliarum. Non aliter profecto res se habet in individuo: nam licet hic natura obligetur vitam in annos producere, ut iis utendo consequatur finem suum supremum, unde fit ut pro fine proximo habeat conservationem sui, attamen nullatenus postulat natura ut ullus unquam revera ultimum conservationis possibilem terminum attingat, dummodo quisque cum eis quos consequitur annis, naturalem felicitatem obtinere possit. Cf. Magn. Op. un. 865, 866.

Ad 3^{um}. *Dist.* Natura nos ad miseriam efformaret si finis ultimus deesset, *conc.*; si proximus dumtaxat, *subdist.*; ad miseriam aliqua ex parte, quae consistit in privatione boni secundarii, *transeat*; ad miseriam absolutam *nego*; nam haec constat amissione finis ultimi (23, II, etc.).

VI. Contra 3^{am}. part. ejusdem propositionis: Videtur perfectibilis esse societas etiam in ordine morali; potest ea enim esse magis minusve honesta et debet tendere ad summam honestatem.

Resp. Dist. Videtur perfectibilis *de facto*, *transmit.*; *de jure*, *nego*. Formula perfectionis essentialis et moralis est in omni societatis statione haec constans æquatio: "Fac ut omne jus vigens sancte servetur" (175, I) quae formula est explicatio quaedam principii socialis (122, I, II), et exhibet societati scopum absolutum et determinatum, a quo haec quandoque deficiet *de facto*, eum tamen numquam poterit *de jure* renunciare. E contra numquam poterit gradus aliquis culturae determinari ad quem pervenire oporteat societatem ut sit perfecta, ut dicatur ex. gr.: Oportet ei sint tot territorii leucae, tantus redditus, tantus exercitus, tot judices, et ita porro. Nihil absoluti item determinari potest circa progressum scientiarum et artium; in quocumque tamen gradu eae sistant, adhiberi debent a societate ad bonum commune.

Inst. Nemo tamen negabit, societatem cujus leges sunt perfectiores moralitate esse perfectiorem: itemque perfectionem legum posse ac debere semper progredi. Adest ergo societati perfectibilitas etiam in ordine morali.

Resp. Quod leges successive perficiantur id contingere potest vel quia melius cognoscuntur jura, vel quia rectius protegentur! Sed progressus in cognoscendo tantum non est progressus moralis; quapropter in primo casu perfectio

non pertinet ad ordinem moralem. Quod si societas transiverit a voluntaria inordinatione ad ordinem, ea certe moraliter profecit de facto: non ideo tamen dicendum erit moralem progressum essentialem esse societati; quippe haec juxta naturam agens nunquam debuisset perturbationem admittere.

VII. Contra prop. VI^{am}. (180). Societas ordinatur etiam in Deum; ergo jus religiosum debet partem constituere juris publici; quare manca est divisio proposita.

Dist. antec. Societas religiosa et supernaturaliter instituta ordinatur ad Deum, *conc.*; *omnis* societas, *subd.*; *mediate*, *conc.*; *immediate*, *nego*. Item *dist. consequens*; jus religiosum in *omni* societate debet partem constituere primariam ac per se, *nego*; secundariam ac relativam, *conc.* Jus religiosum supereminet universo juri publico; siquidem omne jus pendet a Deo (37, III); jus ergo publicum operatur subordinate ad religiosum (174). Sed generatim loquendo societas *ut talis* non est ens quod pervenire debeat ad possessionem Dei, cum e contra individuus ut ad illam possessionem perveniat, praesentis societatis vinculis absolvatur necesse sit (25, II). Itaque societatis operatio non versatur *directe* circa Deum, sed dirigitur immediate versus homines tantum, ut ita plana et facilis efficiatur eis via ad illud eorum Bonum ultimum. Quocirca jus *sociale religiosum*, ut videbimus, est pars juris publici.

CAPUT II.

DE OPERATIONE SOCIALI IN ORDINE CIVICO PRO TUTANDIS
JURIBUS CUJUSQUE SOCI.

ARTICULUS I.

De societatis operatione in ordine physico.

183. Operatio socialis erga cives in duobus, ut vidimus, consistit: 1° in tuendis contra ipsorum hostes juribus omnium sociorum, 2° in *promovenda* horum intellectuali morali ac physica perfectione (181, IV; 175, I). Praeter nonnulla inferius tradenda (189, II; 190, 191); cetera ad hoc secundum spectantia tractabuntur in sequenti libro V-VII, cf. 212, 294, IV. Nunc de primo.

Quandoquidem tum homines tum res actione sociali auctoritatis dirigendi sunt ad Societatis scopum (179, II), eo tamen pacto ut illi secundum suam naturam moti res ipsas ita moveant ut sociorum cuique securus atque expeditus maneat usus jurium suorum: ideo duplex protectionis species tribuenda a societate juri individuali, una contra impedimenta naturalia rerum quae obviare possunt in ordine physico, altera contra injurias quae oriri possunt ex humana voluntate in ordine morali.

Incipiamus ab ordine physico. Curandum societati erit ut individuus quisque utatur secure ac efficaciter jure suo ad incolumitatem, veritatem, famam, possessionem, independentiam (117), difficultate omni, quam rerum natura opponere possit, superata.

Loquamur itaque de Societatis officio circa quodlibet horum quinque jurium naturalium hominis.

PROPOSITIO I.

Quoad incolumitatem est auctoritatis socialis debitum praecipuum curare, ut quisque sociorum honestam obtineat subsistentiam, viribus tamen suis, quamdiu habet, ad id utens.

184. PROB. 1^a PARS. Subsistere, idque honeste, duo constituit jura praecipua hominis cujuslibet (69, VI): ergo omne reliquum jus hisce cedere debet (69, VII). Sed societas debet jura tutari juxta ordinem dignitatis aut roboris quibus insigniuntur (111, V; 175, I). Ergo quousque alia jura cedenda supersunt, haec duo jura sarta tecta servanda sunt.

PROB. 2^a PARS. Qui viribus pollet, nec tamen utitur, fructum non dat quem vires adhibitae daturae essent, negatque societati tantum referre quantum ab ea accepit: atqui contrarium est justitiae commutativae inter aequales, ut accipiens non det, cum possit dare, tantumdem (72, 107, I. 103, VI.): est igitur injustum viribus suis non utentem accipere a societate victum ac sustentationem. Praestandum igitur a societate ut quisque viribus utatur, cum opus est.

COROLLARIA.

185.—I. Societas igitur non debet ipsa per se nutrimenta praebere, sed facere ut quisque quoad potest sibi necessaria procuret. N. B. Quod non procurentur necessaria, id contingere potest ex defectu vel rerum necessariarum vel indigentis ipsius. Primo deficere possunt necessaria vel propter penuriam absolutam, si deficiat annona, vel propter penuriam relativam, si eadem inordinate consummetur. Secundo indigens potest illis carere vel quia non vult ea sibi comparare, dum potest, vel quia non potest, licet velit. Intelliges hinc quomodo corollaria sequentia oriantur ex praecedenti propositione.

—II. Societas sibi praecavere debet contra penuriam absolutam, faciendo ut maxime necessaria ad vitam nunquam desint. Atque vis legum annonarum proportio-nanda est, pro quoque cibariorum genere, ejus necessitati.

N. B. Huic jus sociale ad quasdam leges commercii et portoriorum regulatrices imponendas, ad industrias quasdam promovendas, etiam cum privilegiis alios excludentibus, etc.; quarum justitia ex utilitate boni publici derivatur.

—III. Debet se quoque munire contra penurias relativas, luxum prudenter fraenando legibus sumptuariis aliisque provisionibus pro ratione necessitatis.

—IV. Debet se munire contra otium illorum pauperum qui, cum possint, nolunt laborare. Hinc jus condendi leges circa mendicitatem, circa vagos, etc.

—V. Debet se munire Societas contra inopiam miserorum, sive praecavendo futurum, sive cogendo ut remedium praestent qui ad id tenentur, sive providendo per se ipsam, si ad nullum alium id officii pertineat. Adsunt in societate plures hujusmodi miseri qui absque ulla culpa nequeunt sibi necessaria procurare. Hos societas aliquo æquo modo adjuvare debet, adeoque nonnisi injuste ac inhumaniter haberet ut reos, aut libertate privaret, aut omnino derelinqueret. (Magn. Op. nn. 758–763, et Nota CXVII).

N. B. Multa sunt inopiae genera, quae ex ipsa naturali miseria praesentis hominum conditionis praevideri possunt, puta quae oriuntur ex infortuniis viduarum ex operariorum decrepitudine aliisque causis: quibus ubique per *pietatis* quos vocant *montes* in auxilium viduarum conditos, per orphanotrophia, per benevolas opificum consociationes, atque alia hujusmodi instituta a societate mature occurrendum est.

Aliud inopiae genus nascitur ex defectu eorum qui deberent subvenire nec tamen subveniunt, ut parentes, debitores non solventes, foeneratores acerbi, alique hujusmodi. Obstacles hujusmodi ad moralem ordinem proprie pertinent ac possunt sub aliquo respectu considerari ut quaedam necessitates ordinis mundani quibus providet societas in tribunalibus. Tandem sunt casus quos nemo potuit praevidere quosque nemo in particulari tenetur sublevare; atque ibi societas debet publica ope substantiam in tuto ponere, quidquid in contrarium blaterent quidam publicistae et oeconomistae qui humanam naturam prorsus exuisse videntur.

PROPOSITIO II.

Officium societatis est honorem iis sociis securum reddere, qui jus ad eundem retinent; non ideo tamen debent ut injustae condemnari infamiae omnes legales.

186. N. B. *Infamias legales* notas illas dedecoris voco quibus societas in puniendo sote, damnum quandoque indirecte infert honori ac bono nomini insontium qui cum illo relationibus socialibus conjunguntur.

PROB. 1^a PARS. Honor est jus quoddam, porro jus omne sustentandum est a societate.

PROB. 2^a PARS. 1^o Universalis hominum sensus est indicium evidens tendentiae naturalis: jamvero universalis est inter homines propensio ad derivandum in conjunctos tum merita magnorum virorum tum demerita malorum. Quidquid dicat in contrarium philanthropia hodierna, hoc nimis constat: filius sive amicus viri alicujus insignis curiositatem excitat, affectum, reverentiam erga merita non sua, cavillent licet contra pseudophilosophi: atque eodem modo horrorem movet filius vel innocens sicarii alicujus famosi, imo carnificis. Nobilitas haereditaria est sensus

ejusmodi expressio quaedam; quod si cum tempore ea splendorem amittat, id ipsum contingit eo quod conjunctio cum stipite, qui floruit olim, paulatim deficit et in oblivionem cadit, quin successores damna temporis restarent. Quamobrem posterius dedecus genuinam honoris primitivi æquitatem confirmat. Ceterum argumento ex totius generis humani auctoritate desumpto suffragantur rationes intrinsecae. (De Patritiatu cf. Op. Magn. nn. 516, 520, 460, med. cum Nota LXVII*).

2°. Conjunctio relationum particularium particularem societatem constituit (124, V): atqui omnis societas particularis sicut habet esse proprium, propriumque spiritum socialem, sic habet et honorem privatum, communicatum omnibus ac solis suis membris; quem tamen haec amittere possunt. Etenim honor est existimationis demonstratio; existimatio est opinio qua bonum aliquod alicui enti tribuitur, a quo illud reapse possidetur (71); ens vero omne participat de bono, quippe et ipsum esse est bonum quoddam (3, VI), et bonum quoddam sunt realitates omnes, licet mere relativae. Itaque omnis societas particularis, considerata in sua natura ac in relationibus quas habet ad finem, ad superiorem, ad subditos, etc., habet aliquem titulum existimationis, adeoque honoris: et hic titulus communis est omnibus ac solis sociis, utpote dependens ab esse ac natura sociali (119). Porro titulum hunc *posse* aliquando amitti tam est evidens, quam est evidens hominem posse relationum socialium ordinem perturbare. Sed addimus praeterea, illum bono jure multoties amitti, etiam ab eo qui est personaliter innocens, modo sit socialiter culpandus (171, IV).

3°. Habet societas jus, ut infra videbimus, irrogandi sontibus poenas ejusmodi dummodo sint efficaces ac necessariae (203, III), ex quibus naturaliter resultent dictae

notae. Sed quod jure fit a societate non est damnandum. (Magn. Op. n. 829, fin. et hic infr. 187, I).*

N. B. Revera experientia ostendit plerumque sicarii familiam ad ejus crimina operam conferre, et parum abest quin dicam, non posse non conferre, saltem eum domi tegendo. Sed hujusmodi cooperatio jam foret personalis, de qua hic non loquimur; id tamen innuisse juverit, ut ita indicium quoddam cernatur socialitatis naturalis tam virtutum, quam delictorum.

Concludamus igitur non semper injuste societatem agere quando hujusmodi poenas infamiae socialis aut permittit aut ipsa irrogat.

COROLLARIA.

187.—I. Societas debet reapse minuere, quoad fieri potest, infamias ejusmodi iis qui personaliter sunt innocentes, easque ex vera necessitate dumtaxat adhibere: facilem quoque reddere separationem eorum a reis, viam reparandi honoris, vel saltem secessum a societate in loca tranquillitatis et veniae. Qua in re mirum quam juvent claustra inter Christianos! (Magn. Op. n. 829, ad fin.)

—II. Debet societas prohibere libellos et declamationes famosas, sicut et omne vituperium sociorum inter se.

PROPOSITIO III.

Ad bona sive possessiones quod attinet, est societati circa ea elementum quoddam juris successionis, quod vindicare oportet.

* Ejusmodi conceptus a natura hausti, quin explicent mysterium peccati originalis, ostendunt tamen illud quamdam veluti resonantiam habere in imo hominis corde praeparantque animum minime protervum ad sancte suscipiendum a fide quod nequit non reperire in natura. Arrogantia sophistae e contra, posteaquam negavit Deum loquentem, negat et naturam operantem.

188. N. B. Multum quaesitum est inter legisperitos utrum adsint praeter filios atque propinquos, alii naturales haeredes. Sansimonistae nuperrime haereditatem omnem etiam filiis abolendam contenderunt: qua de re aliquid dicemus in ultimo libro. Interim basim dumtaxat stabiliemus harum doctrinarum.

PROB. Conjunctio particularis facto aliquo producta societatem constituit (124, V): atqui existit in omni societate communicatio quaedam bonorum materialium, quippe consociatio viget etiam quoad media (119): et re quidem vera omnis societas rite formata ærarium stabilis in communes expensas: quinimo, ipsa amicitia raro subsistit, quin cito mensae communionem tectique instituat. In omni itaque societate oritur mutuuum aliquod inter socios jus ad bona; quod jus est sociale et non individuale. At jura socialia haud pereunt, pereunte socio; quippe ad sociale corpus pertinent quod, illo mortuo, superest. Quamobrem, socio mortuo, retinent socii jus aliquod sociale in bona defuncti, quo haud æque spoliarentur in gratiam extraneorum. Ergo societas ubique in se elementum aliquod continet juris haereditarii.

Dixi elementum aliquod successionis, non autem simpliciter legem quae id manifeste declaret; nam 1^o conjunctiones morales (amicitiae, reverentiae, etc.) quum non appareant exterius, non tribuunt jus rigorosum (69) nisi ubi reducuntur vi testamenti ad titulum externum. 2^o Quandoquidem complicatio relationum socialium complicationem producit sexcentarum societatum diversarum, difficile est judicare quatenam ex his sit praeferenda. 3^o Communio dominii socialis multo angustior est dominio personali; hoc enim integra re uti potest prouti vult, illud vero debet mensuram accipere a fine sociali juxta leges justitiae distributivae.

COROLLARIA.

189.—I. Quo manifestior est conjunctio inter individuos, et communicatio in bonis privatae societatis est magis necessaria ad bonum sociale; eo validius est jus eorumdem haereditarium. Quocirca, jus filii, verbi gratia, praevalet juri uxoris, quippe illud plus confert ad familiam conservandam; jus societatis publicae praevalet juri amici utpote evidentius: et ita porro.

—II. Testandi jus in gratiam *extraneorum* non expresse acceptantium est quidem conveniens, quippe morientem de majore ope securum reddit; sed est id perfectio tutelae socialis erga testatorem, non jus haeredum. Horum acceptatio jus iis traderet quidem (111, VII; 113, VI), sed bono morientis non adeo consuleret.

PROPOSITIO IV.

Ad veritatem quod attinet socius omnis jus habet ad cognoscendas veritates illas quae ad societatis finem sive ultimum sive proximum pertinent (174): harum postremarum cognitionem positivam eo arctius tenetur societas procurare, quo eae sunt magis necessariae fini; circa illas vero jus illud indirectum tantum habet societas quod sibi competit circa ordinem internum (174) adeoque debitum tali juri respondens, efficiendi scilicet ut in publicum nulla doctrina propagetur cujus falsitas sit publice tum rata tum nocua, et ne impediatur propagatio doctrinae verae ac innocuae.

190. N. B. Publice sive socialiter verum est quod a societate socialiter operante agnitum est ut tale (170). Hinc haud sufficit doctrinam aliquam esse veram ut publica dici possit; numquam tamen legitime effici poterit publica doctrina quae non est vera (99).

PROB. 1^a PARS. Veritas omnis est per se bonum quodam intellectus, non ideo tamen hominis proprie (8, II): tunc tantum fit bonum hominis, quando dirigitur ad finem. Atqui societas tenetur promovere pro viribus bonum omnium sociorum (119, etc.). Ergo tenetur societas eisdem eam omnem notitiam procurare quae est necessaria ad finem socialem, et illorum jus eo est rigorosius quo est evidentior potestas communicandae notitiae in societate (69 et 111, VI; 120, VI).

PROB. 2^a PARS. Finis proximus sive ordo externus directe competit auctoritati et immediate intenditur a sociis (174). Ergo directe mandatur societati ut media suppeditet. Jam vero supremum inter media ad finem consequendum est ipsius finis recta cognitio (22, 98). Id igitur a societate praestandum ut cognoscant socii quidquid ad ordinem externum requiritur.

PROB. 3^a PARS. Nullum jus aliud habet societas in ordinem internum praeterquam quod oritur ex vinculis quibus is colligatur cum externo et ex debito, unde externum interno subordinatur (174). Oportet igitur, ut veritas prius fiat publica (externa) quam sit societati jus ad ordinandos socios ad eandem. Quoniam autem non potest societas (174 seq.) directe intellectus sociorum flectere neque eos obligare ad profitendum quod intellectus non credit, idcirco ea non potest *positive* assensum exigere dogmatibus verissimis licet; potest tamen exigere ut externa operatione, ea non impugnentur. Externum enim ei directe competit, et quod est pura negatio socios nequaquam inducit ad ullum mendacium positivum. Quapropter, societas, ad summum quod attinet bonum, jus habet *negativum* ut veritates illas tueatur, quae publice agnoscuntur.

COROLLARIA.

191.—I. Ex 1^a parte propositionis. Non hinc inferre immediate licet, a societate propagandam esse quamlibet disciplinae speciem, sed eas dumtaxat veritates quae spectant ad honestatem et ad ordinem civicum, videlicet finem ejus duplicem, remotum et proximum.

—II. Quoniam vero veritates hujusmodi cum omnibus aliis instructionis partibus sunt connexae, hinc sequitur debitum esse societatis omnem disciplinam diffundere pro ratione efficaciae qua illa confert ad finem.

—III. At debitum hujusmodi, quum sit proportionatum connexioni mediorum cum fine, multos diversosque gradus obtinet, qui varie modificari possunt prout connexio hujusmodi fit evidentior, media magis necessaria, socii magis idonei ad iis utendum, etc.

—IV. Ex 2^a parte. Societati igitur efficiendum est ut cognoscantur ordo seu leges, jura inde dimanantia, materia in qua versantur, personae quibuscum colligamur (69, X). Sunt vero haec capita ad quae omnis publica instructio civica reduci potest.

—V. Ex 3^o et 4^o Corollario praecedenti. Eo perfectior erit socialis operatio, quo perfectiorem hanc notitiam reddet; eo arctius adstringetur ad eam reddendam, quo magis est notitia necessaria sociis, ejusque communicatio facilior auctoritati. Hinc, legum *promulgatio*, *tabulae publicae*, *notarii* et reliqua hujusmodi, item *nummi publica auctoritate signati*, mercium *notae legales*, magistratuum *insignia*, etc.

—VI. Hujusmodi instructio civica eo erit perfectior, quo facilior, integrior, clarior, brevior, ita ut a quocunque etsi rudi, in iis omnibus quae ejus intersunt, *capiatur et memoria retineatur*.

—VII. Ex 3^a parte. Si doctrina aliqua quae respicit finem ultimum, *vera* non sit, aut si *vera*, non tamen *evidens*, aut si ejus evidentia non sit *publica*, non habet societas jus rigorosum ut eam sustineat, quippe caret *titulo externo* (69).

—VIII. Qui dissentit a doctrina *vera* ac *socialiter evidenti*, non habet jus eam impugnandi, nisi tamen a majori societate protarchica, vel ab auctoritate divina, certus redderetur veritatis, ita ut etiam errantibus eam evidenter probare posset; quippe jus privatum colliditur a publico (69, 120, VI).

—IX. Adhaesio cujusque individui vero actus est personalis; illud idem agnoscere concorditer cum aliis est actus socialis, et ad id servandum obligat. Quodsi verum concorditer admissum praxim respiciat, socialis illa professio mutuam obligationem includit ad idem in praxim reducendum (97; 111, VII).

PROPOSITIO V.

Independentiam societas tueri debet adversus violentiam; socios tamen haud vetare potest quin se subjiciant alienae voluntati circa suam operationem, dummodo salva maneat independentia circa esse ipsum.

192. Probabitur 1^a pars in sequenti articulo, nam violentia est inordinatio moralis.

PROB. 2^a PARS. Uniuscujusque actiones sunt in potestate operantis (50, 51); poterit ergo operans de eis, uti lubet, disponere (8, III; 113, IV) in suum commodum. Atqui idem potest aliquando ab aliis aliquod bonum sperare (88) ex hoc quod opera sua retribuat. Itaque poterit in operando se aliis subjicere.

PROB. 3^a PARS. Ipsum esse humanum ordinatur ad intentiones Creatoris hisce in terris complendas, hincque

ad Bonum Infinitum capessendum (6; 24; 102, Prob.). Non potest igitur illud ab humana voluntate pendere.

COROLLARIA.

193.—I. Cum inter æquales dependentia ab aliena voluntate licita sit, licita est etiam *servitus*, i. e., licet “operationes suas in commodum alienum ordinare” (113, IV); sive id fiat ad tempus sive in perpetuum, in quo postremo casu habetur *status servitutis* (slavery).

—II. At dependentia etiam in esse nequit inter æquales tolerari, adeoque nec inter homines (109), siquidem jus ad esse non potest juste renunciari, nec ab hominibus æque compensari (96, II). Quapropter, hoc sensu, est illicita servitus, illicitum jus domini, in quantum talis, in vitam et mortem Mancipii sui. Quodsi quando hoc ultimum licitum videatur in societatibus imperfectis, id evenit ex *potestate domestica patriarchae*, non ex ejus dominio (128).

OBJECTIONES.

194. I. Contra III^{um} Cor. Prop. 1^{aa} (185). Leges sumptuariae sunt 1^o injustae, quia offendunt jus proprietatis (112, seq.), liberaeque administrationis deutarchicae inter domesticos parietes (156). 2^o Inutiles quoque, nam impossibile est eas exequi sine vexationibus, idque magis quod magistratus majores, a quibus earum executio dependet, solent primi eas transgredi. 3^o Nocent insuper commercio, quippe dum minuunt consumptionem, negotiandi vias plurimas praecludunt; moribus, nam fovēt otium, dum minuunt laboris exercitium; decoro publico, tollunt quippe magnificentiam illam quae haud parum prodest auctoritati sociali reverendae.

Resp. ad I^{um}. Non est injustum privatum hominem prohibere inordinata aliqua re quae bono publico obest; siquidem, eo maxime quod bono publico nocet, luxus

limina domestica transit, exceditque administrationem deutarchicam, ut auctoritatis protarchicae dominium ingrediatur (162); optimo igitur jure prohibetur.

Luxum autem inordinationem esse est facile probatu si bene intelligatur quid luxus significet, scilicet, "dispendium grave atque inutile ex ostentatione susceptum circa media conservationis." Hujusmodi dispendium perturbat evidenter ordinem tum in individuo, cui possessiones inservire debent ad sustentationem et decorum, non ad libita (112, seq.); tum in familia, cui possessiones illae commoda vitae stabiliter (189) tuta reddere debent, non autem ruinam praeparare; tum denique in societate, in quam impensarum aemulationem introducit, injustitiam erga creditores, molliem morum, etc.

Ad 2^{um}. Utrum possit necne sola societas temporalis per se utiliter providere bono publico, luxum moderando, non hic decernimus; tantum stabilimus apud eandem esse jus, modo adsit capacitas. Sed neganti capacitatem hujusmodi, reponemus hunc esse unum de tot casibus in quibus naturae debilitas homini sociali saltem obscure manifestat necessitatem ordinis supernaturalis, necnon officium eum suscipiendi (25, IV), ubi Factoris bonitas admiranda nimis dignetur religionem revelare, qua societatem instituat certissimo medio dominando conscientis sine vi et sine fraude, et ministris paribus luxui fraenando, utpote per se ab hujusmodi vitio alienis.

Ad 3^{um}. Commercium, ait Say, utiliter fovetur nonnisi duplici consumptionis specie, hoc est, capitalibus summis, quibus homines sustentantur ac divitiae reproducuntur. At summae quae aliter expenduntur in ineptias sunt societati quam noxae, ac eis dumtaxat prosunt ineptiarum negotiatoribus qui eas a vero ipsarum fine detorquent.

Porro, si pecuniae hujusmodi, potius quam eo pacto consumi, in negotium verterentur, inter multos vitae commoda spargerent, nec vitia paucorum foverent.

Luxus otium inter divites nutrit; quoad pauperes vero, licet occupationem per aliquod tempus eis praebeat, tamen quia societatem sensim in egestatem adducit, ideo miseriam illis parat, praesertim artes utiliores exercentibus. Magnificientia publica luxus non est appellanda, eo maxime quod requiratur, moderata tamen, ab ordine sociali. Luxus autem est dispendium immodicum adeoque inordinatum; quamobrem, luxus eliminatio haud excludit magnificientiam publicam, quae est societati id quod individuo est decorum.

II. Contra partem III^{am}. Prop. IV^{am}. Societas juramentum praecipit. Atqui hoc est praecipue actus religionis internus. Habet ergo jus praecipendi actus internos.

Resp. Dist. maj: Praecipit credenti in dogma quo iusjurandum nititur, vel praesupposita sociali cognitione Dei, atque ut ordinem externum obtineat, *conc.*; non credenti in illud dogma, vel hac cognitione non praesupposita, ac solummodo ut actum religiosum, *nego*.

Inst. Videtur igitur jus saltem societati esse imponendi ritus utiles ordini externo.

Resp. Dist. pariter: Jus est apud societatem imponendi ritus respuenti dogmata, quae ritus repraesentant, *neg.*; admittenti haec dogmata, *subdist.*; imponendi tanquam partem ordinis religiosi, ut jura societatis religiosae sint tuta, *conc.*; imponendi tanquam partem ordinis publici, publicaeque auctoritate, *nego*.

Auctoritas publica non potest per se Catholico praecipere ut sumat Eucharistiam, sed si Ecclesia, cujus obe-

dientiae se subjectum Catholicus profitetur, postulet ab auctoritate publica ut sua jura illaesa servantur, recte agit publicus magistratus dum Catholicum cogit ad servandam obedientiam a se promissam; quemadmodum recte cogeret servum qui pactus est se domino obediturum, licet non posset cogere eum ad serviendum, nisi servus prius convenisset (182, IV, Inst.).

III. Contra Cor. VIII Prop. IV^{ae}. Veritatis jura nequeunt ab ullo violari, nec a publica auctoritate quidem; idcirco, quicumque eamdem cognosceret, privatus licet, non modo potest, sed debet eam divulgare.

Resp. Conc. antec., at neg. conseq. ejusque suppositum, nempe quod privatus qui a doctrina dissentit publice habita ut vera, quin ab aliqua alia eminentiori auctoritate fulciatur, possit jure praedicare se infallibiliter certum. Jamvero, ab incerto titulo certum haud profluit jus quod possidet collidere jus societatis certum ad servandam unitatem mentium et voluntatum. Quapropter, jus sociale hujusmodi praevaleat oportet in externo, cujus est societas ordinatrix.

Inst. Consequeretur ex hac doctrina Apostolos violasse jus societatis Judaicae dum praedicabant Evangelium.

Resp. Nego assertum, 1^o quia Evangelium complementum erat illius ipsius veritatis quam *synagoga* profitebatur, unde inter Evangelium et hanc veritatem nulla pugna esse poterat,—ex quo contigit ut e Judaeis multi starent cum Apostolis; 2^o quia hi partem societatis efformabant, quae repente facta est *major* quam ipsa *synagoga*; 3^o quia si sub ipsum initium potuit ambigi de tali societate, saltem clarissime patebat interventus divinus per miracula. (Cf. Magn. Op., un. 1500 seq.; 1410–1418, cum nota CXVI).

ARTICULUS II.

De tutela sociali in ordine morali.

§ I.

Partitio.

195. Quemadmodum societas debet ita ordinare socios ut quisque suis utatur juribus absque obstaculis materialibus, sic ac multo magis, debet eosdem protegere contra impetus ordini morali adversos; nam ordo hujusmodi viget inter agentia libera adeoque legi subjecta (26, 88, etc.). Videamus igitur quae sint societatis, in hoc protectionis genere, tum debita tum jura.

Inter agentia moralia, jus vel suspenditur ab alio jure vel vi opprimitur (69); itaque duplicem suis debet protectionem societas, debet nempe protegere jus vivum a colliso (175, I.) et a praepotentia. In primo casu, declarat cum auctoritate quodnam ex duobus praevaleat; in secundo, opponit injustae potentiae privatae vim socialem a justitia directam. Atqui ut illa jura secundum ordinem tueatur, societas debet primo judicare, deinde exequi; habet igitur jus, seu potestatem, tum judicariam tum reactivam, quibus in ordine civico suos protegat adversus jura collisa et adversus praepotentiam injustam.

Judicium quo juribus collisis obsistitur, genericum judicii *civilis* nomen retinuit; sed melius exprimeretur nomine *jurisdictionis*, quod ultimum, usus transtulit ad significandum jus genericum auctoritatis, unde fluit jus et officium speciale protectionis. Protectio contra praepotentiam iniquam dicitur judicium *criminale*, eo quod adversus crimen defendat, quod profecto nihil est aliud quam "*culpa in societatem patrata*," i. e., vis naturalis, seu corporis seu mentis, contra ordinem socialem adhibita.

En igitur hujus 2ⁱ articuli partitio: jus sociale quoad judiciariam potestatem civilem, pars una; jus sociale quoad judiciariam potestatem criminalem, pars altera. Utrumque jus considerandum erit quatenus actionem civicam societatis respicit (180, seq.), nempe quatenus dirigitur ad ordinandos socios inter se. In jure politico dicemus quomodo haec duo jura in seipsis ordinanda sint.

§ II.

De judiciis generatim, praesertim vero de civili.

PROPOSITIO I.

Societatis auctoritas jus habet judicandi de collisionibus inter jura associatorum ortis, non modo ad instar arbitri, sed etiam jurisdictione obligante.

196. N. B. *Arbiter* est tertius quidam a duobus litigantibus electus qui de eorum juribus collidentibus sententiam ferat; jus quo gaudet nascitur a voluntate eligentium, et a fide qua hi tenentur stare promissis se subjiciendi illius judicio seu arbitrio (111, VII.).

PROB. 1^a. PARS. “Est in societate potestas judicii ferendi cum jurisdictione obligante:” 1^o. Societas est conjunctio mentis et voluntatis et operationis (119). Sed hujusmodi conjunctio nunquam potest haberi sine judicio ex auctoritate profecto; etenim operationis conjunctio ex hoc juxta naturam humanam oriri debet, quod omnes idem velint (16, seq.). Aliunde impossibile est ut omnes socii idem velint, nisi ad hoc ab aliqua auctoritate inducantur: *a*) quia cum sociorum diversa sunt ingenia, eorum quot capita tot sententiae; *b*) quia pugnantia inter se commoda voluntates et mentes in partes contrarias distrahunt (61, III); *c*) quia multae veritates ordinis practici

non ea fulgent evidentia (43) quae requiritur ad constituendum titulum juris rigorosi (69, VI), vel ad causandam persuasionem universalem; eaedem tamen definiendae sunt ut operatio socialis locum habere possit. Est igitur necessarium iudicium auctoritate probatum; quodsi hoc necessarium est, jus sic iudicandi societati conceditur.

Haec demonstratio comprobatur 2^o facto; nam nulla est societas publica in qua non sit instituta et adhibita potestas judiciaria. Et quamvis 3^o in societate adhuc rudi, arbiter possit iudicem supplere, quisque tamen videt arbitrorum electionem, quippe quae a mentibus et voluntatibus dependeat oportet, iisdem subjectam esse difficultatibus quas supra meminimus, quin etiam majoribus, propter relationes arbitrorum personales, propter officii invidiam, debilem executionem, et alia.

CONFIRMARI potest haec pars triplici argumento quod habetur infra (211, I).

PROB. 2^a PARS. “Modo dictum jus nequit pertinere ad aliam praeterquam ad socialem:” 1^o quia auctoritate praeditum est; porro una est auctoritas in societate (126, I); 2^o quia spectat ad ordinem socialem, cujus illa est ordinatrix.

COROLLARIA.

199.—I. Potestas judiciaria ex eodem nascitur fonte ac auctoritas omnis, nempe ex necessitate sociali, estque pars ipsius auctoritatis.

—II. Eadem potestas obligat associatos non solum ad faciendum, sed ad volendum, et ad iudicandum esse debitum, quod exterius praecipitur (175, VII).

—III. Nequit quis simul esse et sub eodem respectu *judex* et *pars*, quippe *judex* huic praeest.

—IV. Quoniam auctoritas potest esse divisa inter plures (128), ideo jus judicandi potest pertinere ad individuos diversos a legislatoribus, executoribus, etc.

PROPOSITIO II.

Judicii scopus est ut jura omnia adversus omnem injus-
titiam plene ac palam vindicet.

198. PROB. 1^a PARS. Judicium sociale eo spectat ut sociorum mentes veritate jungat (196, 119). Atqui verum sociale est jus aliquod, falsum autem quid injustum (68, seq.). Debet igitur societas jus omne definire.

PROB. 2^a PARS. Jus undique inspectum constituit partem ordinis. Sed societas debet protegere totum ordinem (122). Debet ergo vindicta juris plena esse.

PROB. 3^a PARS. Non unirentur mentes nisi verum idem cognoscerent, nec id cognoscerent nisi esset notorium. Debet ergo judicium sociale palam reddere valorem juris.

COROLLARIA.

199.—I. Omne jus est expressio quaedam complectens gradus plures ac varios pro utraque parte dimicante, et ideo perfectio juris requirit ut ii omnes gradus obtineantur, nimirum, ut qui vincit, minimum temporis impendat, expensae, laboris, etc.; qui perdit causam, minimum damni ferat, molestiae, etc.

—II. Quoniam societas per unionem mentium vult producere unionem operationis, cumque haec saepe impediatur, non tam errore mentis quam appetitu commodi, ideo non sufficit sententiae pervulgata notitia, sed requiritur insuper tum pervulgata notitia justitiae hujus sententiae non secus ac impossibilitatis eam effugiendi, tum vis publica qua corpus cogatur, sicuti iudicio obligatur voluntas.

—III. Haud juste fertur sententia certa de facto non publice certo; incertum quippe non potest intellectus conjugere, nec certitudo privata, conjunctionem publicam efficere.

§ II.

Jus Criminale.

PROPOSITIO III.

Delictum per se poenam meretur, etiam abstractione facta a repetitionis possibilitate.

200. N. B. *Poena*, sive *punitio* dicitur “malum sensibile inflictum ad compensationem alicujus mali moralis.” Quamobrem, haec propositio æquivalet isti: Delinquens suo delicto meretur in illius compensationem, malum sensibile pati, etiamsi alia delicta ex illo non sunt timenda. Malum est privatio boni; unde, malum sensibile est privatio boni sensibilis.

PROB. Delictum est inordinatio moralis, ut patet ex ipsa definitione (195). Atqui hujusmodi inordinatio per se digna est cui retribuatur malum sensibile, *poena* nimirum, quod quidem manifesto apparet 1° ex illo maxime naturali indignationis sensu quo ab omnibus felicitas scelesti aspicitur vel in ipsis scenis fictisque narrationibus. 2° Ex multiplici occasione quam inde sumit impius arguendi contra Dei providentiam, utpote qui talem felicitatem injuste, ut ait, permittit. Porro si injustum est scelestum sinere ut bono sensibili fruatur quod sibi scelere comparavit, justum sane erit eundem privatione talis boni puniri. 3° Prima bona sibi ab hominibus invicem comparanda, sunt veritas est honestas. Atqui quies, qua scelestus per bonum crimine acquisitum fruitur, est falsa et inhonesta; siquidem æque repugnat ut voluntas in malo quiescat ac ut eadem tendens ad malum perveniat ad bonum.

Dignus est igitur scelestus ut requiem non inveniatur, scilicet, ut eam amittat. Ergo delictum meretur per se poenam.

COROLLARIA.

201.—I. Quoniam delictum est per se inordinatio quaedam, ordinator debet illud excludere ab eo omni quod a se ordinatur tum pro praesenti tum pro futuro; et ideo ab eodem non solum poenis puniendum est, sed etiam praeveniendum per publicae securitatis magistratus, vulgo *Politia* (Police.)

—II. Jus criminis excludendi essentialiter connectitur cum jure ordinandi; et ideo in societate connectitur cum auctoritate.

—III. Qui jus non habet ordinandi, nec habet jus excludendi inordinationem.

202. N. B. Ista propositio nobis patefecit 1^o radicem juris poenalis, quae est ordo intentus a Creatore, et finem hominis in terris sicut et societatis constituens (6, II; 122, II): 2^o finem juris poenalis, qui est reparare ac impedire perturbationem ordinis: 3^o possessorem juris crimina puniendi, qui est ordinator. Dicamus nunc de fine poenae immediato, in quantum haec est instrumentum ordinis in manu superioris.

PROPOSITIO IV.

Poena est medium utile ac saepe sociali ordini necessarium; debet autem directe respicere primo ad bonum externum societatis, deinde offensi, tandem delinquentis, idque secundum quinarium gradum juris socialis, ad honestatem scilicet, vitam, libertatem, honorem et possessiones (117).

PROB. 1^a PARS. nimirum poenam esse medium ordinis. Ordo socialis non perturbatur nisi propter amorem alicujus boni sensibilis (60, IV; 61, III): atqui impulsibus boni sensibilis naturaliter opponuntur impulsus mali sensibilis (200): ergo malum sensibile, ubi bonum sensibile ad perturbandum ordinem impellit, est medium ordinis restaurandi. Sed societas debet ordinem perturbatum restaurare (198): est igitur poena medium a societate adhibendum.

PROB. 2^a PARS. Medium hujusmodi est necessarium, ubi ordinis amor non sufficit, ad determinandam voluntatem: atqui talis amor delinquentibus plerumque non sufficit: ergo in hisce casibus est opus poena.

PROB. 3^a PARS. Societas debet directe ordinem externum procurare: ad hunc igitur ordinem poena respiciat necesse est.

PROB. 4^a PARS. Societas ordinatur ad bonum commune (119, seq.): ad hoc igitur bonum respicere in puniendo debet. Porro quandoquidem privatorum bonum partem communis boni constituit, illud etiam a societate quaerendum est; imo ad illud hoc ordinatur et ex illo hoc metimur (120, IV). Hac autem in re societas debet privatorum jura sustinere pro ea qua singula pollent vi (175, I): atqui offensi jura praevalent juribus offensoris (145, 114): praevalentque juxta gradus supra dictos (69, VI): ergo secundum hosce gradus ea debet poenam metiri.

COROLLARIA.

203.—I. In societatibus incompletis (122, III, IV), quarum bonum commune versatur circa aliquam tantum sui speciem, haec praecipue attendenda est in infligenda poena. Verbi gratia, in societate educatrici castigatio ad educationem respicit, in commerciali ad lucrum, etc.

E contra in completis poena praecipue respicit ad restaurandum et custodiendum ordinem honestatis qui finis est societatis princeps (122, II): deinde ad servandam omnibus vitam, libertatem, honorem et possessiones. Tandem ad procurandum delinquenti ante omnia ordinem moralem, deinde, si fieri potest, alia quoque commoda secundaria, juxta legem amoris universalis (105, I).

—II. Quoniam finis poenae immediatus est flectere hominem sensitivum ad rationalem, ideo *qualitas* poenarum debet specificari juxta normam sensibilitatis humanae consideratae secundum actuales relationes temporis, socialium conditionum, cognitionis, etc.; non autem ad normam finis socialis; quippe poena non tendit ad finem socialem nisi mediate.*

Reapse actus omnis per se specificatur ab objecto suo proprio (4, IX; 74, 75) et non a fine agentis (78). Quod si interdum poenae characterem finis socialis induant, id evenit quia socialis auctoritas est aliis mediis destituta. Sic in schola non modo pro inertia sed pro ceteris quoque culpis dantur ad puniendum pensa litteraria, quando alia media magistro desunt: in societate mercatoria punitur detractioe lucri, mercedis, etc.

—III. Poena debet esse necessaria et sufficiens ad hoc ut homo sensitivus flectatur; nam nisi foret sufficiens, societatis securitati non prospiceret; nisi esset necessaria, jus omne non salvaret etiam rei (199, I).

—IV. Poena etiam mortis, modo necessaria, est justa.

* Montesquieu qui delicta contraria religioni punire vellet *poenis religiosis* duntaxat, i. e., interdicens a sacramentis, etc., similis est ludimagistro qui discipulos negligentes castigaret interdicens eis scholam vel studium lectionum, poenas nempe determinat ex fine mediato non ab immediato. Quamobrem merito reprehenditur a Bentham (Vide M. O. 1482 seq.).

Cf. 200 et inf. 211, III, IV. Op. Magn. nn. 830-842, 802-3, 799-807. Nota LXXXII, XC.

—V. Non licet crimen punire quod non est certum, siquidem in eo casu nec necessitas poenae asseri potest, nec evidentia juris (69, V).

PROPOSITIO V.

Quantitas poenae debet praecipue proportionari gravitati inordinationis *socialis*, et *sociali* sensibilitati, non autem individuali.

204. PROB. 1^a PARS. Poena debet violatum ordinem restaurare in illis relationibus quarum socialis auctoritas est ordinatrix (201, III): atqui haec directe societatem ordinat et non individuos (203, III, IV; 126, II): ergo poena debet proportionari malo sociali.

PROB. 2^a PARS. Poena debet non solum punire malum praeteritum, sed etiam impedire quominus iteretur; atqui malum hujusmodi iterari potest non solum culpa ejusdem individui, sed etiam aliorum: ergo poena ut sit sufficiens ejusmodi debet esse quae terreat omnes individuos conso-ciatos. Sed talis non foret nisi communi seu sociali proportionaretur sensibilitati. Ergo attemperanda est isti. Utraque pars confirmatur. Lex nequit versari circa individuos. Atqui poenae lege auctoritatis statuuntur (201, II). Ergo nequeunt proportionari individuis.

205. N. B. I. Perturbationis socialis gravitas pendet 1^o a gravitate specifica delicti, in quantum *socialiter* offendit Deum, vel societatem, vel privatum: dico socialiter, nam Deus socialiter potest coli, et tamen offendi privatim, quo in casu habetur *culpa*, non delictum (195). 2^o A gravitate integrali; criminis quippe quinque gradus esse possunt: *intentio* seu “propositum minis vel aliis verbis patefactum;” *manifestatio* per aliquam criminis pertentationem vel

majorem minoremve in ejusdem via aut praeparatione progressum facta; *pertentatio plena* seu “executio, effectu tamen carens;” *consummatio, iteratio*. Cf. Magn. Op. l. IV, n. 819–824. 3^o A sociali inquietudine ac periculo causato probabilitate novorum delictorum; quae probabilitas crescit pro a) boni b) ardentem desiderati ratione, et impunitatis quam quis sperat vel fugiendo vel celando vel corrupendo iudices, etc.

N. B. II. Sensibilitas socialis considerari potest pro ratione 1^o civilitatis socialis, 2^o conditionis in qua delinquens versatur. Civilitas efficit ut in sociis gradatim progrediantur sensus timoris, honoris, honestatis, religionis (179, IV). Conditio socialis efficit ut eo major sit timor perdendi possessum bonum quo hoc majoris fit in societate, quo magis ejus possessio est nota, quo major timor mali oppositi, etc.: qui sensus quaeque cognitiones insigniter promoventur culta liberalique educatione.

COROLLARIA.

206.--I. Ratione gravitatis specificae delicti, gravius, ceteris paribus, puniendum est sacrilegium publicum quam crimen laesae majestatis, et gravius hoc quam delictum privatum.

—II. Ratione gravitatis integralis opus est ut cuilibet ulteriori criminis gradui vices reddantur ulteriori poena, ut sic malefactor novum semper obstaculum offendat, quo in omni criminis gradu cohiberi possit.

—III. Ratione periculi poena debet crescere pro magnitudine boni sperati, pro difficultate aperiendi delictum, pro facilitate evitandi poenam.

—IV. Ratione civilitatis, populi rudes ac barbari codices

poenales cruentiores habeant necesse est, mitigandos progrediente cultura ac civilitate.

—V. Ratione conditionis, quaedam differentiae circa puniendi modum, ubi magna est disparitas conditionum socialium, non semper ea injustitia inficiuntur quam scriptores nonnulli sibi fingunt.

PROPOSITIO VI.

Suprema auctoritas sola habet jus largiendi delinquentibus veniam seu, ut ajunt, *gratiam*, si conferat ad bonum commune, ut fieri aliquando potest.

207. Tres sunt propositioni partes.

PROB. 1^a. PARS. Auctoritas est ad bonum commune non minus quam poena (202): si igitur exemptio a punitione cedat in bonum commune, poterit, imo fortasse aliquando debebit, rector exemptionem facere, quippe poena, quae non sit necessaria, est illicita (203, III). N. B. Dixi fortasse, quia in operatione morali limites utilis, necessarii, inutilis, etc., non adeo sunt definiti ac perspicui, ut gradus obligationis in omni puncto possint rigore stabiliri (69, V).

Id confirmatur sensu communi omnium societatum sicut et communi omnium sermone qui vocabulo “clementia” exprimit quamdam virtutem principi veniam concedenti propriam, atque distinctam a mansuetudine quae injuriis privatis ignoscit.

PROB. 2^a. PARS. 1^o. Auctoritas sola est ordinatrix ad bonum commune, sola igitur cognoscit, an prosit venia necne. 2^o. Omnis auctoritas secundaria ligatur a voluntate auctoritatis supremæ; atqui ab hac poenarum limites stabiliti sunt (201, II). Nulla igitur alia eos mutare potest, quamobrem sola suprema jus habet parcendi.

PROB. 3^a PARS. Fieri potest ut poena cedat in commune damnum; nam 1^o. Lex poenalis versatur circa materiam contingentem: quo posito, sic arguo: nequit homo ita omnia contingentia complecti ut semper et in quolibet casu lex poenalis sit proportionata; atqui poena non proportionata est inordinatio, adeoque constituit damnum commune (122, II): fieri igitur potest ut poena sit communitati malum. 2^o. Dari possunt casus fortuiti, quibus reus efficitur necessarius bono communi: dari potest lapsus qui humanae fragilitati potius quam malitiae praeter consuetudinem tribuendus sit: dari potest poenitentia tam sincera et evidens tamque egregium exemplum praebens, ut suppleat abunde poenam socialem. Si in hisce casibus venia semper daretur, incitamentum adesset ad audaciam vel hypocrisim; si numquam posset dari, hoc esset durities et noceret bono publico. Definiendum igitur erit juxta diversos casus: quod utique, ut patet ex dictis, ad auctoritatem pertinet.

COROLLARIA.

208.—I. Venia non est concedenda ad libitum, sed juxta eandem illam normam, quae regit reliquam omnem socialem operationem, juxta scilicet bonum commune.

—II. Postulat justitia ut venia sit possibilis ubicumque ordinatori est intelligentia limitata; supremus vero ordinator nusquam tenetur condonare; nam ejus lex nulla indiget exceptione, cum eam absolutam statuerit, infinita sua intelligentia omnes casus posibles praevidens.

PROPOSITIO VII.

Actio praeservatrix societatis (Politiam nunc dicunt) quamvis possit jure incipere in secreti tenebris, tamen

debet se continere intra ordinem publicum, mediisque uti haud pejoribus malo ipso oppugnando.

209. *Propositio continet tres partes.*

PROB. 1^a PARS. Politia debet futurum oppugnare malum mediis sufficientibus ad idem praeveniendum (201): atqui publicitas perfecta nequit conciliari cum secreti tenebris, in quibus delictum futurum latet. Ergo politia potest gressus primos celare.

PROB. 2^a PARS. 1^o Politia est functio auctoritatis publicae (201): porro huic est curae publicus ordo (125, etc.): debet igitur se intra ordinem publicum continere. 2^o Ordo privatus est sub auctoritate privata seu deutarchica; atqui non potest protarchica functiones usurpare deutarchiae (161, I); unde nec politia potest ordini domestico se immiscere.

3^a PARS EST MANIFESTA; nam malum minus et incertum praevenire cum majori et certo foret reipublicae gravissimo damno.

COROLLARIA.

210.—I. Delatio veridica et inquisitiones rationabiles neque illicitae sunt neque infames; at *speculatus domesticus* antisocialis est duplici ex causa, tum quia auctoritas publica in res quae ad se non pertinent se insinuat, tum quia maximum bonum commune pervertit pacem domesticam nimirum.

N. B. Speculatum domesticum dico inducere domesticos ad prodendum secretum domus—vel illud deferre ad publicam auctoritatem—quin publica adsint indicia inordinationis ibidem latentis.

—II. Statim ac publica actio contra reum qui est in

delicti suspicione instituta fuerit, secreta causae motiva illi saltem manifestari debent ita ut, si sit innocens, possit se purgare.

—III. Quo magis arcana est actio praeservatrix, eo certior ac magis publica debet esse probitas illibata eorum qui illius functionem exercent.



ARTICULUS III.

Objectiones contra praecedentem articulum.

211. I. Contra prop. I^{am}. (196). 1°. Potestas judiciaria nihil aliud est quam jus illud ortum ex eo quod quis arbiter appelletur. 2°. Etenim in omni societate coeptum est ab arbitris; judicia, tribunalia, magistratus, paulatim instituta sunt, forte cum detrimento magis quam cum commodo societatis. 3°. Quae sane nihil posset judicare nisi litigantes ad ipsum recurrant. Ex horum igitur recursu jus suum hac in re accipit societas.

Resp. ad. 1^{am}. Nego assert., nam cum auctoritas debeat servare ordinem, cumque litibus ordo turbetur, vel saltem in dubium ejus observationis obligatio vocetur,—litigare scilicet haud contingere potest nisi ubi ambigitur, externe saltem, de vero deque ordine inde consequente—quotiescumque litigium aliquod socialiter innotuerit, fiet socialis auctoritatis objectum; quae utique poterit, modo res parvi sit momenti, eam praeterire; habebit tamen jus interveniendi si hoc existimet opportunum. Non igitur ex postulatione partium nascitur potestas judicialis, sed potius illarum recursus ex hoc locum habet, quod agnoscitur in societate potestas judiciaria. 2°. Haud mirum si in

societate rudi potestas hujusmodi parum sit explicata, quum ibidem ipsius reipublicae vix prima lineamenta habeantur. Quin potius, qui probe inspexerit, nostrae doctrinae confirmationem in hoc ipso inveniet; videbit enim hac in re societatem et potestatem judicariam eadem ratione se habere. Atque id multo magis liquet perpendiculari jam tunc in *familia*, utpote completa in suo esse, completam quoque esse potestatem judicariam, eamque et a filiis et a servis reverenter haberi, non autem creari.

3°. Ex quibus apparet falsitas tertiae objectionis. Etenim societas publica, in allata hypothesis, lites non publicas dirimere nequiret, non quia caret aut jure aut jurisdictione, sed quia materia ipsa iis deest. Quod si litigia in publicum prodeant, jam poterunt ab auctoritate, licet non invocetur, componi; sic accidit saepissime in tribunalibus publicae securitatis seu politiae.

II. Contra I^{um}. coroll. Est periculosum, imo absurdum, ut idem individuus possit et legem facere et de ejus applicatione judicare atque judicatum exequi. Itaque potestas judiciaria nequit esse pars auctoritatis.

Resp. Haec objectio probaret, si quidquam, auctoritatem totam nunquam esse in unum tanquam in centrum conferendam (qua de re, praeter illud quod jam diximus (172), loquemur in jure politico) at non probat protestatem judicariam non pertinere ad societatem.

III. Contra III^{um}. prop. et ejus coroll. II^{um}. (200 seq.). 1°. Auctoritas socialis non habet jus puniendi nisi ea delicta quae novas violationes ordini minitantur. 2°. Etenim absente tali periculo, delinquenti inutile malum inferret, quod cum non sit necessarium, nunquam esse potest licitum.

Resp. ad 1^{um}. 1) negando ante omnia suppositum quod delictum impunitum aliis criminibus viam parare non possit. 2) Quamquam alia delicta reapse non sequerentur, vel sola inordinatio delicti fortunati (122, II.), quando in publicum prodit, est malum sociale, estque malum tale ut Bentham, soli principio suo utilitario innixus, illud velut molestiam intolerabilem a societate excludendum esse existimaverit. Ex quo jam liquet prima quaedam responsio objectioni 2^{ae}; nam *nego assertum*, poenam scilicet in dicto casu fore quoad societatem malum inutile. Sed addo praeterea, bonum esse ipsi individuo qui per illam ad ordinem reducitur (104, seq.).

Repones fortasse, hanc utilitatem individui pertinere ad ordinem individualem cui ille individuali sua ratione providere debet. Sed huiusmodi replicatio stare nequit, quia delictum externam reddens individualem inordinationem, hanc in publicum forum adduxit (195). Ex alia parte, auctoritas publica, cui ordo privatus non competit quamdiu privatus ordinator normam recti prosequitur, secundum leges hypotatticas (162) evadit legitimus iudex ubi ille has violaverit.

IV. Contra coroll. IV^{um}. prop. IV^{ae}. (203). Poena capitalis nunquam est necessaria: nam 1^o diutina vincula terribiliora sunt reo quam momentum transiens poenae capitalis; 2^o est atrox adeoque immoralis, quippe populum crudelitati assuefacit.

Resp. ad 1^{um}. *Nego assertum.* 1) Ne quidquam dicam de aliarum rationum momentis, saltem in quibusdam seditionis casibus occisio ductoris sola potest esse via adducendi socios ab illo deceptos ac directos ut de felici successu omnino desperent. 2) *Nego* praeterea causalem allatam, quippe malum irreparabile communiter terret multo magis

eo, cujus evadendi spes aliqua adesse potest. 3) Insuper si ratio adducta esset vera, pejus se haberent adversarii; si enim mors, quam habent ut minorem poenam, est illicita utpote *nimia*, multo minus licita erit poena major, inclusio scilicet perpetua in carcere. Equidem isti qui tantopere declamant ut haec illi substituatur crudeles se exhiberent nisi essent sibi repugnantes.

N. B. Non ideo tamen necessariam dicere volumus poenam capitis in omni societate, sed solum contendimus eam posse licitam esse; qua de re nullum dubium potest esse homini Christiano cum legatur in Scripturis eam statutam fuisse divinitus inter Hebraeos.

Ad 2^{am}. Populum assuefacere sanguini esset malum profecto. Sed spectacula hujusmodi, rara, lugubria, per auctoritatem publicam instituta, quaeque fere semper comitatur poenitentia rei, horror populi, solemnitas judiciorum, etc., excitant sensa omnino diversa ab iis quae ex materiali aspectu sanguinis decurrentis oriuntur. Quanto melius utiliusque clamores philanthropici adhiberentur ad exsecranda iniqua et illecebrosa exempla quibus passim in theatris atque in libris pascitur populi phantasia!

Inst. Saltem negari non potest poenam mortis absolute oppositam esse fini secundo poenae socialis qui est bonum delinquentis; nam quid boni licebit ei amplius sperare?

Resp. Bona vitae futurae licet ei sperare, modo errores praesentis vitae jam a se fugientis detestetur ac scandala reparet. Hoc modo, affectus suos ad ordinem reducendo et damnum proximo illatum tollendo, summum obtinet bonorum etiam praesentium, honestatem scilicet et ordinem moralem (26).

Instantia. Sed hoc est *sacristiam* ingredi, et parum decet philosophum.

Resp. Si nomine sacristiae intelligitur quaecumque contemplatio ordinis alterius vitae, *conc.* primam partem propositionis, at *nego* secundam; siquidem e contrario, ordo vitae futurae solus potest nobis interpretari naturam humanam in praesenti vita (24). Quod si nomine sacristiae significatur contemplatio ordinis supernaturalis, *nego* primam partem, alteram vero *transmitto*, utpote quae multiplici declaratione indigeret.

V. Contra 1^{um}. Coroll. prop. V^{ae}. (206). Societas non debet sacrilegium punire, nam 1^o. Deus non indiget manu sociali si ulcisci velit; quod si nolit, societas non debet iras suas praevenire. 2^o. Aliunde, relationes homines inter et Deum pertinent ad ordinem individualem, cujus ordinatrix est ratio individualis, non autem publica (27, 32). 3^o. Eo magis quod haec non potest cum auctoritate declarare quae sint doctrinae credendae (175, II). Atqui sacrilegium essentialiter cum doctrina connectitur. Ergo societas declarare non potest an sacrilegium quis perpetraverit, adeoque nec eum punire. 4^o. Quocirca, sicut Christiani qui subvertebant idola non erant sacrilegi, ita nec sunt dicendi socialiter sacrilegi sive Hebraei qui cruci injuriam inferunt, sive Iconoclastae qui imaginibus; quippe ipsi contumeliis afficiunt quod non credunt, nec a societate obligari possunt ut sacrum habeant.

Resp. Neg. assert. Ad probationem 1^{am}. *nego suppositum*, nempe sacrilegium publicum a societate puniri ut suppetias ferat Deo ad se vindicandum, quippe ab ea punitur quia est inordinatio socialis. Est inordinatio quia subvertit naturales relationes inter homines et Deum; socialis, quia secundum hypothesim est publicum, et publicitate sua tendit ad pervertendas mentes et voluntates, et eas pervertendo tendit ad auferendam moralem unitatem inter socios, necnon sanctionem religiosam qua

officia et leges muniuntur. Atqui inordinatio socialis socialiter est punienda pro gravitatis ratione; et eam puniendo societas nequaquam Deum defendit sed semetipsam, quippe quae ordine vivit (122, II).

Ad 2^{am}. Relationes cum Deo solemnes seu *publicae* pertinent dumtaxat ad ordinem individualement, *nego*; individuales, *conc.* Nos agimus hic de relationibus publicis.

Ad 3^{am}. *Dist.* 1) Auctoritas publica non potest doctrinas definire et ita judicare ubi sit sacrilegium, per lumen proprium, *conc.*; per lucem participatam, *nego*. 2) Non potest illud punire ut errorem doctrinalem, *transeat*, tanquam perturbationem sociale, *subdist.* Si reus se purget demonstrando societatem in errore versari, *conc.*; si non possit eam erroris convincere, *nego*. Proprio loco latius explicabimus jus societatis circa religionem sociale.

Ad 4^{am}. Christiani, societatis Catholicae auctoritate innixi, numina destruebant ab ipsis ethnicis derisa utpote absurda; Hebraei vero et Iconoclastae offendebant *publice* religionem susceptam a societate ac summopere rationabilem.

VI. Contra prop. VI^{am}. (207). 1^o. Aut poena est bono publico necessaria, et tunc haud condonari debet; aut est nimia, et tunc haud debet sanciri (203, III). 2^o. Ea vero relicta superioris arbitrio, hic apparebit aut crudelis, si poenae infligendae insistat, aut debilis si condonet. 3^o. Adest praeterea contradictio in lege quae poenam minatur ut terreat et simul terrorem mitigat spe veniae (Bentham).

Resp. ad 1^{am}. 1) Hoc argumentum dispensationem omnem in legibus impugnat, cum aequè dici possit "Omnis lex aut est necessaria et tunc est observanda; aut non est, et tunc non est stabilienda." 2) Peccat dilemma quia, ut

jam diximus (207), mens humana, cum omnia contingentia amplecti nequeat, nunquam legem poterit condere cui nulla possit esse exceptio. Atque haec est ipsa ratio cur omnis lex humana abrogari possit processu temporis, quod certe non negabitur ab adversariis. Unde etiam poena potest esse *ut plurimum* necessaria, sed in quibusdam casibus nociva.

Ad 2^{um}. et 3^{um}. Haec duo pariter retorqueri possunt contra Bentham qui vellet ut lex determinaret quando sit condonandum.



CAPUT III.

Epilogus hujus libri.

212. Post tractationem de officio *tutela*e, qua societas in tuto ponit jura cujusque rigorosa, nobis disserendum esset de officio *cooperationis* (175, I), qua eadem confert sociis gradum perfectionis in immensum praestantiorum gradu quem illi obtinere possent seorsum. Sed hac de re multum nobis erit dicendum dum agemus de jure politico; siquidem perfectio ejusmodi cum ordinatione sociali considerata in se, seu in sua unitate, arctissime nectitur. Sufficiant igitur pauca quae hac de re innuimus generatim in capite primo (181, IV; 175, I), speciatim vero in secundo (189, II; 190, 191), et epilogum instituamus eorum omnium quae ibidem tradidimus.

Id a nobis in hoc libro propositum fuerat ut, ex societatis particularis conceptu, naturam ejus operationis deduceremus necnon leges quibus haec subjicitur quoad individuos gubernandos in relationibus mutuis consideratos.

213. Natura operationis socialis nobis innotuit per contemplationem 1^o subjecti, quod est multitudo informata,

seu ad socialem unitatem reducta, ab auctoritate. Porro circa hoc duplex elementum, vidimus maximam ejus perfectionem sitam esse in summa unitate auctoritatis concretæ, et in analysi, seu distributione, opportuna functionum socialium. 2^o Innotuit natura finis immediati et externi, qui subordinatur quidem interno atque ultimo, unde essentialem suam perfectionem moralem mutuatur; et potest tamen in se perpetuo crescere, materiali scilicet perfectione secundaria seu accidentali, quæ constituit objectum immediatum operationis socialis et officii ejus qui eam movet ac gubernat. 3^o Innotuit natura mediorum quibus rector debet dirigere homines et per hos naturam materiale[m] movere. Perfectio autem societatis quoad hæc media diversam nobis considerantibus sese obtulit pro duobus aspectibus diversis, inchoationis scilicet ac progressus. Etenim perfecta ea societas est quæ actionem sui cultricem (civilizing) incipit, media adhibendo quæ totum hominem cient, materiale[m], sensitivum, imaginativum, et rationale[m]; perfectior, ubi, talibus mediis altum civilitatis gradum assecuta, removet media magis materialia, quin tamen jus ad hæc amittat, atque per sensum morale[m] ac religiosum rationem agendi obtinet eo rectiorem quo intimius est principium unde oritur. 4^o Innotuit natura terminorum, quorum dirigitur operatio socialis erga socios nempe, societatem, externos; eorum consideratio vero divisionem universalem nobis suppeditavit juris publici practici in civicum, politicum, et internationale.

214. Considerantes postea socialia auctoritatis officia in primo ordine, hoc est, in civico, vidimus eam debere sociis *tutelam* contra offensam omnem tum physicam tum morale[m].

Quoad physicam, 1^o debet auctoritas securam reddere sociis subsistentiam per externam mediorum providentiam,

simulque eos movere ita ut suis utantur viribus ad illam consequendam honeste, bonoque jure, reddentes vicem cum opera sua. 2°. Debet tutari sociorum honorem contra infelicem ortum et adversam fortunam, quae ob praejudicia societatis possunt infamare insontem, quin tamen propter hoc, jus sibi proprium amittat puniendi cooperationes quasdam sociales sociali communicatione dedecoris culpas sociales consequentis. 3°. Debet tueri eorumdem possessiones ita quoque ut jus quod oritur in associationibus deutarchicis polleat contra ipsos ictus mortis stabilitate proportionata ordini unde derivatur. 4°. Debet tutelam conferre intellectibus sociorum ita ut hi, quin mancipia fiant auctoritatis incapacis reddendi eos certos de inaestimabili illo thesauro qui in veritatis possessione situs est, defendantur tamen contra publicos impetus erroris et scandali. 5°. Debet civilem sociorum independentiam tueri ita ut, liberi in adhibendo pro se vires et possessiones suas omnes, socii aliis non serviant nisi ad bonum proprii esse; huic vero esse, quod omni re creata majus est, dignitatem ejus destinationis servant, ipsum ordinando ad existentiam illam postumam quorsum tanquam peregrini incedunt.

Quod si vel jure vel violentia physica aut morali, quispiam sociorum in cursu suo sociali impediatur, tutela socialis interveniens inter jura sese collidentia, horum vires secundum strictae justitiae normas librabit, majus tuebitur, vim collisi extinguens, ea tamen tum judicii tum cooperationis mensura quae adamussim congruat titulis vigentibus amborum. Viribus autem sive corporis sive ingenii quae pacifico ordinis progressui obsistere conarentur, auctoritas ordinatrix opponet cum terrentem vim poenae sensibilis contra illecebras sensibilis boni trahentis ad crimen, tum vim praeservatricem quae et sagaci indaga-

tione secretas delicti vias persequens, exitum huic praecludat, et causas ejusdem praevidens, ipsius germina exstinguat.

En summatim traditam societatis operationem ad tutelam quod spectat sociorum; progrediamur nunc ad contemplandum opus quo illa seipsam constituit ac perficit.

LIBER V.

DE OPERATIONE POLITICA.

CAPUT I.

GENERALIS NOTIO ET DIVISIO.

215. Quandoquidem operatio politica est actus illius potestatis, quam jus politicum diximus (130, N. B.), philosophus legum operationis politicae studium aggressus, quaerit a seipso in quonam consistat perfectio societatis *gubernantis*? Jamvero nullum haec alium finem sibi praefigere potest praeter illum ob quem sapientissimus Creator universi ipsam instituit (13, 120, IV); Qui homines voluit consociatos, ut hinc perfectionem *individualement* consequerentur, quam iisdem solitariis moraliter impossibile esset obtinere (123, seq.), utpote destitutis, una cum traditione sociali per sermonem ideas evolventem, auctoritate exempli honestatis socialis, educatione tam privata quam publica, commodis materialibus, iisque tandem bonis omnibus, quae non habentur nisi conjunctione virium et perpetuitate sociali. Si emolumenta socialia hujusmodi non sunt homini bona, nisi quatenus eum efficiunt *individualiter* perfectum, si societas non est boni aliquid, nisi quia haec emolumenta ei comparat, patet, societatem, ut bonum quid reapse evadat seu suam perfectionem attingat, debere se idoneam reddere ad haec comparanda; atque adeo, quo

magis idonea fuerit ad hunc suum finem ultimum, eamdem perfectiorem esse futuram (14, 6, 181, II). En perfectionis idea quam in hoc libro quinto explicandam suscipimus. Primum caput ostendet quae sit ejus *basis* quaeque divisio fundamentalis.

ARTICULUS I.

PROPOSITIO I.

Societas tunc est politice perfecta, cum jura omnia habet riteque adhibet, quae necessaria sunt ut perfecta evadat tum in esse tum in operatione; haec porro jura ad quatuor potestates fundamentales revocari possunt, nempe illam *constituendi, cognoscendi, ordinandi et movendi*, quae vulgo dicuntur constitutiva una, deliberativa altera, tertia legislativa, quarta executiva.

216. PROB. 1^a PARS. Societatis humanae perfectio omnis in terris ad hos duos terminos revocatur, esse nimirum et agere (6, V, 26): atqui societas non operatur nisi hic in terris (182, VII): ergo tota ejus perfectio per possessionem et usum suorum jurium obtinenda ad hos duos terminos revocatur.

PROB. 2^a PARS. 1^o Esse sociale non gignitur immediate a natura sola, sed oriri debet ex facto quod homines sint harmonice conjuncti in operando (123, N. B.). Atqui homines non possunt ita harmonice uniri sine lege ordinatrice, nec lex dari potest sine *jure* eam ferendi (125). Ergo esse sociale provenit ex jure aliquo quod illud constituit, seu quod individuos ordine conjungit ad efformandam societatem.

2^o Haec societas, in operatione sociali, humano modo operatur, quippe operatur per superiorem (127). Atqui ad operationem humanam prima, quae requiritur, est

facultas cognoscendi (22): ergo oportet societatem praeditam esse facultate, qua seipsam *socialiter* cognoscat (171, V).

3°. Facultas secunda, qua homo operatur est voluntas (22). Est igitur apud societatem jus volendi socialiter, nempe tali modo ut tota moveatur societas ex illa volitione. Atqui motus hujusmodi imprimitur lege (37, IV). Est igitur apud societatem jus leges condendi seu potestas legifera.

4°. Lex perfectionem operationis socialis non complet, si ejus finis immediatus non *obtineatur* (6, I). Atqui finis hujusmodi est externus (174): ergo debet externe executioni mandari. Habet igitur societas jus executivum.

COROLLARIA.

217.—I. Quandoquidem haec jura enascuntur a jure generico ordinandi societatem, partem auctoritatis efformant, quae est principium ordinationis hujusmodi.

—II. Qui possidet universam auctoritatem, possidet et haec omnia jura; et viceversa, qui aliquod horum jurium possidet, auctoritatis est particeps.

—III. Ut rite igitur intelligamus socialem operationem politicam, inquirendum nobis erit quis sit auctoritatis possessor et quomodo haec ab eo adhibenda: aliis verbis, inquirendum quodnam sit subjectum operationis politicae et quibus *legibus* haec regatur. De ista re agent capita sequentia (cf. infra. 237).

ARTICULUS II.

Objectiones contra praecedentem divisionem.

218. I. Haec divisio hinc nimis amplectitur, illinc nimis parum. Equidem 1°. Potestas societatis constitutiva ea est, quae huic dat esse. Atqui societas jura habere

nequit antequam esse ipsum habeat: cum autem esse habet, non indiget ullo jure ad habendum *esse*. Quocirca jus constitutivum non pertinet ad societatem; quare divisio proposita nimis amplectitur. 2° Profecto dictum fuit alibi societatem oriri ex factis anterioribus (136, III), quae sufficiunt ad ipsam constituendam: ergo illa non indiget potestate constituente. 3° E contra in hac divisione desunt potestas judiciaria, electrix, moderatrix, administrans, etc.

Resp. ad 1^{um}. Dist. maj.: Potestas constitutiva dat esse quaecumque et inchoatum, *nego*; dat organicum et perfectum esse, *concedo*. Cum societas ex operatione hominum proveniat, esse suum pedetentim acquirat necesse est, imperfectumque esse prius habeat quam perfectionem attingat. Imo, etiamsi perfectionem attigerit, adhuc indiget actione constituente, ubi explicatione sive virium socialium sive defectuum constitutionis primitivae, sive relationum externarum mutatur conditio sociorum. Debet igitur instrui potestate perpetua ac permanente quae respondeat hujusmodi necessitatibus, sponte sua nascentibus ex rerum humanarum mutabilitate et ex progressu intellectuali.

Ad 2^{um}. Sed quia actio constituens pars est juris ordinantis (217, I) et ordo subsequens derivatur a praecedente (a quo si discordaret, profecto non foret ordo); ideo jus constitutivum non opponitur facto anteriori, quod nos *consocians* diximus (133), imo illud praesupponit. Ex quo patet futilitas secundae objectionis. Sine aliquo facto consociante homines non possent conjungi adeoque nec societas existeret. Statim vero ac hi conjuncti sunt, et societas obtinuit esse, oportet ut ea incipiat operari. Sed talis operatio est rudis et manca, sicut rudis et mancus nasci solet organismus socialis: cura igitur prima societatis,

quae perfici optat in sua operatione, eo tendere debet ut distincte determinet omnia organa operationis socialis. At, dum haec determinat, debet omne jus in tuto collocare (117, 183). Quocirca si factum consocians congregat homines, juribus determinatis jam instructos (142, seq.), a potestate constitutiva haec jura servanda sunt. *Factum* igitur *consocians* est radix totius socialis ordinis subsequentis, adeoque et constitutionis; non tamen sufficit ad instruendam societatem constitutione perfecta.

Ad 3^{um}. Huic difficultati dabitur apta solutio in sub-divisione cujusque harum quatuor potestatum primariarum, ex qua elucebit potestatem moderatricem et electricam ad deliberantem (infra. 240. N. B.); alias vero, quae objiciuntur, i. e., judicariam et administrantem ad executivam reduci posse, unamquamque autem ceterarum duarum in alias subdividi.

II. Potestas deliberativa et *legislativa* una videtur potestas, nam conventus legiferi sunt necessario etiam deliberativi. Partitio igitur discernit quae non sunt discernenda.

Resp. Nego assert., ejusque probationem. Assertio est contra metaphysicam, quae docet omnem facultatem specificari ab objecto suo (4, IX); objectum autem deliberantis aliud est ab objecto imperantis; quippe ille vult cognoscere verum, hic obtinere bonum. Probatio vero falsa est tum quoad *jus*, tum quoad *factum*; quoad *jus*, quoniam etiamsi hae duae facultates essent simul in eodem subjecto, non inde sequeretur eas esse unam dumtaxat (14, III); quoad *factum*, quia in pluribus regiminis formis lex non conditur praecise a corpore deliberante, puta in monarchiis non a ministrorum consilio, in regimine constitutionali non a *solis* conciliis quae Cameras vocant, etc. Quinimo Romagnosi inconvenientissimam reputat unionem pote-

statis deliberativae cum legislativa. “Non detur amplius Deputato, ait ille, deliberatio definitiva, sed tantum facultas discutiendi, cujus solius est capax, etc.” Verum tamen est magnam interesse debere inter has duas potestates convenientiam.



CAPUT II.

DE JURIIUM POLITICORUM POSSESSORE.

ARTICULUS I.

Partitio.

219. Multa diximus capite secundo libri tertii (129, 131, V; 132, seq.) circa auctoritatis possessorem; multasque solvimus objectiones hac de re (131, V. 150): eo studiosum adolescentem remittimus. Sufficiat hic per summa capita repetere quod ibidem jam demonstravimus.

1°. Auctoritatis possessio pendet a quibusdam factis, sicut essentia auctoritatis a natura sociali. 2°. Haec facta ea ipsa sunt, quibus societas in existentiam actualem adducitur, nimirum aut naturalia aut praeobligantia aut voluntaria. 3°. Auctoritas tendit naturaliter ad se collocandam ubi major est aptitudo ad societatem ordinandam. 4°. In societate jam existente et statu normali gaudente major haec aptitudo semper invenitur in eo qui auctoritatem possidet jure antecedente.

His positis, quaedam tantum quaestiones supersunt enodandae, de quibus majores difficultates excitari solent, nimirum 1° an possit auctoritas transmitti haereditate, donatione, etc.; 2° an possit vi usurpari; 3° an possit amitti propter tyrannidem. Haec omnia articulis sequentibus illustrabimus.

ARTICULUS II.

De transmissione auctoritatis.

PROPOSITIO I.

Non repugnat auctoritatem, etiam supremam, transmitti haereditate, donatione, etc.

220. N. B. Principem supremum voco Protarcham independentem. Non contendo *omnem* potestatem supremam esse haereditariam, sed solum quosdam auctores impugno, quibus absurdum videtur potestatem esse patrimonium quoddam, aut posse dono dari.

PROB. 1^a PARS. Auctoritatis humanae possessio essentialiter connectitur cum facto aliquo accidentali ac variabili (129), quod interdum natura sua *innititur* rei, quae a possessore *alienari* potest successione, donatione, etc. Ita, ex gr., potest auctoritas nasci ex possessione fundorum vel ex mercede, qua servi conducuntur. Etenim dominus essentialiter obligatur ad ordinem custodiendum in fundis suis et inter servos suos; porro si ad id obligatur, habet ad id et jus (68), seu auctoritatem (125, seq.).

Atqui in hoc casu auctoritas necessario transmittitur una cum re cum qua conjungitur; 'siquidem res *essentialiter* inter se connexae nequeunt separari. Si enim repugnat dominum non obligari ad volendum ordinem in suis terris et inter servos suos (27, III), repugnat pariter eum una cum terris et divitiis non transmittere debitum ac jus custodiendi ordinem seu auctoritatem.

Ergo in tali casu ea transmittitur haereditate vel donatione, et ideo transmissio hujusmodi non repugnat.

PROB. 2^a PARS. Videamus quomodo doctrinae istae possint applicari potestati supremae. Auctoritas suprema non differt ab aliis auctoritatibus natura, sed gradu tantum

et independentia. Atqui quod inferiores auctoritates possint quandoque transmitti haereditate aut donatione pendet ab earum *natura*, non a gradu et independentia: quocirca et auctoritas suprema poterit ita transmitti ubi ex eisdem exurgat principiis, quibus alia auctoritas redderetur hereditaria vel alienabilis.

Major patet ex naturali conceptu potestatis supremae, quae nihil est aliud quam auctoritas protarchica, independentia gaudens (157, III). Atqui protarchica auctoritas non differt natura a deutarchica (151); siquidem utraque oritur ex necessitate ordinis socialis (125, 126, 154).

Minor demonstratur ex his quae modo diximus. In societatibus enim territorialibus jus imperandi nascitur ex ordinis necessitate et ex possessionis facto, quod est naturalis basis concreta hujus juris. Ex natura igitur auctoritatis territorialis, et non ex majori vel minori independentia repetenda est ejus alienabilitas.

COROLLARIA.

221.—I. In omnibus societatibus ubi aliquod dominium materiale et alienabile influit plus minusve in possessionem auctoritatis, inerit eadem proportionem major vel minor propensio ad potestatem haereditate transmittendam (113, VI; 129, 144, III, etc.).

—II. In societatibus pure spiritualibus principalis tendentia opponitur principio hereditario; siquidem media scientiae atque virtutis, quibus facilius pervenitur ad *finem*, haereditate non acquiruntur. Quia tamen media materialia possunt ex parte prodesse bono communi (178), ideo adesse etiam poterit tendentia quaedam secundaria in haereditatem.

—III. In societatibus voluntariis potestas non est haereditaria, nisi sociorum voluntas ita sanxerit (143).

—IV. In qualibet forma regiminis transmissio auctoritatis debet esse aut hereditaria aut electiva aut mixta: haereditaria, si jus ad imperandum generatione statuatur; electiva, si generatio nullum auctoritatis jus determinet; mixta, si jus determinetur partim generatione, partim electione, ut contingebat apud illas Germanorum gentes, in quibus utique eligebatur princeps, sed ex quadam *familia*, et nunc contingit in illis polyarchiis, ubi quaedam corpora politica sunt electiva, alia hereditaria, puta in Gallia (ante A. D. 1871), in Anglia et alibi.

—V. Fieri quandoque potest ut sit aut licitum aut debitum, aut honore dignum renuntiare auctoritati, sicut pulcrum est quandoque bonis terrenis valedicere. (Cf. *infra*, 222, III).

OBJECTIONES.

222. I. Absurdum est ut possit populus aliquis transmitti, ad instar gregis vilium pecudum. Absurda est igitur successio quoad auctoritatem supremam.

Resp. Utique est absurdum, ut transmittatur, velut pecus, populus; siquidem est pariter absurdum, ut possideatur gens herili dominio, aut æstimentur homines velut pecorum grex, nempe ut res quaedam (128, II). At nullo modo est absurdum ut hereditate transferatur jus ad eos gubernandos, ubi istud innititur possessioni rei alienabilis, secus absurda foret harum propositionum alterutra: jus gubernandi potest nasci ex possessione terrarum: terrae possunt esse alienabiles. Quas ambas alibi probavimus. (142, I; 113, VI).

II. Si fuisset Conditoris intentio, ut haereditate transmitteretur auctoritas, haereditaria quoque cerneretur aptitudo in principibus, cujus contrarium accidit. Ergo contra naturam pugnat successio haereditaria.

Resp. Dist. maj: Aptitudo saltem socialis, *conc.*; individualis etiam, *nego* (150, II). Quandoquidem jus est maxima virium socialium (140, I). Si jus procedit ex bonis haereditate transmittendis, aptitudo socialis potest esse haereditaria. Aptitudinem vero personalem, quae utique haereditaria non est, supplere potest magna ex parte educatio.

III. Contra Coroll. V^{um}. Supremae auctoritate nuntium dare, infirmitas abjecti animi est: regi moriendum est in proprio throno (Burlamacchi): eoque magis quod abdicaciones ejusmodi in ruinam populis cedant.

Resp. Si hoc probabile esset tunc profecto non liceret abdicare; sed saepe oppositum omnino accidit. Nam superior ineptus ob mentis infirmitatem aut gravem aetatem; item legitimus princeps ita viribus materialibus male instructus, ut non possit regnum usurpatum sibi vindicare, abdicando, ordinem et pacem populo suo dabit, qui secus debilitate intestina languescet aut civili bello discerpetur. Porro in talibus circumstantiis non solum licita, non solum honoranda, sed etiam officiosa potest esse abdicatio (228, 229, I).

ARTICULUS III.

De auctoritatis usurpatione.

223. N. B. — Quoniam auctoritas principium est operationis moralis in omni societate (171, III), et omnis societas tenetur seipsam ordinare, ut se ipsam aptam reddat ad bonum sociorum procurandum (215); ideo debet se extendere ad ordinem politicum et ad civicum (180, N. B.). Jam age, civicam dicemus auctoritatem ordinantem socios

in eorum relationibus mutuis (Lib. IV, c. 2), politicam, quae ordinat organismum socialem, attribuendo variis corporibus socialibus potestatem quae ad bonum commune ipsis convenit (215, 218). Potestne utrumque hoc auctoritatis genus vi usurpari? Alicui forte impossibile videbitur ut jura usurpentur, quum jus sit potestas secundum rationem, usurpatio autem contra rationem (68, 113, V). Serio tamen consideranti distinguendum esse apparebit.

PROPOSITIO II.

Auctoritas *civica* potest injuste possideri: aliis verbis, potest quis injuste possidere jus ordinandi socios in mutuis eorum relationibus.

224. N. B. Ambae istae propositiones maximopere differunt ab hac altera: potest jus possideri *ordinandi injuste*; quippe ordo injustus contradictio est in terminis; at non ita *possessio injusta auctoritatis justae*.

PROB 1°. Auctoritas saepe nascitur ex possessione rerum materialium, ut paulo ante diximus (220). Atqui res materiales possunt usurpari (69, 113). Ergo, his usurpatis rebus, auctoritas ipsa poterit usurpari, non directe quidem in se, sed in titulo.

2°. Nequit diu societas conservari sine auctoritatis civicae exercitio, nisi scilicet socii ordinentur ad invicem inter se (129). Sed societas debet se conservare (13). Debet ergo in se retinere exercitium auctoritatis civicae. Atqui, invasa societate ab usurpatore, civicae auctoritati nullum aliud est organum quam ipse usurpator; ergo societas hoc tunc debet uti organo, abnormi licet atque illegitimo.

3°. Haec eadem ratio sub hoc alio aspectu efferri potest. Corpus sociale pessum iret nisi quadam vi ordinaretur civice (126, II; 179, III.). Ergo quicumque solus hanc vim possidet, et tamen illud non ordinat, ejusdem ruinam

creat. Atqui usurpator *solus*, licet injuste, vim istam possidet socialem; ergo, si societatem non ordinat, illius interitus est causa. Atqui is non solum jus habet, sed etiam officium interitum societatis non inducendi. Igitur debet eam ordinare, seu debet auctoritate ejus civica uti donec statuerit ut ab usurpatore cesset; ad quod profecto tenetur.

COROLLARIA.

225.—I. Auctoritas civica usurpantis est legitima in esse, illegitima in possessione (130): ille enim possidet hypothetice tantum, hoc est, *quamdiu* possessores legitimos arcet; eamque possidet non sibi sed societati, quae tenetur ei obedire, ne sine auctoritate pereat.

—II. Quapropter, illegitima licet, usurpatoris auctoritas valida est: nempe habet iste jus auctoritatis civicae, sed non habet jus ejusdem possidendae.

—III. Usurpatori obediendum est in iis omnibus quae spectant ad ordinem civicum.

—IV. Quamobrem a privatis nec laedi potest ut individuus, nec puniri ut reus, unde nec occidi ut tyrannus; siquidem ut *individuus* et ut *reus* judicandus foret ab auctoritate civica, cujus ipse est possessor: ut *tyrannus* a politica quae in nullius privatorum manu esse potest.

PROPOSITIO III.

Usurpator non potest acquirere per vim nec legitimitatem possessionis nec auctoritatem politicam.

226. 1^a pars est evidens, quippe usurpator significat possidentem injuste (112. N. B. 2). Id confirmatur ex eo quod legitima auctoritatis possessio nascitur ex factis anterioribus (130, N. B.) Porro vis nequit se extendere ad praeterita, aut mutare facta anteriora. Ergo nulla vis potest *per se* evadere legitima,

PARS 2^a facile probatur, praesupposita idea, quam de auctoritate politica tradidimus (223). Enimvero si usurpatori jus esset distribuendi potestates politicas, eidem esset et jus eas possidendi. Atqui usurpator est qui possidet absque jure (113, V). Ergo repugnat eum habere jus distribuendi potestates politicas.

COROLLARIA.

227.—I. Poterit quidem usurpator titulos conferre honorificos, eosque vi fulcire; sed efficere non poterit ut hi verum jus auctoritatis politicae significant.

—II. Quantum licitum est, imo debitum obedire civicae auctoritati usurpatoris, modo sit rite adhibita, tantum est illicitum hunc defendere in possessione auctoritatis non suae.

—III. Qui possidet jure partem auctoritatis politicae in societate ab usurpatore gubernata, potest, imo aliquando debet huic se opponere juxta ejusdem societatis leges (130, II).

—IV. Quamquam usurpator, quousque in usurpatione obfirmatus est, debet auctoritatem dirigere ad bonum commune (225); nunquam tamen non subjicitur debito renuntiandi possessioni huic injustae.

PROPOSITIO IV.

Non licet societatis ruinam inducere ad opprimendum usurpatorem.

228. N. B. Non est idem societatis ruina ac quaelibet ejusdem perturbatio; secus omnis quantulumcumque mutatio legis, institutionum, etc., ruina censenda foret socialis, quum haec non contingant sine aliqua apud socios perturbatione. Ruinam afferre societati est idem ac

destruere sive individuos quibus componitur, sive jus unde efficitur; id est vel destruere vel graviter laedere sive ejus materiam sive ejus formam seu vim a qua organismus societatis procedit.

PROB. 1° Si id liceret, ex harum rationum una aut altera contingeret, nimirum aut propter bonum societatis aut propter poenam usurpatoris, aut propter bonum superioris legitimi. Atqui nulla harum est valida. Non duae illae, ut patet; quippe societatis ruina non potest esse ejus bonum, nec jactura sui debet societas poenas usurpantis sumere, quum praecipuus poenae scopus sit bonum sociale (202).

Nec valet tertia ratio; et proba. Bonum superioris legitimi aut consideratur in ejus persona publica aut in privata. Porro bonum privati vincitur in collisione cum publico, et proinde jus ejus suspenditur. Superioris autem bonum, ut is est publica persona, idem est ac bonum sociale. Haec vero identitas in eo consistit, ut ille sit principium ordinis, bonorum socialium summi (122, II). Si igitur, ut possessionem auctoritatis conservet, se ineptum principium ordinis reddit, possessio hujusmodi desinit esse bonum personae publicae. Atqui societatem destruere est aliud omnino ac eam ordinare, nam si destruitur quoad jus, desinit ordo; si quoad individuos, desinunt ordinandi. Itaque socialis ruina est mala superiori, ut personae publicae.

Quod argumentum ad sequentes propositiones redit: auctoritatis finis est bonum sociale; ergo nequit a superiore possideri nisi ad bonum sociale. Atqui nequit finis destrui propter media; ergo superior nequit societatem destruere ut in ea retineat aut recuperet jus boni socialis faciendi.

2° Potest confirmari thesis quadam paritate. Ridiculus ille dicendus esset qui, ut infirmum sanaret, eum peri-

mendo cogeret ad sumendam medicinam a se praescriptam. Ergo ridicula postulatio superioris est, legitimi licet, cogere societatem mori, ut possit a se gubernari.

COROLLARIA.

229.—I. Dari possunt igitur casus in quibus competitor quamvis legitimus, debet cedere aut saltem suspendere usum jurium suorum.

—II. Dari potest quaedam praescriptionis species in usurpatione, quatenus reditus ad pristinum ordinem potest esse societati ruinae; sed hujusmodi praescriptio valet pro ipsa tantum societate, nunquam vero pro usurpatore.

N. B. In jure internationali consequentiae hujus theorematismis ostendent quousque se extendat debitum sustentandi apud alias nationes legitimum regimen.

OBJECTIONES.

230. I. Contra prop. III^{am}. (224). 1^o Absurdum est ut injustitia pariat jus in eo qui injuriam committit. 2^o Idque eo magis quod per tale jus auctoritate civica instrueretur ad se in sua possessione defendendum. 3^o Auctoritatem rapere est acquirere contra rationem potestatem quae est juxta rationem: quod est pugnantia loqui; nam quod contra rationem acquiritur, cessat esse juxta rationem. Ergo nullus debet obedire usurpatori.

Resp ad 1^{am}. Dist. Est absurdum ut injustitia generet jus absolutum atque in bonum eam perpetrantis, *conc.*; conditionatum et in bonum innocentium, *nego*. Fur tenetur ablatum restituere, ac propterea simul tenetur impedire, atque ideo habet jus impediendi, ne res ablata dampnum accipiat (68, seq.). Verum hujusmodi obligatio est hypothetica, obtinet nempe donec ille velit restituere.

Ad 2^{um}. Dist. Potest dictam possessionem defendere directe, *nego* (227); indirecte, *transeat*. Potest accidere ut auctoritas civica ab usurpatore exerceatur in defensionem usurpationis (quod tamen nunquam fieri posset, si subditi in bono proseguendo firmi et efficaces forent); sed in nullo casu abusus iste secundarius destrueret rationem fundamentalem boni communis (228).

Ad 3^{um}. Nego assert. et dist. causalem. Quod contra rationem acquiritur cessat esse secundum rationem, si jus sit personale ac faveat usurpatori, *conc.*; si reale, seu addictum rei, nec usurpatori faveat, *subd.*; erit contra rationem possessio juris, *conc.*; jus ipsum per se, *nego*. Ubi jus pendet a possessione, non cessat propter injustitiam possidentis. Plagiarius poterit laudem sibi usurpare, sed non jus ad laudem, quia jus ad laudem oritur a qualitatibus personalibus quae auferri nequunt: et ideo repugnat usurpari jus ad laudem, quum non possit *titulus* usurpari. At invasor, cum restituere teneatur integram rem ablatam, v. g., fundum aut domum, *tenetur* etiam ea servare adeoque habet jus ad hoc officium praestandum. Porro titulus immediatus juris ad ordinandam societatem est officium eam ordinandi (125). Jam vero quum officium istiusmodi secundum rationem quandoque connectatur cum factis circumstantiisque materialibus; cuicumque, sive rationabiliter sive irrationabiliter, versari contingat in iis circumstantiis, is secundum rationem officio illo adstringitur, ac propterea habet *juxta rationem* potestatem inde manantem. Usurpator itaque, quandiu indebitam possessionem retinet, debito ligatur et jus retinet servandi ordinem sociale.

II. Contra III^{am} prop. (226). 1^o Si jus auctoritatis civicae possit quoquomodo usurpari, non apparet cur non sit idem dicendum de politica. 2^o Certe, quotiescumque potestas aliqua adhibetur modo societati proficuo, eadem

est legitima. Insuper 3^o ubi agitur de potestate *legitima*, minime considerata haec est ut res historica, sed ut ad jus sociale pertinens. (Ahrens).

Resp. ad 1^{um}. Differentia quae inter utrumque jus intercedit relate ad usurpationem, haec est: jus ordinandi cives potest indirecte invadi, utpote illis necessarium, necessarioque connexum cum potestate procurandi eis ordinem, qui bonum est societatis. Ergo qui, licet inique, possidet, et solus possidet hanc potestatem, habet officium et jus eadem utendi ad bonum commune. At jus politicum seu possessio legitima auctoritatis non determinatur ab actuali existentia societatis, sed a factis praeexistentibus (136), quae a vi injusta non possunt immutari. Repugnat quidem vim esse simul injustam et justam, non autem ut eadem ordinet juste.

Ad 2^{um}. Dist. Potestas, societati utilis, est legitima in usu, *trans.*; in origine, *nego*. Ahrens hic duas notissimas auctoritatis condiciones confundit, *capacitatem* scilicet et *aequitatem*; adeo ut, juxta ejus Moralitatis praecepta, privatus quilibet posset nobis leges imponere, modo essent opportunae. En libertas ad quam recta nos ducerent ejus principia!

Ad 3^m. Questio de legitimo usu est magna ex parte juridica, questio vero de legitima origine est historica quoad jus gubernandi, aequè ac quoad possessionem cujuscumque alterius juris; siquidem regimen *origine* legitimum illud dumtaxat est quod jura anteriora probant (130): haec autem factum quoddam historicum constituunt.

III. Contra coroll. III (227). 1^o Summum inter bona socialia est tranquillitas. Porro oppugnando regimen quod hic et nunc de facto stat, publica tranquillitas turbatur. Non igitur illi repugnandum. 2^o Et re quidem

vera quid interest Societatis utrum hunc an illum principem habeat, utrum hanc an illam dynastiam, si ideo pacem amittat aut res vitamque sociorum periculo objiciat?

Resp. ad 1^{um}. Dist. maj. Est tale bonum tranquillitas ordinis (122, V), *conc.*; inordinationis, *nego*. Imo praecipuus societatis externae scopus in eo situs est, ut ortum inordinationis, aut saltem durationem praecludat (126, VI, etc.).

Dist. conseq. Nullus privatus homo debet regimen oppugnare quoad usum auctoritatis, *conc.*; nullus magistratus publicus debet oppugnare quoad possessionem auctoritatis, *nego*.

Ad 2^{um}. Nescio quid responsuri essent qui ita declamant, si dum tribunali vociferantur, ablata sibi restituenda esse, hoc audirent a iudicibus responsum: "Pacem non esse turbendam." Insuper si bonum sociale postulat ut quisque etiam privatus tranquillitate gaudeat in suis juribus, atque ubi ab eis detruditur, in eadem restituatur a potestate publica, spretis praepotentibus ac tumultuantibus; quanto magis quieta possessione jurium suorum gaudere debebit princeps ille aut ea dynastia, ex cujus sorte sors ipsa civitatis pendet; eique licebit etiam cum mediocri Societatis incommodo ab aliis usurpata iterum sibi vindicare!

IV. Contra IV^{um}. prop. (228). Ordini, qui est summum bonorum socialium posthabendum est quodlibet aliud bonum. Atqui usurpatio est essentialiter inordinatio. Ergo omne bonum sociale posthabendum, dummodo illa deleatur.

Resp. conc. maj., dist. min. Usurpatio est inordinatio, quaedam, *conc.*; est ipsa inordinatio, *nego.*; et *nego conseq.*; secus enim ad tollendam inordinationem aliquam

major multipliciorque incurrenda erit inordinatio. Ostendimus excessum, vel in defensione justa regiminis legitimi, evadere inordinatum quid, ubi illa verteret in perniciem societatis. Nam inordinatio utique est velle possessionem et usum auctoritatis contra salutem societatis.

Inst. Haec quarta prop. videtur contradicere corollario II^o et III^o praecedentis; siquidem juxta haec corollaria relinquenda est quies propter jus legitimum, juxta illam propositionem, legitimum jus propter quietem.

Nego. assert. Spectant hae duae doctrinae ad status diversos; prima supponit probabilitatem satis firmam redeundi ad legitimam dynastiam, altera spem omnem rationabilem hujusmodi reditus excludit.

ARTICULUS IV.

De amissione auctoritatis.

231. Auctoritatem etiam supremam posse amitti, vel defectu materiae in qua exerceatur vel morte ipsius subjecti exercentis, jam patet nimis; qua in re auctoritatis possessio eandem fortunam sortitur ac quodlibet aliud dominium. Dubium solvendum hoc est, an princeps adhuc vivens auctoritatem, cujus est possessor legitimus, amittere possit propterea quod ea utitur perverse? In hoc autem dubio tria quaesita principalia includuntur, quibus respondendum nobis erit: 1^o Amittiturne auctoritas propter ejus abusum? 2^o Potestne populus jure ac legitime principem abutentem e solio deponere? 3^o Si princeps, minime abutens, erret aptitudinis defectu, num privandus erit auctoritate? His omnibus respondebimus ex illis quae jam posuimus theorematibus.

PROPOSITIO V.

Qui aliquando abutitur accidentaliter auctoritate, licet non sit ei parendum ubi jubet actus per se evidenter pravos; non hinc tamen auctoritatem amittit, nisi talis sit abusus qui *titulum* suae potestatis destruat.

232. N. B. Agitur de re *in se evidenter prava*. Nam 1^o si res in se esset indifferens, sed quae putaretur a subdito inepte ordinata ad bonum sociale, patet hunc debere obedire; cum ad hoc ipsum sit necessaria auctoritas socialis, ut dirigat in rebus indifferentibus (126, II) judicia individuorum inter se dissentientium de ordine ad finem socialem: 2^o si pravitas non est evidens, a jure superioris certo vincitur *incertum* subditi jus ad renitendum (68, V, VI).

PROB. 1^a PARS. 1^o Qui rem exequitur *in se evidenter malam*, agit non modo sine influxu auctoritatis, sed omnino contra auctoritatem, quae essentialiter est ordinata (126, VI). Atqui nulli licet agere contra auctoritatem ut sequatur voluntatem hominis. Ergo principi rem in se evidenter pravam jubenti, non est obtemperandum.

2^o Malum *in se* est id quod natura ipsa prohibetur: ergo qui illud praecipit, juri naturae sese opponit. Atqui nulla valet auctoritas humana contra jus hujusmodi, a quo e contra vim omnem suam humana auctoritas mutuatur (37, III). Ergo in conflictu haec suspenditur, nec proinde ei parendum est.

PROB. 2^a PARS. Vis juris pendet a *titulo* seu a facto praeeunte (69, V; 129, seq.). Atqui abusus est posterior: quare, nisi titulum destruat, non potest de auctoritate disponere.

COROLLARIA.

233.—I. Debitum renitendi in re mala est basis sapientis libertatis conscientiae, cujus et potentissimam sanctionem efformat.

—II. Quum varii sunt tituli ad possidendam auctoritatem pro factorum associantium varietate (133, seq.), nulla dari alia responsio generalis potest questioni in secunda propositionis parte contentae, quam quae datur ibidem; sed haec factis ipsis applicanda est ut comperiatur utrum et quatenus jus superioris superetur a juribus fortioribus.

—III. Auctoritas, quam facta immutabilia tribuerint (ut paternitas, dominium territoriale, jus praevalens, etc.), non poterit amitti; e contra si facta mutabilia illam tribuerint (ut electio plebis, aut principis altioris), ea poterit *secundum justitiae normas* revocari ab eo qui contulit.

PROPOSITIO VI.

Justum est ut qui abutitur auctoritate constanter, eadem privetur, ubi tamen ab altiori pendeat auctoritate.

PROB. 1^a PARS. 1^o Par est ut ordo naturalis conservetur ac defendatur (100, I); atqui abusus constans auctoritatis est inordinatio constans (126, VI), sine spe fere remedii afferendi, nisi possessor ea privetur; siquidem quo longius illa ab hoc retinetur, eo magis et invalescit habitus pravae voluntatis, et firmatur vis ad faciendum quod lubet, nec remedia adhiberi amplius possunt. Ergo qui constanter auctoritate abutitur, dignus est qui eadem spoliatur, ut sic inordinatio de medio tolli possit (200). 2^o Par est ut crimen societati obnoxium poena mulctetur, atque in primis privando reum potestate nocendi (114, 200, seq.). Atqui abusus continuus auctoritatis est crimen, et inter crimina summopere obnoxium, utpote radicem ipsam

ordinis evellens, imo eam transformans in causam ordinationis, quod est malorum socialium maximum (122, II). Quapropter justum est ut potestas auferatur ab eo qui constanter abutitur auctoritate.

PROB. 2^a PARS. Quod autem id praestandum sit ab auctoritate altiori sic ostenditur. Mulctare crimen poena est actus auctoritatis (200, III). Atqui in casu allato privatio auctoritatis est poena criminis. Ergo est opus auctoritatis superioris.

COROLLARIA.

235.—I. Si qui abutitur constanter auctoritate meretur hujus amissionem *pro poena*; quicumque jus habet poenae infligendae, potest in tali casu auctoritate privare eum qui illa abutitur.

—II. Quocirca in iis societatibus in quibus auctoritas est divisa inter individuos, aut coetus varios, lege subjectos alicui tribunali nationis supremo, hoc poterit juxta formas legitimas litigantes judicare, quippe apud ipsum vere habetur auctoritas suprema.

—III. In regimine proprie monarchico, securitatis principium nequit esse apud populum, qui, cum ibidem non sit superior, nequit punire.

—IV. In omni consociatione hypotattica, consortia seu deutarchiae defenduntur contra tyrannidem deutarchicam (162) a potestate protarchica.

—V. Omnium felicissima erit illa societas, in qua societates minores perfecte ac voluntarie subjiuntur capiti supremo, qui et in doctrina errare nescius et in virtutibus, religione, institutione et habitu firmus sit, quique vi omni destitutus, eo ipso ad justitiam sustinendam adigatur.

Ex hactenus dictis erui potest responsio ad tertium quaesitum in numero 231^o propositum. Patet nimirum, principem qui transitoria imperitia errat, non amittere jus imperandi. At si omnino intelligentia destitueretur extra spem illam recuperandi, satis claret eum non posse auctoritatem possidere (127). Quia tamen infirmitates difficillime apparent esse absolute incurabiles, ideo facilius est decernere quando usus intelligentiae desit, quam ubi defectus hujusmodi sit irreparabilis et perpetuus. Ei vero qui caret usu intelligentiae, licet jus absolute non desit, deest tamen juris usus. Quamobrem in tali casu vel ab ipso infirmo in lucidioribus intervallis, vel ab eo qui post ipsum auctoritatem possidet, regni procuratio constituenda erit, per quam activa societatis gubernatio loco infirmi suscipiatur.

OBJECTIONES.

236. I. Contra prop. V^{am}. (232). Superiorem non dirigere ad bonum commune est aliquid in se evidenter malum. Ergo superiori ita agenti non est obtemperandum, ut ut res non sit *in se mala*, quae praecipitur.

Resp. Dist. antec; Superiorem non dirigere ad commune bonum ex mala voluntate est evidenter malum in se, *conc;* ob cognitionis defectum est in se malum, *subd.*; malum morale, *nego;* malum materiale, *subdist.*; hypothetice manifestum, *conc.*; reapse et constanter manifestum, *nego* (47, IV).

Si superior aperiatur subdito, se velle laedere aut privatum aut societatem, certe subditus non debet obedire, sive, ut melius dicam, debet non obedire. At si superior ob desiderium boni socialis rem jubet quae videatur subdito hujusmodi bono evidenter contraria, id erit malum materiale, supposito quod subditus non erraverit, sed

superior. Sed haec hypothesis, juxta consuetum naturae ordinem, est minus probabilis (127): ergo nequit legem stabilire naturalem (37, IV, seq.), nec ex collisione jus superioris cohibere.

II. Contra 2^{am} part. propositionis VI^{ae}. (234) et Cor.

III. (235.) 1^o Doctrina intolerabilis omnino est quae docet, populum ferre debere absque remedio tyrannidem omnem, nec licere rebellare. 2^o Certissime Deus auctoritatem minime condidit, ut per hanc opprimerentur populi; quare nec supradictam inviolabilitatem ei concessit. 3^o Quin etiam natura ipsa alte clamat ex intimo hominis corde, obsistendum esse oppressori reactione proportionali.

Resp. ad 1^{um}. 1^o Nos non dicimus, sustinendam esse tyrannidem *sine remedio*; quin contra propugnamus tali nos donari remedio a natura in societate gentium (294, IV). Hujus vis pro societatibus, quae lente progrediuntur ac diu perdurant, evidentior, efficacior et concretior evadit in ordine supernaturali, licet individui ad emolumentum inde percipiendum in vita hac fugaci non semper perveniant.

2^o *Dist.*; Doctrina haec est intolerabilis ubi beatitudo hominis ad vitam praesentem limitetur, *conc.*; si infinita compensatio in vita futura capessenda offeratur, *nego*. Omne malum physicum, quamvis in hac vita sit irreparabile (102, fin. 5), fieri potest juxta rationem bonum aliquod, dummodo ordinetur ad beatitudinem aeternam. Jamvero haud intoleranda est doctrina quae jubet suscipere quod *juxta rationem* bonum esse demonstratur; imo est summopere justa et naturae hominis consentanea; siquidem ratio est fundamentum justitiae et specifica humanitatis forma.

3^o Aliud quoque responsum subdi posset, distinguendo ita: Est intolerabile ut patiatur populus insons, *conc.*;

populus sons, *nego*; quin imo culpa exigit naturaliter poenam (200). Jam age tyrannis nequit locum habere, nisi quia magna pars populi particeps illius culpabiliter fit per doctrinas quas admittit, per vitiosas actiones quas perpetratur, et per operam suam serviliter tyranno collatam (171, IV). Quare doctrina juxta quam is tyrannidem in facta hypothese patienter ferre debet, non solum non intolerabilis, sed et justissima est.

Inst. Sed qui patiuntur fere sunt boni. Allato igitur responso non modo non tollitur, sed et augetur atrocitas hujusmodi doctrinae.

Resp. Advertat adversarius se hac instantia mutasse difficultatem. Haec enim in eo sistebat quod intolerandum quid sit, *populum* ad poenas damnari, quin possit rebellare: at in instantia nomine populi intelliguntur nonnulli individui boni. Quocirca licet iniquum sit innocentes pati, id tamen res est quae ubique accidit in mundo, quaeque explicatur a philosophis (nec aliter explicari potest) per compensationem vitae futurae (102, seq.).

Ad 2^{um}. Deus quidem non creavit auctoritatem *ut opprimeret*; posuit eam tamen in potestate liberi arbitrii hominis ita ut *possit opprimere*; non secus ac medium aliud quodcumque credidit imbecillitati voluntatis humanae. Loquendum igitur nobis est de auctoritatis possessione tanquam de omni alia possessione, qua non licet possessorem abutentem privare, nisi ex iudicio illius qui ei praeest.

Ad 3^{um}. Dist.; Clamat natura contra oppressorem voce passionum irrationalium, *conc.*; rationis, *subdist.*; clamat ut homines sectentur stricte jus ac officium, *conc.*; clamat ut quaecumque ratione, vel iniqua, removeatur molestia, *nego*. Ab ipsa ratione, eaque tranquilla ac serena deduximus impossibilitatem ut populus sit simul iudex ac pars, ordinator atque ordinatus, etc. (234). Homo igitur qui

rationem sequitur ducem, fraenando impetum et autophiliam passionum nihil aliud quaerentium quam voluptatem *individui momentaneam*, bonum *permanens et universale* sibi proponit, et poenas suffert, conando ut germen naturam socialem perficiens evolvatur, atque ita paulatim maturando pro generationibus futuris felicitatem terrenam, contentus ipse si sibi aeternam procuret et augeat.

III. Contra coroll. IV et V prop. VI^{ae} (235) obtruditur ridiculum effugium monendo recurrendum esse ad majorem societatem quae oppressorem coerceat; siquidem 1^o quando nascetur haec major societas? ubi vero nata fuerit, sinetne oppressor ut subditi ad id remedii recurrant? 2^o Societas major principibus praesertim componitur, qui se invicem adjuvabunt ut opprimant, non ut moderationem exerceant. Unde major auctoritas non secus ac minor exorbitare potest.

Resp. ad assertum. Nos id proponimus non ut *consilium* sequendum, sed ut *factum* contemplandum. Praeterea, sit ridiculum an non consilium, manet tamen certum, potestatem deutarchicam cohiberi intra limites a protarchica (152, 162).

Ad 1^{am} prob. Profecto societas gentium nondum est perfecta, attamen jam incipit non parum invalescere ad moderandas res populorum, Europaeorum praesertim. Quod si nondum par sit remedio oppressioni afferendo, non ideo est dicenda ad id inutilis: natura enim gradatim semper progreditur. Ita lenta supervenit ratio moderandis passionibus in individuo; lenta auctoritas civica moderandae domesticae, etc.

Ad 2^{am} probat. Si aberret altior auctoritas, appellanda erit *universalis*, quae sub influxu religionis viget (235, IV), quaeque etsi vacillare possit in individuis, habet nihilominus maximum perfectionis et securitatis gradum sive ad jus quod spectat sive ad vim.

CAPUT III.

DE USU JURIORUM POLITICORUM EJUSQUE LEGIBUS.

237. Declaraturi quam breviter leges potestatis politicae juxta varia ejus capita, simul agemus 1^o de *fine* et *actibus* inde provenientiibus, 2^o dicemus quibus legibus actus hujusmodi finem suum assecuturi sint in quavis politicae auctoritatis parte. Finis mediatu8 et generalis omnium potestatum politicarum est bonum commune sociorum, de quo sub nn. 174, 175: immediatus vero et specialis uniuscujusque indicatur sub n. 216.

ARTICULUS I.

De potestate constituyente.

PROPOSITIO I.

Tres sunt actus praecipui potestatis constituentis; nempe approbare jura praecedentia, ea solidare organismo proportionato, eademque actuare dando cuilibet organo formas et leges accomadatas fini.

238. PROB. 1^a PARS. Omnis societas oritur ex factis quibusdam praeëuntibus (125, N. B.), quae jura determinata progignunt; nec potest conditor societatis prohibere horum jurium ortum, sicut nec impedire potest existentiam legum ordinis et justitiae factis illis applicandarum.

Si haec jura violarentur in condenda societate, perpetuo contra clamarent, donec restaurarentur, et uniuscujusque socii ratio ac conscientia moraliter incitaretur ad eorum expostulationes fovendas (68) et, eas fovendi causa, ad impugnandum ordinem institutum a fundatore. Atqui fundator societatis debet huic stabilem dare unitatem

(120, I), quippe *unitas* est primum esse societatis, stabilitas autem est conditio necessaria (123, 124, V). Ergo constituens potestas debet jura praecedentia sancire.

PROB. 2^a PARS. Nulla societas sine organismo esse potest (152); nec ulla organismi operatio sine viribus animantibus (5). Quapropter fundator societati organismum tribuere debet viribus animatum. Atqui vis socialis in jure maxime consistit (179, III; 120, III; 125). Ergo instituendus est organismus juribus proportionatus, nec potestas constituens potest eum ad libitum ordinare.

PROB. 3^a PARS. Organismus socialis, quomodocumque oriatur ex factis anterioribus, spectare debet ad finem socialem seu ad bonum commune, juxta legem socialitatis sine qua non fit societas (121, N. B. 5). Ergo potestas constituens, ut *efficaciam* societati tribuat, debet in ejus organismo hanc tendentiam, eamque constantem, producere. Porro in individuorum collectione tendentiae individuales variant perenniter. Ergo tales organismo sociali dabit potestas constituens formas et leges, quae ad finem socialiter eos ipsos conducant qui individualiter possent aberrare.

N. B. Dixi formas et leges, quae se habent, alterae ut *materia* (utique secunda), alterae ut *vita* cujuslibet organi. Etenim forma hic est complexus relationum habitualium entis socialis; lex vero motum in operando moderatur. Sic ex. gr. Monarcha, Clerus, Nobilitas et Populus efformabant olim partes organicas praecipuas in Gallia; modus quo hae mutuo inter se agerent, legibus statutum erat.

COROLLARIA.

239.—I, ex 1^a parte. Societas revolutionaria, ut aiunt, seu quae fundatur in subversione jurium anteriorum, est

essentialiter labilis et turbulenta; nec consolidari poterit nisi prout tempus sequens nova jura maturaverit.

—II. Et quoniam id quod soliditatem moralem non accipit a jure, nullam firmitatem obtinet nisi per vim astutiae vel brachii; sic societas revolutionaria erit essentialiter suspiciosa in sua politia et violenta in opprimendo.

—III, et 2^a parte. Societatem organismo instrui nihil est aliud praeterquam *lege* constitutionali id declarare quod praecipitur a *justitia* et *convenientia* circa possessionem auctoritatis, eis ad quos pertinet distributae.

—IV. Potestas constituens unitatem etiam localem sociis comparare debet, praecedentem possessionem territorii comprobando, idque apposite ad jus civicum in partes distribuendo. V. Op. Magn. 1056–7, 1154. Nota CVII.

—V, ex 3^a parte. Sed postquam varia corpora politica eorumque munera ad normam jurium anteriorum in societate distinxerit, potestatis constituentis erit insuper horum cuique specialem constitutionem organicam tradere, fini uniuscujusque proprio accommodatam.

—VI. Eo perfectior erit constitutio, quo difficiliorem reddet individuus recessum a fine. Et quia homo ducitur sensu, imaginatione, ratione, religione; ideo perfecta erit socialis constitutio, si in regenda corporum politicorum operatione omnium illarum virium impulsus adhibuerit (179, IV).

—VII. Perfectio socialis est ergo alia omnino ab individuali; sine qua tamen haud diu illa permanebit; quare huic quoque admovenda omnis cura politica.

—VIII. Nequit constitutio mutari ab eo qui *totaliter plenitudinem supremae* potestatis non possidet; quocirca auctoritas delegata aut conditionata, aut partialis aut una

tantum potita functione non poterit jure mutare constitutionem socialem (130).

—IX. Mutatio omnis non modo ab auctoritate legitima facienda est, sed intuitu etiam boni socialis, non secus ac prima societatis conditio.

ARTICULUS II.

De potestate deliberativa.

PROPOSITIO II.

Tres sunt deliberantis potestatis partes praecipuae sive functiones, quarum inter socios distributio a constituyente determinanda est: nimirum, *inspectio*, *expostulatio* (petition and remonstrance), *Discussio* (inquiry and debating).

240. 1^a. PARS patet: nam nisi prius inspexerit, societas non poterit nosse. Propterea in omni societate rite ordinata adsunt officiales quaquaversus sparsi, qui, quid fiat, per se videant.

PARS 2^a quoque est evidens (licet saepe neglecta); siquidem subditorum necessitudines possunt aut ignorari imperitia et incogitantia gubernantis, aut occultari fraude et malitia ministrorum. Quapropter subditi, ob illud quo fruuntur jure obtinendi bonum suum, jus quoque habent hujus necessitatem monstrandi. Verum expostulatio haec, relicta passionum ludibrio, modum excederet (59, p. 3^a), gigneretque, loco ordinis reparantis, tumultum subvertentem. Ergo potestas constituens debet expostulationem socialem ordinare.

N. B. Potestas *electrix* et *moderatrix* nihil aliud sunt quam media quaedam expostulandi, concessa a constitutione sociali electoribus et societati (218, I, 3^a).

PARS 3^a. PROBATUR. Cognitio socialis habetur ex factis et narrationibus quam plurimis, eisque non raro suspectis. Est ergo necessaria discussio ut verum eluceat; quae quidem adeo naturae congruens est ac frequens, ut eam passim usurpari videamus.

COROLLARIA.

241.--I. Quandoquidem istae tres partes requiruntur omnino ad rectam cognitionem socialem, ita in qualibet recta gubernandi forma inveniri debent, sive haec polyarchica sit sive monarchica (171, V).

—II. Perfecta tunc erit constitutio socialis quoad corpora deliberantia, cum efficiet ut omnes necessitates subditorum manifestae fiant, quin ullus tumultus aut discordia excitetur.

—III. Ut hoc obtineatur, opus est tali organismo socialem cognoscendi potestatem instruere, ut haec velit possitque cognoscere. Ut autem velit, oportet ut qui gubernat sit bona voluntate praeditus et liber a privatis commodis. Ut possit, necesse est eum veras tenere notiones ordinis socialis in abstracto (39), seque accessu facilem exhibere sinceris factorum concretorum narrationibus (41, seq.).

N. B. In monarchiis educatio et religio principem probum efformant; divitiae alienum a suo commodo; instructio capacem; animi docilitas et facilitas in audiendis consiliariis minime blandientibus apertum efficiunt veritati. In polyarchiis additur insuper conflictus commodorum inter polyarchas, quo fit difficile ut falsi rumores convalescant doctrinaeve societati exitiosae. Qui conflictus convenienter adhibetur etiam in monarchiis ut inducantur corpora consulentia ad recte deliberandum, reluctantibus licet passionibus personalibus. Determinare quanam ex

legibus organicis magis conferant ad necessarias has dotes in coetibus deliberantibus obtinendas officium est potestatis constituentis. In libro quinto operis nostri, quod *Saggio Teoretico* inscribitur, indicavimus quaedam capita problematis ab illa potestate solvendi. Verum in angustissimo hoc compendio amor brevitatis vetat plura hac de re disserere.

ARTICULUS III.

De potestate legifera.

§ I.

Partitio.

242. Potestatem legislativam diximus jus illud vi cujus societas potest obligare omnia membra sua ad operandum bonum commune (216, p. 3^a): quod jus residet in auctoritate, imo ipsam ejus *essentiam* efformat (126, II, III). Actus quem talis potestas intendit est "ordinatio ad bonum commune," et vocatur *lex*. Legislatoris igitur operatio est perfecta, quando ea est ut hujusmodi ordinationem producat ad commune bonum. Perfectum autem erit esse legislatoris, quando per illud bene hic disponetur ad operandum (4, II, III). Et quoniam operari pendet ab esse, esse autem a principio constitutionis suae, ideo philosophia politica, dum legem moralem tradit operationi legiferae, simul et legislatorem ducat oportet ad rectas leges condendas, et potestatem constitutivam ad bonos legislatores efficiendos.

Incipiamus a notione legis elucidanda, in qua situs est finis, immediatus quidem legislatoris, mediatius vero potestatis constituentis.

§ II.

De lege.

243. Quandoquidem lex appellatur *actus ille* quo superior subditum movet ad bonum commune, patet legis perfectionem a natura et actus et superioris et subditi esse repetendam. Quoad primum sit:

PROPOSITIO II.

Lex debet esse honesta, utilis et conveniens.

PROBATUR. Actus tunc est perfectus quando tendit efficaciter ad suum finem. Atqui lex, quae est legislatoris actus, efficaciter tendit ad finem quando est honesta, utilis, conveniens. Etenim finis legis in eo situs est ut individuos ordinet ad consequendum finem externum, hunc ad honestatem naturalem dirigendo (174). Atqui ad ordinandos individuos lex requiritur conveniens, nempe apta ad movendum hominem juxta ipsius naturam (178, seq.); debet insuper illis tum externa bona procurare, idest esse utilis, tum bonum morale, idest esse honesta (27, II). Lex igitur hanc triplicem conditionem ad suum finem obtinendum postulat.

N. B. Dos honestatis respondet fini universali *hominis*, ordini scilicet his in terris implendo; utilitas fini particulari *societatis* concretæ, quod est bonum externum (174, seq.); convenientia fini *auctoritatis*, quod est hominem gubernare, eum movendo juxta ejus naturam (125, 178).

COROLLARIA.

244.—I. Omnis lex uno quodam principio constat, immutabili et necessario, honestate scilicet; altero vero mutabili, scilicet utilitate et convenientia, quae cum a concreto mutabilique subjecto desumantur, ipsae quoque

mutabiles sunt, pro mutabilitate cum mundani ordinis tum status sociorum physiologici. Sic v. g. in regionibus sterilibus ac frigidis lex quaedam pulchre quadrabit, quae in aliis ditioribus ac meridianis nullo modo conveniret; sic etiam aliqua lex sociis rudibus conveniet, quae excultis et civilibus impar omnino esset, etc.

—II. Nihilominus omnis lex dici potest *per se* constans, eo quod quamdiu perseverat status mundialis et physiologicus, causa scilicet ejus utilitatis et convenientiae, legislator urgere debet ejus observantiam.

—III. Ut lex sit licita requiritur ut sit honesta ex parte materiae, non tamen hoc sufficit ut ferri *debeat*; vera causa illam stabiliendi exurgit ex ejus utilitate et convenientia.

—IV. Lex quae disconvenit aut nocet, natura sua cadat oportet; aut enim homines non movebit ad sui observantiam, aut si aliquo tempore servatur, damna per ipsam illata ejus mutationem inducent.

—V. Hinc oritur vis legis ex consuetudine profecta; quae proprie non obligat per se, sed suggerit potius legislatori utilitatem ac convenientiam quorumdam agendorum, quae silentio approbat, tacitaque approbatione ei vim legis tribuit.

—VI. Ex quo apparet impossibile esse ut tollatur omnino jus traditionale, omnesque leges codici inscribantur.

—VII. Cum lex debeat *convenire* subdito, tempori, loco, etc., patet eam non debere semper exigere bonum absolutum, sed illud dumtaxat quod moraliter obtineri potest in determinatis circumstantis. Ex quo sequitur posse tolerari quaedam mala moralia, licet numquam possint positive permitti (126, VI).

PROPOSITIO III.

Ad superiorem quod pertinet, lex tunc perfecta est quando nascitur ab auctoritate suprema et "competente."

245. PROB. 1^a PARS. Lex debet ordinare societatem, inspectam ut totum quoddam; nam nequit esse ordo in partibus nisi hic subordinetur toti (6, II; 8, III). Atqui totum sociale nequit ordinari nisi ab eo qui totam possidet auctoritatem ordinatricem, quippe effectus nequit superare causam. Ergo lex proficisci debet ab auctoritate suprema.

PROB. 2^a PARS. N. B. "Competens" ea dicitur auctoritas quae ordinat quae sibi juxta rationem *competunt*, seu a se pendent.

Hinc evidens fit propositio. Etenim auctoritas ordinans quae sibi non competunt juxta rationem, non est vera auctoritas, nec vi pollet ulla; siquidem auctoritas est jus, et vis juris tota sistit in ratione (68, seq.). Quamobrem lex quae non est lata ab auctoritate competente, haud dici lex potest.

COROLLARIA.

246.—I, ex 1^a parte. Lex debet esse universalis, idest comprehendere individuos omnes in eis circumstantiis quas contemplantur versantes.

—II. Haec autem universalitas amplectitur et ipsum legislatorem, quatenus et persona privata, et quoad relationes homogeneas.

—III, ex 2^a parte. Superior ordinans subditos non suos, aut ad finem non suum, aut actiones ad talem finem non ordinabiles, est incompetens.

—IV. Quod natura sua est ignotum legislatori, eidem *directe* non competit, utpote non ordinandum ab ipso; cum ordinare sit actus intelligentiae (127), quae ad ignotum non se extendit.

—V. Ex quo confirmatur quod alibi dictum fuit, societatem nempe nullum habere jus in actus internos (174), nec protarchiam per se ad gubernandum interna deutarchiae (154, seq. 160, 161, II).

—VI. Hinc apparet, rationi summopere consentaneum esse, ut quaeque legitima deutarchia per se ipsam iudicet de factis illis, quibus subditi sui laedunt jus deutarchicum tantum (Ibid.).

PROPOSITIO IV.

Ad subditum quod spectat, perfectio legis postulat ut sit publica, clara, innixaque sanctioni certae.

247. PROB. Lex debet movere voluntatem omnium per rationem praecipue (179, IV; 246, I). Atqui ratio non movetur nisi praeceptum innotescat. Ergo ratio omnium subditorum certior praecepti fieri debet. Sed notitia universae protarchiae communis, est publica (161, II). Lex igitur publica esto.

Promulgatio tamen subditum ad operandum non movebit, si desit claritas; siquidem notitia obscura est indeterminata; quod autem indeterminatum est non determinat. Idcirco lex clara quoque sit oportet.

Cum homo sensitivus ex natura sua a sensibilibus moveatur, claret omnino legem ex boni aut mali sensibilis accessione efficaciorē evasuram (59). Atqui bonum aut malum sensibile, additum legi ut haec observetur, *sanctio* dici solet. Ergo sanctione lex efficacior evadit in subditum, ideoque perfectior.

COROLLARIA.

248.—I. Quamquam impossibile est leges omnes conscribi, legislator nihilominus consuetudini relinquet quam paucissima possit (244, V), utpote minus determinatae ac minus publicae lege scripta.

—II. Perspicuitas legis est adhuc perfectior, si non solum quod jubetur ostendat, sed etiam praecepti sapientiam suadeat, atque ita intellectum moveat secundam naturam suam (179, IV).

—III. Lex sine sanctione est valde imperfecta, cum paucissimi sint homines qui pura ratione moveantur.

—IV. Sanctio *poenalis* est actus potestatis legislativae, et ad nullum alium praeterquam ad superiorem pertinet; contra, sanctio *remunerans* potest etiam a privato dari, quippe qui benefacere utique potest, at nequit juste malum æqualibus infligere.

§ III.

De organismo legislativo.

PROPOSITIO V.

Tanto perfectior erit constitutio societatis cujuslibet, quanto legislator vi organismi socialis erit magis illuminatus in cognoscendo, rector in volendo.

249. N. B. Dico 1^o “legislator,” qua voce comprehenditur individuum tum corpora; 2^o “*vi organismi*,” nam hinc maxime fit ut illa perfectio sit socialis (239, VI).

PROB. Lex est actus voluntatis socialis. Atqui voluntas tunc perfecta est, cum sequitur rationem veridicam, tenditque recta in finem (51, 78, seq.). Sapiens ergo et rectus debet esse legislator.

Haec propositio nonnulla summi momenti corollaria continet.

COROLLARIA.

250.—I. Quia lex debet ordinare *utiliter, politice, honeste* (243), ideo eam oportet oriri e summa rerum temporalium,

hominum gubernandorum, scientiarumque moralium peritia: quae omnia eminentiori gradu raro in uno eodemque individuo conjunguntur.

—II. Quandoquidem rerum utilium peritia est pars propria plebis; ars politica, sapientium rectorum; moralis scientia, sacerdotii: ideo propositio legum democratica, deliberatio aristocratica, approbatio hierarchica sunt elementa essentialia boni organismi legislativi; sicut sensatio, cognitio intellectualis, et directio ad finem sunt elementa actus humani. Nimirum ad populum pertinet quas sentit manifestare necessitates suas, ad catos politicos media invenire illis subveniendi, ad auctoritatem religiosam horum honestatis fidem facere.

—III. Consensus legislativi, selecti inter solos divites a vulgo ignaro nullum securitatis pignus vi organismi sui exhibent, unde commendentur eorum leges.

N. B. Antiquae ordinationes sociales paulatim a natura pedetentim operante efformatae, non autem ab effrena subditorum ac tumultuantium passionum praecipitatione, ut fit in politicis turbationibus, praetendunt revera, nunc plus nunc minus evoluta, haec tria elementa. Sic apud Hebraeos postulabat populus, seniores deliberabant, confirmabant sacerdotes. In societatibus ethnicis, augures et oracula constituebant elementum hierarchicum, a quibus confirmationem quaerebant legislatores, ut Lycurgus ab oraculo Delphico, Numa ab Egeria, Roma in comitiis ab aruspibus, etc. Quoad elementum democraticum et aristocraticum, verum est ea quandoque influxum irregularem exercuisse, unde Anacharsis risit quod Athenis proponerent sapientes, ignari vero deliberarent; sed tandem partem et ipsa suam habebant. In societatibus medii aevi Communia, Nobilitas, Clerus erant plerumque corpora

non minus distincta, tam quoad deliberationes quam quoad commoda. Quando in Gallia tertius status alia duo corpora absorbit, fundamenta jecit tyrannidis popularis, nondum emendatae omnino; nam abest adhuc, socialiter loquendo, elementum hierarchicum, nec alia duo rite functiones suas obtinuerunt, nec organisimum (A. D. 1845). Deputati aristocratiam quamdam constituunt pecuniariam parum diversam ab optimatibus; ars typographica nullis circumscripta limitibus, quae sane est elementum democraticum, leges proponit tam tumultuose ac inepte ut in eis ratio communis boni haberi nequeat (240); electiones politicae influxum omnem elementi domestici ac municipalis a legislatione cohibent, sicut Romagnosi ostendit, qui tamen influxui religioso, quem odit, vult substituere scientiam, sicut morali substituit utilitatem.

—IV. Cognitionis necessitas in legislatore efficit, ut potestas legifera saepe sit cum deliberativa conjuncta, saltem ad discussionem quod attinet (218, II, 240).

—V. Quandoquidem lex recta esse debet nullus conflictus commodorum satis est ad efficiendum bonum legislatorem; sed cura omnis in primis adhibenda est ut hic probus sit et honestus (239, VI).

ARTICULUS IV.

De potestate executiva.

§ I.

Partitio.

251. Executio legis duplicem functionum speciem requirit, *applicationem* scilicet eorum quae fuerunt lege statuta, et *remotionem* obstaculorum. Applicatio rursus in duos dividitur veluti ramos, ad quos nomine guber-

nationis et administrationis naturaliter se porrigit providentia socialis, *homines* nempe attingit et *res*. Obstacula, pari modo, a duplici principio oriri possunt, ab homine rationali scilicet, aut ab homine animali; et ideo removenda sunt mediis cuique accomodatis. Functio, qua per vim rationis removentur oppositiones rationales, vocatur potestas judiciaria; qua per vim materialem removetur repugnantia materialis, vocatur militia.

Gubernatio igitur, *administratio*, *judicia*, et *militia* nobis offerunt subdivisionem potestatis executivae, de qua breviter tractabimus, distinctius attingendo quod hac de re diximus alibi, dum generatim de operatione sociali agebatur (164, seq.).

§ II.

De gubernatione.

252. Nomen potestatis “gubernantis” hic usurpamus pressiori sensu, quatenus praescindit a ceteris potestatibus, hucque reducitur ut a sociis executionem legum ordinem statuentium obtineat. Ampliori enim sensu posset significare exercitium auctoritatis ordinem sociis praestituentis quavis facultate et quovis medio, in quacunque re sive speciali sive generali (179).

PROPOSITIO VI.

In omni societate 1^o est necessaria functio gubernans, 2^o quae ad summum imperantem pertinet; 3^o porro hujus functionis perfectio consistit in hoc ut individuos socios juxta hominis naturam moveat ad legem perficiendam.

PROB. 1^a PARS. Lex est universalis (246). Atqui universale indiget ulteriori principio ut individualiter agat (39); quod principium profecto nequit esse ipse subditus,

quippe qui, ut talis, non est motor, sed movetur (170, seq.). Est igitur functio auctoritatis propria.

Quod etiam empirice licet confirmare; nam si lex societati divulgaretur tantum, quin adesset qui eam individuis applicaret, negligeretur a pluribus.

2^a PARS evidentem patet; nam ad summum rectorem pertinent functiones omnes societatis ordinatrices (127, seq.).

Patet et 3^a pars a nobis jam demonstrata (178, seq.).

253. N. B. Ordinationes illae particulares, quibus lex applicatur individuis et privatis consortiis, dici solent *decreta, jussa, praecepta*, etc. *Officiales* autem vocantur individui in quos pars aliqua auctoritatis socialis transfunditur (152.).

COROLLARIA.

—I. Quaelibet protarchia officialibus indiget, ubi suprema auctoritas sola per se non sufficit legibus applicandis.

—II. Differentia inter officialem, polyarcham et deutarcham in hoc consistit quod officialis publicam auctoritatem delegatam exercet, polyarcha auctoritatem propriam, deutarcha auctoritatem privatam in protarchia heterogenea (154, VI); in homogenea deutarcha est officialis dumtaxat a protarcha delegatus.

—III. Supremus imperans et subalterni organismum societatis motorem constituunt, sicut musculi voluntarii organismum individui motorem.

PROPOSITIO VIII.

Recta erit gubernatio, ubi 1^o idoneae institutiones sociales praeparent et conservent in elemento *materiali*, hoc est in iis qui gubernant aptitudinem ac honestatem;

2° ubi *forma organica* perfectam horum unitatem cum supremo capite et claram distinctionem in functionibus procreet: 3° ubi e capite fluat in ceteros imperantes *vis* et *gnavitas* functionibus singulis attemperatae.

254. Thesis magis elucidari indiget quam probari: illustratur autem considerando organismum materiale. Organismus quilibet requirit 1° materiam quamdam jam antea dispositam; 2° dispositionem partium fini accommodatam; 3° principium actionis vitale quo animetur. Sic, v. gr., corpus humanum non posset agere sine quibusdam determinatis elementis chemicis, nec sine organismo, nec sine vitali principio ejusque motione.

COROLLARIA.

255.—I. Perfecta igitur gubernatio postulat 1° instructionem praeiviam; adeoque superior debet, quantum poterit, praestare media iis qui juvari inde possunt: hinc debitum publicae instructionis, examen, etc.: 2° postulat honestatem eo magis probatam, quo facilius est ut vexatio subditorum ab individuis ministris procedat quam a legibus; hinc debitum educationis publicae, etc.: 3° postulat perennem censuram utriusque conservatricem; hinc officia revisorum et inspectorum, disciplina, etc.

—II. Unitas organica inferiorum magistratuum omnium cum capite est ex se magna perfectio socialis, quam sit medium *efficacissimum* executionis (192). Sed vitari potest, si adhibeatur sive ad finem boni non communis sive in materia quae auctoritati non competat.

—III. Ut inferiores magistratus se gnavos exhibeant, oportet 1° eos avertere ab omni privato commodo, ad quod inserviat congruum *stipendium*: 2° eis communicare auctoritatem et vim necessariam, determinando quid ad

cujusque officium pertineat: 3^o eos incitare ad munere suo rite fungendum, tum paena tum praemiis propositis.

—IV. Munus igitur et stipendium non sunt idem ac *opus* et *operis merces* ut quidam videntur putare. Hoc enim situm est in opera privata, pro qua merces solvitur juxta justitiae *commutativae* rigorem; munus vero est magistratus publicus, cujus adimpletio est debitum patriae caritatis, adeoque nequit ære persolvi; sed conferendum est juxta justitiae *distributivae* normam.

—V. Stipendium proportionatum esse debet tum damno quod minister incurrit suum relinquens commodum, ut commune curet, tum bono a societate sperando ex illius animi dotibus et ex jacturis ab eodem faciendis.

—VI. Errat igitur qui putat paupertatem esse titulum ad munera et stipendia obtinenda. Aliquando tamen, *ceteris paribus*, praeferendi sunt pauperes. Cf. Magn. Opus n. 1145, 3^o.

§ III.

De administratione.

1. *De valore deque divitiis in genere.*

256. Sicut per functionem gubernantem societas dirigit homines ad finem socialem; ita per administrantem dirigit res (251), hisque utens ut mediis, considerat in ipsis utilitatem quamdam (3, VI), adeoque titulum boni utilis eis tribuit, æstimationemque de iis quamdam concipit (71). Porro æstimatio ista socialis, qua *res* materialis habetur apta ad producendum talem bonitatis gradum, dici solet *valor* rei illius. Huic *æqualia* (equivalent) habentur quaecumque existimantur idonea ad producendum tantum, quantum res illa producere potest: quare et invicem permutantur.

Ex quo intelligitur, valorem materiale fundamentum habere reale et naturale, atque magna ex parte ab arbitrio humano liberum. Poterit quidem istud esse causa cur ut finis habeatur, quod finis non est; sed quod finis ille obtineatur hoc potius quam illo medio materiali, prorsus ab eo non pendet. Libido erit fortasse causa cur magni fiat adamantis coruscatio; sed æqualem obtinere coruscationem sine adamante est impossibile.

Fundamentum primum valoris rei alicujus est igitur *utilitas* eam possidendi, sine qua res pretium non habet. Sed quia tanto utilior est rei possessio, quanto haec difficilior comparatu est illis qui ea carent, ideo *raritas* rei est aliud valoris elementum. Tertium est *difficultas* superanda ad hoc ut merces utilis evadat; unde pluris valet quidquid majori cum labore acquiritur ac periculo. Quapropter, utilitas, raritas et difficultas eam comparandi sunt elementa realia valoris socialis, et respondent rationibus finis, materiae ac formae.

Advertatur tamen, utilitatem respici posse aut generatim ad usum sociorum, aut speciatim alicujus individui: valor socialis pendet ab existimatione sociali ac proin ab usu *sociali*, non jam ab *individuali*. Hinc quamvis res desinat esse utilis socio alicui, non ideo amittit valorem sociale.

N. B. Quantitas valorum disponibilium *divitiae* dici solent.

PROPOSITIO IX.

In *omni* societate humana inest jus possidendi divitias easque administrandi in ordine ad finem sociale.

PROB. Societati divitiae tam necessariae sunt quam est necessarium ut sociorum utilitati provideat (174), et per speratam utilitatem eos suaviter inducat ad operandum juxta ordinem (179, IV), et ut eos sustentet in iis muneribus

ad quae propter bonum commune destinat eos (255, III). Atqui ex his omnibus, utpote naturam humanam, cujus compositum materiali sustentatione eget, naturaliter consequentibus, totidem officia atque adeo jura pro omni humana societate colliguntur. Ergo omnis humana societas jus habet possidendi et administrandi divitias ad suum finem.

COROLLARIA.

257.—I. Sicut est impossibile valorem tribuere rei inutili, ita est impossibile secernere valorem ab ipsa re, quae valet (257, N. B.): unde qui habet jus ad valorem habet jus ad rem. Porro societas possidet valores seu divitias, et de iis disponit duplici modo, hoc est, utendo earum utilitate et leges dando circa earumdem *usum*. In primo casu, utendo divitiis possessis, induit in suis ministris characterem privatum, paciscendo cum aliis privatis, juxta strictas leges justitiae commutativae (ut in camparandis armis, alimentis, etc.); in secundo operatur tanquam auctoritatem habens et juxta proportionem justitiae distributivae, ut in tributis, portorio, aliisque vectigalibus imponendis, in ferendis legibus circa censum agrorum aliorumque bonorum (assessment), commercium, etc. Illud dicimus *dominium civile*, hoc *politicum* seu *eminens*.

—II. Societas, ut exercet *dominium eminens*, possidet quidquid civiliter possidetur a sociis; ut habet vero *dominium civile*, illa bona tantum quibus jure utitur in bonum publicum.

—III. Materia utriusque *dominii* continetur stabilibus bonis et mobilibus. Haec bona hodie in ordine civico appellantur *domanium* (public domain), et *aerarium* (revenue), *fiscus* vero (Government resources), si haec duo

sumantur simul: in ordine autem politico possessio stabilis dicitur *territorium*, mobilis vero *divitiae nationales*, et generalius, *publicae res*.

—IV. Sicut ordo politicus est medium ad civicum assequendum (181, II), ita administratio socialis ad communem rem temporalem prosperandam tendere debet.

N. B. Quandoquidem hoc Compendium intra id quod necessarium est se contineat oportet, nihil dicemus de legibus moralibus quibus auctoritas duci debet in exigendis adhibendisque opibus fisci. Equidem justitia distributiva et necessitas publici boni sunt leges fundamentales hujus sicut et cujuscumque operationis socialis. Similiter abstinere ab indicanda ratione melius perficiendi territorium. Non possumus tamen quin obiter saltem attingamus aliquid de ratione divitias publicas provehendi.*

2. *Ratio provehendi divitias publicas delibatur.*

PROPOSITIO X.

Quamvis usura sit essentialiter injusta, non est tamen vetitum Statui ad provehendas divitias publicas lucrum assignare danti pecuniam mutuam, nec est *per se* illicitum huic id accipere.

258. N. B. *Usura* est lucrum ex pecunia mutuo data, et eo solo titulo quod haec fuerit mutuo data. *Mutuatio*

* Qui plura cupit circa *Oeconomiam* publicam videat specialem ac sane doctam tractationem de hac re in Ephemeridibus "Civiltà Cattolica," ubi huic disciplinae, quae a recentioribus Oeconomistis sine sanis principiis, sine scientifica methodo, sine ullo ordine ad Moralem et Religionem, imo ratione ad fovendas malas cupiditates apta, tradi solet, auctor noster locum proprium in Encyclopaedia Christiana optime tribuit, quin aliquid detrahat de parte ejus utili ac materiali ab illis unice explicata. T.

est contractus in quo conceditur *usus* rei materialis, postmodum restituendae; si res talis sit quae usu consumatur, debet æquivalens reddi. *Pecunia* est merces destinata ad hoc ut sit vehiculo valoribus: porro merces hujusmodi inter civiles gentes est metallum, reputatum ad hoc idoneum quia pretiosum est, ductile ad impressionem recipiendam, durum ne eandem amittat, divisibile ad libitum, portabile, etc.

PROBATUR TOTA PROPOSITIO GENERATIM. Sola ratio cur illicitum tale lucrum dici possit, est haec quod id sit usura. Atqui talis ratio est falsa: quippe qui lucrum accipit *qui a lege assignatur*, non innititur titulo mutui, sed juri eminenti societatis, ab ipsa applicito ad suum scopum verum, bonum nempe publicum; et ideo usuram haud agit. Ergo lucrum acquisitum propter titulum supra inductum non est illicitum.

PROBATUR SPECIATIM PER PARTES SINGULAS. *Quoad 1^{am} partem.* Usura est accipere lucrum titulo mutui ex re quae ipso usu consumitur. Atqui hoc lucrum est per se injustum. Ergo per se injusta est usura.

Prob. Min. Mutuum sive mutuatio est contractus *bilateralis* seu conventio qua duo contrahentes confitentur, unum se dare et accepturum, alterum se accipere et daturum æquivalens, se ad hunc æqualem valorem obligantes debito fidei, quae basis est omnium conventionum (94, V; 105, II, III, VII); ita ut qui non dat æquivalens injuste agat. Sed qui lucratur modo supradicto non dat æquivalens; dat enim rem infructiferam, et accipit pro ea aliam æqualem una cum fructu alienae industriae: committit igitur injustitiam. Et revera (atque hic nota bene differentiam) res quae non consumitur usu, in se virtualiter duos continet valores, unum scilicet situm in utilitate qua-

dam permanente, quae per se æstimationem meretur, et habet valorem aliquem; alterum in *usu* talis utilitatis ad tempus determinatum, quo praeterito, eadem res primum illum valorem servat. Ergo qui cedit usum talis rei, cedit valorem distinctum omnino a valore illius habituali: e. gr. qui equum locat, cedit utilitatem equitationis, quin tamen sibi amittat commodum equitandi alia vice. Quam ob rem dum equi restitutionem exigit et simul equitationis mercedem, tantum solummodo accipit, quantum dedit.

At qui rem mutuam tribuit, quae usu consumitur, cedit usum rei quae adhibita nullam aliam servat utilitatem, nullum alium valorem; nam ea pecunia semel impensa, aut vinum illud semel potatum, non potest amplius impendi aut potari. Qua de causa si aliud praeter rem ipsam consumptam lucrum exigat, exigit plus quam æquivalens; nam supponit rem praeter usum habere alium valorem *per se*.

Hoc argumentum magis perspicuum fiet ubi diluentur difficultates.

Quoad 2^m partem quae duo continet membra, scil. 1) lucrum, de quo in thesi, potest juste ab auctoritate sociali tanquam vectigal imponi; 2) id provehendis divitiis publicis inservit.

Probatur 1^m membrum. Auctoritas socialis plenissimum jus habet indicendi vectigalia subditis ad bonum commune; tributum vero eo est justius, quo plus gravatur is qui utilitatem percipit. Atqui in lucro illo legali indicendo servantur maxime hujusmodi proportionem; nam nihil solvit qui nihil proficit, et plus solvit qui plus proficit. Ergo tributum hujusmodi nihil illiciti continet: sicut non est illicitum exigere vectigal viarum stratarum a viatoribus; a litigantibus, pro tribunalibus; a contrahentibus, pro contractibus, etc.

Probo nunc 2^m. membrum; scilicet vectigal hoc requiri ad bonum commune. Commercii prosperitas est medium boni publici, utpote medium augendi divitias (113, VII, 256) uti probant œconomici scriptores. Atqui commercium, in quibusdam casibus saltem, non floreret sine hoc vectigali; siquidem producit pro ratione sortium simul collectarum et collocatarum. Jamvero istae si illo juvamine magna ex parte otiosae jacerent, tum quia multi nollent mutuam pecuniam dare; tum quia cum hinc magna oriretur difficultas obtinendi subsidii ex mutuacione in casibus non praevisis, quaelibet provida familia deberet apud se ob hanc rem pecunias servare otiosas. Quare, nisi societas facilem redderet hanc pecuniariam mutuacionem, *avaritia* hinc, illinc *œconomia* in causa essent, cur fontes utilitatis ab illa ex sortibus percipiendae vix non clauderentur. Debet igitur societas mutuacionem illam facilem reddere. Jamvero ad hoc nulla alia prostat via nisi aut praeceptum aut invitamentum: primum esset inefficax, cum sortes otiosae nequeant cognosci; imo fortasse *injustum* foret, quum hoc auferat possessoribus usum liberum rerum suarum (143, IV). Restat igitur sola praemii illecebra, quae quidem hic est ratio omnium efficacissima et justissima boni publici obtinendi.

3^a. PARS PROPOSITIONIS patet ex praecedentibus. Nam si auctoritas jure tributum illud imponit, justeque ejus utilitatem dividit; si subditus ratam partem accipiens, nititur soli juri societatis eminenti nec ideo usuram exercet; nihil vetat quominus per se lucrum concessum suscipiat.

N. B. Dixi *per se*, quia quaedam circumstantiae (v. gr. paupertas mutuatarii, gratus animus, etc.) possent reddere injustam aut turpem susceptionem ejusmodi lucrorum, sicut possunt efficere ut aliquis ex obligatione aut ex convenientia debeat impertire de re sua indigentibus aut benefactoribus, etc.

OBJECTIONES.

259. I. Contra 1^m. partem propositionis X^{ae}. 1^o. Ideo tantum usura putatur essentialiter injusta, quia vox mutuum significat pecuniam *gratis commodatam*, et qui mutuum dat pollicetur se nullam velle compensationem. 2^o. Hac promissione sublata, omnino par est ut pecunia fructus ferat, quippe hodie pecunia est medium ingentis lucri. 3^o. Pecunia considerata est ut instrumentum negotiationis: porro quis nesciat, instrumenta jure locari posse, indeque praeter illorum restitutionem, fructum seu *lucrum* percipi propter usum? 4^o. Fenus pecuniae erit licitum saltem ex eo quod mutuatarius dat *libenter* fenus, lucro ingenti inde praeviso. 5^o. Quod si propter mutuum prohibeatur fenus, iste omni illo lucro privabitur, cum nemo sit qui mutuum dare velit. 6^o. Usura igitur non est per se mala, sed propter solam oppressionem pauperum a feneratoribus nonnullis exercitam.

Resp. Ad 1^m. *nego assertum*. Satis absonum videtur ut quis contendat, vocem “mutuum” significare commodationem *gratuitam* in contractu in quo expresse exigitur fenus, feneratorem quoque polliceri se nihil feneris suscepturum, dum explicite illud quaerit. Ratio cur usura sit illicita est objectiva, non subjectiva; exprimit enim contractum in quo naturalis aequalitas non servatur, siquidem fenerator plus accipit quam dat.

Imo, *repones fortasse*, nisi fenus haberet, minus acciperet quam daret; dat enim pecuniam accipit vero chartulam aut verbum; quae perfecto minoris valent.

Dist. hanc Subsumptam Minoris sunt in quibusdam adjunctis, ubi scilicet aliquid feneris est licitum, *conc.*; semper, *nego*. Quando fides promissoris, et tranquillitas atque auctoritas socialis vacillat, tunc minuitur promissionis pretium: quando industria negotiatoris pecunia fit

reapse fructifera in negotiatione, tunc crescit pretium summae: in his duobus casibus pecunia et promissio se invicem non exaequant. Sed in multis casibus charta pluris valet quam pecunia, nedum eam exaequet, ut videre est in syngraphis argentariorum qui magna fide gaudent.

Ad 2^m. *Dist. assertum*: Aequum est ut pecunia fructum afferat possidenti, *conc.*; aliis, *nego* (112, seq.). Ejus vero ratio ambiguitate laborat, adeoque et ipsa distinguenda sic est: Pecunia est magnum lucrandi medium, sed materiale et iners, cujus *productio* (ejus scilicet utilitas et valor) tota repetenda est ab industria utentis, *conc.*; medium per se activum et productivum, ut planta aut animal, *nego*. Pecunia fructum fert negotiatori, ut æs fabro illud fingenti.

Quamobrem si licet mercedem exigere a negotiatore propter *usum* pecuniae in quo hanc habuit, licebit pariter exigere a fabro ut solvat non modo pro æris *usu* in quo id habuit; quippe hujusmodi usus fit illi lucrosus. E contrario, si nefas est lucrum facere ex laboribus fabri ementis æs, nefas erit quoque lucrum facere ex laboribus negotiatoris pecuniam mutuam sumentis.

Ad 3^{um}. Esto pecunia instrumentum, si vis; sed tunc, cum locatio dominium haud transferat, pecunia apud commodantis dominium semper erit, quae si pereat, eidem perit. Sic contractus *mutui* erit contractus *societatis* (Partnership).

Inst. Non est ita; quippe pecunia negotiatori credita hujus culpa perit, et ecce cur iste tenetur restituere, licet dominium non acceperit sed usum solummodo.

Resp. Neg. assert., cujus falsitas nimis patet. Cur enim non poterit fur rapere aut fraudator decipere mutuatarium absque hujus culpa?

Ad 4^{um}. Si fas esset accipere quidquid *libenter* quis tribuit injusto ac fraudulento exactori, liceret latroni crumenam viatoris accipere, quippe quam ille libenter tribuit ne vitam perdat; sicut negotiator libenter usuras solvit ne lucrum speratum amittat. Verum libenter non est hic idem ac *voluntarie*; voluntatem enim significat relativam, non absolutam. Mercator majori damno minus praeferat, at licebitne hoc ei damnum inferre? Monopola, puta, universum sibi comparavit frumentum quod modo pretio vendit prorsus immodico, quodque multi tanti emunt *libenter* potius quam fame perire; eritne licitum hujusmodi lucrum? Rerum valor non dependet a voluntate sed ab intellectu cognoscente, una cum fundamento *in re*. Nam valor est aestimatio quaedam intrinsicae rerum utilitati innixa; aestimatio autem est iudicium; iudicium vero est actus intellectus (256, 71). Fundamentum unde ratio valorem adjudicat non est in desiderio hujus aut illius hominis, sed in necessitatibus vique productrice societatis (256).

At, urgent, negari nequit pretium quoddam quoque dari *affectionis*. Ita sane, sed fundatum in aliqua dote reali, minime natum ex cupidine et vexatione.

Ad 5^{um} *Dist.* Nemo amplius dabit mutuum, si lex *benevolentiae* deficiat inter homines, qua obligamur velle bonum alienum uti nostrum (104, seq.) fidemque adhibere verbis aliorum, quae est basis totius humani commercii, *conc.*; secus *nego*. At quaecumque sit causa, ubi ad bonum publicum aliquid prospiciendum sit, id statuendum est a publica auctoritate (125, seq.).

Ad 6^{um}. Est igitur usura mala *per se*; oppressio autem, quae saepe consequitur, est foetus genuinus, non autem basis ejus iniquitatis.

II. Contra reliquam propositionem X^m. 1^o Si usura est mala *per se* nunquam evadere potest licita, quacunque boni publici ratione non obstante. 2^o Nec prodest nomen mutare, vocando praeium, foenus legale, aliaque id genus; siquidem res ipsa non mutatur, quum id semper verum sit, compensationem exigi a privato ex pecunia mutuo data.

Resp. Ad 1^{um}. Ratio boni publici non potest quidem efficere ut usura sit bona, dum est mala *per se*; at efficere potest ut contractus quidam non sit usura, qui coeteroquin in relationibus mere privatis usura foret. Eodem modo ac bonum publicum efficit ut malefactoris occisio non sit homicidium, et venditio fundi coacta non sit violentia possessori illata.

Ad 2^{um} *Moralis actio essentialiter et realiter* mutatur ubi mutantur relationes actus; siquidem ordo moralis totus pendet ab istis relationibus (26, 28, IV). Porro hic mutatio est totalis, eo quod in usura finis sit privatum lucrum; usurarius voluntate agit privata, mutuarius cedit necessitati; lucri quantitas cupiditate metitur: e contra, in foenore legali, finis est bonum commune, causa juris est auctoritas publica, mutuarius cedit legi, a qua et limites praefiguntur lucro.

§ IV.

De potestate judiciaria deque militia.

260. Vidimus alibi (195, seq.) potestatem judicariam esse auctoritatem quatenus haec tum virtute juris authentice declarati, capax est removendi obstacula quae ab obscurioribus et infirmioribus juribus juri evidentiori firmiorique, atque adeo recto societatis processui, opponi possent; tum per vim socialem protegit jura ac libertatem sociorum contra injustam potentiam privatam. Existentia et scopus

potestatis istiusmodi jam satis a nobis declarata fuerunt. Reliquum nunc esset ut determinarem *quomodo* haec functio exercenda sit, et ideo quo sit instruenda organismo a potestate constituyente. Sed in angustiis et generali hujus Compendii doctrina haud commode tractatur tantae molis et adeo specialis naturae materia; et ideo ad tractationes uberiores lectorem cupidum plura audiendi remittimus. Idem fere dicendum videtur *de vi publica* seu militia. Cf. Magn. Op. n. 1194, seq. Attamen cum nullum adhuc de hac fecerimus verbum, pauca delibabimus.

PROPOSITIO XI.

Est apud auctoritatem officium et jus utendi vi materiali ordinata (organized) ad fulciendam iustitiam.

261. PROB. Societas nata est servare ordinem externum inter homines (175, seq.). Sed sine vi materiali hujusmodi ordo saepe saepius violaretur, ut ex ipso facto liquet. Idem demonstrari potest ex humanae voluntatis libertate ad praevaricandum, et ex obedientia quam ei praestat, etiam dum malum operatur, corpus, contra quod reactione materiali opus est ad tutelam ordinis externi. Justus est igitur usus virium materialium in societate.

Ad hujusmodi autem reactionem necessarias esse vires quae exerantur a corporibus ordinatis (organized) patet ex obstaculis superandis. Etenim vis socialis debet praevalere conatibus omnibus, licet validis, hostium socialium; certa insuper argumenta hujus praestantiae debet societati tribuere ut nihil sit societati metuendum, nec quicquam pravis sperandum. Atqui talis certitudo nequit obtineri unius conatibus, nec multorum disjunctorum; nec adest unitas sine subordinatione (126), seu organismo. Ergo auctoritas debet dictas vires materiales ordinare (organize).

262. Organismus hujusmodi quo publice reagitur, in individuis humanis, si subsint auctoritati, dici solet *militia*. Organismus defensionis materialis exterioris dici solet *munitiones*.

COROLLARIA.

—I. Quoniam auctoritas operatur in triplici ordine, civico, politico, et internationali (182, I), ideo indiget vi *civica* quae tueatur ordinem inter privatos; vi *politica*, quae formas sociales; vi *internationali*, quae societatem adversus aggressiones externas.

—II. Quamquam nihil vetat moraliter quominus eadem vis possit complere in hisce tribus ordinibus functiones virium socialium, tamen natura ita fit ut, prout societas progreditur in civilitate et cultura, vis formas induat diversas pro diversis ad quos destinatur finibus.

—III. Haec porro diversitas perspicitur tum in militiis tum in munionibus, quippe alius est modus compescendi malefactores, alius multitudines aut hostiles exercitus.

—IV. Perfecta tunc vis publica erit quando minimo tempore, minimoque dispendio, summam certitudinem attigit superandi obstacula quantacunque.

Et en quo spectare debet potestas constitutiva et legislativa, legibus tum constitutioni sociali tum statu civilitatis et artium consentaneis.

PROPOSITIO XII.

Vis publica debet passive se habere in obediendo.

263. N. B. Id tamen non vetat quominus individui ratione utantur obediendo, quippe qui inquirere debent 1° utrum necne auctoritas sit competens (245); 2° num aliquid praecipitur *in se evidenter* malum (232). His

autem compertis, vis publica debet superiori legitimo obtemperare.

PROB. 1^o A PRIORI. Militia est vis socialis et ideo debet socialiter moveri (170, seq.), sicut vis humana humanitus. Sed operatio socialis moraliter determinatur a superiore legitimo (171). Militia igitur moveri ab illo debet, seu debet esse passiva.

PROB. 2^o A POSTERIORI. Militia talis debet esse quae cuiunque malorum conatui praevaleat (infra, 265, N. B). Atqui si admittatur militia de praecepto superioris legitimi posse deliberare, ea essentiali vi praevalendi destituitur, quippe quae, titubantibus militibus, ipsa minuatur oportet; idque necessario contingit, si sexcenta hominum capita sponte in unam sententiam convenire debent. Et quamvis concedatur eos quandoque sponte esse consensuros, id foret casu; quare praepotentia hujusmodi virium esset pure accidentalis, et ideo insufficiens ad constantiam operationis et ad firmitudinem existentiae socialis. Eximere igitur militiam ab officio obedientiae passivae est idem ac in nihilum redigere ejus *naturam*, eo sublato unde fit socialis; in nihilum redigere ejus *actionem*, eo sublato unde fit praevalens. In summa, militia non foret militia, siquidem ea simul esset et non esset vis praeponderans.

PROB. 3^o EMPIRICE. Fac ut inter caedes quae nuper Parisiis fiebant (1848) duplex militia, nationalis scilicet quae vocatur, et exercitus, alte non fuisset obedientiae principiis imbuta, et, sanguine miserorum errore ac furore percitorum commota, vel ex parte animis defecisset, quis fuisset societatis exitus?

Si civium ullus est ordo cujus tenuis est mentis cultura, is est certe militum ordo qui fere colliguntur ex rusticanis, et a mane ad vesperam exercitationibus materialibus distra-

huntur. Quam facile est sophismatibus hoc genus hominum capere, eisque persuadere jussa esse injusta aut nociva! Ita persuasi dimidium virium amitterent, nisi firmitas in obedientia passiva eos contineret.



CAPUT IV.

DE DIVISIONE POTESTATUM.

264. Magno plausu excepta est saeculo praeterito assertio Montesquiana “nullam esse posse fiduciam ubi eadem persona (*physica* aut *moralis*) dat legem, applicat, violatamque judicat.” Ex quo idem inferebat rectam neutiquam illam esse civitatem in qua potestates legifera, executiva, et judicialis, non sunt divisae. Nunc vero jam evanescit fascinatio haec, et politici scriptores jam advertunt “distinctionem Montesquianam, utcumque inaccuratam, posse utique esse in *mente*, sed in *re* nunquam: hoc distinguendi modo vitiosas illas divisiones induci quibus nihil infensius, tum theoriae tum praxi; tentamenta haec tot ac tanta secum afferre incommoda ut brevi arguant hominem quod imprudenter rem plane impossibilem suscepit.” (Romagnosi).

Conabimur hic ad quasdam accuratas formulas reducere fundamenta doctrinae verae, quibus refellantur fallaciae Montesquianae.

PROPOSITIO I.

Falsum est nullam posse adesse securitatem nisi dividantur potestates, aut etiam eas posse in civitate bene ordinata penitus dividi.

265. PROB. 1^a PARS. 1^o ex facto, quippe quod ostendit sub potestate paterna plerumque alta pace et securitate

nos frui. Multi fuerunt quoque principes sapientia aut sanctitate incliti, quibus populi se sponte dederunt; deditisque feliciter cessit.

2^o Ratio ipsa explanat facta. Adest securitas, cum utendi propriis juribus plena datur facultas. Atqui omnis subditus pacifice suis utitur juribus quando qui regit lumine praeditus est ut ea cognoscat, rectitudine ut ea amet, viribus denique pollet ut ea tueatur. Quamobrem, aut dicendum unione destrui intelligentiam, rectitudinem ac vires, aut securitatem non auferri. Porro intelligentia et vires crescunt crescente unione; rectitudo autem potest quidem malo allici, sed non adigi. Quinimo in ipsa independentia sua mens recta nova incitamenta reperire potest ut quae justa ac bona sunt appetat. Falsa est igitur propositio Montesquiana absolute prolata.

PROB. 2^a PARS. 1^o Omne imperium est essentialiter unum in operando, siquidem unitatem in multitudinem consociatam diffundit (128, I); estque essentialiter intelligens, eo quod coordinet ad finem (127). Atqui unitas naturae intelligentis, consideratae in statu completo et ad operandum apto, ea est quam vocamus *personam* moralem aut physicam. Ergo imperium omne *una* essentialiter constat persona.

N. B. Hinc 1^a pars iterum confirmatur; nam si omnis securitas deeset ubi tota auctoritas in una eademque residet persona, jam securitas nulla esse posset ac metaphysice repugnaret, eo quod repugnet imperium sine unitate.

2^o Confirmatur necessitas unitatis in imperio in iis quae ipse Montesquieu fatetur; contendit enim tres illas potestates harmonice incedere debere.

N. B. Problema, quod sibi proposuit solvendum Montesquieu per divisionem potestatum, sensu aperte

absurdo accipitur a multis; quippe qui volunt talem imperii formam invenire, in qua omnis facultas faciendi malum, praepediente alia potestate, auferatur superiori. At enim vis praepotens eaque efficax, ait Romagnosi, apud summum imperium constituit dogma primum, fundamentale et necessarium cujusque civilis societatis. Profecto potestas cui alia æqualis opponi possit non est suprema; et sicut impediri posset a malo, sic etiam a bono (234, seq.).

COROLLARIA.

266.—I. Verum securitatis principium populis est conscientia recta atque honestas imperantium.

—II. Quapropter, totum problema politicum versari debet in indagando vinculo morali quo illi adstringantur ad amandam honestatem potius quam in investiganda vi materiali qua in illa cohibeantur.

—III. Si religio est fortissimum honestatis vinculum, imbuere praesides religionis amore est maxima civitatis securitas.

PROPOSITIO II.

Potestatum divisio nunquam potest supplere probitatem regentium in bonum societatis.

267. PROB. 1°. Bonum societatis non est utilitas sed ordo (122, II). Atqui conflictus ex divisione potestatum poterit quidem multis prodesse; quoniam, divisa potestate, multi praesunt; sed nunquam efficiet ut multi, si improbi, velint ordinem. Ergo conflictus probitatem minime supplet.

2°. Miseri ac debiles nunquam imperio praeferentur: nam qui gubernat eo ipso desinit esse miser et debilis; quare nulla ex artefactis gubernandi formis utilitatis

regulae innixis, cujusmodi est Montesquiana, unquam miseris ac imbecilliis proderit. Atqui ordo maxime postulat ut his sublevandis praecipua societatis cura dirigatur, cujus est munus jus contra vim defendere (175, 183, seq.). Ergo praecipuum societatis bonum non oritur ex utilitate.

3^o PROB. EX FACTO. Ubi cumque defuit probitas, monarchiae, aristocratiae et respublicae ad oppressionem duxerunt. In priscis democratiis, servi, licet immensum numero plures quam cives, aequè comprimebantur Athenis, Spartae ac Romae; in Anglia olim in Catholicos et Hibernos non minus saevitum est; hodie dum [1853] nigrity in Statibus Foederatis Americae jugum ferunt; in Helvetia, Argovia et aliae provinciae (Cantons) Protestanticae Catholicos opprimunt et spoliant. Quapropter, aequilibrium et divisio potestatum non conducit ad ordinem socialem, sed ad summum pluribus affert utilitatem, solis debilioribus ac miseris derelictis.

PROPOSITIO III.

Potestatum distributio, cum probitati gubernantium conjungitur, etiamsi ex una parte adversa adhuc sit societati, ex altera tamen potest eidem prodesse.

368. PROB. 1^a PARS. Societas est unio quaedam quam unitas ordinatrix efformat (120, I); tanto ergo perfectior erit societas quanto perfectior est ordinatrix unitas. Jam vero distributio potestatum minuit unitatem auctoritatis; ergo et societatis perfectionem; unde et nocet.

PROB. 2^a PARS. Imperans, ut homo, infirmitatibus ac passionibus humanis subjacet (128, II.); potest igitur fraeno egere, in usu auctoritatis, ubi passionibus eum ad excessus impellunt. Atqui potestatibus divisis et adjuncta

probitate ejusmodi fraenum illi imponitur; nam quamvis caeteri quoque polyarchae possint singillatim excedere, non tamen fieri solet ut *multis*, si sint probi, cupiditates simul omnibus aequae et constanter dominantur. Ergo potestas divisa potest aliquando prodesse.

COROLLARIA.

269.—I. Ex dictis haec lex universalis infertur: Tanto magis est necessaria distributio potestatum, quanto magis humanis infirmitatibus subjicitur praeses.

—II. Imperans qui conscius est imbecillitatis suae, aequas compensationes tenetur sibi adsciscere, quae distributo *usu* potestatis, etiam ubi hujus *possessio* non est divisa, non sinat eum suae imbecillitati indulgere.

N. B. Hinc fit ut in omni rite ordinata societate principes etiam absoluti, certas imperandi formas sibi imponant, quae celeritatem gubernationis retardent, ne forte aberratio repentina subrepat. Natura vero etiam potentioribus ac citioribus ad jubendum apposuit tum inertiam ingentem multitudinis dirigendae, tum conscientiam subditorum honestorum (233, I). Hinc quoque patet,

—III. Divisionem potestatum, vel potius earum usus reperiri necessario in omni societate (153); eam vero quisquis sapiens rector religiose custodit et ordinat ad bonum sociale; imperans vero infrunitae et effraenae mentis conculcat, si eam destruere nequeat.

OBJECTIONES.

270. Contra prop. II^{am}. 1°. Conflictus potestatum necessario tendit ad ordinem, unde supplet probitatem. Asserti hujus probatio invenitur in ipsa hominis natura,

quae propter insuperabilem tendentiam in bonum nunquam *gratis* velle potest injustum, quod tamen acciderit, si illa in dicto etiam conflictu non tenderet ad ordinem. 2^o Quae-libet potestatum divisio potest igitur reduci ad illam quam propositio tertia exprimebat, scilicet quae probitatem adjunctam requirit; atque ideo potestatum divisio *semper* bonum ordinis producat oportet. Itaque propositio III^a destruit II^{am}.

Resp. ad 1^{um}. Dist. assertum: conflictus potestatum tendit ad ordinem, quamdiu abest utilitas omnibus gubernantibus communis ad nocendum subditis, *conc* ; ubi haec adsit, *nego*. Ratio praevidet, experientia comprobatur, praefectos, ubi inter se communibus colligantur commodis, nisi probitas non vulgaris intersit, transgressuros justitiae limites, ne suffragium collegarum in bono utili amittant. Hinc colligitur responsio ad probationem.

Ad 2^{um}. Ex quibus etiam patet, prop. III^{am} haud repugnare II^{ae}; siquidem tertia loquitur de moderatoribus habitualiter honestis, secunda vero de iis qui commoda sua quaerunt; porro hi serius ocius perveniunt ad se colligandos in damnum miserorum.

II. At saltem non negabitur semper felicior fore societatem, in qua potestates politicae divisae sunt. Et revera felicitas socialis nihil est aliud nisi summa felicitatum individualium. Atqui conceditur a te, multas fieri consortes boni et felicitatis socialis, ubi multi imperium participant (267). Totalis igitur summa felicitatis socialis major semper erit in civitate, ubi una potestas cum altera compensatur.

Resp. Nego. assert. Ad probationem; 1^o *nego maj.* quae in ordine sociali sane cohaeret vulgatae doctrinae episcureae Benthami, Gionae caeterorumque, qui felicitatem

individualem collocant in summa voluptatum aut momentorum felicitum (66, II). Si felicitas socialis in summa individualium felicitatum statueretur, felicissima, procul dubio, foret societas in qua martyres aut igne aut ferro Neronis vel Taicosamae necarentur: nam quilibet martyr gestit pro justitia profundere sanguinem; quilibet vero persecutor gaudet illos expoliare et trucidare. Verum perfectio socialis, sicut perfectio cujusque apparatus mechanici ex pluribus coalescentis, non ex solis elementis oritur, sed et ex mutuis eorum relationibus; quae quidem si sint juxta ordinis normas constabilitae, perfectionem ac felicitatem proprie socialem constituunt: si vero contra has normas fuerint institutae, poterunt tunc quidem individui personali virtute adipisci felicitatem veram (26), at non idcirco perfecta erit societas.

2^o *Nego* pariter *minorem*. Concedimus multos percepturos esse *utilitatem* opprimendo miseros; sed participatio in hujusmodi oppressione, nedum sit opprimentium felicitas, est calamitas major ea, quam oppressi sustinent; nam improbus se praecipuo hominis bono privat, videlicet honestate (27, II).

3^o Tandem, transmissis etiam reliquis duabus propositionibus, nihilominus *nego consequentiam*. Equidem demus felicitatem socialem metiri ex utili, et in polyarchia aliqua, in qua fere omnes ad lucrum prospiciunt, latrones sanguine pauperum saturos futuros esse plures; non ideo tamen sequitur summam felicitatis praetextae esse majorem. Namque ut multi pinguescant divites, major oppressio pauperum requiritur. Sic antiquarum democratiarum commoda nonne inde nascebantur quod servi innumeri opprimebantur, sicut et commoda quorundam recentiorum colonorum Americanorum, et optimatum Anglorum, nonne innititur labori durissimo operariorum ac pauperum?

Quod si sub absolutissimis quoque tyrannis plebs opprimebatur et fere exsanguis relinquebatur, unde id nisi ex eorum prodigalitate in complices criminis et in ministros? Falsum est igitur ibi, ubi sunt multi qui lege improbe a se statuta pinguescunt, felicitatis summam, epicureae licet, crescere revera in universa societate.



CAPUT V.

EPILOGUS LIBRI.

271. En juris politici fundamenta breviter declarata. Determinat hoc leges morales, quibus formatur, conservatur ac florescit unitas socialis, quae, cum suapte natura dirigatur ad bonum individuorum Consociatorum, si finem hunc attingat, pervenit ad *terminum* perfectionis suae; si tendat, erit perfecta in sua *tendentia*; si se aptam ad tendentiam reddat, efficietur perfecta in suo esse (1, V).

272. Perfectio termini cum hujus vitae propria non sit, jus politicum nequit leges condere nisi spectantes ad entitatem et operationem societatis, prout haec oritur ex multiplici conjunctione principii socialis cum factis ipsis.

Perfectio *essendi* consistit in perfectione unionis; nam esse sociale in unione situm est. Quapropter est societati politica potestas formandi et conservandi hanc unitatem. Porro cum potestatis hujusmodi sit constituere, i. e., inter se varias partes organicas et elementares simul conjungere juxta leges constantes, recte potestas constitutiva dicitur. Quare viribus moralibus usa ex praecedenti ordine pullulantibus, eniti debet donare societatem, quam constituit,

tali organismo tum personarum tum rerum, quem vis nulla sive physica sive spiritualis possit dissolvere.

273. Nec id est satis: nam organismus iste non est destinatus ad inertiam sed ad perpetuam operationem reparatricem ac perfectricem. Constitutio igitur organo *cognitionis* instructa sit oportet, quasi oculo sociali, qui vigil sit ad petendam lucem, pellucido ad eam suscipiendam, ita vitaliter animato ut sentiat. Iste est organismus deliberans, qui per inspectionem inquit, per expostulationes suscipit, per discussionem patefacit quid sit opus societati.

Agnotis necessitatibus suis, societas debet *velle* providere condendo leges justas, convenientes atque utiles: quare tali indiget organismo qui tum propter tendentiam innatam singulorum individuorum, tum propter relationum variarum compaginem eos conducat ad corpus legiferum, qui optime usuri sunt rebus, gubernaturi homines, tuituri honesta.

274. Bonum quod per leges vult societas, debet deinde *executioni* mandare, homines in societate ordinando. Quare haec talem requirit organismum, qui ex concreto auctoritatis centro profectus, seque per omnia membra societatis diffundens, leges applicet fidelissime. Iste organismus est societas gubernans, seu gubernium, ut dicunt, cujus compago summo opere ad ordinem socialem producendum apta sit oportet. Quamobrem educandus est, instruendus, cohibendus, excitandus, remunerandus.

Ad hoc autem indiget societas mediorum *materialium*. Ea igitur apud se habere debet non solum jus genericum, quod *eminens* diximus, ordinandi res possessionis etiam privatae pro communi bono, sed et jus personaliter possidendi et utendi certa quadam divitiarum quantitate in usum publicum cum *pleno* arbitrio dominii. Haec potestas

a nobis administrativa nuncupata fuit, subdividique potest in jus eminens et jus fiscale, prout disponit de rebus ordinando aut utendo. Ex illo nascitur jus inter alia fovendi commercium designato fœnore legali; ex altero exigendi vectigalia eorumque proventus expendendi.

275. At dum in hominibus et in rebus ordinem tuetur, caveat ne jura ex ordine ultro pullulantia conterantur ab aliis collidentibus juribus. Quapropter judicium authenticum ab ea ferri oportebit, eoqne saltem quoad actum externum ligari voluntatem sociorum. Porro hujusmodi judicium, si directe declarat jura et officia, dicitur pertinere ad *forum civile*; si vero violationem et reparationem, ad *forum criminale* seu *poenale*. Leges organicæ judicialis magistratus seu corporis judicantis, et leges, quibus regitur ejus modus *procedendi* (Code of procedure), respicere debent ad plenum et pervulgatum triumphum cujusque juris.

Sed quamvis sit legitima etiam quoad originem, sit competens ad judicandum, sit justa in sententia ferenda, auctoritas nihilominus judiciaria et legifera non poterit non offendere in sexcentas cupidines indomitas, quæ effraenes violenter tentabunt jus evertere. Alia igitur vis ab ea insuperabilis objicienda erit *violentiae* perturbanti, vis publica scilicet, eademque praesto semper habenda ad quodcumque opus. Itaque talibus illam donari organis oportebit, ut cum minimo societatis gravamine, tempore brevissimo, certo superatura sit obstacula vel *maxima*, in tuendis tum privatorum juribus, tum organismo sociali, tum existentia ac dignitate nationali. Haec omnia ordinanti vim publicam tum quoad personas tum quoad res incumbunt. Ex quo exurgit divisio militiae in civicam, politicam et nationalem; sicut et divisio regiminis in imperando militibus et administrando munitiones.

276. At quis est horum jurium, quis hujus auctoritatis adeo multifariam veluti in ramos distributae *possessor*? Princeps persona (physica vel moralis), in qua factum consocians potestatem supremam concretam posuit (127, 137, seq.). Sed numquid poterit possessor legitimus imperium alienare? Potebit quidem, si titulus quo auctoritatem possidet, *alienari possit*; si secus, nequaquam.

Quod si usus auctoritatis, qua legitime fruitur, ab usurpatore aliquo ei vi auferatur, ad quemnam tunc jus ordinandi societatem spectabit? Societas nec potest nec debet valedicere ordini. Eum igitur quaerat oportebit, ubi solum reperiri poterit, in eo scilicet qui *de facto* tenet imperium; usurpatorem autem urget officium (adeoque jus illi est) exigendi in iis quae intersunt civium, obedientiam, quousque in injusta occupatione perdurat. Sed quia injusta est occupatio, nec ei licet in ea persistere, nec aliis eum sustinere, nisi illuc devenerit res ut mutatio quaelibet societatem ipsam in discrimen adduceret.

277. Superest ut videatur an superior legitimus propter ineptitudinem aut injustitiam ab auctoritatis possessione possit desciscere? Cui quaestioni respondetur 1°: omne jus tamdiu durare quamdiu titulus ejus perdurat; quare superiorem posse excidere, si titulus est revocabilis, non posse, si perpetuus. Respondetur 2°: jus omne suspendi, suspensa facultate sive physica sive morali ea utendi. Incapacitas physica igitur jus non tollit sed usum, unde et exigit ut constituatur vicaria potestas. Ineptitudo vero moralis, seu jussi nequitia evidens, aut legitimae potestatis carentia circa id quod jubetur, suspendet quidem quoad illum actum debitum parendi in subdito, at non destruet jus superioris. Hinc nunquam licet subdito rebellare. 3° Contingere tamen potest ut superior non plena gaudeat

auctoritate, et tunc legitime ea privari potest ab eo qui jus habet facinora ejus puniendi, quae auctoritatis ablationem merentur. Qua in re ab justitiae normis patet non esse discedendum. 4°. In hac eadem re systema hypotatticum (154) societatum humanarum firmissimum securitatis pignus pro ordine sociali offertur, tum praesertim, cum religio sanctione sua sacrosancta, et jus consecrat, et vim retundit.

LIBER VI.

FUNDAMENTA JURIS INTERNATIONALIS SEU GENTIUM.

CAPUT I.

Partitio.

278. Postquam consideravimus hominem operantem primum ut privatum dumtaxat, deinde ut conjunctum cum aliis hominibus, ideam nobis satis accuratam comparavimus tum de origine tum de operatione sociali; superest demum ut oculos raptim convertamus ad relationes quae interesse possunt inter varias societates independentes et separatas. Hujusmodi sunt status, nationes, etc.; quapropter quidquid de relationibus illarum societatum generatim protulerimus, relationibus quoque inter status, nationes, etc., licebit applicare. Nos tamen, missis applicationibus in librum VII^{um} rem hic terminis generalibus agemus, ut haec tota opella nostra iis concludatur formis universalibus ac philosophicis, quibus incepit. Atque sic magis elementari-bus ideis contenti, declarabimus:

- 1°. Relationes naturales inter societates æquales;
- 2°. Officia prima inde emanantia;
- 3°. Quomodo vi adimpletio eorum exigi possit;
- 4°. Quae nova societas exurgat ex relationibus inter-nationalibus. Brevi: Relationes gentium tum in pace tum in bello, necnon gentium societas sunt hujus libri materies.

CAPUT II.

DE RELATIONIBUS NATURALIBUS INTER SOCIETATES SEPARATAS.

279. Qui homini *naturam silvestrem*, assignarunt philosophi, dixerunt eum per pactum sociale “se a statu illo silvestri eripuisse, at populos inibi adhuc versari;” quare inter has nonnisi relationes naturae silvestris etiam nunc interesse. Alii e contra, quorum vestigia nos premimus, cernunt hominem a natura consociatum, tendentem ad ampliores usque relationes sociales (120, II): quare universalem gentium societatem considerant uti ultimum naturae et creatoris scopum. Haec igitur universalis societas est *status* vere *naturalis* hominis; nisi quod, peccato corruptus, tam perfectae societatis factus est ob malas cupiditates moraliter incapax.* Nos igitur non dicemus naturalem nationibus statum separationis, sicut nec eum proprium individui dicebamus; attamen concedimus facilius quam individuos posse nationes diu separatas remanere in territorio suo, quem statum dicemus nativum, dum universalem societatem dicemus perfectam, adeoque verius *naturalem*. Nec mirum videri cuiquam debet, si postremam hanc perfectionem, naturalem licet, nondum attigerit genus humanum. Siquidem, ut omittamus naturae corruptelam, sicut individuus prius sese perficere debet antequam in familiam se propaget, familia antequam in civitatem, civitas antequam in gentem; ita solum ex perfectione societatis nationalis germinare potest societas generis humani, concreta et universalis, ad quam natura

* Unde divini operis Reparator *universalem* associationem refecit, quam et hoc ipso universalitatis nomine voluit insignitam, catholicam Ecclesiam nomen. Vide Saggio lib. ii, n. 466 et Nota lviii, lix.

ferimur. Quamobrem donec status nationalis formas suas viriles plene acquirat, societas gentium remanebit velut in quadam infantia, sicut et in infantia remanserunt nationes, cum adhuc imperfectae erant civitates; et vicissim in infantia fuerunt civitates cum imperfectae erant familiae. Nec ideo tamen inutile censi debet studium philosophorum qui statui hujusmodi nondum extanti leges volunt assignare. Nam illud non potest dici a philosopho nullatenus existere cujus germina prima jam pullulant, quodque totum jam existit in causis naturalibus, quas ipse considerat. Nec inutilis est consideratio talium societatum futurarum, quandoquidem cum istae a morali hominum praesentium operatione dependeant, summopere interest, si isti viam cognoscant et terminum quorsum natura propellit, ut se intentioni creatoris conforment, quae est regula suprema totius operationis (26, 37, IV).

Jam age, quid Creator decreverit, cum aliter a nobis comperiri non possit quam consideratis rebus, quae a natura offeruntur, ideo oportebit nos ex ipsa natura sociali deducere relationes quibus adstringuntur inter se societates, nec non officia inde germinantia.

PROPOSITIO I.

Inter societates independentes abstracte consideratas est aequalitas perfecta jurium et officiorum, quorum basis est officium justitiae mutuaeque benevolentiae.

PROB. 1^a PARS. Societates independentes abstracte inspectae nihil aliud sunt quam *natura socialis* pluries repetita; sed repetitio non est mutatio; ergo sunt illae aequales omnino.

PROB. 2^a PARS. Fundamentum omnium officiorum est principium primum "*Fac bonum*" (23, I); atqui hoc princi-

pium inter entia aequalia aequivalet officio justitiae et benevolentiae, sicut de homine individuo probavimus (104, seq.; cf. 69 et 108). Ergo justitia ac benevolentia sunt fundamentum omnium officiorum internationalium.

COROLLARIA.

281.—I. Inaequalitas jurium inter societates diversas non aliunde oriri potest quam ex factis concretis.

—II. Quae facta naturaliter nequeunt esse nisi aut origo aut consensus aut jus (133, seq.). Sic, v. g., coloniae dependent a metropoli propter originem, debiles consentiunt subjacere potentibus propter necessitatem, offensores possunt bono jure puniri propter delictum.

—III. Oppressio injusta unius societatis ab alia non generat *per se* inaequalitatem jurium; potest tamen inducere in imperium de facto jus precarium auctoritatis (224, seq.), quod, progrediente tempore, fieri potest legitimum ex consensu plus minusve explicito (229, II).

—IV. Cum gentes bonum sibi invicem velle debeant et procurare, debent et ordinem politicum sibi invicem velle subordinatum ordini civico; nam haec est perfectio societatum quoad suam unitatem consideratarum (216 et seq.).

—V. Relationes inter societates directe respiciunt bonum externum, subordinatum interno (174, seq.).

PROPOSITIO II.

Relationes mutuae inter societates ligant directe earum principes, mediate vero omnes individuos.

282. PROB. 1^a PARS. Relationes internationales sunt relationes quaedam morales, utpote inter entia intelligentia ac libera, et subjiciuntur legibus moralibus (171, III; 88).

Atqui morales societatum operationes peraguntur a propriis principibus. Ergo relationes istiusmodi morales ad principes directe spectant.

PROB. 2^a PARS. Principes debent ordinem servare inter subditos (126, VI): sed ordo relationes gignit inter omnes homines etiam extraneos, jubente universali principio socialitatis (121, seq.). Ergo subditi debent adduci a principibus ad observantiam legum ex illis relationibus ortarum adeoque *mediate* ligantur relationibus internationalibus.

CONFIRMATUR. In protarchia, quam synthesis efformat, subditus adstringitur iis officiis quibus erga deutarcham adstringebatur (161, III). Porro societas gentium protarchia est synthetica, quippe quae fuerunt nationes antequam unirentur (153, V). Igitur subditi adstringuntur erga protarchiam gentium iis officiis, quibus erga suos principes adstringebantur, scilicet *mediate*.

COROLLARIA.

203.—I. Pacificae relationes differunt omnino ab amicitia personali rectorum: haec quippe est affectus privatus intendens bonum personale amici, illae sunt affectus personae publicae, tenduntque ad bonum societatis amicae.

—II. Alienigena quilibet eodem prosequendus est officio benevolentiae, quo membra societatis aequalis; odium autem barbaricum in externos est contra naturam.

—III. Superior debet subditis suis in terra aliena sparsis; 1^o protectionem ita ut non laedantur; 2^o disciplinam ne laedant. Hinc eruitur ministrorum, qui personam *unius* populi apud alium gerunt, jus in subditos suorum principum, puta consulum, legatorum, etc.

N. B. Diximus officium benevolentiae inter gentes

fundamentum esse omnium officiorum inter societates æquales. At istae considerari possunt, ut versantur sive in ordine sive in perturbatione. Facile est autem cernere aliud deberi officium societati rite compositae, aliud inordinatae seu turbulentae. Enucleabimus ergo duobus capitibus utramque horum officiorum speciem.



CAPUT III.

QUO MODO EXPLICANDA SINT OFFICIA BENEVOLENTIAE IN RELATIONIBUS PACIFICIS ERGA SOCIETATEM ORDINATAM.

PROPOSITIO I.

Societates ordinatae debent sibi invicem appetere nec non procurare gubernantium æquitatem, subditorum subjectionem, æqualium harmoniam, adjuvando tamen auctoritatem, non jam vim ei inferendo.

284. PROB. 1^a PARS. Societates debent sibi invicem amicitiam in ordine ad bonum politicum et civicum (281, IV). Atqui totum bonum politicum reduci potest ad æquitatem gubernantis et ad subjectionem subditorum; bonum autem civicum ad harmoniam sociorum inter se (180, seq.). Hoc igitur bonum mutuo sibi velle ac procurare debent societates.

PROB. 2^a PARS. Auctoritas est naturalis ordinatrix societatis (125, seq.): quamobrem vim inferre auctoritati est contra naturam. Ergo adjuvantur altera ab altera societates, cum legitimae auctoritates dumtaxat adjuvantur in usu jurium suorum.

CONFIRMATUR. Multo validius est jus protarchae in deutarchias, quam nationis alicuius in vicinam sibi parem. Atqui tamen protarcha non debet agere in deutarchias, nisi mediante earumdem auctoritate (160). Multo igitur magis debet una natio operari in bonum vicinarum per ipsarum auctoritatem; idque ex iisdem rationibus juris hypotattici (163).

COROLLARIA.

285.—I. Quoniam auctoritas in societatibus ordinatis loquitur per principem, qui est organum ejus naturale (128, N. B.); idcirco *interventus* omnis societatis propinquae, invito principe, est in talibus societatibus iniquus omnimode.

—II. Quia omnis princeps, ut homo, potest errare (128, III), ideo unum ex muneribus amicitiae inter nationes erit errantem cum damno sui imperii monitum facere, praesertim quia id nullus alius forte praestaret nisi vicinus.

—III. Suppetias contra rebelles negare, et multo magis fovere inter vicinos rebellionem est proditio scelesti unius nationis ab altera.

—IV. Malefactores alterius societatis huic *tradere* est actus caritatis inter gentes, quippe quod ordinem civicum in societatibus proximis tutum servat.

PROPOSITIO II.

Societates æquales debent altera alterius observare territorium politicum, atque sibi mutuo favere, ubi sine damno proprio id possit fieri, in populi divitiis augendis.

236. PROB. 1^a PARS. Societas eas politice possidet terras quas occupaverit per suos et in quibus eorum

reciprocas relationes ordinat (257, I); quare territorium politicum est instrumentum ordinis socialis. Atqui societates tenentur sibi invicem velle ac procurare ordinem (281, IV), adeoque et sese mutua observantia tractare in possessionibus politicis.

PROB. 2^a PARS. Nationis divitiae a singulis societatibus sibi procurandae sunt velut bonum sociorum (256). Atqui singulae debent aliis societatibus velle idem bonum quod sibi (280, seq.); unde et aliis favere in augendis divitiis.

COROLLARIA.

287.—I. Territorium cujusque societatis publicae tantum extenditur quantum possessiones sociorum et necessitas praevalens ordinis socialis extenduntur.

N. B. Dico praevalens; nam si duabus societatibus aequalis sit necessitas territorii, non a *sola* necessitudine titulus justae possessionis repeti poterit.

—II. Hinc jus territorii etiam extenditur ad possessionem lacuum, fluminum, desertorum, nec non illi maris tractus cuius navigatio esse potest necessaria rectae ordinationi civili societatis.

—III. Alios praepedire quominus ditescant ac floreat, est res hostilis ac inhumana, multo magis bellum vicinis inferre ex invidia, ne potentiores evadant; quidquid dicant Montesquieu aliique.

E contra commercii libertas, salvis commodis uniuscujusque societatis, est magis conformis naturalibus inter gentes relationibus quam vincula, quibus praepeditur commercium.

PROPOSITIO III.

Societates aequales debent sibi invicem procurare, ratione duce, lucem veritatis; at non licet hac in re vim adhibere.

288. PROB. 1^a PARS. Quod altera alteri debeat veritatem communicare, patet; siquidem veritas est bonum quoddam, imo princeps bonorum, utpote fons ceterorum omnium (98, 36). Sed hujusmodi bonum solummodo per viam rationis communicatur. Ergo hoc modo impertiendum est.

PROB 2^a PARS. Vim adhibere non licet, nisi insit jus rigorosum et praevalens (126, II; 175, I). Sed inter pares nullum adest jus praevalens, quia secus haud forent pares.

CONFIRMATUR. 1^o Veritas requirit adhaesionem internam, quae quidem obtineri non potest per vim. 2^o Ad summum vis posset auferre obstacula injusta; sed haec utpote inordinatio, a vi ordinatrice societatis tolli debent, scilicet a superiore societatis ipsius, non autem ab extraneo (201).

COROLLARIA.

289.—I. Bella offensiva pro religione, idest suscepta ad diffundendam doctrinam aliquam religiosam, sunt contra naturam. Sed non ita bella *defensiva*, quibus gens contra gentem se defendit sacra sua profanantem. Haec quidem licent, sed non proprie dicuntur *bella religiosa*: quin imo pro tuenda libertate gentisque honore suscipiuntur, adeoque sunt bella politica. Porro non armis defenditur religio.

—II. Praeter religionis veritatem, societates debent et veritatem politicam altera alteri impertire, notitiam scilicet eorum omnium quae conferre possunt ad bonum politicum.

—III. Hinc iterum officium mutuae fidei inter gentes et jura legatorum, et in his officium non abutendi inviolabilitate in damnum nationum amicarum, etc.

CAPUT IV.

DE OFFICIIS GENTIUM ERGA SOCIETATEM INORDINATAM.

290. Supponimus duas societates, quarum altera saltem leges ordinis observet; nam si ambae sint inordinatae, non est qui vocem officii audiat et juris imperium.

PROPOSITIO I.

Inter societates æquales societas laesa jus habet exigendi et injuriæ reparationem acceptae et cautionem ut in posterum caveatur damnum et paenam, illata vi, a societate offendente.

PROB. 1^a PARS. Societas debet suis tutelam contra vim (175); sed cui est officium, est et jus eo fungendi, idque inalienabile (68, VIII). Ergo societas laesa habet jus ad reparationem.

CONFIRMATUR. Jus societatis laesae praevalet, juri contrario, sicut jus impetiti juri aggressoris injusti (114).

PROB. 2^a PARS. Societas laedens juris se contemptricem ostendit adeoque vi morali obsistentem: sola igitur vi physica poterit intra officii limites cohiberi. Atqui societas laesa hanc ita cohibere debet in sui tutelam. Debet ergo se vi physica munire adversus damnum omne futurum.

PROB. 3^a PARS. Voluit Creator ordinem inter societates non secus ac inter individuos. Atqui societatibus est officium unde et jus promovendi intentionem Creatoris: debent igitur inter se ordinem custodire. Sed defensio ordinis, nequit inter pugnantes societates spectare ad perturbantem: ea igitur est munus societatis laesae. Jamvero ordinis restauratio non nisi per poenam obtinetur. Ergo societas laesa jus habet puniendi offendentem.

291. N. B. Usus vis inter societates æquales vocatur *bellum*: quod erit injustum, quando ordinem violat, justum quando restaurat. Quare omne bellum justum, defensivum vocari posset; injustum, offensivum: nisi quod voces istae, *offensivum* et *defensivum*, usurpantur alio sensu in arte militari, ad denotandas illas militiae operationes, quae tendunt vel ad quiescentem hostem aggrediendum, vel aggressum repellendum.

COROLLARIA.

—I. Bellum justum est actus benevolentiae inter nationes; nam tendit ad ordinem qui est bonum omnium gentium commune, perinde ac individuorum (27, III; 123, II).

—II. Damnum quod juste hosti inferri potest proportionari debet triplici objecto, *reparationi* scilicet, *cautioni* et *poenae*: quidquid magis fit est injustum.

—III. Ex jure ad reparationem nascitur jus ad tributa pecuniaria et commercialia, ad discerptionem territorii, ad praedam, commeatus, etc. Ex jure ad cautelam nascitur jus sive ad sibi condendas et ad alienas diruendas arces ac propugnacula, sive ad restringendas hostis copias, ad exigendos obsides, etc. Ex jure poenali derivatur subigendi jus seu privandi hostes libertate nationali, mutandi dynastiam, puniendi excitatores belli, etc.

—IV. Bellum saepe non modo est jus, sed etiam officium quoddam sociale; et ideo societas debet uti mediis *efficacibus* quibus ordinem restauret.

—V. Debet praeterea suscipi, geri et terminari per auctoritatem socialem, utpote actus socialis. Et quia in actu sociali multitudo potest partem habere nunc magis nunc minus activam (171, seq.), ideo bellum potest esse vel

simpliciter *publicum* ab auctoritate superioris susceptum, vel etiam *populare*, consentientibus expresse civibus.

PROPOSITIO II.

Tunc juste bellum publicum una in aliam movet societas, aut 1^o cum id requirit propria defensio, eo quod jus suum fuerit ab altera evidenter violatum; aut 2^o cum id postulat alterius societatis defensio injuste impetitae, si tamen id praestare possit sine propria ruina; aut 3^o cum ordo defenditur in aliqua societate perturbata subsidium implorante.

292. PROB. 1^o PARS. Ubi jura violata non sunt evidenter et rigorosa, jus ad libertatem et incolumitatem universale ac evidens praevalet (69). Atqui omnes societates sunt in possessione talis juris evidenter (179). Ergo nisi adsit evidens violatio jurium rigorosorum bellum est illicitum.

PROB. 2^o PARS. Quod auxilium possit ferri societati injuste impetitae, res est evidens; eo quod triumphus ordinis sit bonum commune (291, I). Quod autem tale subsidium afferendum sit sine ruina societatis adjuvantis clarum est. Nam 1^o societas bellum movens, debet velle prius bonum proprium, deinde aliarum societatum (prae-scindimus hic a promissionibus particularibus inter eas, jus rigorosum ad auxiliandum statuentibus). 2^o Auctoritas nequit heroica praecipere: jamvero heroicum est sese exponere belli periculis pro aliis (106, seq.): non est ergo id exigendum in bello publico.

N. B. Posset tantummodo concedi militibus *voluntariis*, aut in bello populari, ubi animi fortissimi licite, imo praeclare possent, quae heroum sunt agere ex propria electione.

PROB. 3^a PARS. Ordinem afferre societati eum juste postulanti, est actus amicitiae quam gens una erga alteram habere debet (280). Sed in societate turbis agitata, ubi auctoritas vim omnem amisit, unusquisque jus habet petendi ordinem et impetrandi ab eo qui potest conferre, eo quod Deus in societate jubeat esse ordinem, eundemque restaurari ab eo qui restaurare potest (137, seq., 105, II). Ergo potest societas aliqua bellum intentare cuicumque ordinem alterius societatis vicinae injuste turbanti. Confirmatur id idem ex jure quo fruitur quicumque impetitur, ut suppetias accipiat contra injustum aggressorem.

N. B. 1^o Ordinem restaurare non est omnino idem ac pristinum statum restituere, sed efficere ut jura quaelibet vigentia triumphant (198, seq.). Siquidem jura sunt effectus ordinis (68). Porro in alicujus societatis convulsione jura etiam plurima possunt gravissimas alterationes subire.

2^o Ordo requirit ut in omni societate legitima regnet auctoritas (126). Ergo societas auxiliaria non debet leges praescribere societati cui auxiliatur; sed solummodo facere ut auctoritas legitima juste resumat imperium.

COROLLARIA.

293.—I. Interventio societatis vicinae est justa, quando auctoritas legitima expresse petit, quando eadem impeditur quominus petat auxilium necessarium pro communi bono, aut quando auctoritas omnis socialis cessavit.

—II. Tantumdem dicatur quando inordinatio vicinae minatur aliis excidium.

—III. In interventu per vim, cum subveniendum sit juri, oportet rite prius cognoscere apud quem istud sit; quare qui intervenit vocatus, eo ipso accipit jus examinandi et judicandi.

CAPUT V.

DE ETHNARCHIA SIVE GENTIUM SOCIETATE.

294. Cognito fundamento quo nituntur jura gentium, explicatisque legibus tum pacis propriis tum belli; restat nunc ut ultimas consequentias deducamus, et formam novae societatis inde erumpentem contemplemur.

PROPOSITIO I.

Nationes natura destinatae fuerunt ad se conjungendas in novam societatis amplioris formam quam *Ethnarchiam* dicemus.

PROB. Omnis societas aliam societatem nacta tenetur cum hac aspirare ad bonum commune sive ad ordinem, adeoque jungere cum eadem societatem (121, seq.). Sed una natio nata est venire in contactum cum alia. Equidem, 1^o omnis natio tendit ad se numero ampliandam et territorio indefinite dilatandam (122, II): ergo in hujus nostri globi spatio limitato quaelibet natio serius ocius alias jungat oportet.

2^o Omnis societas debet seipsam perficere in accidentali incremento quale est materiale: unde et in commercio, quo aliorum populorum bona ad se trahit, ac vicissim sua communicat (113, VII; 176); commercium autem est veluti rete negotiorum inter nationes, seu contactus nationum materialis.

3^o Eodem ratiocinio demonstratur existentia contactus cujusdam scientifici, propter aviditatem qua impertiuntur ac vice versa accipiuntur cognitiones; ex quo et sympathia quaedam enascitur, sive contactus voluntatum in propensionibus conformium. Ergo societates tendunt sine

fine ad se contactu mutuo jugendas atque hinc ad societatem universalem formandam.

N. B. Quandoquidem haec populorum tendentia ad societatem universalem in actum pedetentim procedit, possunt isti conjunctionem praevertere motu spontaneo per foedera: quae plene finem naturalem Ethnarchiae (infr. 295, III, seq.) complecti debent. Dici solent *confederationes*, quando democratico reguntur regimine, *imperia*, quando monarchico.

COROLLARIA.

295.—I. Quod ejusmodi societas universalis diversae sit naturae a nationibus, seu a publicis societatibus independentibus, patebit ex reliquis corollariis.

—II. Societas gentium est protarchia hypotattica cujus deutarchiae sunt nationes.

—III. Ea igitur procurare debet bonum nationibus sive societatibus publicis, quemadmodum societas publica debet illud procurare familiis et individuis. Et ideo tam differt Ethnarchia a natione quam haec a familia.

—IV. Nationis bonum est conservatio sui esse, ac perfectio suae operationis (216): essentia autem specifica nationis est *independentia* (278), operatio ejus specifica est *ordinatio politica* (215, seq.). Ergo societas ethnarchica ad hoc vitam accipit ut independentiam nationalem tueatur, rectamque gubernationem cujusque populi consociati (233, seq.).

—V. Est igitur magnum bonum nationibus societas gentium, ac opportuno tempore fieri potest solidissimum nationum tutamen a natura profectum, sicut societas publica est tutamen firmissimum ordinis domestici (235, 3, et 378).

PROPOSITIO II.

Auctoritas qua regitur ethnarchia est naturaliter polyarchica.

296. PROB. Esse auctoritatem in tali societate patet omnino; quippe in omni societate auctoritas est necessaria (126, I). Certe in hac quoque Deus vult ordinem servari et perfectionem promoveri. Sed ordo exigit ordinantem; perfectio socialis coordinationem operationum liberarum (127, seq.). Ergo in societate gentium adest auctoritas. Quod ipsa existentia *Juris gentium* confirmat; nam ubi lex ibi legislator.

Hanc autem auctoritatem esse polyarchicam probatur ex nativa independentia nationum. Nam inter æquales naturaliter exurgit auctoritas polyarchica (143, seq.). Quod tanto melius continget, si quaedam etiam moralis æqualitas inter nationes intersit: nam societates publicae ideo sunt independentes quod in omni vitae necessitudine sibi sufficiant. Atqui is qui nihil indiget, minus est paratus ad independentiam abdicandam (144, III).

N. B. Quod auctoritas in societate gentium sit polyarchica, id non impedit quominus ex communi consensu delegetur uni personae plus minusve liberum illius exercitium, sicut contingebat in *Sacro Imperio* Medii Ævi et sicut accidit nunc, quoad potestatem gubernantem, in quibusdam rebuspublicis et regnis *constitutionalibus*, ut aiunt.

COROLLARIA.

297.—I. Possessio auctoritatis polyarchicae determinatur consensu gentium (143).

—II. Quae gentes propendere debent ad ea illum donandum qui melius potest eos conducere ad bonum commune.

PROPOSITIO III.

Nationes in ethnarchiam conjunctae debent paulatim tale regimen efformare ex quo maxima unitas cum summa efficacia consurgat; et idcirco debent organismum politicum constituere proportionatum scopo ethnarchiae (295, III).

Haec propositio est pura applicatio eorum quae alibi dicta sunt circa societatem publicam. Si haec enim, ut ordinem civicum, quem promovere debet, consequatur, tenetur se politice constituere (217, 238, 272); ethnarchia etiam, ut internationalem ordinem consequatur, debebit similiter sibi dare regimen ethnarchicum.

COROLLARIA.

299.—I. Ethnarchia igitur debebit potestatem habere constituentem, deliberantem, legiferam, executivam cum earum subdivisionibus (272–275).

—II. Quod si perveniret ad uniendos, vinculo ordinis, omnes populos, tunc legitime vocando ad suum iudicium litem omnem, quae occurreret inter gentes, omnemque excessum gubernantium (162, seq.), jus omne et necessitatem et praetextum belli unius gentis adversus aliam aut civium inter se simul auferret.

LIBER VII.

JUS SPECIALE.

CAPUT I.

PARTITIO.

300. Quas hactenus elucidavimus doctrinas, esse societatis et operationem exhibuerunt sub formis universalibus; et quamvis saepe contigerit mentionem facere nationum et familiarum, monarchiarum et rerumpublicarum, etc., haec nomina specifica eo adhibita fuerunt ut res generalis melius exponeretur, vel quasi exemplis sub oculis pateret. Mundus ipse actualis nunc tandem ineundus nobis est, et quaecumque hucusque meditati sumus ei applicanda.

Id breviter praestabimus, tactis prius summatim variis societatis modificationibus; agemus deinde in particulari tum de societate domestica, tum de Christiana, quarum illa est primum elementum, haec supremus apex ordinis socialis.

301. Rursus, variae modificationes sociales sunt necessario pure accidentales, quippe essentiae non variant, imo sunt id quod substat omni varietati. Unde essentia cujusque societatis erit moralis hominum conjunctio ad bonum commune (120); cui essentiae sive definitioni omnis socialis varietas nitatur necesse est. Haec autem definitio, sicut et omnis alia, habet partem unam materialem, alteram formalem: materia sunt homines cum suis facultatibus;

forma est conjunctio. Omnes igitur modificationes sociales erunt aut varietates *hominum* aut varietates *conjunctionum*. Itaque exponere quotquot esse possunt varietates, sive in hominibus se conjungentibus sive in modo quo contingit conjunctio, erit delineatio completa atque scientifica varietatum socialium. Incipiamus ab elemento primo, a varietate scilicet materiae.



CAPUT II.

DE VARIIS SPECIEBUS SOCIETATIS EX EARUM MATERIA DEDUCTIS.



ARTICULUS I.

De varietate societatis inspectis incrementis materialibus.

302. Societatis membra cooperantur cum toto esse suo, quod constat mente, voluntate ac viribus materialibus. Quocirca modificationes sociales, inspecta societatis materia, poterunt considerari penes trinam hanc hominis consociati partem. Vires materiales possunt socialiter (170, seq.; 289, VI) variare ex *numero* et ex *conditionibus* variis sociorum *inde ortis*, voluntas ex *ordine tendentiae* suae; mens ex *cognitionis lumine*.

Considerabimus in hoc articulo varios modos mutationum *materialium* quibus subjicitur societas, atque hinc notionem philosophicam inferemus de specialibus societatibus *inde* provenientibus. Ordiamur a considerandis varietatibus societatis ex sociorum numero provenientibus.

I.

303. Observemus multiplicationem hominum in societate, praescindentes a causis ejus; tunc in eorum consociatione quatuor gradus ratione distinctos reperiemus.

1^o In primo gradu, talis est eorum numerus ut unus individuus par sit omnibus, ut eos ordinet in omni relatione externa, sive materiali sive morali, vigilando pariter ac cuique necessitati quotidianae providendo. Cujusmodi societas naturaliter intra eosdem includitur parietes ad quorum angulos singulos providentia gubernantis se extendit. Hoc habitaculum stabilis domicilii apud populos cultos, cum Latine dicatur domus, dat societati ibi degenti nomen *domesticae*. Et cum necessitatum quibus quotidie occurrendum est, maxima sit fames, hinc accessit nomen *familiae*, sicut servi, quos huc fames traxit, *famuli* vocantur.

304. 2^o *Familia* est primus gradus societatis ex numero consociatorum proveniens. Porro hic numerus est naturaliter in actu semper crescendi; cum creverit, tantus eveniet ut caput unum necessitatibus quotidianis non possit amplius providere. Oportebit igitur multiplicari capita quae vitae quotidianae ministrent pro numero tum socio-rum tum relationum. Multiplicatis autem capitibus, in eadem ratione subdividendae erunt habitationes. Sed cum antiquarum relationum suavitas, sicut et commoda subsidii, inter vicinas familias eas naturaliter quasi in quodam contactu teneant, par est ut inter eas quaedam nova societatis species condatur *non quotidianae*, cujus finis sit consequi commoda quaedam minus prementia quoad continuitatem sed viribus indigentia majoribus. Haec autem societas vocatur *civica*; sedes vero stabilis in quam coit vocatur civitas, seu urbs. Iste est secundus gradus coetus homi-

num respectu numeri; cujus elementa sunt hinc mutuae relationes familiarum consociatarum, illinc augmentum numeri majoris quam ut vires unius capitis possint providere. Equidem e relationibus officii, affectionis et necessitudinis oritur earum unio; ex *impossibilitate* quod unus individuus in omnibus provideat exsurgit divisio habitationum et gubernationis domesticae.

305. Sed civitas habet et ipsa suos a natura limites; quandoquidem, dum alimentis indiget, adeoque terris cultis, dumque cultura ipsa operae quotidianae eget, territorium super quod brachia cultoris quotidie possint domo se extendere est per se omni civitati necessarium, praesertim in primordiis societatis sese evolventis, cujus penuriae territoriali commercium et industria nullam ferunt opem. Vires naturales cultoris, quae utique progredi queunt et augeri, intra quosdam limites tamen, assignant civitati limites, novarumque civitatum prae-parant formationem; quemadmodum termini naturales familiae, formationem novarum familiarum. Age vero, potest civitas, quin totaliter dividatur, aliquomodo propaginem suam extendere, conditis aliis centris habitationis remotae a se dependentibus, opportunis culturae quotidianae longius extendendae. Haec solemus appellare *vicos, pagos, etc.*, quae formant cum civitate *communem populum*.

306. 3°. Quod si civitates aut communis populus multiplicati conservent inter se, sicut de familiis dicebatur, relationes officii, affectionis, et negotiorum, adeoque non cessent formare societatem constantem et ab omni alia independentem, haec dici solet *gens, status, natio, etc.*, quibus nominibus gradus exprimitur augmenti materialis, sed in diversis adjunctis, ut mox dicemus.

Character hujus societatis proprius est *independentia* ab aliis societatibus. Porro, cum ejusmodi *independentia*, imperfecta licet, possit ab omni civitate in prima praesertim sui evolutione obtineri, quaelibet civitas solet in societatibus primitivis per suum territorium constituere populum aliquem vel statum aliquem, ut apparet ex historiis tum sacris tum profanis.

Verum facilitas qua multae civitates, sive sponte colligatae sive potestate maiori vinctae, alias subjiciunt infirmiores ac separatas, conducit et istas naturaliter ad efficiendam sui unionem nationem completam, cujus vires tam praestant civicis quam civicae domesticis. Communis igitur utilitas, praecipue *defensionis*, est hic unionis elementum; impossibilitas vero se extendendi ad terras remotas colendas est id quod impellit ad multiplicandas urbes. Quae multiplicitas, si societatem efformat non independentem accipit nomen *provinciae*, estque tunc pars Status majoris. Provincia et Status exprimunt igitur societatem civitatum, illa dependentem, haec independentem.

307. Suntne nationi seu societati nationali limites? Si vox ista sumatur pressiori sensu, quatenus nempe exprimit *ortum* a communi stipite, cujuslibet nationis limites deberent inveniri in arbore ipsa geneologica. Sed quia hic solum accipitur prout significat consociationem plurium civitatum, nullus praefinitus limes incrementi materialis in ea cogitari potest. Porro naturales hujus incrementi limites potius repetendi sunt ab illis causis ob quas difficile fit homini servare inter civitates multas ordinem relationum, accommodum omnibus, qualem ipsae requirunt: siquidem omnis societas respicit ad utilitatem communem (120). Hujus autem ordinis observantia, quod est

societatis bonum supremum, potest, crescente natione, duo gravia obstacula offendere: alterum ex parte *mentis ordinantis*; alterum ex parte *materiae ordinatae* sive ordinandae. Mens quidem ordinatrix rite debet cognoscere ut rite velle possit (217, 2^a): quae res, quamvis per conjunctionem hypotatticam sit, etiam in numerosioribus societatibus, minus difficilis; tamen habet limites tum in humanae ipsius mentis limitatione, quae praefecta multitudini innumerabili, subministris caece confidat necesse est, tum in ministrorum ambitione, qui hoc modo de facto imperium tenentes, nomine imperantis quoque quam citius volunt potiri. Impossibilitas igitur imperii illimitati est ipse primus limes amplitudini Statuum, deductus ex mente ordinatrice.

308. Eruitur et alius limes ex materia ordinata, id est, ex subditis, sive hi inspiciantur quoad commoda et affectiones morales, sive quoad communicationes materiales. Intersunt enim inter diversos populos invidiae quam plurimae ob temporalia commoda et ob indolis discrepantiam quae eorum conjunctionem in unitate intentionis praepediunt. Insunt et in ipso geographico situ conditiones plurimae quae plus minusve difficilem reddunt communicationem internam et defensionem externam. Hujuscemodi igitur vincere obstacula, perinde est ac gentes accumulare, non consociare. Verumtamen quia variae sunt inter homines vires et artes, tum in consociandis gentibus, tum in destruendis obstaculis, ideo varia quoque esse poterit pro variis temporibus *naturalis* extensio societatis nationalis, dum haec crescit simul cum mediis ordinandi, ingenio, puta, justitia et viribus, nec non cum subditorum civilitate, qui jam exuerunt aversionem qua una natio solet ferri in aliam et assueverunt obedientiae praestitae officii et utilitatis gratia, potius quam ex pura coactione.

309. Ex quo intelligitur causa intima, cur, absque mancipiis, absque tyrannide, absque reactionibus mutuis, etc., gentes plures paulatim coeant atque pacifice in unum *Statum* in societatibus modernis, afflante christiana Religione; dum antiquitus e contra magna imperia armis victricibus parata, servitute cooperante, et per vim retenta nunquam veram fusionem multorum populorum in unam societatem, in unum *Statum* effecerunt.

310. 4°. Status inter se conjuncti constituunt gradum supremum societatis consideratae (quod attinet ad nostrum scopum) ratione numeri progredientis sociorum, cujus leges et formas superiori libro notavimus (279, seq.), quique nomine generico vocari posset *Societas Gentium*. Quae si omnes quidem gentes complectatur, *Universalis* dicenda erit, sed quamdiu paucas tantum amplectitur, plures suscipere potest appellationes pro variis suis causis et formis (294, N. B.). Multorum Statuum distinctorum unio sub uno principe, qualis fuit sub Carolo V°, ineunte saeculo XVI, dici posset Status *per appositionem* ortus. Unio vero plurium Statuum a suis principibus rectorum, si temporanea quidem sit et ad finem transitorium directa dici solet *foedus*; si constans et ad bonum gentium commune, libere appetitum per mutuam cooperationem, constituit inter praesules aequales id quod vocatur *confoederatio*: si ex his principibus unus potestatem supremam accipiat, tunc *imperium* exsurgit, juxta sensum technicum hujus vocis. Quod si gentium conjunctio hujusmodi oriatur non ex libera electione sed ex necessitudine relationum mutuarum, eam tunc dicimus *Ethnarchiam* (294, seq.).

311. Familia, civitas, status, societas gentium, en quatuor illi gradus naturaliter, distinctos in incremento progressivo numeri. Familia est in qua necessitatibus

quotidianis auctoritas una potest providere; Civitas cui non sufficit caput unum, ad ei quotidie providendum, licet unum territorium par sit ejus indigentis; Status est conjunctio civitatum, independens in ferenda sibi lege tum civica tum politica; Societas Gentium est conjunctio Statuum, qui, salva *interna* independentia, conspirant in commune bonum foederaticum. Declarandum jam quomodo pro variis sociorum conditionibus ex eorum numero ortis aliae societatis varietates materiales exsurgant.

II.

312. Toti gradus progressivi diversa nomina suscipiunt pro diversa eorum ORIGINE; pro diversa qua subsistunt INDUSTRIA, quae est potissima causa diversi MODI HABITANDI: En igitur tres fontes divisionis nominalis a nobis explicandi.

1^o. Ratione originis, familia potest esse, 1) *conjugalis*, si nata est ex propagationis fine: 2) *paterna* si ex generatione: 3) *magistralis* si ex educationis et disciplinae necessitate: 4) *amicalis* si ratione benevolentiae: 5) *herilis* si ex inaequali indigentia mutui auxilii in re materiali. Hoc autem subsidium cum possit praestari aut ob obligationem perpetuam aut ob temporaneam, ideam exhibet tum *servi*, tum *famuli*, ut infra videbimus; cumque inveniatur pariter intra et extra parietes domesticos, ideam exhibet servi aut famuli *domestici*, *coloni* et *artificis*. Qua de re haec breviter dicta sufficiant.

313. Ceteri gradus sociales, considerati in ratione originis, duas dumtaxat categorias praeseferunt supremas, hoc est, *nationem* si ex uno stipite omnes nascantur familiae, (cui rei consonat et etymon, *gens* a gignendo), et *populum* si multitudo inspiciatur, seposito stipite unde oriuntur. Verum est tamen, labentibus annis, omnem

populum considerari ut nationem quandam, eo quod intermixtis connubiis commiscetur sanguis, et originum varietas reducitur ad varietatem compositam.

314. 2° *Perpensis* varietatibus formarum socialium deductarum ex origine incrementi materialis, quintuplex gradus societatis in ratione industriae est inspicendus. Nam patet societatem vitae necessitatibus, impelli ut sese det labori manuali. Jamvero, crescente sociorum munero, quintuplex impulsione gradus ad industriam naturaliter resultat. Etenim 1° uni familiae aut etiam societati haud numerosae et adhuc incultae sufficiunt sub initiis, quae solum ipsum *spontaneae producit*, uti fructus, venatio, piscatio, etc.; haec quaerere et colligere totam industriam continent. Sed 2°, aucto numero, recurrendum ad aliud medium simplex ac facile promovendi et tuendi subsistentiam, ad artem scilicet postoralem. Ulterius 3° numeri augmentum inducet necessitatem *agriculturae*. 4° Hujus fructus cum possint ab industria, mediantibus, artibus, plures formas accipere, occasionem praebebunt et materiam formandi societatem *mechanicam* seu operariam, distributis sociis in diversas professiones. 5° Quod si rerum factarum abundantia supereminet indigentiis aliqujus populi, statim in populos vicinos haec per commercium deveniet, ex quibus trahet vicissim merces varias pro variis locis, quae per *commercium* evadunt quoddam bonum gentium omnium commune. Ex quo apparet quomodo possit, imo debeat quaeque gens, in ratione industriae progredi ab elemento societatis venatricis per varios conditionum gradus, pastoralis, agricultricis, mechanicae et commercialis, propter vim numeri progredientis, cujus necessitatibus obviandis elementariores conditiones sociales non sunt pares. Nihilominus, societas adepta ipsum divitiarum apicem, quem commercium respicit, perget

immani multiplicari numero, cui ut subveniat, vis moralis religionis et honestatis melius evolutae supplere debet paucitati subsidiorum materialium; quippe quae, moderatis cupiditatibus procreandi, oblatisque novis regnis potiundis homini spirituali, societatem ducet ad quaerendum per ordinem spiritualem sufficientiam illam bonorum quam obtinere amplius non potest per solam culturam mediorum materialium. Porro haec omnia praebet Religio Catholica, dum honestatem naturalem perficit, caelibatum conserando, et virginitatem ad coelos evehendo (28, III; 131, II).

315. Cum qualitate industriae incedit pari passu modus specialis *habitationis*, quare multae aliae appellationes efflorescunt. 1° Venatrix sive familia sive societas major est naturaliter *nomadica* seu errabunda, tum quod usu assuescat incommodis talis vitae, tum quod diminutis animantium stipitibus et frugibus in una regione, alibi quaerenda sit praeda, donec illa iterum producantur. 2° Societas pastoralis *tabernaculis* usa poterit diutius in uno loco manere dummodo hic sit satis amplus pro magnitudine gregis, tum quia pecora alimentum praebent tutius et facilius, tum quia anni tempora avara cogent pastorem ut sibi per aetatem provideat locoque munito pabula servet pro pecoribus in hiemem. 3° Porro *stabilitas* absoluta habitationis ad solam tertiam classem pertinet: agricultura quippe, transformato stabiliter solo, tribuit cultori et jus (113, seq.) et voluntatem ibidem sistendi. Nihilominus terrarum vastarum possessio tendit ad disseminandas paucas habitationes super magnam superficiem. 4° Sed ubi industria mechanica, susceptis de cultorum manibus frugibus, viribus tum humanis tum materialibus mundi usa, illa transformat ac utiliores efficit, tunc quasi in punctum unum intendens omnes quas potest vires, societatem procreat *condensatam*, urbanam scilicet. 5° Haec

demum per commercium fit *cosmopolitica*, extendens ramos suos ad ultimas orbis oras, ut in quamdam boni materialis unitatem cunctas gentes colligat una cum omnibus earum progredientibus conditionibus.

316. Habitatio errabunda, mobilis, stabilis, condensata, cosmopolitica constituunt igitur varias habitandi rationes quas societas realis exhibet, prout nunc errat super curribus ut solebant Scythae; nunc tentoria collocans exit ad pascua, ut patriarchae; nunc in casis degit affixa campis; nunc in urbes spissatur; postremum ordinata (organized) illo immenso quasi rete, quod sexcentae naves currusque, quos agitat et quaquaversus cit vapor, contexunt, orbe universo emenso et sulcato.

Populus independens tertiam habitandi formam adeptus, stabilitatem scilicet agricolarum propriam, nomen *Status* proprie accipit a nobis; cujus perfectio postea per artes et commercium adeptura est complementum.

317. Reducamus has classes in quemdam conspectum synopticum.

Societas itaque esse potest

1° Ratione numeri—familia, civitas, status, societas gentium.

2° Ratione originis—familia conjugal, paterna, magistralis, amicalis, herilis—quarum evolutio erit in gentem et populum.

3° Ratione industriae—venatrix, pastoralis, agricolaris, mechanica, commercialis.

4° Ratione domicilii—nomas, sub tentoriis degens, stabilis, condensata seu urbana, cosmopolitica.

ARTICULUS II.

Incrementa intellectualia et moralia.

318. Hucusque consideravimus multitudinem sociorum quoad eam quae ejus est materialis ac quasi crassior pars, i. e., quoad numerum sociorum et quoad varietates quas pedetentim crescens numerus naturaliter producit, prout attenditur aut solum id ad quod ille se extendit, aut opera etiam in qua exercetur. Hanc eandem multitudinem consideremus nunc quoad nobiliorem partem, quae sunt intellectus et voluntas. Haec finem determinat ad quem tendit, ille hunc exhibet sub utraque forma finis ultimi et proximi.

319. I. Multitudo quae *ultimum* sibi scopum praefigat bonum morale, constituit societatem *honestam*; si vero malum morale sibi praestituat, *prava* erit societas. Quae, ut verius loquamur, vix dici potest societas seu conspiratio in bonum commune, cum malum morale nequeat esse bonum commune. Nihilominus, quia nullus tendit ad malum nisi sub specie boni, ideo etiam in Societate prava inest quaedam quasi societatis larva ex bono ipso apparenti derivata. Quae tamen dum socios falso bono conjungit, germen ipsum dissensionis cum ipso malo fomentat, quod paulatim erumpens schismata et odia serius ocius generabit, ut contingere solet inter latrones, falsarios et id genus.

II. Bonum seu finis quem *proxime* intendit Societas, potest esse vel complete adaequatum principio socialitatis vel coarctatum ad aliquam partem. Vocabimus *completam* societatem illam quae totam naturae intentionem amplectitur, scilicet felicitatem consequendam per ordinis externi observantiam (174, etc.); porro talem esse oportet

omnem societatem ab ipsis suae formationis primordiis, cum non possint homines inter se convenire nisi ex principio socialitatis (122, I). In hac vero societate jam formata, possunt aliqua membra specialius se conjungere ut simul operentur mutuae utilitati relate ad bonum aliquod determinatum, puta doctrinam, lucrum, oblectamenta, etc. Hinc *incompletam* dicimus societatem quae ex hujusmodi fine incompleto exsurgit, uti societas *literaria*, *negotiatoria*, *philharmonica*, etc. (Companies, Clubs, etc.).

320. Econtra quandoque fieri potest ut societas incompleta, dissecta quocumque casu fortuito a societate completa, in qua subsistebat, cogatur per se adaequate totum naturae socialis scopum complecti. Etenim, cum nequeant homines societatem inire quin statim in eis ad actum reducatur lex socialitatis (123, N. B., seq.), qui prius ab incompleta ligabantur, dum societas princeps adaequate providebat ordini et felicitati, de his ipsi sibi prospicere debebunt, statim ac princeps illa aut interit aut se separat. Quemadmodum accideret, v. gr., naufragorum numero quos tempestas in terras desertas projecerit, aut exercitui victori in terra hostili a metropoli derelicto, etc.

321. III. Transitus ejusmodi, qui saepe occurrit, ex societate incompleta ad completam, nobis causam rite explicat *characteris* et quasi coloris varii pro variis societatibus, in quem obtutus historici observatoris defigi solet, quando is, v. gr., consilium et magnitudinem animi miratur in Romanis, mercaturae studium in Carthaginiensibus, religionis in Hebraeis, et ita porro. Maxime efficax et evidens causa varietatum in characterе sociali nationis*

* Character *socialis* alicujus nationis est qui competit alicui populo ut hic est societas: qui character non est confundendus cum characterе *individuum* alicujus gentis proveniente ex natalibus, climate, etc.; qui etiam, etsi minus proprie, aliquando dicitur *nationalis*.

solet esse omnino status praecedens societatis incompletae, ex qua multitudo quaecunque profecta est ut se in nationem independentem constitueret. Qua ex parte emanant tituli sive nomina quibus Status seu respublicas diversas insignire solemus, hanc commercio addictam, illam agriculturae, etc.

322. Proprie loquendo, status omnis indiget et militia, et commercio, et religione, et artibus omnique subsidio unde vitae difficultatibus tum moralibus tum materialibus succurrat. Attamen cum certissimum sit pro variis causis varios esse effectus, siquidem agere sequitur esse (4, I), necessario fit ut societas incompleta in completam migrans ferat secum in aliquo saltem gradu characterem, veluti colorem, quo prius officiebatur, et populi novi institutiones fundamentales informans, impressura sit, ut ita dicam, suum typum moralem in omnibus sequentibus generationibus; non secus ac *stipitis* identitas imprimit in eis typum communem quoad lineamenta, corporis temperiem, etc., externis causis mutabilem utique, sed non penitus transmutabilem.

323. Hinc percontaberis fortasse ad quasnam categorias reduci possint originales causae istius characteris socialis. Ut rite respondeatur, advertimus omnem societatem incompletam aspirare ad quoddam bonum particulare. Omnia vero bona quae homo intendit in societate ordinata reduci possunt ad duas species: alia quidem *materialia* sunt, caetera *spiritualia*. Sed quia media, ad haec bona obtinenda, possunt injusta violentia oppugnari, eorum *defensio* adversus vim haberi potest tanquam bonum quoddam *sociale*, ita ut tertium constituat; eo magis quod sine Societate perarduum sit viro honesto atque mansueto sese contra efferatam improborum audaciam tueri. Bona

spiritualia, bona materialia et utrorumque defensio sunt itaque categoriae ad quas causae cunctae societatum incompletarum revocandae sunt. Nam ad consequenda bona spiritualia junguntur media intellectuality, et inde societas *spiritualis* efflorescit: fine enim determinatur tendentia quaelibet (4, IX): ad materialia consequenda junguntur materialia media pecuniae et industriae, indeque societas *materialis* consurgit seu (si vocabulo sacro, quod usus ipse profanus adhibet, ubi mavis) *temporalis*: conjunctis vero viribus tum animi tum corporis quae sunt defensionis media, fit societas *militaris*, quae pro bonorum sive spiritualium sive temporalium ratione, modo est spiritualis, modo temporalis. Haec triplex divisio adaequata apparet non solum ratione *finis* nuper indicati, sed etiam *subjecti*, scilicet hominis, qui nulla alia media adhibere potest nisi mentem, opes, viresque corporis.

324. Ad hanc trinam categoriam haud aegre licebit adducere quotquot consociationes incompletae, quarum socialis hominis natura est apprime foecunda. Ita, v. gr., ad spiritualem revocabis academias, societates educationis, sacra sodalitia, sectas religiosas, politicas, philosophicas, etc.; ad materiale reduces societates mercatorum, domini et servi, possessoris fabricae cum artificibus, etc.; ad militare praeter exercitus adijunge societates illas pignerrantes in quibus subsidia stipulantur contra damna, societas inter clientem et causidicum; hujusmodi sunt quoque ordines militiae sacrae, etc. Porro statim ac quaelibet harum societatum, politicam associationis independentiam adepta, evadit completa, jam officium in se suscipit cujuscumque boni ordinis publici. Sed ejus institutionum organismus semper retinebit vestigium tendentiae primitivae, v. gr., militari inerit quaedam disciplinae externae severitas; religiosae, suavis et pacifica ratio movendi;

mercatoriae, pecuniae cupiditas, etc. Unde variae variis semper insignitae erunt characteribus socialibus societates singulae.

325. IV. Consideravimus varietates sociales relate ad finem remotum, quem intendit societas et ad *media*, quae hujus finem proximum constituunt. Media hujusmodi varie adhiberi possunt a societate juxta progressionis gradus, quos paulatim attigerit intelligentia necnon voluntas sociorum. Dum perficitur intellectus, adscitis scientiis et artibus, quamdam perfectionem materialem parit quam *culturam* nuncupabimus. Sed profectus voluntatis, legum rectaeque disciplinae studiosae, perfectionem moralem progignit, quam *civilitatem* dicemus. Quamobrem societas *culta* et societas *civilis* erunt terminus (177, seq.) illa profectus intellectualis, haec moralis.

V. Porro hujusmodi incremento germini fuit id, ex cujus vitali activitate ortum est. Atqui motus intellectualis germen sunt principia seu axiomata, tum rationalia tum empirica; motus moralis germen sunt naturae impulsus et doctrinae morales. Sed quamquam hujusmodi germina nequeant a falsis doctrinis vitaeque turpitudine extinguī omnino, possunt tamen minui ac quasi suffocari. Hinc tres alii gradus in evolutione spirituali societatis recensendi, unde haec diversa nomina mutuatur. Si germen progressus intellectualis et moralis est vivum quidem sed nondum evolutum, societas dicitur *barbara*; si vero, posteaquam fructus suos tulit, illud putrescat, societas vocatur *corrupta*; si tandem sub depravationis coeno suffocetur ac sterile evadat, *sylvestris* fiet societas.

Habes itaque mentis obtutui oblatam societatem barbaram, societatem civilem et cultam, societatem corruptam, societatem sylvestrem, pro diversis modis quibus se habet in evolvendis suis facultatibus spiritualibus.

326. VI. Perpersis harum varietatum causis, notitia perquam legitima nobis obveniet trium aliorum aspectuum quos induit societas in ordine spiritali. Processus enim omnis societatis non secus ac individui, dependet ab intellectu (176); intellectus autem naturaliter progreditur nonnisi duplici virium genere, individualibus nimirum quae sunt *principium* motus, et socialibus quae eundem conservant et propagant. Illae sine istis erunt semper exordientes; istae sine illis non plus quam dimidium itineris absolvent. Conjunctae vero ambae indefinite procedent; quare si individuus ex jam notis aliam veritatem deducat, eandem societas sexcentis impertitam intellectibus, posteris haereditandam transmittet. Et ecce tibi societas *progrediens*.

327. Adverte tamen supponi in hoc progressu aut individuos nunquam errare aut societatem perpetuo errorem refellere. Individuos quidem nunquam errare est evidentissime falsum; societas vero, ut perenniter caveat ab errore, indiget certa quadam mente sibi propria ac distincta a sociorum intellectu, quam natura tamen minime tribuit, ut jam diximus. Adventante errore, eam ex his duobus alterutrum eligere oportebit: aut amplecti principia immobilia, interdicta disputatione quacunque, aut laxatis disputationum habenis, sinere ipsa principia revocari in dubium. Amplexa principia immobilia, praecisa omni disputatione, non poterit progredi societas; siquidem progressus, ut jam diximus, dependet ab individuorum conatibus. Unde ea immobilis cum suis principiis remaneat oportet, socialiter veris quidem et certis, sed infoecundis. Hujusmodi societas a pluribus hodiernis *stationalis* vocatur. Quod si eadem disputationibus laxet habenas, non amplius certo cognoscet verum, sublatiis mediis certo cognoscendi; adeoque a fortiori non poterit per auctoritatem justam

mentes ligare (174, seq.). Et ideo necessario magnam partem paulatim amittet veritatum tum speculativarum, tum practicarum quas haereditate acceperat a majoribus, et perget plus minusve velociter in statum sylvestrem, eamque *deciduam* jure vocabimus.

328. Sed quia haec postrema doctrina magni est momenti et disceptationibus celebris, ideo eam speciali propositione vindicabimus.

PROPOSITIO I.

Societas, ubi inest licentia opinandi, nec tamen inest auctoritas infallibilis, ipsa principia metaphysica et moralia paulatim amittet; ideoque tandem sylvescet, amittendo non solum civilitatem, sed ipsam culturam.

PROB. 1^a. PARS. 1^o ex facto adeo insigni, ut Muller, Romagnosi, Villemain alique, testes hac in re minime de falsitate suspecti, asserant uno ore societatem sibi derelictam perdere civilitatem, in scepticismum dilabi, unde se extricare non possit nisi potentia illuminatrix eam verbo vivifico sublevet ac roboret.

2^o Ratione: nam metaphysica veritas spectat ad ordinem purae intelligentiae, comitante tamen imagine sensibili in phantasia: ex. gr. immensitas Dei apprehenditur a nobis connexa cum imagine extensionis; ejus aeternitas cum imagine successionis indefinitae; et sic de aliis. Atqui hujusmodi affinitas inter ideam et imaginem efficit ut haec duo facile commisceantur, atque ideo perpetua est scaturigo eorum ac disputationum, non solum apud vulgus ignarum, sed et apud vulgares philosophos, i. e., apud plerosque.

Minor, quae historica evidentialia patet, probatur iterum ratione. Est in homine tendentia quaedam ad intelligendum omnia, etiam spiritualia sub forma sensibili, quo

fit ut difficillime capiat veritates abstractas, cujusmodi sunt metaphysicae et morales. Atqui simul ac ipsae ideae abstractae inficiuntur aliquo elemento sensibili, jam evadunt prorsus falsae; quemadmodum falsa foret idea divinae immensitatis quae Deum ut extensum conciperet, falsa quae ejus aeternitatem ut successivam. Quamobrem plerique philosophorum et vulgus universum perpetuo tendunt ad confundendam veritatem cum errore in notionibus metaphysicis. Age vero, introducto errore in has notiones primum derivatas, hae necessario discordant a primis principiis; adeoque pro ratione firmitudinis qua quis notionibus erroneis adhaerebit, vacillabunt principia. Ergo societas de qua hic est sermo, tendit ad amittenda principia *metaphysica*. Ad amittenda, inquam, quia de eis ambigere idem est ac amittere; quippe quae nequeunt retineri ut principia, nisi habeantur ut evidentialia.

Perditis principiis metaphysicis, vacillent oportet *moralia* quoque; nam scientia moralis tota quanta fundatur in metaphysica, quemadmodum operatio fundatur in esse (17, 4, I). Unde sicut corrui t aedificium sublati s fundamenti s, ita corruent veritates morales sublati s metaphysicis. Sed eadem moralium eversio demonstrari etiam potest ex naturae propensione ad sensibilia; quare fit ut vulgus etiam philosophicum (*plebeios philosophos* vocabat Tullius veteres *utilitarios* seu Epicuraeos), voluptatem habet pro bono, quemadmodum imagines accipit pro ideis. Ergo societas, ubi opinandi licentia non sit directa ab auctoritate aliqua infallibili, tendit in dubium seu in possessionem veritatis tum metaphysicae tum moralis perdendam.

329. PROB. 2^a PARS. Cultura dispesci potest in *intellectualem* et in *materialem*, seu in scientias et artes. Atqui in dicta societate ambae ad interitum tendunt. Probatur Minor 1^a quoad scientias. Istae, praeterquam

quod fundantur in metaphysica, qua amissa, necessario vacillant, requirunt insuper mentem a sensu liberam et societatem tranquillam. Atqui Epicuræismus mentem ad animæ belluinæ conditionem deprimit, societatem vero tradit violentiæ lusibus. Ergo, postquam societas de qua hucusque egimus, suæ corruptionis germina evolverit, ipsam culturam intellectualem amittet.

330. 2^o Porro sine hac artes deturpantur et vilescent; nam licet istae possint per traditionem durare, carebunt tamen inventionem quæ exigit mentem activam et acutam; et quamvis ab indigentibus momentaneis possint aliquem stimulum accipere, illum tamen amittent stimulum, quem amor veri ac prospicientia futuri addit. Quamobrem et artes ad interitum tendunt in tali societate.

COROLLARIA.

331.—I. Societas sine auctoritate infallibili nequit constanter progredi in civilitate et cultura.

—II. Societas eadem etiam si principia habeat inviolabilia et indubitabilia, stationalis tamen manebit ad instar orientalium.

—III. Si ea nullum tanquam inviolabile sanciat principium, ad totalem interitum *per se* tendit procul dubio.

N. B. Per se, inquam; poterit enim tendentia ista multis extraneis causis cohiberi, v. gr., aliarum culturarum et civilium societatum proximitate; coloniarum illuminantium accessu, veterum doctrinarum atque institutionum reliquiis, etc.

—IV. Silvester homo est qui ab illuminatrice auctoritate dividitur; est ille qui contra omnem auctoritatem protestatur.

Necessariam censuimus doctrinam veram circa civilitatis elementa cum aliqua evidentiā stabilire, quia nostris temporibus plerumque qui plus de his disserunt, minus se intelligere ostendunt. Eruimus igitur societatem, spectatis causis perfectionis suae, esse posse aut stationalem, aut progredientem, aut deciduam.

332. Lubet nunc sub oculis ponere quasi in tabella denominationes cunctas quibus exprimuntur variae societatis formae pro vario aspectu *spirituali*, ex fine et mediis deducto. Orietur

ex tendentia ad finem ultimum;	{ si ad honestum—societas <i>honestā</i> , si ad pravam—societas <i>prava</i> .
ex tendentia ad proximum adeoque ex mediis;	{ si ad adaequatum legi socialitatis—societas <i>completa</i> , si ad partialem—societas <i>incompleta</i> .
ex tendentia incompleta et ex characterē ab hac impresso in societate;	{ si ad bona spiritualia—societas <i>spiritualis</i> , si ad bona materialia—societas <i>temporalis</i> , si ad arcendam vim—societas <i>militaris</i> .
ex evolutione spirituali;	{ si sit evolutio intellectus in scientiis et artibus— societas <i>culta</i> , si voluntatis in legibus et ordine—societas <i>civilis</i> .
ex hujus evolutionis gradu;	{ si extet solum in germine vivo et activo—societas <i>barbara</i> . si in plena explicatione—societas <i>perfecta</i> , si in occasu morali—societas <i>corrupta</i> , si suffocatum sit ipsum germen—societas <i>sylvestris</i> .
ex ejusdem progressus causis;	{ si ex auctoritate viva—societas <i>progrediens</i> , si ex auctoritate mortua—societas <i>stationalis</i> , si ex defectu auctoritatis—societas <i>decidua</i> .

CAPUT III.

DE DIVERSIS SPECIEBUS SOCIETATUM, DEDUCTIS EX DIVERSIS
CONJUNCTIONIS FORMIS.

333. Egimus jam de variis formis quas societas ex *materiae*, qua constat, majori vel minori perfectione; scilicet prout multitudo seu homines considerantur quoad partem sive materiale, quae ad numerum pertinet, sive spirituale, quae est cognitio et tendentia. Dicendum nobis nunc est de varietatibus quas *forma* ipsa parit per quam partes istae conjunguntur (301), seu quas parit modus quo socii inter se uniuntur.

I.

Suprema divisio societatis penes ejus formam.

PROPOSITIO II.

Formae sociales huc omnes spectant ut inter se jungant superiorem et subditum: conjunctio vero haec superioris cum subditis in societatibus publicis duas dumtaxat formas supremas admittit, quibus possit assignari aliqua nota essentialis, scilicet, spectato *subjecto*, aut unus erit superior, aut multi, seu aut erit *monarchia*, aut *polyarchia* (130).

334. PROB. 1^a PARS. Etenim unio sociorum respicit bonum commune, et idcirco varietas formalis in unione pendet ex modo quo ordinantur socii ad bonum commune. Jamvero individui debent se ordinare vel ex sua vel ex aliena sententia. Qui et se et alios movet suo judicio, is est superior; qui vero movetur, is est subditus (128, N. B.). Universae itaque formae sociales huc spectant ut inter se jungant superiorem et subditos.

PROB. 2^a PARS. Nam 1^o nequit tertia aliqua forma assignari. Quidquid enim est in universo aut est unum aut multiplex, simplex aut compositum.

2^o Nec fas est dicere tertiam formam fore gubernium omnium; nam praeter impossibilitatem physicam ordinandae societatis publicae per sententias omnium (servorum, mulierum, juvenum, etc.), hac possibilitate vel data, plures et omnes forent subdivisio polyarchiae: quare non essent genera suprema.

3^o Diversitas inter duas assignatas est essentialis tum propter *originem*, cum polyarchia oriatur ex primigenia aequalitate, monarchia vero ex inaequalitate (143, 129), tum propter *subjectum gubernans*, quod est in monarchia physice unum, nempe princeps; in polyarchia est moraliter et artificialiter unum, scilicet consensus (128). Duae igitur dumtaxat formae sint necesse est, monarchia una, polyarchia altera, quales nimirum a dialecticorum principe descriptae et enumeratae fuerunt, licet postmodum quidam discipuli ejus eas ad tres reducere conati sint, aequata *subdivisione* polyarchiae in aristocratiam et democratiam ipsi *divisioni*, ita Logicam susque deque vertentes. Aristotelicam divisionem De Haller vir clarissimus nuper restituit.

II.

Inferiores divisiones societatis penes ejus formam.

335. Veruntamen haec divisio amplissima plures subdivisiones minime respuit, admissis in se aliis elementis. Et imprimis seposita partitione, quam facete memorat Helvetius, irridens Montesquieu, in formas bonas et malas, quo fit ut Oligarchia opponatur Polyarchiae, Despotismus vero Monarchiae, 1^o possumus auctoritatis possessionem, inspicere penes, *originem*, et 1) eam in *electivam* et *haeredi-*

tariam dividere. Electiva quidem erit possessio si vel a populo vel ab aliquo nationis consilio, aut a principe externo praeses eligatur; haereditaria erit contra si politicae potestatis gradus generationis tramiti annectitur. Hujusmodi haereditatem varie obtinere pro variis posteritatis lineis, quibus assignatur, nunc inclusis, nunc exclusis foeminis, collateralibus, extraneis, in his aut illis circumstantiis: de qua varietate indicta nobis brevitatis vetat longius disserere. Alius est tertius possessionis modus, partim haereditarius, partim electivus; quando determinatis ex nativitate familiis potestatis haeredibus, liberum relinquitur electoribus hos individuos aut illos seligere. Neque arbitrandum est hasce transmissionis formas monarchiae soli esse proprias; cum possit et polyarchiis aut electione aut haereditate transmitti potestas, nunc tota nunc ex parte. Ita in antiqua monarchia francica haereditaria erat potestas judicialis ex parte saltem; haereditaria in Anglia dignitas Parium, etc. (220, seq.).

336. 2) Principatus autem originis haereditariae spectato *titulo*, potest pendere aut ex transmissione *sanguinis*, et ita erit *jus personale*; aut ex transmissione *patrimonii* et esse patrimonialis; quo in casu haberi poterit ut *jus reale* (222). Id naturaliter accidere solet circa initium in regnis ortis ex progrediente incremento familiae; personaliter e contra haereditaria sunt ferme regna ubi primus possessor principatum haereditarium obtinuit per electionem.

337. 3) Praeter rationes originis nuper inductas, huic quoque nectitur *character societatis*, a quo formae principatus graviter immutantur (322). Is enim magnopere influxum exerere potest in originem ipsam auctoritatis et characterem quem haec in concreto induit. Nam societas

spiritualis *per se* repugnaret potestati haereditariae, cum veritas et iustitia *per se* nequeant haereditari; nihilominus, tum in societate mosaica, tum in muhamedana necnon in quibusdam sectis religiosis, vidimus transmissam cum sanguine auctoritatem spiritualem (aut saltem hujus speciem) sicut etiamnum videre est in Anglia et Russia et olim Romae sub Caesaribus. Quando societas *per se* nata est ad finem spiritualem (324), principatus dependet ab auctoritate spirituali, et ideo, hac transmissa, et ipse transmittitur. E contra ubi per usurpationem spirituale additur temporali, istud illius possessionem (si tamen possessio sit dicenda) determinat.

338. Potestas monarchica aut polyarchica, personalis aut patrimonialis, sacra aut profana, sunt igitur varietates formarum hucusque consideratarum in subjecto et in origine possessionis.

2^o. Dispiciamus nunc *modum* administrationis seu distributionem et organismum auctoritatis quoad hujus usum. Distinguunt nonnulli principatum in *absolutum* et *temperatum*, quatenus princeps est absolutus aut ligatus in operando. Sed mea quidem sententia, ista distinctio recidit in primitivam monarchiae et polyarchiae. Nam princeps qui ad imperandum alieno indiget consensu, auctoritatem non possidet totam (128, I), adeoque nec monarcha est; monarcha vero ab omnibus iustitiae legibus solutus, esset despota. Quare omnis monarchia est essentialiter absoluta ab omni *humano* temperamento, iustitiae tamen et aequitatis temperatur officii.

339. Caeteroquin cum nec possit monarcha suam actionem unicam in multitudinem distribuere, nec possint polyarchae suas actiones dispersas ad unitatem reducere, sine determinato organismo (239), sequitur modum organismum hujus distributionis posse diversa nomina societati

conferre prout partes diversimode disponit. Hac tamen in re (liceat et mihi sententiam afferre quae videri forte poterit alicui paulo audacior) *technologia* scriptorum politicorum mihi plus uno modo manca videtur, sicut manca et erronea sunt quae docuerunt. Cujus imperfectionis causa apud aliquos videtur theoria absona *pacti socialis*, quae societatis naturam deturpavit. transformato statu qui est societatum consociatio (societas hypotattica) in consociationem *individuum tantum*, ad instar atomorum aliarum ab aliis independentium (151, seq.). Apud alios vero causa fuit necessitas impugnandi somnium illud anarchicum pacti socialis, ex quo factum est ut coacti fuerint omnes suos conatus in unum contrahere ut diruerent quin esset illis tempus aedificandi, probe declarando quis organismus societati conveniat.

340. Itaque differentias omnes organicas formarum socialium reduxerunt ad monarchiam, aristocratiam, democratiam, et ad *regimen mixtum*: hoc est, regimen vel unius individui, vel individuum optimorum vel omnium individuum, vel unius cui adduntur *multi* individui temperamenti gratia. Romagnosi qui plurimis licet erroribus infectus, vir tamen erat magnae sagacitatis politicae, quemadmodum apprehendit absurditatem vulgatae interpretationis hujus divisionis, ita intellexit societatem publicam fundatam in puro *individualismo* non esse naturalem, multusque fuit in dicendo pro familia, pro civitate et pro provincia, consideratis ut elementis *Status*. Compendii natura non permittit ut ego novas theorias condam; quocirca non addam plura, sed principia dumtaxat innuam sapientis et *naturalis* distributionis in varias classes formarum organicarum quae sinunt publicas societates spatium intra duas summas categorias, monarchiam scilicet et polyarchiam.

341. 1) Spectato igitur organismo auctoritatis quoad hujus usum, varietas prima est quod auctoritas socialis (propria in polyarchia, distributa veluti in ramos in monarchia) aut inveniatur in praesidibus naturalibus societatum inferiorum, aut in praesidibus electis a gubernante, aut tandem partim in illis, partim in istis: ex quo resultat societas hypotattica *heterogenea* vel *homogenea* vel *mixta*, de quibus alibi diximus (153, IV–VII). Sic in societatibus primitivis potestas publica distribuebatur secundum processum naturalem; capita enim familiae solebant regere urbes; capita vero urbium Statum seu Rempublicam; in monarchiis anteacti saeculi e contra potestas erat apud eos quos princeps aut respublica eligebat. Etiamnum in Statibus Americae Septentrionalis Foederatis,* et alibi juxta novas quasdam constitutiones familia, civitas, provincia magnam partem habent in ferendis legibus, magnam ministri in administratione, in bello et judiciis; in quibus tamen juratorum coetus (jury) tenderet ad reproducendum influxum societatum naturalium, sicut custodiae ut ajunt *nationales* ad eundem fulciendum in militia et administratione.

342. 2) Secunda varietatum species organica deduci posset ex gradu multiplicationis materialis (303, 55), in quo collocatur suprema potestas. Si residet quidem in capitibus familiarum, habemus *aristocratiam illam domesticam* seu *popularem* quae est sola democratia possibilis per regimen repraesentativum in societate publica quacumque; si vero in capitibus civitatis, habebimus *aristocratiam municipalem*; *foederalem* tandem, si in capitibus pro-

* Sic utique olim fuit, ut non sine approbatione fatetur clarissimus Brownson; sed nunc haud amplius eodem omnino modo res se habet, ut notat idem auctor. T.

vinciarum, sicut contingit in Diaeta Helvetica et in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis;* demum adest aristocratia *centralis* seu *absoluta*, si suprema potestas insidet in senatu quocumque, sicut Venetiis olim, Genuae, etc. qui non constituatur ex capitibus societatum inferiorum. Hae quatuor varietates seu varietatum species nobis exhibentur in diversis epochis etiam a monarchiis, attributo functionum publicarum exercitio nunc capitibus cujusdam gentis sive familiae, ut in tribubus Israeliticis; nunc municipiis ut in Romana republica; nunc provinciarum moderatoribus, uti in regnis constantibus ex Statibus aggregatis, qualia fuerunt Francia, Hispania, Britannia, ubi unaquaeque provincia servabat apud se magnam partem potestatis legum ferendarum, administrationis, necnon privilegia sibi propria; nunc denique concentrata auctoritate in urbe capitali, sicut ferme diebus nostris evenit.

343. 3) Tertia regiminis varietas, inspecto modo administrationis eruitur ex persona quae functiones exercet; quae si sit eadem ac possessor auctoritatis, aderit regimen *proprium*; si vero solum auctoritatem delegatam teneat, *repraesentativum*, quod vocant. Polyarchiae repraesentativae innumeras induunt formas diversissimas, pro necessitate, timore, aptitudine, caeterisque adjunctis politicis electorum committentium, quales videre est apud plures veteres respublicas, Athenis, Spartae, Cetae. Romae, etc., et juxta modernas constitutiones. Monarchiae vero nunquam sunt stabiliter repraesentativae; siquidem haec forma derivatur in polyarchiis ex morali impossibilitate aut magna difficultate quod *plurimi imperent*. Sed solum tanquam per transennam fieri potest repraesentativa,

* Vide notam sub numero 341. T.

nimirum quando propter ineptitudinem aut longam absentiam principis, huic assignatur aut tutela aut *regentia*.

344. 4) Quarta varietas repeti potest ex concentratione aut divisione functionum, et, in divisione, ex earum distributione magis vel minus complexa vel simplici. Divisio nunc communior dici solet: divisio in tres potestates, *legiferam*, *executivam* et *judiciariam*, attributas tribus diversis subjectis propter coecam ac fanaticam observantiam qua politici prosequuntur Montesquieu. Haec tamen divisio est triplex nomine magis quam re; eo quod potestates omnino aliter sint reapse divisae. Nam ut bene notat Romagnosi, ad factum quod spectat, is plenitudinem potestatis apud se habet, cui suppetunt pecunia et officia distribuenda; quantum ad jus vero, plures sunt potestates quam praefatae et cum harum quaeque sit valde complexa, ut alio loco probavi (216, 218, 240, 250), inveniuntur eae multo plus divisae, quam indicet illa divisio triplex. Sic constitutiva pertinet ex parte ad populum eligentem; judiciaria dividitur inter magistratus, juratos (jury) eorumque electores; legislativa inter proponentem, informantem, discutientem et rogantem legem. Quae subdivisiones multo plus ponderis habent in recto regimine, ait Romagnosi, quam politici nostri videntur illis tribuere; siquidem (250, N. B.) propositio exigit ut sentiatur necessitas, informatio exigit perspicaciam in cognitione empirica, discussio peritiam dialecticae, rogatio vero legis sapientiam et rectitudinem. "Hae autem dotes, ait ille, quomodo omnes simul concorditer reperiri possint in nonnullis millibus hominum selectorum ab inscio et venali vulgo, est maxime mirum." Longe aliae igitur esse possent et fortasse deberent institutiones politicae, ut potestatis polyarchicae usus sapiens foret. Sed ad me non attinet aut formas proponere aut eas vindicare.

Quod diximus satis est ad innuendum in hisce elementis id quod per profundum studium evolvi posset.

345. Solum igitur superest ut variarum formarum socialis *conjunctionis* affigatur tabella synoptica. Habes ergo, inspecta auctoritate uniente

ratione subjecti—	formam monarchicam aut polyarchicam;
“ investiturae—	“ <i>electivam</i> aut <i>haereditariam</i> ;
“ tituli—	“ <i>personalem</i> aut <i>patrimonialem</i> ;
“ characteris } socialis }	“ { <i>Sacram</i> aut <i>profanam</i> , seu <i>spiritualem</i> aut <i>temporalem</i> ;
“ organismi } gubernativi }	“ { <i>naturalem</i> , <i>artificialem</i> et <i>mixtam</i> ; seu <i>homogeneam</i> , <i>heterogeneam</i> et <i>mixtam</i> ;
“ gradus seu pote- } statis eorum ad } quos descendit } auctoritas }	“ { <i>centralem</i> , <i>foederalem</i> , <i>municipa-</i> <i>lem</i> , <i>popularem</i> ;
“ modi eam possi- } dendi }	“ <i>propriam</i> aut <i>repraesentativam</i> ;
“ modi ea utendi—	“ <i>simplicem</i> aut <i>complexam</i> .



CAPUT IV.

DE SOCIETATE DOMESTICA.



ARTICULUS I.

De societate conjugali.

346. Inter varias societates quas hactenus contemplati sumus duæ sunt quæ immediate initium sumunt, alia et alia ratione tamen, a Deo supremo rerum omnium opifice:

Conjugalis nimirum cum paterna quae inde exsurgit, et *Universalis* cum religiosa qua realiter actuatur et vivit. Deus qui cunctis rebus principium innatum motus indidit (5), quod naturam vocamus, eisque terminum indeclinabilem praestituit, a quo tota earum perfectio desumitur, liberum relinquens simul singulis campum intermedium, ubi vires suas congruenter exerceant (5, 6, 9); Deus, inquam, debuit naturaliter societati quoque et impulsu primitivum indere et scopum ejus determinare, operationi sociorum permittens modum cooperandi prout gradatim explicarent energiam suam socialem. Discutiemus in hoc et sequenti capite quam brevissime poterimus, hoc duplex opus, unum initiale, finale alterum, Sapientiae infinitae, ut leges exploremus quae in operando ligant juxta naturam conscientiam hominis consociati, exordientes a primo.

PROPOSITIO I.

Societas conjugalis, quamvis, dum nascitur, sit voluntaria, inita tamen fit naturalis, ac lege naturae vinculum progignit indissolubile.

N. B. Societatem conjugalem dicimus societatem constantem inter duos individuos diversi sexus ad procreationem prolis initam. Propositio habet tres partes.

347. PROB. 1^a PARS. Individui contrahentes sunt inter se aequales quoad jura naturae specificae (109). Atqui inter individuos jure aequales societas oritur voluntaria (143, seq.). Ergo societas conjugalis initiatur voluntarie.

PROB. 2^a PARS. 1^o Factum procreationis est factum *naturale* tum quoad finem tum quoad media; siquidem naturalis est tendentia humanae naturae ad se propagandam (120, II); naturalis organismo animali tendentia, actus et modus se propagandi. Atqui societas conjugalis

producitur ex intentione propagationis. Ergo producitur a facto naturali. Sed societas nata ex facto naturali est naturalis. Ergo matrimonium est societas naturalis.

2°. Haec probatio ex ipsa essentia rerum eruta confirmari potest universalitate facti: nam apud nullum populum, licet ea insit cum aliqua accidentali varietate, institutio talis societatis non viget; nec sine ea profecto populus ullus posset durare.

PROB. 3°. PARS. Constantia societatis, uti effectus, proportionatur constantiae facti consociantis, uti causae (124, IV). Atqui in societate conjugali factum consocians est constans. Ergo perpetua resultat societas. Probemus minorem.

1°. Consortium conjugale, est naturaliter societas *completa* et complectitur omne negotium sive spirituale sive temporale tutandum aut defendendum: nam, cum naturalis sit necesse est eam complecti complete intentionem sociabilitatis naturalis (320). Porro, humane loquendo, nullum adest tempus cum societas maritalis non eget concursu mutuo pro hujusmodi negotiis. Equidem si spectetur in contrahentibus animus, is eos stringit in *amicitia*, quae est societas naturaliter constans, modo sit rationalis, qualem oportet esse inter homines.*

2) Si vero spectetur corpus organicum, istud tunc praecise terminat functionem procreandi cum incipit deficere; et ideo necessitati societatis ad procreationem subintrat officium mutui subsidii contra senectutis infirmitates.

3) Si tandem *scopum naturae* attendamus, procreationem nimirum, cognitu erit perquam facile, perpetui-

* Ex natura societatis *amicalis* auctor in Magn. Op. (n. 1526) ostendit, polygamiam prohiberi lege naturae, licet non *absolute*. T.

tatem conjunctionis inter parentes ab ea exigi:—*a*) ut prolem diligenter curent nec deserant, quae absque eis periret:—*b*) quia *homines* procreare idem est ac creaturas *rationales* educere. Jamvero ratio per se sola non evolvitur, sed per longam educationem:—*c*) quia causa *productrix* cum simul et *conservatrix* sit oportet, parentum *substantiae* requiruntur ad sustentationem filiorum (111, V; 102):—*d*) quia amor, grati animi sensus, justitia dum naturaliter liberis jam adultis suggerunt ut ambobus parentibus senescentibus opem ferant, postulant ab istis ne societatem dissolvant.

348. 2^o *Confirmantur* haec argumenta: 1) ex tendentia universali animorum, prout status eorum *normalis* attenditur, quando nempe rationi, non cupiditati, consulitur, atque ubi conversatio conjugum est *regularis* non autem dissoluta. Tunc enim natura stabilitatem connubii inspirat. Et revera historia ostendit divortium (divortium dicitur separatio absoluta conjugum) in societatibus et oriri et progredi una cum corruptione. Sic Roma antiqua et Europa christiana vix illud cognoverunt. Econtra Roma corrupta et Europa protestantica illud perditu coluerunt. Sed instinctus naturae, qui est divinae voluntatis indicium (8, III; 13), nonne a statu normali ediscendus est? Numquid leges physicae ex factis anormalibus vel ex monstribus repetuntur?

2) Hinc est ut fautores ipsi divortii confiteantur in statu ordinario rationem stare pro indissolubilitate talis vinculi. Sit ipse Bentham testis: "Matrimonium perpetuum, inquit, est naturae maxime consonum, familiae necessitatibus sublevandis aptissimum, individuorum bono maxime favens "

3) Inter caetera argumenta ab istis allata potissimum est argumentum sociale. Societas publica sine familia non

posset naturaliter subsistere, cum sit impossibile ut publica auctoritas provideat per se necessitatibus quotidianis (303, seq.), seu ut possit, amore conjugali extincto, reperire vires et voluntatem sinceram quae provideat. Jamvero societas publica ex una parte est juxta intencionem naturae; ex altera vero familia nulla est si non est perpetua. Ergo societas conjugalis est natura sua indissolubilis.

4) Praeterea dissolubilitas fons est perennis discordiarum inter cognationes conjugum. Atqui societas indiget concordia inter socios. Ergo societas indiget indissolubilitate connubii.

OBJECTIONES.

349. I. Contra 1^{am} partem. Societas conjugalis potest saepe oriri ex jure praevalente; siquidem dantur casus in quibus inest obligatio erga aliquam personam determinatam. Ergo origo talis societatis non est semper voluntaria.

Resp. Nego antec. et dist. causalem. Dantur casus in quibus inest obligatio antecedens omnem voluntatem, *nego*; consequens factum aliquod voluntarium, uti promissionem, delictum, etc., *conc.* Quare *nego consequentiam.*

II. Contra 3^{am} partem. 1^o. Est absurdum supponere quod duo individui promittant fidelitatem perpetuam, etiam quando mortali odio alter alterum prosequeretur, vel quando illa fides sine gravi damno non servaretur. Atqui indissolubilitas supponit conjuges talem contractum inire. Ergo absurda est indissolubilitas. (Bentham).

Resp. 1) *Nego suppositum minoris*, nempe totam vim vinculi maritalis repeti ex consensu contrahentium. Consensus enim iste est prima initiatio, et datur omnino libere; at semel datus necessario characteres induit naturalis relationis conjugalis; siquidem contrahentes

consenserunt ad se ligandos vinculo quod natura sua est indissolubile. Si duo homines permittant ut invicem se simul ligent ferrea catena, quam postea faber recudens obsignat, poterunt utique esse liberi in se committendo, at commissi non poterunt per suum consensum catenam rescindere, quia haec non ab eorum consensu sed ab arte fabri firmitudinem suam obtinuit.

2) *Dist. maj.* Aliquid est absurdi in eo quod quis se obliget ad toleranda incommoda, si legibus honestatis unquam detractus sit, vel si damna, quae ex fide servata sequi possent, cum longe majoribus bonis non essent compensanda, *conc.*; secus, *transeat*. Et *contradistincta minori, nego consequ.* et *consequent.* Revera se invicem odisse ipsae leges naturales prohibent (105); adeoque non esset absurdum in tali hypothesi conjuges se ingrato consortio addicere. Unde falsa est forma contractus conjugalis quam Bentham commentus est quippe res se aliter habet. Nam contrahentes, utpote persuasi, si rationabiliter agant, de perpetua possibilitate non secus ac de perpetua obligatione se invicem diligendi, spondent se alterutrum esse dilecturos perpetuo, toleratis postea omnibus quantislibet incommodis pro bono sperato ex societatis perpetuitate.

2^o. Rescinditur pactum, partium alterutra graviter violata. Ergo in casu saltem infidelitatis divortium licitum est.

Resp. Dist. antec. Omne pactum per se rescindibile ac sine damno tertii potest rescindi, *conc.*; omne pactum, etiam per se irrevocabile et cum damno tertii, *nego*. Ubi sit pactum de re per se irrevocabili, aut ubi, pacto existente revocabile, tertii damnum intervenit, infidelitas unius contrahentis alterum non liberat.

3° Indissolubilitas potest quandoque finem primum talis societatis impedire, nimirum procreationem. Atqui desinente fine, desinit et medium. Ergo hoc saltem casu licet divortium.

Resp. Dist. maj. Potest impediri per accidens in aliquo particulari casu *conc.*; generatim ac per se, *nego.* *Dist.* pariter *minor.*, desinit lex, desinente fine, in tota sua extensione ac per se, *conc.*; desinente fine solum in aliquo casu et accidentaliter, *nego.* Naturae leges desumuntur ex factis constantibus et naturalibus, non ex raris et accidentalibus (8, 37, IV).

4° Si lex esset naturalis, indissolubilitas nunquam potuisset aut relaxari aut mutari. Atqui olim relaxata fuit, et etiam nunc interdum relaxatur vel mutatur ab Ecclesia Catholica in gratiam neophytorum. Ergo non est lex naturalis.

Resp. ad maj. Dist. Nunquam potuisset relaxari aut mutari si lex esset primaria et absoluta, *conc.*; si secundaria et subordinata, *nego.* Primaria lex est ut conservetur ordo in relationibus humanis (47, VI); sed ordo iste applicatus rei concretæ varius esse potest, ut variantur ipsae res concretæ. Quocirca si defectionis status in quo versabatur genus humanum in diebus Moysis is fuisset qui *per se* nocivam efficeret ordini relationum humanarum indissolubilitatem, intelligeretur hanc desinere tunc esse naturalem. Nam quid aliud est lex naturæ nisi quod convenit juxta naturalem rerum ordinem? Simili ratione polygamia potuit esse conveniens, et ipsum connubium inter consanguineos etiam proximos non solum potuit esse conveniens sed etiam necessarium mundi habitatoribus, quod tamen postea futurum esset inconveniens et contrarium naturæ, jam multiplicatae et auctae. Lex vero subordinata silentio adigi potest, dum

colliditur a subordinante. Sic obedientia quam subditus debet superiori, ordinata ad servandam justitiam civilem, cessat obligare si quid per se injustum jubeatur (232). Atqui ordo naturalis subordinatur supernaturali, a quo accipit apicem suae perfectionis (25, VI). Ergo in collisione huic cedere debet.

PROPOSITIO II.

Societas conjugalis pertinet ad tres ordines, ad temporalem, naturalem et spiritualement, quorum triplici influxui propterea subjicitur, sed habita ratione necessariae eorum subordinationis.

350. *Explicatur thesis.* Societas conjugalis, sicut alia quaelibet societas domestica, est integrans elementum societatis publicae (153, 304): ea igitur, *quatenus est societas materialis et voluntaria* debet, ut pars toti, subordinari bono totius civicae ac politicae unionis. Sed cum haec unio destinata sit ad tuendum ordinem *naturalem*, ideo huic subordinatur. Naturalis autem ordo exigit in composito humano ut totus organismus inserviat rationi, ejus explicationem adjuvando, et voluntati, hujus tendentiam rationalem in bonum infinitum sequendo (20, seq.). Quamobrem in ordine naturali id quod est physicum subordinatur morali, ac proinde in societate conjugali propagatio physica subjacet propagationi entium intellectualium. Haec explanatio est probatio simul propositionis, quam dialectice sic proponi posset:

PROB. 1^a PARS. Societas conjugalis est pars integrans societatis temporalis, et habet pro fine proximo propagationem naturalem speciei, pro ultimo multiplicationem spiritualement entium intelligentium. Ergo tres ordines spectat.

PROB. 2^a PARS. Omnis ordo influit in motum ordinandorum, producendo jura, officia et leges fini opportunas (69, II). Ergo societas conjugal^{is} debet a tribus illis ordinibus accipere aliquem influxum legum, jurium et officiorum.

PROB. 3^a PARS. Inter istos tres ordines adsunt subordinationis gradus; siquidem temporalis subordinatur bono naturali, naturalis bono morali. Itaque eorum influxus in conjugalem subordinari debet mutuae eorum conjunctioni et dependentiae (148).

COROLLARIA.

351.—I. Auctoritas politica influxum aliquem habet in conjugalem pro quocumque negotio materiali ad ipsam spectante, quandocumque istud negotium foras erumpit, tanquam quoddam bonum aut malum publicum. Eadem tamen non debet tali influxu uti cum damno ordinis naturalis. Itaque v. gr. nec libertatem originis *voluntariae* poterit submovere, nec legem *indissolubilis perpetuitatis* naturalis abolere, nec ordinem domesticum statuere, aut alia similia.

—II. Propagatio materialis ea debet esse quae ordinem spirituales in discrimen non adducat, ad quem praecipue conjuges oportet respicere. Quare filios procreare cum certitudine eos moraliter perdendi immanis crudelitas foret. Ex quo nascitur pro Catholicis, qui credunt aeternaliter perditum heterodoxum culpabilem, naturalis nequitia matrimoniorum mixtorum. Heterodoxi vero, qui propterea eos vexant, volunt eo ipso ut Catholici parentes rei fiant *infanticidii* horribilissimi, spiritualis nimirum.

—III. Influxus praecipuus in connubium ad illam societatem pertinet cujus est dirigere in ordine spirituali, cujus legibus ceteri duo ordines subjici debent.

—IV. Rationes deductae ex ordine morali possunt impedimenta inducere consociationi voluntariae conjugum: qua in re ad eandem societatem spiritualem attinet dirigere et supremam ferre sententiam.

OBJECTIONES.

352. Contra 1^{um}. et 2^{um}. coroll. 1^o. Matrimonium est contractus, cujus materies sunt individui consociati, actus vero et effectus pertinent ad ordinem externum. Atqui politica auctoritas habet per se et *directe* jus *supremum* super sociis et eorum *contractibus* in ordine *externo* (170, 175). Ergo ultimum iudicium in hac re ad auctoritatem politicam pertinet. 2^o. Eoque magis quia connubia summum habent pondus in publicam societatem, quoad res, civium numerum, ordinem, concordiam civium, educationem populi, etc. Ergo, etc.

Resp. ad 1^{um}. Dist. 3^{um}. membrum maj. Pertinent ad ordinem externum *publicum*, mediate, *conc.*; immediate *nego*; pertinent ad ordinem externum *privatum*, *subdist.*; subordinate ad rem spiritualem, *conc.*; absolute nec spectato fine ulteriore, *nego*.

Ad minorem. Auctoritas politica jus habet supremum in ordine externo *absolute publico*, *conc.*; in externo, qui tamen intra parietes domesticos continetur, respicitque praecipue ad consecutionem alicujus finis spiritualis, *nego*.

Ad 2^{um}. Dist. antec. Connubia summum exercent influxum in publicum indirecte, *conc.*; directe, *nego*. Vis directa connubii est in ordinem naturalem et domesticum; et ideo directa ordinatrix competens est auctoritas naturalis et domestica (247). Nisi quod auctoritas domestica (quae hic eadem est cum paterna) invenitur circumscripta propter duas rationes, i. e., 1^o quia subjicitur naturali et spirituali; 2^o quia cum matrimonium sit motus ille, vi

cujus familia nova oritur et ab antiqua tanquam a stipite sejungitur, cumque motus omnis essentialiter dependeat a motore ut a principio extrinseco et ab eo qui est in motu, tanquam a causa constante, sequitur *novae* familiae caput in hac re summum quoque influxum exercere, qui ab auctoritate paterna potest aliquomodo dirigi, sed non prorsus ordinari.

PROPOSITIO III.

In societate conjugali auctoritas naturaliter pertinet ad virum.

353. PROB. 1°. In societate *naturali* auctoritas pertinet ad eum qui natura aptior est ad consequendum finem (138, I). Atqui conjugium est societas naturalis, in qua vir habet hanc aptitudinem natura. Ergo vir in eadem possidet auctoritatem.

Minoris pars 1^a probata jam fuit (348); 2^a pars probatur. Societas maritalis amplectitur, utpote completa, tres fines immediatos, scil. bonum spirituale et temporale eorumque defensionem. Atqui juxta *consuetum naturae institutum* vir aptior est ad instruendum propter robur mentis, et ad educandum propter indolis fortitudinem; aptior rebus temporalibus propter gnavitatem; aptior defensioni propter corporis vires. Ergo major aptitudo est apud virum.

2°. Impedimenta graviditatis, neonatorum cura, praeter pariendi labores, foeminam ponunt in frequenti ac longa necessitate auxilii.

3°. Factum constans ferme apud omnes gentes ostendit quid intenderit natura.

OBJECTIONES.

354. 1°. Mulierum regnantium extant exempla sexcenta. Porro, si regnare possunt, multo magis poterunt familiam

gubernare. 2°. Alioquin absurdum est mulierem suis bonis spoliare ut marito eorum administratio transferatur; nam mulieri non secus ac viro, est opus et jus se sustentandi et consequenter *dominium* inde germinans (112). 3°. Poterit ea igitur possidere domos, terras, in quas si maritum susceperit, non propter hoc desinet esse domina adeoque poterit iussa dare. 4°. Factum constans probat tantum homines abusos fuisse viribus physicis quibus pollent adversus mulierem, sicuti abusi sunt adversus servos: sed per se luce clarius patet mulierem in juribus naturalibus æqualem esse viro, quemadmodum domino servum, eo quod eadem utrique natura insit.

Resp. ad 1^{um}. *Transmittō ant.* quod quidem posset pro exceptione haberi, siquidem, exceptis quibusdam *Semiramidibus* antiquis et modernis, reginae per viros gubernarunt. Sed *nego paritatem consequ.*: 1) quia Status non est in concreto et in individuis societas *naturalis*, et idcirco non determinatur inibi auctoritas absolute ab aptitudine (137, seq.); 2) quia Statui non est opus providere constanter quotidianis necessitatibus (303), nec *per se* impedimenta gignit gestationis et puerperii, etc.

Ad 2^{um}. Concedere mulieri defensorem substantiæ suæ est actus amoris protegentis, non aviditatis spoliantis.

Ad 3^{um}. Nos admittimus, sæpe concedendum esse mulieri plenum usum suæ proprietatis; adeoque auctoritatem *in domo sua*; verum hæc auctoritas non erit conjugalís sed herilis, siquidem ex dominio derivata; quare nihil probat contra assumptum nostrum.

Ad 4^{um}. Mulier æqualis est viro quoad jura specifica, *conc.*; quoad individualia, *nego*; idque propter ipsam rationem nobis in objectione oppositam, propterea quod scilicet mulier habeat cum homine eandem naturam specificam, sed individualement diversam (110). Abusus vero

virium sive physicarum sive moralium, saepe evidenter ab homine patratum, aliud est novum indicium de imbecillitate, adeoque de naturali dependentia sexus imbellis. Nunquam tamen poterit abusui tribui quod mulier in societate conjugali destinata sit longo et laborioso officio gerendi et lactandi liberos, et quod non polleat iisdem dotibus ac vir.

ARTICULUS III.

De societate paterna.

PROPOSITIO IV.

Societas paterna est societas inaequalis, in qua patri competit suprema auctoritas domestica: utrique parenti vero officium et jus, cum progressionem decrescens, sustentandi et instruendi et educandi liberos.

355. PROB. 1^a PARS. In societate naturali auctoritas pertinet ad magis idoneum (137, 138, 1): Atqui societas paterna est naturalis, in qua natura pater ditior ad sustentandum, sapientior ad educandum et instruendum, fortior est ad defendendum. Ergo ad eum pertinet auctoritas.

PROB. 2^a PARS. Noto ante omnia, cum hic jus ex officio nascatur, ex hoc nos maxime arguere. Itaque effectus conservatio pendet a causa; ergo si effectus exigat in ordine morali conservationem, causa tenetur conservare. Atqui ordo moralis exigit ut servetur homo ad ea, quae ex consilio divino sibi in futuro peragenda sunt (101, ss.); infans vero, cum nequeat se conservare, totus dependet a parentibus. Ergo parentes debent eum sustentare. Ergo habent et jus.

Debent eum pariter *instruere et educare*. PROB. Intelligentia per verbum imprimis evolvitur, voluntas per

intelligentiam. Atqui verbum naturaliter puero communicatur a parentibus. Ergo et instructio. Minor patet: 1) eo quod familia est societas primordialis juxta naturam (153, V; 304); ideoque debet continere omnia germina necessaria morali evolutioni pueri; nisi naturam tamquam deficientem in necessariis criminari velimus: 2) quia puer est natura incapax ineundi societatem publicam; itaque totum suum incrementum eum oportet attingere in societate domestica: 3) quia nullus alius, nisi adjutus robore naturalis affectionis, diu posset durare talem laborem, cum tanta suavitate, etc. A natura igitur parentes officium habent instruendi et educandi liberos.

PROB. 3^a PARS. Seu tale debitum decrescere paulatim. Hoc enim debitum nascitur et clarescit naturaliter ex indigentia parvulorum et ex idoneitate parentum: Atqui tum haec tum illa decrescunt naturaliter labentibus annis. Illud ergo decrescit (124, IV).

COROLLARIA.

356.—I. Jus paternum ad institutionem prolis est *inalienabile*, quippe quod officio innititur (69, VIII).

—II. Est ab auctoritate domestica diversum, licet in patre cum hac conjungatur: haec enim est constans, quemadmodum ordinis domestici necessitas; illud vero ita decrescere potest ut penitus desinat, si tamen causae ipsae penitus desinant.

—III. Sed non eo cessabit in filiis debitum reverentiae et grati animi, fundatum in communicatione esse et beneficiorum a parentibus susceptorum perpetuoque manentium in vita et operatione filiorum.

—IV. Quod de parentum officio dictum est ambos conjuges respicit; sed specialiori modo incumbit patri,

tamquam auctoritati supremæ hujus societatis ordinatrici, in quo operatio socialis præcipue residet (171, III).

—V. Adest juxta naturam tempus, nec illud breve, quando lumen rationis filiorum est patris verbum, adeo ut dici vere possit eos mente patris cogitare. Ex quo elucet officium docilitatis in filiis et transmissio perpetua doctrinarum religiosarum, quin unquam momentum ipsum assignari possit cum hæ incipiant *haberi ut veræ* apud liberos.*

—VI. Nequit societas publica parentes insontes jure defraudare dirigendi mentes filiorum (353, I, 157): ast utique id quit si insit abusus *notorius* jurium et auctoritatis paternæ (163).

—VII. Pater jus habet ad opem sollicitandam et impetrandam in hoc officio ab eis qui possunt eam utiliter ferre (106, II).

OBJECTIONES.

357. Contra corollaria VI et VII. In societate publica Status subintrat juri paterno in iis quæ ad disciplinam et educationem pertinent: 1^o propter summum momentum talis functionis pro bono publico, cui prospicere Status tenetur: 2^o propter ineptitudinem in qua plerumque versantur genitores, utpote ignari sæpe, ut hoc rite fungantur munere: 3^o quia Status novisse debet cui committit et dignitates et officia.

* Corollarium hoc magni est ponderis ad explicandum quomodo perpetuetur in filio, quin ullo formali assensu sit opus, fides catholica in baptismo per *verbum patrinorum* suscepta. “Emilius” ille qui assensum pueri vult expectare ut eum aliquam religionem doceat, risum moveret, si puerum non antea doceret de ejus patre quam ille esset capax legendi documenta natalitia.

Resp. *Nego assertum*, quod mirum prorsus videri debet ex ore Cousin, cujus theoria moralis nititur, tamquam primo principio, officio essendi et se conservandi *liberum*: “*être libre, sois libre !*” (28, II).

Ad probationem 1^{am}. Status debet quidem prospicere bono publico in ordine *publico*; sed ordinem domesticum intrare nisi in eo insit abusus publice notorius, ei non licet. Si allata ratio valeret, nullum amplius foret asyllum inviolabile in privato domicilio; eo quod nihil quidpiam privati agitur quod non redundet in publicum. Quod si multum refert boni publici puerilis institutio, multum refert et domestici; quare utraque auctoritas sibi prospicere debet, sed quaelibet intra sphaeram propriae operationis (246, III et V).

Ad 2^{am}. Si parentes facile ignorare possunt *normas* educationis, Status ignorat *personas*, ac caret praeterea amore illo paterno qui supplet magna ex parte aptitudinem. Nec valet dicere Statum hic agere per ministros idoneos: nam et parentes possunt opem idoneorum institutorum adsciscere; et quoniam melius quam Status *personas* cognoscunt isti semper quoad hoc ei antecellent. Et reapse quid *intime sentiant* homines institutores ex quo pendet educatio, melius apparet in societate domestica quam in publica.

Ad 3^{am}. Profecto debet Status ministros suos cognoscere; sed, praeterquam quod ejus cognitio esse debet circa eorum publicos mores, sexcentas alias habet cognoscendi rationes, quin sit ei opus educare et instruere. Caeteroquin instruere et educare non est medium certum eos cognoscendi, cum multi sint rite educati qui postea corrumpuntur, multique instructi qui postea dediscunt et desidia tabescunt. Debet ergo societas vigilare ad hoc opus super adultis jam ingressis societatis ordines, sed

nequaquam invadere jura paterna et parentum brachiis eripere pignora pretiosissima quae natura eis commisit. Modus iste est violentus juxta ac inutilis.

Urgent. 1°. Saltem poterit Status non frequentantibus suas scholas munera omnia denegare; nam qui gubernat liber est in illis conferendis. 2°. Et re quidem vera ita fieri solet in quibusdam Statibus Europeis, etiam de sapientioribus et religiosioribus..

Resp. Dist. assert. Poterit munera negare, si scholas Status non frequentare sit delictum contra societatem, *conc.*; si non sit, *nego*, vel *subdist.*; poterit negare munera servitii personalis seu ad personam spectantis, *conc.*; functionum publicarum socialium, *nego*. Munera proprie socialia sunt in quibus aliquomodo participatur auctoritas socialis (255, III); quaeque conferri debent a principe juxta justitiae distributivae normas (256, IV) et non pro lubitu. Sed qui praesunt indigent saepe personis famulatu ipsorum personali addictis; quamvis stipendium a publico eis numeratur; tales forent in regia, qui ab armis, vel a secretis, a cubiculis et similes: qui omnes sunt *quasi* domestici seu famuli. Horum selectionem imperantibus interdicare, idem esset ac eos auctoritate domestica privare. Vera est igitur ratio assertionis adversarii quoad secundos, sed falsa quoad primos. Quamvis enim imperans non teneatur subditis rationem reddere, nullo modo vacat a legibus justitiae et aequitatis, quae postulant ad officia magis idoneos (173, 256, IV). Quos quidem innocentes arcere perinde est ac eos injuste punire (203, III).

Ad 2^{um}. Resp. Necessarium est hic distinguere inter Status secundum principia religiosa ab eis *publice* recepta (191, VIII). 1) Status qui prius promittit subditis libertatem conscientiae plenissimam et postmodum punit eo quod

nolint filios suos supponere doctrinis quae eam destruunt, idem est sibi *contrarius et tyrannicus*. 2) Status vero amplexus falsam religionem, quamvis rationi repugnet in ea amplectenda (93, II.), etiam ex *communi consensu*; quamvis sit tyrannicus, si subditos *vi* (175, IV), ad eam inducat; secum tamen concordabit, si transgressos hanc apparentem religionis *legalitatem* puniat. (191, IX). 3) Tandem Status qui consensu communi recognoscit ut *suam legem* religionem veram, sicut poterit positive punire talis legis transgressores (ibid.), ita poterit quandoque punire negative illum, qui denegans suis filiis institutionem religiosam, non parvam praebet de se suspicionem erroris in eadem re. Non per hoc tamen volumus ullum actum particularem gubernantium etiam sapientum approbare; siquidem non omnis sapiens sapienter semper agit.

Inst. Contra dicta de 3^o Statu: Saltem iniquum semper erit filios punire ob patris crimen eis denegando munera publica.

Dist Si crimen paternum in hos revera non transeat *conc.*; si transeat, *nego*. Erit enim tunc injucundum quid, sed non injustum: siquidem in Statu, ratione duce, addicto religioni veraci, esse irreligiosum est dispositio antisocialis, quae reddit hominem incapacem fungendi munere alios ordinandi ad *bonum commune*, quod est finis omnium munerum politicorum. Atqui ita natura comparatum est ut liberi irreligiose educati crescant *irreligiosi* (356, V. Nota). Ergo isti sunt inepti muneribus; nec ineptis tradenda sunt munera civitatis, ex falsa pietate. (256, VI). Equum tamen esset, ut imperans sapiens et humanus istis etiam, infelicibus magis quam reis, viam sterneret prius ad recuperandam pietatem, deinde, rite probatis, ad fruendum cum innocentibus, pro merito, juribus communibus.

CAPUT V.

DE SOCIETATE CHRISTIANA.

ARTICULUS I.

Quod sit necessarium eam investigare philosophice.

358. Nullus me arguat erroris in methodo, quasi nimio zelo abreptus res commisceam, si in hac tractatione *philosophica* juris naturalis nomen etiam *Christianae* societatis comparet, quae tamen a sola Dei inspiratione existentiam trahit et vitam. Societas Christiana respici potest aut in *jure* aut in *facto*. Si quoad jus spectanda venit, opus est discere ejus titulos a divina revelatione. Sed si solum quoad factum eam cognoscere volumus, ipsa est factum sociale, quod videri potest non minus ab homine infideli bellum ei facienti, quam ab omnium suorum fidelium devotissimo. Quemadmodum igitur phaenomena certo comperta a Physico, recipiuntur a Cosmologo quasi suarum speculationum *applicatarum* materies, ita quoque a tractatore juris socialis suscipi debent phaenomena socialia ut materies juris *applicati* sive *specialis* de quo in hoc septimo libro disserimus.

Nec solum mihi philosophanti hac de re loqui licet, sed et incumbit; quippe sine hac doctrina studiosus juris nunquam perveniret ad *reddendam* sibi *rationem* plenam et adaequatam entis socialis, qua in re philosophandi ratio tota consistit. Equidem, secus agendo, cognosceret is utique multas causas partiales, sed tota simul series causarum et effectuum socialium, lacunis incomprehensibilibus interrupta, nusquam ei colluceret cum illa plenitudine

synthetica quae complementum constituit evidentiae adeoque quietem suavissimam intellectus. Cujus defectus in causa fortasse est cur multi titubent in doctrinis politico-philosophicis, necnon quandoque in religiosis.

Ut igitur haec synthesis efficiatur hoc capite, aut saltem ita adumbretur ut meditantis obtutus invitetur ad melius introspectiendam materiem, declarabimus prius quis nexus socialem theoriam inter et religionem intersit, deinde *suscepto ab historia facto* societatis Christianae, breviter exponemus ejus *naturam* et *naturales* consequentias sociales.

ARTICULUS II.

De necessario nexu inter theoriam socialem et religionem.

359. Ad penitus intuendam essentialem connexionem theoriae socialis cum religione sufficit demonstrare 1^o societatem humanam, dum efficitur universalis indigere naturaliter societate religiosa in qua vivat: 2^o hanc oportere esse supernaturalem ut plene satisfaciat tendentiae naturali. Auspicemur a primo.

PROPOSITIO I.

Societas universalis humani generis nequit moraliter existere nisi in societate religiosa.

PROB. 1^o Societas quo magis augetur numerus eo majori indiget perfectione, adeoque, si perseverat, eo fit realiter perfectior; quando quidem sine iis quorum indiget nulla res diu durare potest. Atqui haec perfectio necessaria nequit moraliter haberi nisi in societate religiosa. Ergo societas universalis debet ante omnia esse societas religiosa.

Major probari potest, 1) ex facto. Siquidem societates rudes non crescunt, et paganae quae nonnunquam per

vim colligatae fuerunt in imperia vastissima et semi-civilia, tamen nunquam pervenerunt ad formandas magnas unitates sociales, sed solum complexus societatum ad unam principem *appositarum*.

2) Metaphysice. Ad efformandam vastam unitatem socialem requiritur a) magnus thesaurus veritatum quae mentes conjungant, eo quod essenziale sit humano intellectui appetere sibi et impertire aliis veritatem et repellere errorem; quo fit ut duo intellectus inter se discordes sint societati elementum scissurae, tanto funestioris, quanto graviora sunt quae in controversiam veniunt, et quanto solidiores sunt rationes quibus quisque putat suam sententiam fulciri. b) Magna praeterea virtus ex educatione requiritur, quae voluntatem flectat, siquidem voluntates indomitae impossibilem reddunt vastam imperii extensionem (152, 307, seq.). c) Magna denique vis organismi quae vires individuales cohibeat. Age vero, triplex hoc incrementum sociale perfectionem socialem constituit (179, IV). Ad summam igitur unitatem, qualis est universalis, inter homines summa requiritur perfectio socialis.

PROB. MIN. Scilicet perfectionem hujusmodi, non esse moraliter possibilem nisi in societate religiosa. Etenim cum imperantes infallibilem veri cognitionem non possideant, non possunt intellectum explorare et quietum reddere (190): e contra religio maxime est, quae in rebus summi momenti intellectibus sibi adhaerentibus quietem praebet. Nam ubinam gentium nisi in religione responsum invenient homines cuilibet gravi problemati ordinis moralis? Ubi notitiam jurium et officiorum, eorumdemque sanctionis? Ubi suam destinationem vitaeque futurae spem? Quin imo et ipsae res temporales efficacissimum

concipiunt subsidium ex unitate religiosa, cum haec sit tutrix omnium validissima jurium civilium, quae defenduntur ab ipsa usque etiam in penetralibus conscientiarum. Ex quo consequitur, si in aliquam societatem vera religione junctam aliae introducantur religiones, eam serius ocius divisum iri in plures partes, uti exempla centies monstrarunt; eoque magis, quando religio habeatur, uti habenda est, tanquam summum inter officia (88, II, III).

Ex quo apparet religionem plane prospicere unitati mentis non solum, sed etiam voluntatis, affectus et mores tanto praestantiori educatione et institutione fingendo, quanto intimius est principium quo movet multitudines. Ea igitur optima et verissima educatrix et institutrix populorum: sine ea principes poterunt utique vi coercere homines, sed educare nunquam. Et nihilominus haec ipsa educatio est, ex qua derivetur oportet perfectio organismi socialis, sive ad principem quod spectat sive ad ministros, sive ad populum. Princeps, nisi tendat ad ordinem ex recta voluntate, sexcentos habet modos et incitamenta sexcenta ad opprimendum. Ministri postquam ei morem gesserint in tyrannide, enitentur ei sceptrum subripere eadem illa nempe auctoritate et mediis quae ab eo acceperunt. Populus autem oppressus iniquo regimine, et expers virtutum patientiae, conformationis voluntati Divinae et spei, quas sola religio inspirat, nullis aliis modis conjungetur cum iis qui praesunt, nisi catenis illis, quas hi usque retundent, ipse vero perpetuo frangere tentabit. En societatis organismus absque religione.

Quae cum ita sint, concludo perfectionem societatis universalis non posse dari sine religione, eo quod sine ista deerit tum unitas mentis, tum educatio cordis, tum vinculum organismi. Sed dicam amplius.

2°. Religio non modo adjuvat naturalem propensionem

hominis in societatem universalem, moderando et ordinando ejus tendentias, sed continet insuper elementum *universalitatis*, quo fit ut ea sit essentialiter consociatio omnium hominum. Etenim religio est essentialiter una, sicut demonstratur in Theologia naturali ex unitate veri et justi. Si igitur essentialis pars religionis est agnoscere nostram dependentiam a Deo Creatore et complere Ejus decreta (92, seq.), quoniam *Deus* est unus, una *Ejus intentio*, unus impulsus quo natura nos movet ad hanc implendam, (13, seq.), unus etiam essentialiter sit oportet in omnibus hominibus motus religiosus. Atqui unitas religionis constituit inter homines societatem. Nam si plures homines conspirantes ad finem cognitum et quaesitum sunt societas (119), operatio quoque omnium hominum secundum mutuas relationes ordinis ad immediatum scopum divina consilia complendi—qua in re consistit bonum commune totius humani generis (26, 2^a p.)—erit necessario societas humani generis. Porro societas haec est *religiosa*, quoniam ad eundem essentialiter collineat scopum ac ipsa religio (92); est autem *universalis de jure*, quia omnis homo tenetur complere officia religiosa in *vera* religione (97).

Et sic quod demonstrandum assumpseram mihi videor probasse, scilicet, si societas tendit naturaliter ut fiat universalis, ea simul tendit ut fiat religiosa. Aggrediamur nunc secundum punctum.

PROPOSITIO II.

Si societas universalis habere potest religionem supernaturalem, ad eam quoque naturaliter tendit, sensu quem alibi explicavimus (25, IV; 28, V).

360. PROB. Unitas naturalis simul ac religiosa ad quam natura tendit, exigit, aiebam modo, unitatem judicii circa *verum*, voluntatis circa *rectum*, organismi circa *agenda*.

Atqui sine concursu supernaturali talis unitas in societate universali est moraliter impossibilis. Ergo supernaturalis concursus est moraliter necessarius. Quare, si supernum auxilium nobis benigne offeratur, naturalis tendentia nos obligat, ut illud suscipiamus eoque utamur (94; 98, VI).

PROB. MINOR quoad triplicem suam partem. 1^o Unitas in *vero* nequit obtineri nisi aut per evidentiam rationalem aut per auctoritatem infallibilem (174, N. B.). Atqui societas naturalis caret utraque (190, seq.). Ergo unitas illa sine superna ope est moraliter impossibilis.

2^o Unitas in *recto* obtineri non potest nisi per auctoritatem quae illud rectitudine inviolabili tuetur (175, VII). Atqui auctoritas in societate *humana* tendit per se ad excedendum. Equidem humana societas civilis, tribuens superiori, et quidem conjuncta cum hujus cupiditatibus, vim quamdam ineluctabilem, tendit ad tyrannidem producendam (264, seq.). Verum quidem est hanc tendentiam posse corrigi in societate hypotattica fraeno auctoritatis superioris (162), sed in ista societate universali de qua loquimur deerit superior *plusquam universalis* qui possit appellari. Quod si recurrere quis velit ad societatem religiosam naturalem, cum huic desint et evidentia ac certitudo principiorum (329) et robur in his tuendis, et auxilium contra *violentiam*, ea aut errabit circa dogmata, aut de his tacebit, aut vi trucidabitur et destruetur: imo his omnibus tribus modis deficiet. Dum e contrario religio supernaturalis non solum infallibilitatem in cognoscendo recto tribuit, sed virtutem et animum addit ad id profutendum coram tyrannis tormenta et gladium minitantibus, promissionibus praeterea infallibilibus fidem facit de existentia societatis, in qua sanctitas quoad praecepta moralia imponenda usque servabitur.

3°. Ex quo fit ut haec sola possit esse custos unitatis organicae socialis, quae consistit in justa relatione personarum socialium. Jam vero justa talis relatio esse non posset sine rectitudine moralium dictatorum a quibus pendet.

Ergo, humane loquendo, societas universalis nequit unquam in actum prodire, nisi supernum auxilium subveniat; quod oblatum, utpote apicem perfectionis constituens trahit ad se *naturaliter* voluntatem humanam quippe quae *naturaliter* cupida est perfectionis (25; 28, III).

COROLLARIUM.

Religiosa igitur societas supernaturalis pars integrans consiliorum Dei fuit, quando Æternus Ille Deus hominem socialem condidit et in corde ejus semina societatis ejusdemque perfectionis insevit. Nam perfectio est complementum et finis, sine quibus nec principium nec motus intelligi potest (3, VI; 4, II). Ex quo manifestum fit incompletam esse synthesim doctrinarum moralium, nisi ratio accurata antea habeatur societatis religiosae. Quid enim aliud sunt doctrinae morales nisi explicatio successiva primi principii moralis in serie tum theoretica tum applicata suarum consequentiarum (23, I)? Sicut igitur imperfecta esset theoria juris si tractaret tantum de jure individuali et domestico, relictis politico et internationali, ita quoque esset imperfecta si, postremis hisce explicatis, cursum suum sisteret, nec ad explicandum jus *universale* seu *Catholicum* procederet.

ARTICULUS III.

Instituitur analysis philosophica societatis Catholicae.

361. Connexionis necessitate societatis religiosae cum universali patefacta, palam est, si de ista loqui velim in *concreto*, eam mihi quaerendam esse in societate religiosa universali. Atqui una sola inter tot religiones in mundo sese mihi obtuendam objicit tum caractere tum nomine *Universalis* insignitam, ECCLESIA CATHOLICA nimirum. Haec una alloquens ait: “Ergo sum una in *esse*, *infallibilis* in *docendo*, *sancta* in *ordinando*, *indefectibilis* in *subsistendo*:” quae sunt sane elementa societatis religiosae aptae, ut antea monebam, iis complendis quae de societate naturali Deus decrevit. Itaque, aut societas naturalis nullam habet perfectionem in terris, aut fatendum hanc ab ea haberi non posse nisi in Ecclesia Catholica. Hanc igitur ex principiis rationis sumam investigandam, non eo quidem fine ut veram esse demonstrem, sed ut, ejus veritate supposita, per analysim philosophicam discutiam multiplices rationes sociales quas continet. Quam ob causam, Catholicos primum alloquor qui cupiunt intelligere ex principiis rationis causas operationis socialis in societate Christiana; deinde, et ipsos infideles, modo tamen isti velint intelligere quae sit philosophia juris Christiani, supposita hujus principiorum veritate.

PROPOSITIO III.

Christiana Religio est 1^o quoad finem suum, societas spiritalis; 2^o quoad formationem, societas voluntaria simul et debita (147, 55); 3^o quoad organismum, hypotattica mixta (153, IV); 4^o quoad formam ipsius, societas inaequalis (143, 2^a p.).

362. N. B. Dico societatem Christianam, et per hoc *Catholicam* intelligo. Nam 1) haec sola ut vere Christiana a Catholicis perhibetur, nempe, quae Christum in *omnibus* sequitur. 2) Societates haereticales pertinent utique et ipsae ad nostram societatem aliquomodo, eodem pacto nempe quo rebelles ac innovatores ad rempublicam pertinent. Quare, cupientibus nobis adaequatam de jure naturali Christiano notitiam comparare, inter alias, ipsae relationes ejus ad rebelles non erunt praetermittendae. Complectemur itaque quidquid nomine *Christianitatis* solet appellari. Ceterum, cum haeretici sint in Ecclesia quid anomalum, ipsi neutiquam ad *NATURAM* ipsam rei a nobis tractandae pertinent; unde dum Christianam Ecclesiam dicimus par est Catholicam intelligamus.

PROB. 1^a. PARS. Societatis Christianae constitutus finis est tendere ad felicitatem praetermundanam, credendo dogmata, observando moralia praecepta, adhibendo ritus religiosos a Christo Jesu D. N. institutos. Atqui felicitas illa, dogmata, virtutes et religiosi ritus sunt objecta spiritualia. Ergo societas Christiana est spiritualis; quippe ex fine denominatur omnis societas (4, IX; 324) quae est medium ad eundem consequendum (120, IV).

PROB. 2^a. PARS. Christianus homo fit pars Ecclesiae dum credit, eaque longe perfectior dum amat. Atqui fides et amor sunt actus interni in quos societatis publicae jurisdictio directe non cadit (174, seq.). Ergo coram societate publica Christianus se adjungit Ecclesiae suapte voluntate (134, II); ergo Ecclesia est *externe* societas *voluntaria*.

At *interne* vero Christianus impellitur intrare Ecclesiam ex firmissima persuasione quod id ipsi praecipitur, et in ipso actu se ad eam adjungendi solemniter profitetur Ecclesiae

hanc suam persuasionem. Porro praecepto divino jus inest ceteris omnibus praevalens, cui resistere est nefas (92; 37, III, IV). Ergo Christianus ex officio ducitur ad Ecclesiam; quod officium ipse publice profitetur dum se aggregat, et ideo illud idem est ipsi officium *strictum*, et apud Ecclesiam jus strictum constituit propter evidentiam tituli (69, V). Ergo Ecclesia formatur etiam ab officio. Est igitur societas *complexa*, ex voluntate scilicet simul et ex obligatione orta.

PROB. 3^a. PARS. Ecclesia, licet admittat, ut proprie loquamur, individuos assentientes, non ideo tamen solvit, imo confirmat, eorum vincula *domestica*, *civica*, *nationalia*, et alia quaecumque, modo sint justa. Si ergo omnes individui, puta cujusdam familiae, consentiant in credendo et vivendo juxta Christianae doctrinae normam, Ecclesia profecto hosce individuos in suos adscribet, eorumque relationes omnes confirmabit et sanciet. Ea igitur admittit et agnoscit non solum *individuos* sed et familiam, quod etiam dicatur de qualibet alia societate honesta, ad temporales licet fines tendente. Quapropter ipsa est societas seu consociatio variarum societatum, et sub hoc aspectu est *hypotattica heterogenea* (151, seq.).

Age vero, eadem in gratiam sui regiminis disponit suos socios juxta varias subdivisiones minorum societatum *spiritualium*—patriarchatum, provinciarum, dioecesium, paroeciarum, etc.—quarum unaquaeque dirigitur ad finem spirituales ab auctoritate derivata a centro. Quare subdivisioni heterogeneae alteram conjungit homogeneam, adeoque est consociatio *hypotattica mixta* (153, IV, VI).

N. B. *Paroecia*, ubi unus superior providet quotidianis necessitatibus, respondet familiae; *Dioecesis*, civitati; *Provincia* (antiquo stilo), nationi; *Patriarchatus*, societati *gentium*.

PROB. 4^a PARS. Catholicus adhaeret Ecclesiae persuasus quod ejus praesules habent auctoritatem et peculiarem opem (*assistentiam* vocant), ut doceant infallibiliter, legitimeque praecipiant. Ergo agnoscit et profitetur, dum se illi adjungit, officium vi cuius ab illis pendet tum quoad mentem tum quoad operationem. Est ea igitur societas inaequalis (143, 2^a p.).

COROLLARIA.

363.—I. Omnes consequentiae quae oriuntur essentialiter ex specialibus proprietatibus enarratis, poterunt applicari Ecclesiae, non minus quam proprietates universales spectantes ad humanam quamlibet societatem.

—II. Absurdum idcirco erit eam dicere societatem *invisibilem*, et praetendere in ea, propterea quod sit spiritualis, omnia apud eam fieri per media spiritualia, cum sit *cujuscumque* societatis humanae ordinare *externa*, adhibitis viribus organicis sociorum atque substantiis materialibus (119; 125, II; 256).

—III. Si priusquam formetur dependeat a consensu, nefas erit adhibere vim ut addantur proselyti. Sed si individuus consentiendo reddit *evidens* suum officium erga Ecclesiam haec acquireret post admissionem jus *strictum* ab obtinendum quidquid ab eo promittitur. Siquidem ex titulo evidenti oritur jus *strictum* (69, V), ideoque poterit, absolute loquendo, *coactione* uti ad obtinendum quod sibi debetur (199, II; 248, III).

—IV. Neque ex pacto proprie vim habebit vinculum sociale, neque ullum pactum proprie habet locum in ingressu, neque conditiones addi possunt, quamvis in *aeternum* duratura societas formetur per viam consensus; quandoquidem non potest homo aut Deo *conditiones*

imponere, aut cum *Eo pacta* proprie inire aut rescindere (92; 144, V et VI).

—V. Quia haec societas inaequalis exsurgit ex veritatis necessitate (360, seq.), auctoritas suprema tendet hic naturaliter ad se collocandam in eo qui est *infallibilis*, adeoque aptior ad obtinendum *bonum* illud ad quod aspirat ipsa societas (137, seq.).

PROPOSITIO IV.

Societates tum domesticae tum publicae, quamvis in ordine spirituali, ut vidimus, sint Ecclesiae subordinatae, 1^o conservant tamen, imo 2^o perficiunt inter Christianos suam libertatem in ordine temporali.

364. PROB. 1^a PARS. 1^o Libertas cujusque societatis propria, sive domesticae sive politicae, est independentia in dirigendo ad bonum temporale secundum honestatis leges (163, III; 125). Atqui modo ab honestate non deficiant, Ecclesia non habet jus vetandi aut praecipiendi quidpiam relate ad functiones domesticas aut publicas (156). Ergo conservant suam libertatem.

2^o Si unquam aut ex mentis errore aut ex prava voluntate abuterentur vi, id non foret independentia honesta (171, II). Atqui solum hoc casu Ecclesia auctoritatem impediret. Ergo ea nunquam legitimam independentiam impedit; unde illae omnes hanc servant.

3^o Societates Catholicae amplexatae sunt fidem *suapte voluntate* et ex impulsu officii interni (362). Sed qui voluntate adimplet officium a quo jam antea ligabatur nihil in ceteris de sua libertate amittit. Ergo in his eam servant intactam.

PROB. 2^a PARS. 1^o Magna perfectio humanae libertatis id operando est ordinis observatio (27, III; 70). Atqui

Ecclesia hic influit solum ut transgressionem impediatur. Ergo earundem libertatem perficit.

2^o Magna perfectio societati ingensque adiumentum independentiae imperantium est dociles habere subditos, ac tales praeterea ex propria ipsorum persuasione intima (179, IV et VI; 248, II). Atqui nulla societas inserere potest animis tantam convictionem et docilitatem quantam inserit Ecclesia quae ubique mentem persuasam reddit, quippe infallibilis, animum faciliter flectit doctrinis virtutum et maxime patientiae, spe praemiorum, poenis intentatis in praepotentes, etc. Ergo Ecclesia perficit independentiam socialem.

3^o “Magna additur perfectio subditorum libertati,” ait Montesquieu, “cum hi certi sunt nullam se passuros esse coactionem nisi a *jure*.” Atqui jus dumtaxat intendit Ecclesia. Ergo perficit socialem libertatem.

COROLLARIA.

365.—I. Qui Ecclesiam criminati sunt quasi coarctet libertatem imperantium et societatum, visi sunt ignorasse tum imperantes tum populos ultro ac *sponte* ab Ipsa legem quaesiisse ut perfectionem ordinis et mutuae securitatis in se derivarent. Isti nempe *principis* independentiam cum independentia *vis* confundunt, et ita per reactionem populorum principum excidium praeparant.

—II. Lex ecclesiastica potest civili derogare, ubi haec aut opponitur bono societatis universalis aut violat jura sociorum in particulari societate.

PROPOSITIO V.

Inter gentes Catholicas 1^o naturaliter oritur *Ethnarchia* quaedam, 2^o cujus forma est polyarchica, 3^o quae prope ad collocandam in Summo Pontifice magnam partem auctoritatis internationalis.

PROB. 1^o PARS. Ethnarchiam diximus societatem nationum impulsu naturae ad bonum commune (294). Sed religionis communione posita inter gentes conjunctio bonorum etiam temporalium naturaliter resultat. Id ipsum *facto* comprobatur: nam nationes Catholicae, muhamedanae, haereticae, schismaticae, omni tempore visae sunt, etiam quoad temporalia, societatem inter se inire. Id quoque confirmat *jus*. Cum enim religio in societatem visibilem colliget individuos anima et *corpore* compositos, ordinem inter ipsos statuit etiam affines facit res ipsas quoad bona externa. Ergo Ecclesia producit naturaliter quamdam Ethnarchiam.

PROB. 2^a PARS. Jura gentium temporalia manent in Ecclesia plene independentia (365); unde et nationes in ea servant inter se aequalitatem nativam (280, seq.). Atqui inter aequales societas acquirit naturaliter formam polyarchicam (143; 296). Ergo Ethnarchia Christiana est naturaliter polyarchica.

PROB. 3^a PARS. Auctoritas tendit naturaliter ad ibi sistendum ubi major est aptitudo promovendi boni socialis (137, 297). Atqui talis aptitudo in Ethnarchia Christiana principaliter invenitur in Summo Pontifice. Nam 1^o in Papa, ut in centro unitatis Catholicae, invenitur auctoritas conservatrix Fidei, Legis, Hierarchiae, etc., verbo invenitur in eo solo principium servans Christianismum. Atqui Christianismus est pro Ethnarchia Christiana causa *essendi*. Ergo Summus Pontifex summopere confert ad ejus *esse*, quod est primum bonorum (6, IV) conservandum.

2^o Post ipsum esse, maximum societatis cujuscumque bonum consistit in cognitione et observantia juris (121, 175). Atqui hoc in societate Christiana declaratur et defenditur ab Ecclesia (366, II), adeoque a Capite ejus (171, I et III).

3^o. Quisque natura mavult dirigi ab eo qui, cum sit idoneus, apud se nullas habet vires quibus abutatur, quam ab iis qui viribus individualibus possent opprimere jus sociale. Atqui inter nationes, debiliores quidem non sunt aptae ad ordinandum, utpote destitutae viribus; quae autem viribus pollent iis facillime abutuntur: dum Pontifex e contra, mira vi morali pollet, sed physica tenuissima; estque, ut sacerdos, ut senex, ut maxima dignitate ornatus, et ita porro, minime dispositus ad illa abutendum. Ergo est aptior; adeoque juxta naturam (143), gentes Catholicae, nisi aut ob sophismata aut ob illecebras a recto tramite deflectant, propendebunt ubique ad collocandum in eo auctoritatem ethnarchicam.

COROLLARIA.

367.—I. Ethnarchia Christiana est societas distincta ab Ecclesia, licet cum Ea essentialiter jungatur et in Ea subsistat. Societas ista dici solet *Christianitas* (Christendom).

—II. Repugnat ut caput hujus Ethnarchiae sit membrum ab Ecclesia separatum, ejusdemque inimicum; siquidem omnis superior est pars societatis (126, 128, 334), eamque dirigere debet in finem (125, seq.).

—III. Si *Christianitas* est polyarchica ex consensu Christianorum imperantium, tendet ad conferendum in unum aut plura membra auctoritatem suam (143). Et hic ipse consensus hanc auctoritatem in Medio Aëvo Summis Pontificibus possidendam tribuit, qui *jus* quidem sustinuerunt auctoritate spirituali, *vires* vero colligatis inter se imperantibus Christianis in unitatem *Sacri Imperii Romani*.

—IV. Si ratio cur auctoritas Ethnarchiae Christianae *naturaliter* tendat ad Pontificem est vis quaedam ex ipso

Pontificis munere, necesse est ut haec vis anterior sit possessioni talis auctoritatis, et ideo subsistet intra suos antiquos limites, etiam postquam possessio illa ad alios devenit.

ARTICULUS IV.

Objectiones contra hoc caput.

368. I. Contra 1^{am} prop. Falsum est societates temporales tendere ad se uniendum in societatem religiosam unam. Nam e contra 1^o, ut ex ipso facto patet, quo plus dilatatur communicatio reciproca eo magis invalescit civilis tolerantia omnis religionis. 2^o Cujus rei clara est ratio, cum eo difficilius uniantur capita sive mentes quo magis augetur numerus.

Resp. Nego assertum. Ad 1^{am} rationem dico, per eam objectionem considerari tanquam perfectionem illud quod est initium tantum, et tanquam initium illud quod est perfectio. Omnes societates civiles effectae a Christianismo coeperunt a *tolerantia*, quae est status naturalis religionis publicae nascentis (191, VII, VIII, IX); sed cum pervenissent ad plenam sui explicationem, vim *legis* religioni dederunt. Haud mirum igitur si societas internationalis, quae nascitur, ut ita dicam, sub oculis nostris, adhuc tolerantiae adhaeret. Hanc autem non esse per se perfectionem est clarum ex dictis alibi (360). Etiam familiae et civitates Christianae, quamvis tenaces antea fuerint *domi* religionis suae, postea tolerarunt *publice* Arianismum Gothicum, ceterasque barbaricas impietates, formata jam familia Europaea; sed haec perfectionem non attigit nisi postquam fuerit *religiose una*. Ubi vero cessavit haec unitas, tantum illa de perfectione decessit quantum decessit ex unitate (120).

2^a. Ratio adducta militat contra adversarios, eo quod secundam nostrae propositionis partem confirmet. Etenim est utique verissimum difficile esse homini ut multorum mentes ad unum secum sentiendum adducat. Sed Veritati hoc est perfacile, quippe quae est objectum formale ad quod mentes innato impetu feruntur (4, VII). Summa itaque erit unitatis religiosae difficultas, si ex humana opinione oriri debeat, sed nulla, si ex veritate infallibili quam loquitur Deus in religione supernaturali. Quamobrem poterit religio divinitus revelata quod nequit philosophia.

Instant. At hoc est theologum agere; philosophus non ponit in rebus ordinis naturalis interventum supernaturalem Dei.

Resp. Dist. Non ponit interventum hujusmodi in ordine operationum naturalium, *conc.*; nullatenus, *nego*. In ipso ordine naturali philosophus debet admittere interventum Dei. Sic nec explicat metaphysicus rerum existentiam, sine creatione, nec sine reali Bono infinito explicat moralis philosophus voluntatis tendentiam (24; 27, III). Non est igitur mirandum si ceterae omnes scientiae, sive theoreticae sive practicae, necessario proficiantur a supernaturali illucque reducant eum qui vult *adaequate* mundi phaenomena explicare. Hujus responsi rationem alibi dedimus (28, V).

Contra II^{um}. ac III^{um}. coroll. prop. III^{ae}. Falsum est Ecclesiae jus esse in organismum et in *substantias* sociorum seu fidelium. Organa enim et possessiones sunt res materiales. Atqui ab auctoritate temporali totus materialis ordo unice et sine appellatione pendet. Unde ab hac sola et non ab Ecclesia pendent organismus et sociorum possessiones. Ergo Ecclesia nullum *per se* jus habet sive infligendi poenas sensibiles, sive possidendi bona temporalia.

Resp. 1°. Si ita res se haberet, Ecclesia quam rerum conditor misit ad gentes uniendas, ad praedicandum, baptizandum, sacrificandum Deo et gubernandum fideles inter tot tantasque persecutiones, deberet petere a suis persecutoribus locum ubi se congreget, media pro cultus sumptibus, tempus determinatum ad habendos conventus, concilia, etc., etc. Quod si persecutor negaret media temporalia, Ecclesia jus non haberet iis utendi, utensque delictum patraret. Pulcrum quidem missionem a divino Fundatore accepisset Ecclesia !

Resp. 2°. Objectio ista confundit possessionem civicam cum politica (258), sive *dominium* cum *jure ordinandi* socialiter. Organismus ac bona cujusque socii non sunt *proprietas* neque gubernii neque Ecclesiae, sed individui ad quem spectant, cui corpus est instrumentum intrinsecum animae, substantiae vero nutrimentum corporis (112). Sed cum individui consociantur, tunc vi ejusdem officii quo consociantur, *debent* inter se conjungere operationes aliaque media externa (119), concurrentes iis sustentandis qui gubernando ad ipsos ordinandos concurrunt (255, III et V). Qui cum debeant in omnibus ordinem *visibilem* servare inter socios, debent statuere quoque ordinem contribuendi, seu quid et operis et rerum in bonum commune ab illis contribuendum sit. Individuus igitur solus est proprietarius; verum ubi fuerit societati adscriptus, tenetur ad tot fines diversos concurrere, quot sunt societates quibus adligatur, et sub directione totidem superiorum diversorum, a quibus singulae societates earumque ordo pendent. Quod si quandoque praecepta horum superiorum inter se confligant, tunc collisionis leges facient jus fortius praevalere (69, VI); sed non tamen eo desinet jus in ceteris (69, VII; 232).

Idem dicatur de jure poenali Nulla societas jus habet

torquendi quempiam oblectamenti gratia; sed si quis autem socius, rationem non audiens, adeo pecudum more se gerat, ut intra ordinem cohiberi non possit nisi mediis *sensibilibus*, iis quoque uti debebit societas quaelibet (202, seq.). Attamen, cum possint societates minores aut excedere aut impedire ordinem majoris, haec jus habet tum ut ordinet usum poenarum in illis, tum ut impediatur abusus (162). Sic fuit a publica societate limitatum in parentibus jus poenale; sic in *baronibus feudalibus* ab auctoritate suprema, etc. Nec aliter res se habet in Ecclesia.

Inst. Sed Ecclesia non eget talis juris, cum possit recurrere ad brachium saeculare. Ceteroquin et ipsa uti tali jure non vult, eo quod “abhorret a sanguine.”

Resp. ad 1^{am} partem. Ecclesiam, cum saepe debeat stare et operando progredi, principibus persecutoribus obsistentibus, oportet habere existentiam ab his independentem. Nam cum operari sequatur esse (5 et 7), Ecclesia dependens nunquam operaretur independentem.

Ad 2^{am} partem difficultatis resp. 1^o Agentibus hic nobis philosophum et non canonistam, non nobis est cogitandum quid *factura sit* Ecclesia juxta spiritum evangelicum, sed quid *jure* possit facere juxta naturam.

2^o Adverte praeterea, licet Ecclesia horreat sanguinem, eam tamen poenas moderatas semper adhibuisse etiam in Concilio Œcumenico Tridentino. Adverte bullam, eamque *dogmaticam*, Joannis XXII contra Jandunum, damnare in hoc haeresiarcha inter ceteros errores hunc quoque, quod negarit Ecclesiae jus puniendi corporaliter. Sed hoc est praeter id quod stabiliendum assumimus; videat qui plura cupit canonistas Catholicos.

III. *Contra coroll.* IV^{um}. *ejusdem prop.* Plura sunt pacta Sanctae Sedis cum imperantibus saecularibus, ubi

conditiones ponuntur quibus jus Ecclesiae restringitur. Ergo ipsa Ecclesia agnoscit conditiones et restrictiones sibi posse imponi.

Resp. Dist. Multa sunt pacta hujusmodi cum imperantibus aut infidelibus aut parum religiosis, aut obcoecatis a pravis doctrinis, *trans.*, quia in eo casu Ecclesia cedit *vi*, non autem aliquod *jus* agnoscit; multa sunt pacta cum principibus fidelibus et piis nec deceptis a veteratoribus, *subd.*; et in talibus pactis sapiens ordinatio *concorditer* adoptatur ut utraque auctoritas conveniant in administratione, *conc.*; *restringitur* potestas Ecclesiae, *nego*. Planum est, si postremum hoc spectaret princeps catholicus, eum fore filium matri rebellem.

IV. *Contra coroll. IV^{um}. prop. V^{ae}.* Videtur hic innui restitutio theocratiae Medii Aevi quae diebus nostris stultissima foret.

Resp. Stultum esset velle restituere quosdam characteres illius aetatis spiritui Christiano minus consentaneos necnon culturae praesenti, *conc.*; restituere imperium juris in vim, prout hoc interpretatur Ecclesia, *subd.*; si istud “*diebus nostris*” significat regnum impietatis aut protestantismi, *conc.*; si veram civilitatem progredientem, *nego*. Imo si progressus omnis pendet a tutela et praesidio vivae auctoritatis (331, I; 327–330) et consistit in triumpho juris adversus vires materiales (198), quanto plus accedit ad perfectionem progressus societatis, tanto debet major sentiri necessitas pontificiae virtutis in politia, nec diu poterunt clamores impiorum retardare cursum *naturalem* humanae et socialis rationis.

CAPUT VI.

EPILOGUS LIBRI VII ET CONCLUSIO TOTIUS OPERIS.

369. En finis, optimi adolescentes, hujus nostrae opellae, in qua ausi sumus, fas mihi sit loqui cum poeta,

“Omne *œquum* tribus explicare chartis.”

Comperta tenetis modo primaria operationis moralis germina quoad singula successionis stadia quae percurrere debuit et reapse percucurrit in suis generationibus humanum genus. Hisce doctrinis imbuti, dum humani generis historiam legitis, cernitis illud evolvi in campis Sennaar in plurimas familias distinctas, quae per orbem dispersae ob prodigiosam linguarum divisionem usque ad remotissima litora ibi formarunt civitates primum, deinde gentes, postea imperia et confederationes, natura usque tendentes ad universalem affinitatem constituendam mentis et voluntatis. Sed obstiterunt huic tendentiae cupiditas et ambitio, quae furore inflammatae non destiterunt per plura saecula dominari et opprimere, atque ita non potuerunt quin consilium Dei sapientissimum, quo Hic homines creavit plane frustrarentur. Sed o miram Dei bonitatem ! vox caelestis hominibus tandem intonuit, quae edocens individuos homines veram felicitatem in humilitate et obedientia posse reperiri, moraliter possibilem reddidit societatem universalem, cui ipsa Veritas per os Verbi Incarnati locuta jus et leges dictare dignetur.

De his omnibus vicibus quas successive habuit humana familia vobismetipsis rationem jam reddere poteritis ab illo exorsi principio quod est humanae voluntatis dictamen practicum, “*Fac bonum !*” Hoc principium, postquam omne morale bonum ad *ordinem versus finem ultimum*

reducerit, monstrat vobis in quolibet incrementi progredientis gradu quaenam sit recta hominis operatio tum individualis tum socialis, sive haec Deum respiciat sive ceteros homines sive res materiales. Atque ita fit ut partes omnes humani progressus, scientiae, scilicet, artes, industria, religio, politia, tum societas privata et publica, spiritualis, temporalis, militaris, civilitate exulta aut barbara, monarchica aut polyarchica, tum societatis constitutio et conservatio, potestates regendi et administrandi: verbo quidquid homo moraliter agere potest, totum hoc sub imperium venit principii illius supremi et consequentiarum fecundissimi, cuicumque rei id applicetur.

Sed absit a vobis, strenui adolescentes, stulta persuasio quod metam ipsam scientiae moralis tetigeritis, eo dumtaxat quod primaria germina conceperitis. Eadem nunc vobis evolvenda sunt, si vera scientia ditescere cupitis. Nam semen quod terrae committitur, nisi germinet et crescat, est quidem indicium laboris frustra exantlati, non autem divitiarum utiliter comparatarum.

Superest nunc igitur ut, gloriosum iter prosequentes, studia profundiora aggrediamini circa singulas scientias quarum in his chartis delineatio vobis data est. Tunc, et non antea, vobis licebit nomen doctorum virorum merito ferre, et, Religioni ac Patriae operam ac famulatum navantes, gratissimas vices eis referre pro dono summopere pretioso Lucis et Ordinis, Veritatis et Justitiae, Scientiae et Rectitudinis, quibus illae felicem vestram adolescentiam ornarunt ac roborarunt, vobisque ætate provectoribus in annos futuros felicitatem uberiores praepararunt.

FINIS.

INDEX.

INTRODUCTIO.....	Pag. 3
------------------	-----------

LIBER I.

THEORIA GENERALIS ACTUS MORALIS.

CAPUT I. DE OPERATIONE NATURALI.....	15
Articulus I. Praeviae notiones metaphysicae.....	15
“ II. De operatione naturali.....	19
“ III. Epilogus.....	27
“ IV. Objectiones.....	27
CAPUT II. DE OPERATIONE HUMANA.....	30
Articulus I. De objecto operationis humanae.....	31
§ I. De objecto proprio seu formali humanae ten-	
dentiae.....	31
§ II. De objecto concreto voluntatis.....	34
§ III. Epilogus.....	49
Articulus II. De activitate humana in ordine ad finem.....	50
§ I. De facultate cognoscente ordinem et de ejus	
morali influxu.....	50
§ II. Epilogus paragraphi praecedentis.....	70
§ III. De facultate eliciente actum moralem.....	70
§ IV. De passionibus deque influxu facultatum	
sensitivarum.....	83
§ V. De habitibus.....	87
CAPUT III. DE GENERALIBUS MORALIS ACTIONIS HUMANAЕ QUALI-	
TATIBUS.....	94
Articulus I. Partitio.....	94
“ II. Notiones ontologicae scientiae moralis.....	95
§ I. De idea recti et huc spectantium.....	95
§ II. De idea boni et mali moralis.....	98
§ III. De idea imputabilitatis atque hinc conse-	
quentium.....	99

	PAG.
Articulus III. De judicio circa moralitatem objectivam.....	101
“ IV. De judicio circa moralitatem subjectivam.....	103
“ V. Epilogus hujus capitis.....	105
CAPUT IV. EPILOGUS TOTIUS LIBRI.....	106

LIBER II.

THEORIA OFFICIORUM INDIVIDUALIUM.

CAPUT I. PARTITIO.....	109
CAPUT II. DE OFFICIIS ERGA DEUM.....	113
CAPUT III. DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.....	119
CAPUT IV. DE FUNDAMENTIS OFFICIORUM QUAE HOMINES SIBI MUTUO DEBENT.....	124
CAPUT V. EPILOGUS.....	136

LIBER III.

DE OPERATIONE HUMANA IN FORMANDA SOCIETATE.

CAPUT I. DE SOCIETATIS NATURA.....	139
Articulus I. De societate in genere.....	139
“ II. De societatis componentibus.....	146
“ III. Objectiones.....	151
CAPUT II. DE NATURALI PROCESSU PER QUEM QUAE LIBET SOCIETAS ACTUALIS ENASCITUR.....	157
Articulus I. Partitio.....	157
“ II. De formatione societatis ex factis consocianti- bus.....	158
§ I. De factis simplicibus et elementaribus.....	158
§ II. De complicatione horum elementorum.....	167
§ III. Objectiones.....	169
Articulus III. De societate et jure hypotatticis.....	172
§ I. Partitio.....	172
§ II. De natura societatis hypotatticae.....	173
§ III. De fundamentalibus juris hypotatticis legibus.....	177
§ IV. Objectiones.....	181
CAPUT III. HUIUS LIBRI TERTII EPILOGUS.....	185

LIBER IV.

DE OPERATIONE SOCIALI GENERATIM ET SPECIATIM DE OPERATIONE ERGA SOCIOS.

	PAG.
CAPUT I. DIVISIO JURIS SOCIALIS SIVE PUBLICI...	189
Articulus I. De natura operationis socialis...	189
" II. De juris publici partitione...	201
" III. Solvuntur objectiones...	202
CAPUT II. DE OPERATIONE SOCIALI IN ORDINE CIVICO PRO TUTANDIS	
JURIBUS CUJUSQUE SOCII...	210
Articulus I. De societatis operatione in ordine physico...	210
" II. De tutela sociali in ordine morali...	225
§ I. Partitio...	225
§ II. De judiciis generatim, praesertim vero de civili	226
§ III. Jus criminale...	229
Articulus III. Objectiones contra praecedentem articulum..	238
CAPUT III. EPILOGUS HUIUS LIBRI...	244

LIBER V.

DE OPERATIONE POLITICA.

CAPUT I. GENERALIS NOTIO ET DIVISIO...	248
Articulus I. Statuitur fundamentum et summa divisio juris	
politici...	249
" II. Objectiones contra praecedentem divisionem.	250
CAPUT II. DE JURIIUM POLITICORUM POSSESSORE...	253
Articulus I. Partitio...	253
" II. De transmissione auctoritatis...	254
" III. De auctoritatis usurpatione...	257
" IV. De amissione auctoritatis...	266
CAPUT III. DE USU JURIIUM POLITICORUM EJUSQUE LEGIBUS...	274
Articulus I. De potestate constituyente...	274
" II. De potestate deliberativa...	277
" III. De potestate legifera.	279
§ I. Partitio	279
§ II. De lege	280
§ III. De organismo legislativo	284

	PAG.
Articulus IV. De potestate executiva.....	286
§ I. Partitio.....	286
§ II. De gubernatione.	287
§ III. De administratione.....	290
1. De valore deque divitiis in genere.	290
2. Ratio provehendi divitias publicas deli-	
batur.....	293
§ IV. De potestate judiciaria deque militia.	300
CAPUT IV. DE DIVISIONE POTESTATUM	304
CAPUT V. EPILOGUS LIBRI.....	311

LIBER VI.

FUNDAMENTA JURIS INTERNATIONALIS SEU GENTIUM.

CAPUT I. PARTITIO.....	316
CAPUT II. DE RELATIONIBUS NATURALIBUS INTER SOCIETATES SEPA-	
RATAS.....	317
CAPUT III. QUOMODO EXPLICANDA SINT OFFICIA BENEVOLENTIAE IN	
RELATIONIBUS PACIFICIS ERGA SOCIETATEM ORDINATAM	321
CAPUT IV. DE OFFICIIS GENTIUM ERGA SOCIETATEM INORDINATAM..	325
CAPUT V. DE ETHNARCHIA SEU GENTIUM SOCIETATE.....	329

LIBER VII.

JUS SPECIALE.

CAPUT I. PARTITIO.....	333
CAPUT II. DE VARIIS SPECIEBUS SOCIETATIS EX EARUM MATERIA	
DEDUCTIS.....	334
Articulus I. De varietate societatis inspectis incrementis	
materialibus.....	334
§ I. Variae societates inspecto numero sociorum..	335
§ II. Variae societates inspectis materialibus condi-	
tionibus ortis ex numero sociorum	340
Articulus II. Incrementa intellectualia et moralia.....	344

	PAG.
CAPUT III. DE DIVERSIS SPECIEBUS SOCIETATIS DEDUCTIS EX DIVERSIS CONJUNCTIONIS FORMIS.....	354
Articulus I. Suprema divisio societatis penes ejus formam.	354
“ II. Inferiores divisiones societatis penes ejus formam.....	355
CAPUT IV. DE SOCIETATE DOMESTICA.....	362
Articulus I. De societate conjugali ...	362
“ II. De societate paterna.....	374
CAPUT V. DE SOCIETATE CHRISTIANA	380
Articulus I. Quod sit necessarium eam investigare philo- sophice.....	380
“ II. De necessario nexu inter theoriam socialem et religionem..	381
“ III. Instituitur analysis philosophica societatis Christianae.....	387
“ IV. Objectiones contra hoc caput.....	395
CAPUT VI. EPILOGUS LIBRI VII. ET CONCLUSIO TOTIUS OPERIS.	400

CORRECTIONES.

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
5	7	et quibus.....	quibus
7	10	quae.....	qua
8	10	affectum	affectam
16	29	nationali.....	rationali
19	13	propositiones	proportiones
22	28	que	qui
24	21	vegetativae	vires vegetativae
31	3	cum morali	cum Morali
31	13	formale	formali
33	16	; etenim Etenim
33	18	. Jamvero	; jamvero
36	15-16	perfectio propria hominis in ..	perfectio propria hominis, in
36	16	ordinis quo	ordinis qua
53	9-10	se opponit,	se opponit;
53	11	Prob. 1 ^a Pars	Prob. 1 ^a et 2 ^a Pars
54	3	57: V)	57, VI)
54	25	nam voluntas.....	et quoniam voluntas
57	21	42	41
59	30	judicium reflexum	judicium conscientiae reflexum
60	5	reflexum potest	reflexum, addito dictamine ali- quo certo, potest
61	21	qua.....	quae
61	22	statim	saltem
62	5	castigatio: . . . castigatio ..	castigatio. In super poena dici non potest castigatio
62	6	supponeretur . . . justa	supponatur ordinis transgres- sio. Tandem in obijcientis sententia justa
62	22	2 ^{am}	1 ^{am}
64	33	eam	eum
71	20	illa	illi
72	20	oportet esse	oportet eum esse
73	3	(25; 26, V)	(22; 28, V)
75	23	determinatur	determinantur
78	20	de Deo natura	de Dei natura
84	7	exequitur quaedam jussa.....	exequitur jussa
84	29-30	objecti . . . subjecti.....	objecti . . . subjecti
84	30	Prima	Primo
85	13	spes aut desperatio.....	spes aut desperatio
85	24	irritationem	irritationem
86	8	Unaquaeque	ASSERTUM. Unaquaeque
91	6	habeat	haberet
94	26	subjectiva, haec constituunt	subjectiva constituunt
95	5	objecti cum objecto	objecti cum subjecto
96	13-16	obligatorium . . . vel secus.	obligatorium seu officium divi- ditur iterum in <i>juridicum</i> vel <i>non juridicum</i> , prout scilicet responletur juri, et ex iustitia (specifice sumpta 65) ser- vandum est, vel secus.

Pag.	Lfn.	ERRATA.	CORRIGE.
97	29	ad alios necessitandos	ad necessitatem aliis inferendam
102	20	67, III)	61, III)
103	13	voluptas	voluntas
108	24	ontologiam moralis	ontologiam Moralis
110	16	fine	fine
116	22-23	operationis; siquidem	operationis: atqui homo ordinatus ad naturalia seu materialia non ordinatur ad finem moralem. Prob. Maj. Siquidem etc.
110	27	quatenus materialis	etiam materialis
115	8	Est hominis officium, etc.	Ex ipsa hominis natura is habet officium manifestandi externe, etc.
117	5	ostendunt	ostendit
117	32	R. 1 ^o	R. Nego aut. <i>Ad probat.</i> resp. 1 ^o
119	5	ordinis quam natura	ordinis quem natura
119	23	mediorum quibus	mediorum ad Illius possessionem perveniendi
119	27	propositiones	proportiones
121	11	commota	immota
129	20	non tamen jus	licet forte non jus.
130	9	(69, VII)	(69, VI)
130	27	(106, II)	(107)
131	27	(Cf. Mag. Opus 4:2-420)
131	17	Contra prop. III ^{am}	Contra prop. II ^{am}
140	2	sed primum	sed ante officia
140	13-14	caperet elementa in thesi indicata	caperet per thesim indicata
141	7-10	Quatuor . . . bonum	Quatuor ergo sunt praecipua consideranda in ente sociali, unitas, multitudo, finis, media. Et ideo societas eo perfectior erit quo perfectior est unio, quo major multitudo, quo universalius bonum
142	19-20	cum aliis vivat COROLLARIA	cum aliis vivat. N. B. <i>Socialitatem</i> vocabimus rationalem impulsum, quo tenetur homo velle aliis bonum eosque in hoc consequendo juvare. COROLLARIA.
142	25	inhiari	inhiare
143	2-3	universale tendat	commune ordinis tendat

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
143	9	et hujusmodi	etc.
144	29-30	subsidia, ille . . remunerando	subsidia, quae ille doctrina, hic vitae necessariis remunerat.
145	5	(socialitatem)	(socialitas)
146	1	universalem.	universalem.
146	6	(122, II)	(122, IV)
148	26	128	128, N. B.
152	19	I et II (127)	I et II (120)
152	28	Ad 1 ^{um} Dist.	R. <i>Nego Ant.</i> Ad 1 ^{am} rationem de confusione <i>Dist.</i>
154	20	solitudinem	solitudinem, Anachoretæ et Ascetæ eam colant
155	10	(125, V)	(124, V)
158	29	Dantur igitur	Dari igitur possunt
162	30	(154, 3 ^o)	354, 3 ^o)
164	13	consensus est	consensus, ubi hic locum habet, est
166	2	in uno,	in uno homine
166	31	eo jure	ex jure
169	7-8	Prop. 1 ^{ae} (134) . . . (134) .	Prop. 1 ^{ae} (134) et Coroll. I—IV. Prop. VI. (144).
169	23	absque activo	absque <i>moraliter</i> activo
169	30	(111, VIII)	(111, VII)
170	9	<i>conc.</i> ; jure <i>nego.</i>	<i>conc.</i> ; quatenus est veri norma, <i>subd. vi conc.</i> ; jure <i>nego</i>
170	11	lex veri	lux veri
170	27	(25; 47, VII)	(26; 47, VII)
170	29	Prop. V ^{ae} , Haec	Prop. V ^{ae} (142). Haec
171	3	solummodo abstractæ	solummodo socialitatis abstractæ
171	5	eo quod	eo solo quod
171	18	hi contradicunt.	his contradicit
173	9	civitatis	Civitatis
175	27	239, seq.)	139, seq.)
177	10	Deutarchiæ necessariæ	Deutarchiæ aliquæ necessariæ
178	29	nulla	nullatenus
179	26	deutarchiarum	deutarcharum
181	2-3	quam sub deutarchia absoluta	quam esset in parva societate absoluta et independente
181	19	socialem, <i>nego</i>	socialem universaliorem etiam pro domesticis et propinquis, <i>nego</i>
181	30	quoad	quod
182	3	huic	si hinc
182	4	homines in societate	homines ad mutuum amorem in societate
182	17	in illis	in his
183	1	nationis	nationes
184	26	oprimuntur	opprimuntur

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
189	1-3	LIBER IV.....	LIBER IV.
		CAPUT I. <i>Divisio juris socialis sive publici</i>	<i>De operatione sociali generatim, et speciatim de operatione erga socios.</i> CAPUT I. <i>Socialis operationis tractatio in genere et divisio juris socialis sive publici</i>
193	12	distributiva	distributiva
193	23-24	ad bonum commune	ad bonum individuorum com- mune
193	25	(119, seq.)	(119; 120, IV; 121-123; 155; 157)
194	8-9	rationem et principium sui...	rationem ut principium sui (22, et alibi).
194	19-20	cum illa aut conjunctae (98, VI), aut identificatae (93, III)..	cum illa identificatae (93, III).
195	29	notitiae	notitiae religionis,
195	31	fine	fini
196	2	consociatorum	sociorum
196	13	quoad moralem . . . absoluta.	quoad moralem, ad ejus essen- tiam quod spectat, absoluta.
199	5-6	Bonum externum	Bonum societatis externum est et multitudinis operatione obtinendum (170 seq.).
203	23	municipalitatis	municipii
207	20	aliis ubi	aliis uti
210	13	actione sociali auctoritatis	actione socialis auctoritatis
211	18	103, VI)	115, VI)
212	5	Hinc	Hinc
212	24	Nota CXVII)	Nota LXXXVII)
212	31-32	occurrendum est	occurrendum est. (Nota LXXXVIII)
218	31	jus habet negativum. . .	quoad dissidentes jus habet negativum tantum
220	6	a doctrina vera ac evidenti . .	a doctrina habita socialiter ut vera ac evidenti. (190, N.B.)
221	14	quando	quandoque
221	16	(128)	(128, II)
221	17	Objectiones	Objectiones contra hunc articu- lum
222	11	(189)	(188)
222	24	dominando	dominandi
223	29	publicae auctoritate, nego. . .	publicae auctoritate per se, nego
226	12	jura associatorum	jura sociorum
226	25	(16 seq.)	(19 seq.)
227	22	ordinatrix	ordinatrix (125)
227	24	193	197

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
227	27	associatos	socios
228	31	voluntas	voluntas (126, II).
229	5	§ II	§ III
233	21-22	isti. Utraque	isti. (New ¶) Utraque
334	10	2 ^o conditionis	2 ^o socialis conditionis
245	8	et potest tamen.	potest tamen
245	16	Etenim perfecta	Etenim sat perfecta
246	9	associationibus	consociationibus
249	15	societatis humanae perfectio	societatis humanae politicae perfectio
249	17	(6, V; 26):	(6, V; 26) quae sine certis juri- bus haberi ab illa nequeunt
257	7	ex parte educatio	ex parte educationis. Cf. inf. 241, 253-254 et O. M. 1133- 36.
258	4	(215; 218)	(215-218)
258	24	(129)	(127)
259	6	usurpatore	usurpatione
262	17	III ^{am}	II ^{am}
263	8	Nego assert. et	Conc. 1 ^{am} sed nego 2 ^{am} part. asserti, et
264	7	cum potestate	cum vi
264	23-24	questio	quaestio
265	23	incommodo ab aliis	incommodo eadem ab aliis
267	10	(126, II)	(126, III)
267	14	(68, V, VI)	(69, V-VII)
268	20	Prob. 1 ^a Pars	234. Prob. 1 ^a Pars
268	20	Par est	Justum est
268	21	(100, I)	(100)
269	1	ordinationis	inordinationis
269	7	(200, III)	(201, III)
271	15	(294, IV)	(295, IV)
271	31	humanitatis forma	humanitatis forma. Multa sunt mala ab hominibus sine re- medio toleranda in hac vita. Vide O. M. 1028.
273	8	(235) obtruditur	(235). Obtruditur
279	5	solvendi	solvendi (O. M. 1100 4)
282	21-22	circumstantiis quas contem- plantur	circumstantiis, quas contem- platur
284	4	(179, IV)	(179, IV). Cf. O. M. 923-6
288	23	(154, VI)	(153, VI)
288	25	subalterni	officiales
289	24	quam	quum
289	25	executionis (192). Sed	executionis. Sed
289	27	non competat.	non competat (172; 182, II)
294	11	qui a	quia
296	7	si illo	sine illo

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
297	18-19	Satis absonum . . . commo- dationem	Imprimis satis absonum vide- tur ut vox "mutuum" ad- hibeatur ad significandam commodationem
297	21-30	fenoris	fenoris
297	28	perfecto	perfecto
298	17	non modo pro aeris usu	non modo pro aere quod emit
302	2	humanis, si subsint auctoritati	humanis ab auctoritate motis
302	7	(182, I)	(181, I)
307	2	imbecilliis	imbecillis
307	23	368	268
308	13	sinat	sinant
308	25	effraenae	effrenae
309	17	Ad 2 ^m . Ex quibus	Ad 2 ^m . Ex modo dictis
309	25	multas fieri	multos fieri
313	21	effraenes	effrenes
318	26	Prob. 1 ^a Pars	280. Prob. 1 ^a Pars
320	19	203	283
320	23-24	Alienigena . . . membra . . .	Alienigena quilibet prose- quendus est officio benevo- lentiae utpote membrum
322	11	(128, N. B.)	(127 et 128, N. B.)
323	18-19	non illi . . . ordinationi . . .	non illorum maris tractuum, quorum transitus esse potest necessarius ordinationi
323	25	E contra	— IV. E contra
325	29	offendentem	offendentem (145)
328	9	societatis vicinae	societatis sibi vicinae
329	11	nacta	permanenter contingens
330	9	quando monarchico	quando monarchico non tamen puro (Infra 296).
330	24	vitam accipit	vitam immediate accipit
330	30-31	(235, 3, et 378)	(235, IV; 277, 3 ^o)
331	30	ad ea illum	ad ea illud subjectum
331	31	qui melius potest eos	quod melius potest eas
333	22	(120)	(119)
333	23	ditatur	innitatur
334	16	(170 seq.; 289, VI)	(170 seq.; 239, VI)
335	25-26	subsidi, inter vicinas familias eas	subsidi inter vicinas familias, ita
336	26	communis populus	<i>communes populi</i>
337	32	(120)	(119).
339	3	coeant atque pacifice	coeant pacifice
340	11	Toti gradus	Praefuti gradus
341	3	varietatem compositam	unitatem compositam
341	16	pastoralem	<i>pastoralem</i>
341	18-19	mediantibus, artibus	mediantibus artibus,
342	11	315	315, 3 ^o

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
342	26	(113, seq.).....	(112; 113)
343	10	ordinata (organized) illo....	ordinatur (is organized), ut ita dicam, illo
343	12	cit.....	ciet
343	25	et.....	aut
344	7	solum id ad.....	solum ad
344	22	ipso malo	vero malo
346	10	sit pro	sit, omnem societatem nasci ex causis anterioribus (124, I) et pro
346	14	officiebatur.....	afficiebatur
347	9	ubi mavis).....	uti mavis)
347	18	quotquot . . . incompletae....	omnes . . . incompletas
347	25	societas.. ..	ex gr. societatem
348	14	(177, seq).....	(176, seq.)
350	10-12	nec tamen . . . sylvescat . . .	nec nulla adest auctoritas infallibilis. tendit ad ipsa principia metaphysica et moralia amittenda; ideoque ad sylvescendum
350	27	eorum.....	errorum
351	25	habet.....	habeat
353	16-17	dele adeoque ex mediis
353	28	auctoritate mortua.....	auctoritate immobili
354	4	quas societas.....	quas induit societas
356	5	haereditatem varie obtinere pro.....	haereditates varie obtineri poterit pro
357	13	polyarchica, personalis.....	polyarchica, haereditaria aut electiva, personalis
358	2	liceat et mihi.....	liceat mihi
359	2	usum, varietas	usum (152; 269, VII) varietas
359	17-18	magnam . . . tenderet ad.....	sed magnam ministri, a gubernantibus electi, in administratione, in bello et in judiciis, in quibus tamen juratorum coetus (jury) tendit ad
363	24	(109). Atqui.....	(109), tum naturae prout fuit a Deo per legem physicam universim constituta
363	30-31	tendentia, actus et modus....	tendentia et modus
367	10	detractus sit, vel.....	defecturus sit, cujusmodi foret odisse, vel
367	11-12	bonis non essent . . . conc....	bonis essent compensenda, nego;
367	27	ac.....	quodque
369	5	(25, VI).....	(25, IV)
370	13	materiali.....	maleriali
371	6	2 ^{um} coroll	3 ^{um} coroll
371	29	(247), Nisi.....	(247): nisi

Pap.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
372	16	(348).....	(347)
373	29	specifica, conc.....	specifica, (347) conc.
374	8	ARTICULUS III.....	ARTICULUS II.
384	16	(137; I38, 1).....	(137; 138, I)
374	26	(101, ss.).....	(101, seq.)
375	13	Pars. Seu.....	Pars, seu
375	23	necessitas;.....	necessitas (124, IV);
376	2	in quo.....	in qua
376	11	(353, I; 157).....	(353, I; 156)
376	13	(163).....	(162)
376	16	(106).....	(105)
377	22-23	Et reapse apparet . . .	Et reapse personarum intimi sensus, ex quibus pendet educatio, melius apparent
378	16	(256, IV).....	(255, IV)
378	27	256, IV).....	255, IV)
378	32	(191, VIII).....	(191, VII)
379	28	(256, VI).....	(255, VI)
379	29	Equum.....	Æquum
380	10	jus spectanda.....	jus seu divinam illius condi- tionem spectanda
380	11	a divina revelatione.....	a Revelatione
385	4-5	offeratur . . . suscipiamus . .	offeratur atque ita religio super- naturalis haberi possit, natu- ralis tendentia nos obligat, ut illud pro societati univer- sali suscipiamus
387	9	Ergo.....	Ego
388	9-10	erunt quidquid.....	erunt postea prætermittenda, ut ita complectamur quid- quid
389	5	est ipsi.....	evadit
391	28	nihil amittit.....	nihil de sua libertate amittit (159, I)
391	31	id operando.....	in operando
392	9-10	doctrinis patientiæ.....	doctrina circa virtutem et max- ime circa patientiam
393	1	Prob.....	366. Prob.
393	2	nationum impulsu.....	nationum efformatam impulsu
393	10	dele affines facit res ipsas
393	14	365.....	364
393	17	(143; 296).....	(143 II Par.; 296)
393	28	(6, IV) conservandum.....	(6, IV), conservandum
394	24	imperantium confere- dum.....	imperantium pendeat ut con- ferant
394	31	quaedam.....	quaedam orta ex
395	7	Contra 1 ^{am}	Contra 1 ^{am} et 2 ^{am}

Pag.	Lin.	ERRATA.	CORRIGE.
396	1	Ratio.....	ratio
396	2	nostrae confirmet.....	nostram propositionem confir- met
396	20	27, III).....	37, III)
396	25	Contra.....	II. Contra
397	12	(258).....	(257)
397	31-32	non desinet.....	non eo ipso desinet
398	1	gratia; sed si	gratia; si
398	post 10	Unde in forma. <i>Nego Antec. Ad</i> <i>probat. Conc. Major. Dist.</i> <i>Minor.</i> , quatenus excludit auctoritatem spiritualem, <i>nego</i> ; secus <i>subdist.</i> modo quo patet ex supra dictis (<i>Resp. 2º</i>) Et <i>sub data</i> <i>distinctione ac subdist. nego</i> <i>utrumque consequens cum</i> <i>consequentibus.</i>
398	20	philosophum est	philosophos et canonistas, non est nobis
398	23	horreat.....	abhorreat
399	19-20	praesenti <i>subd.</i>	praesenti (ex. gr. ut Pontifex super moenia quassata di- micaret, populi turmatim concitarentur, etc.) <i>conc.</i> ; restituere imperium juris ab Ecclesia explicati supra vim materiale <i>subd.</i> ;
399	22	si <i>nego</i>	si verae civilitatis progredientis auctoritatem, <i>nego.</i>
401	6-7	spiritualis temporalis	spiritualis et temporalis
401	11	venit.....	veniat

